

ISSN 0134 — 6393

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УМАНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
САДІВНИЦТВА**

засновано в 1926 р.

**Частина 2
Економіка**

**ВИПУСК
78**

Умань — 2012

УДК 63(06)

Включено до переліків №1 і №6 фахових видань ВАК України з сільськогосподарських та економічних наук (Бюлетень ВАК України №8 і №11, 2009 рік).

У збірнику висвітлено результати наукових досліджень, проведених працівниками Уманського національного університету садівництва та інших навчальних закладів Міністерства аграрної політики України та науково-дослідних установ УААН.

А.Ф. Головчук — доктор техн. наук (відповідальний редактор), В.В. Манзій — кандидат с.-г. наук (заступник відповідального редактора), О.І. Здоровцов — доктор економ. наук, Л.В. Молдаван — доктор економ. наук, А.С. Музиченко — доктор економ. наук, О.О. Непочатенко — доктор економ. наук, Ю.О. Нестерчук — доктор економ. наук, О.М. Шестопад — доктор економ. наук, О.О. Школьний — доктор економ. наук, В.С. Уланчук — доктор економ. наук, С.П. Полторецький — кандидат с.-г. наук (відповідальний секретар).

Рекомендовано до друку вченою радою УНУС, протокол № 1 від 26 січня 2012 року.

Адреса редакції:

м. Умань, Черкаська обл., вул. Інститутська, 1.
Уманський національний університет садівництва, тел.: 3–22–35

Свідectво про реєстрацію KB № 17791-6641ПР від 17.03.11 р.

© Уманський національний університет садівництва, 2012

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

<i>О.О. Непочатенко,</i> <i>О.Л. Правдюк</i>	ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЕКОНОМІКИ.....	7
<i>О.А. Непочатенко</i>	УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..	15
<i>О.Є. Новіков</i>	ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ.....	21
<i>Л.А. Панкратова,</i> <i>Д.І. Венжега</i>	ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА..	26
<i>О.О. Школьніий</i>	ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-СТРУКТУРНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СВІТОВОМУ РИНКУ.....	32
<i>О.Т. Прокопчук</i>	ПРОБЛЕМИ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	39
<i>О.Т. Прокопчук,</i> <i>І.В. Ярова</i>	СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ.....	49
<i>А.О. Ревуцька</i>	ЕКОНОМІКО-СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ Й ПРОБЛЕМИ ЙОГО ДЕГЕНЕРАЦІЇ.....	58
<i>О.В. Жарун,</i> <i>К. Грибінник</i>	ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА М'ЯСА ВРХ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	65
<i>О.В. Жарун</i>	РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ.....	70
<i>В.К. Збарський,</i> <i>О.І. Здоровцов,</i> <i>Ю.О. Нестерчук,</i> <i>А.М. Шатохін</i>	ТРАНСФОРМАЦІЯ СЕЛЯНСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ У ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА.....	76
<i>Ю.Л. Зборовська</i>	ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АПК В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	88

<i>В.В. Зубченко</i>	ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ І ЗБУТІ МОЛОКА.....	94
<i>Т.А. Кісіленко</i>	МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ ПІДПРИЄМСТВА.....	101
<i>О.С. Коваленко</i>	ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ.....	106
<i>Л.С. Ковальов, О.М. Транченко</i>	ОЦІНКА КОНКУРЕНТНОЇ ПОЗИЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРЕЗ ІНТЕГРАЛЬНИЙ КОЕФІЦІЄНТ.....	112
<i>С.М. Колотуха, А.О. Ляшков</i>	ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНІЙ ГАЛУЗІ.....	122
<i>Г.В. Корнійчук</i>	РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ АГРОФОРМУВАНЬ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	130
<i>М.М. Коцупатрий, В.Ф. Мервенецька</i>	МОДЕЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	137
<i>С.В. Кравчук, О.Я. Ярошевич</i>	ПРОБЛЕМИ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ.....	147
<i>Т.Є. Кучеренко, Т.С. Демченко</i>	АНАЛІЗ СТАНУ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ АГРОФОРМУВАНЬ.....	156
<i>Т.Є. Кучеренко, Н.В. Оляднічук</i>	УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУ РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ.....	163
<i>Н.В. Лиса</i>	ФІСКАЛЬНІ ТА РЕГУЛЮЮЧІ НАСЛІДКИ ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	172
<i>О.П. Лівик</i>	МЕТОДИ ОЦІНКИ ТА СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ САДІВНИЦЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..	185
<i>М.А. Щетина</i>	РОЛЬ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	193
<i>О.В. Гринчак, О.Х.Давлетханова, Я.Л. Миколайчук</i>	ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ВИРОБНИЦТВОМ.....	198

<i>В.С. Уланчук, С.М. Дишлюк</i>	ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ.....	204
<i>М.Ю. Коденська</i>	КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	211
<i>Є.С. Палійчук, Ю.Б. Кушнір</i>	ЗМІНИ У СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ УМОВАХ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ГІРСЬКИХ РАЙОНІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	225
<i>О.А. Мациборко</i>	СУЧАСНИЙ СТАН ПЕРЕРОБКИ ТА ЗБУТУ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	232
<i>А.П. Бурляй, О.Л. Бурляй</i>	АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	240
<i>Г.Ф. Мазур</i>	КРЕДИТНІ ВАЖЕЛІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ.....	251
<i>О.В. Семенда</i>	КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА.....	258

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

О.О. НЕПОЧАТЕНКО, доктор економічних наук
Уманський національний університет садівництва
О.Л. ПРАВДЮК, кандидат економічних наук
Вінницький національний аграрний університет

В статті досліджено питання формування фінансової політики в аграрній сфері економіки. Доведено, що фінансова політика в аграрній сфері має охоплювати пріоритетні цілі та завдання фінансового забезпечення, важелі та мотиви їх досягнення, а її змістове наповнення має координувати та зрівноважувати загальнодержавні заходи в аграрній сфері щодо реалізації фінансової політики на національному та місцевому рівнях.

Подолавши кризове падіння, що відбулося на початку ринкових реформ головними завданнями і ознаками економічного розвитку аграрної сфери, стають інноваційність, ефективність і конкурентоспроможність. З цих позицій, особливо відчутні протиріччя між існуючим станом і перспективним баченням щодо підвищення ролі держави та її фінансової політики у розвитку аграрного сектора економіки. Фінансова політика повинна поступово перебирати на себе провідну роль в перетвореннях аграрної сфери та стати потужним генератором її розвитку. Водночас, суть фінансової політики повинна відображати потенційні можливості держави у відповідному періоді, оскільки успіхи втілення в життя всіх її заходів залежать, передусім, від обраного напрямку та ефективності функціонування окремих її важелів та інструментів на принципово новому рівні, що ставить перед економічною наукою складні проблеми, які потребують поглибленого осмислення та практичного відпрацювання.

Окремі питання фінансової безпеки суб'єктів аграрної сфери досліджували вчені В. Борисова, О. Гудзь, М. Дем'яненко, М. Кропивко, М. Малік, М. Могильний, О. Непочатенко, В. Онегіна, Н. Правдюк, П. Саблук, П. Стецюк, А. Чупіс та інші. Критичне осмислення результатів дослідження цієї проблеми провідними вченими засвідчило складність як самих фінансових процесів в аграрній сфері, так і нерозв'язаність і неможливість швидкого однозначного простого вирішення їх проблем. Важливість та актуальність необхідності модернізації фінансової політики в аграрній сфері економіки означили вибір дослідження.

Методика досліджень. Основою теоретичних і методичних напрацювань виступали здобутки вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл та загальноновизнані положення економічної теорії й методології дослідження. При

проведенні дослідження та написанні статті використовувались такі методи, як осмислення і узагальнення, аналізу і синтезу, статистичного спостереження та ін.

Результати досліджень. Аграрна сфера — це складний механізм, що формується, розбудовується, але може й занепадати. „Стрижнем економічної розбудови цього механізму є фінанси” [1, С.23]. Критерієм успішного розвитку сільськогосподарського підприємства є сформована фінансова політика, тобто система заходів, спрямована на оптимальний перерозподіл фінансових ресурсів.

Термін „фінанси” зароджувався у історичному процесі економічного розвитку суспільства й означав, за переконанням окремих дослідників [2] „завершення платежу”. Тобто, через фінанси мобілізується, акумулюється і розподіляється вартість у грошовій формі, а не самі гроші, як такі. Таким чином, у загальному окресленні, фінансова політика — це сукупність фінансових заходів, що розробляє та впроваджує держава через свою фінансову систему.

Більш розгорнуте й детальне викриття сутності фінансової політики знаходимо у словниках: „... фінансова політика — частина економічної політики держави, уряду яка проявляється у визискуванні державних фінансових активів, регулюванні доходів і видатків, формуванні і виконанні державного бюджету, у податковому регулюванні, в управлінні грошовим обігом, у впливі на курс національної валюти” [3, С.268]. В „Экономической энциклопедии “Политическая экономия”, фінансова політика окреслена як „сукупність державних заходів з мобілізації фінансових активів, їхнього розподілу і використання задля реалізації державою її функцій, важлива сфера її політики” [4, С.287]. І, нарешті, цікаве коротке визначення: „фінансова політика — сукупність заходів держави в сфері фінансів” [5, С.490].

Побудова сприятливого фінансового клімату — завдання фінансової політики, яке мають формувати та імплементувати державні центральні органи. „Недооцінка важливості своєчасної побудови і використання фінансової політики аграрної сфери економіки, виявилася вже в перші роки незалежності України в негативних результатах макроекономічної діяльності” [6, С. 139]. З’явився потужний тінювий сектор, який нині має загрозливі масштаби. „Необхідно шукати шляхи подолання цього та інших негативних явищ в економіці нашої держави” [7, С. 21–24]. Водночас, „фінансову політику держави можна вважати важливим чинником фінансової безпеки держави та соціальної безпеки населення” [8, С.307].

Визначальні особливості сільського господарства полягають в тісному поєднанні природного та економічного процесів відтворення. Виробництво здійснюється на великій території з різними ґрунтово-кліматичними умовами, які мало контролюються людиною, а це зумовлює своєрідність форм організації підприємств і використання переважно мобільної техніки. Природні умови та своєрідність функціонування рослин і тварин у сільському господарстві

призводять до розриву між часом виробництва й робочим періодом, внаслідок чого в основному, зокрема, в рослинництві використання техніки й робочої сили має сезонний характер. Ця особливість сільського господарства визначає спеціалізацію та поєднання галузей у підприємствах, що, в свою чергу, викликає потребу в своєрідній організації виробництва для більш повного й рівномірного використання виробничих засобів, трудових ресурсів протягом року. Ще один несприятливий для сільськогосподарських підприємств фактор — низький рівень кадрового потенціалу, а кадровий потенціал, як відомо, є запорукою успішного функціонування бізнесу. Перелічені вище фактори доводять об'єктивну необхідність створення моделі фінансової політики сільськогосподарських підприємств в умовах невизначеного економічного і природного середовища [9].

Ринкові перетворення та трансформації зумовили докорінні зміни у функціонуванні підприємств аграрної сфери економіки. У вітчизняній сільськогосподарській галузі функціонує близько 59 тис. економічних суб'єктів, з яких 74,3% це фермерські господарства, 7,3 — приватні підприємства, 13,3 — господарські товариства, 0,6 — державні підприємства, 1,9 — виробничі кооперативи та 2,6% — інші агроформування.

Водночас, 24% економічних суб'єктів займають від 20 до 50 гектарів угідь, (2,5% — всіх сільськогосподарських угідь), 77% сільськогосподарських угідь зосереджено у 5,9 тис. економічних суб'єктів, що володіють більше 1000 гектарів.

У кризовому 2008 році обсяг виробництва валової продукції сільського господарства становив 117,5% порівняно з 2007 р., в тому числі в сільськогосподарських підприємствах — 135,2%, у господарствах населення — 105,8%. Валова продукція галузі рослинництва зросла на 30,5%, тваринництва — на 1%. «Основними факторами, які визначили таку високу динаміку росту, було розширення внутрішнього попиту» [10].

Фінансові результати діяльності суб'єктів аграрної галузі відобразимо в таблиці 1. Оцінюючи проілюстровані фінансові результати за 2009 рік, помічасмо, що частка економічних суб'єктів аграрної сфери які одержали прибуток, виявилась найбільшою. Тому, саме аграрна сфера може бути лідером та потужним локомотивом для економічного простору країни щодо виходу його із фінансової кризи. Прибуток як одна із частин виручки, є основою внутрішньої побудови фінансових активів господарюючих суб'єктів. Зокрема, завдячуючи прибутку, в країнах з потужною економікою фінансується до 30% усіх витрат економічних суб'єктів.

Стрімкі параметри відтворення в аграрній сфері можливі лише при обґрунтованому, достатньому фінансуванні. Нині фінансування діяльності економічних суб'єктів аграрної сфери формується за рахунок різноманітних їх форм: банківські кредити; ресурси кредитних спілок; комерційне кредитування; державні інвестиції; надання державних гарантій щодо отримання інвестиційних активів; державні кредити; кредити та інвестиції міжнародних

установ за програмами сприяння розвитку малому агробізнесу; іноземні кредити та інвестиції; гарантійне кредитування кредити з відповідних фондів, зокрема з фонду підтримки підприємництва тощо.

1. Фінансові результати економічних суб'єктів аграрної сфери, млн грн

Рік	Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у% до загальної чисельності підприємств	фінансовий результат	у% до загальної чисельності підприємств	фінансовий результат
2005	3702,4	66,2	5409,7	33,8	1707,3
2006	2731,8	68,7	4687,9	31,3	1956,1
2007	7624,2	73,7	9617,9	26,3	1993,7
2008	6041,8	71,7	12007,3	28,3	5965,5
2009	6237,1	80,2	9013,9	19,8	2776,8

Сформовано авторами за матеріалами Держкомстату України

Нині, проблематично залучення достатніх фінансових активів із державного бюджету, тому держава ініціювала використання кредитних ресурсів приватних кредитних установ. За інформацією Національного банку України [66] з 2004 до 2008 року спрямовані банками кредитні активи економічним суб'єктам аграрної сфери є мають тенденцію до зростання (табл. 2).

2. Кредити надані банками України суб'єктам господарювання аграрної сфери, млн грн

Показник	Рік					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство в т.ч.:	5 218	8 192	11 874	16 508	28 812	26 026
короткострокові	2 781	4 051	4 981	6 294	10 851	10 245
довгострокові	2 437	4 141	6 893	10 214	17 961	15 781
частка короткострокових, %	53.3	49.5	41.9	38.1	37.7	39.4
частка довгострокових, %	46.7	50.5	58.1	61.9	62.3	60.6

Переважає частина підприємств аграрної сфери залучали короткострокові кредити від 50 тисяч до 1 млн. гривень. І лише мізерна їх частка (3,6%) мала змогу залучити кредити сумою більше 5 млн. гривень. З проміж довгострокових кредитів найбільші запити мали кредити параметрами до 1 млн. гривень (76,4%), і лише 5% залучали кредити більше 5 млн. гривень.

Кризові явища, що відбулися в 2008 та 2009 роках змусили банки обмежити параметри кредитування та підняти проценти за кредитами. Зокрема, у 2009 році, економічні суб'єкти аграрної сфери змогли отримати кредитів в межах 5,8 млрд грн, що сягає лише 29% до отриманих у 2008 році, з них

практично 71% це короткострокові, 20% середньострокові, та лише близько 9% це довгострокові кредити.

Падіння параметрів кредитних ставок за короткостроковими (від 55% у 2000р. до 18 — у 2008р.) та довгостроковими кредитами (від 48 до 16,3% відповідно) що спрямовувались економічним суб'єктам аграрної сфери, ілюструє зацікавленість банків до співпраці з підприємствами аграрної сфери та засвідчує існуючі позитивні тенденції падіння кредитних ставок в економічному просторі України.

У 2009 році зросли суми простроченої заборгованості за усіма видами кредитів. Хоча її приріст у суб'єктів аграрної сфери був найменшим (2,5 рази) порівняно з підприємствами інших сфер економіки, частка прострочених кредитів виявилась 12,2%, що було більше за середню частку (11,3%).

О.Є. Гудзь слушно застерігає, що економічним суб'єктам аграрної сфери бракує ліквідного забезпечення: „... у загальній вартості їхнього майна понад 76% припадає на необоротні активи, переважну частку яких становлять основні засоби, які є неліквідними через високу планку (70–80%) зносу та моральну застарілість”[11].

Практика діяльності підприємств аграрної сфери за роки незалежності України переконливо доводить, що як здобутки так і прорахунки у їх розвитку значною мірою породжуються фінансовою політикою, механізмом її реалізації, його досконалістю та дієвістю використання. Нині нагальними виступають завдання покращити модернізації механізму фінансової політики в аграрній сфері економіки та знарядь його використання за існуючим сценарієм глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Механізм фінансової політики держави в аграрній сфері не вважався сталим та стабільним враховуючи коливання завдань урядів, які доволі часто змінювались. Пошуки гармонійних параметрів і чисельності податків тривають і нині. Як відголосок на надмірну кількість податків і завищені існуючі податкові ставки — в країні нарощується потужна тіньова сфера економіки. Явні недоліки у фінансовій політиці прослідковуються також у структурі експорту, який переважно включає в себе первинну переробку сировини, у проблемних аспектах відшкодування ПДВ, де існуючі зловживання мають характер загальнонаціонального лиха тощо.

Особливою ознакою вітчизняної економіки в цілому і її агропромислового комплексу, зокрема, є реактивний характер фінансової політики, коли ухвалення певних рішень відбувається, як стрімка реакція на проблеми поточної діяльності, або так назване „латання дірок”. Існуюча фінансова політика виводить назовні ряд суперечностей між: інтересами аграрних суб'єктів і фіскальними державними інтересами; вартістю валюти і рентабельністю сільськогосподарського виробництва; рентабельністю певних фінансових ринків і рентабельністю реального аграрного виробництва; інтересами фінансових державних структур та реального виробництва тощо.

Форми і методи реалізації фінансової політики варіюються в залежності

від обраної стратегії і розробленої тактики розвитку окремих її складових: монетарної, бюджетної, валютної, податкової політики. За нашим баченням проблеми, вплив на ефективність та доцільність фінансової політики в аграрній сфері здійснюють як певні кількісні, так і якісні фактори (табл. 3).

3. Фактори, що впливають на ефективність фінансової політики в аграрній сфері

Кількісний фактор	Якісний фактор
Параметри фінансових потоків	Наявність і реальність концепції розвитку аграрної сфери
Композиція матеріальних витрат	Освіта, досвід та імідж адміністративного персоналу органів влади
Цінова політика	Репутація органів влади
Собівартість реалізації	Дотримання договірної та платіжної дисципліни
Вартість залучених витоків	Вміння керівництва своєчасно вимірювати ризики, як внутрішні так і зовнішні
Ресурсовіддача	Ефективність системи моніторингу та контролінгу
Податкова політика	Плинність кадрів
Інвестиції	Організаційна композиція
Співвідношення власного і залученого фінансування	Планка відповідності якості готової продукції їх цінам і вимогам ринку
Параметри прибутковості	Якість цінової політики та збуту продукції
Параметри затрат на оплату праці	Композиція готової продукції і відповідність ринковому сегменту
Параметри бюджетного фінансування	Залежність діяльності аграрної сфери від постачальників сировини і матеріалів
Композиція джерел фінансування	Ефективне коло логістики та інфраструктури
Трансакційні витрати	Коло менеджмент ризиками
Спеціалізація	Доступність до умов кредитування
Ритмічність, своєчасність, насиченість фінансування	Наявність діагностики насиченості короткостроковими кредитуванням

Реалізація розроблених заходів фінансової політики аграрної сфери дає змогу розв'язати низку важливих проблемних аспектів на різних рівнях: суспільства щодо підвищення якості та параметрів добробуту; падіння соціальної напруги в економічному просторі; підвищення дієвості та прибутковості діяльності суб'єктів аграрної сфери; забезпечення росту та сталого розвитку аграрної сфери; покращення соціальної забезпеченості незахищених верств населення тощо.

Головними завданнями фінансової політики в аграрній сфері нині мають бути: „побудова надійної системи економічного контролю та забезпечення контролю за дотриманням основних параметрів фінансової політики; створення сприятливого інвестиційного клімату та інсталяція дієвого механізму

конкурсного розподілу іноземних кредитів; створення єдиної державної інформаційної бази, яка б охоплювала всі кредитні установи та фінансових посередників що обслуговують суб'єкти аграрної сфери; забезпечення поступового переходу від визначення кількісних обмежень параметрів росту до цільових орієнтирів, що окреслюють динаміку таких якісних параметрів; визначення на відповідний рік чітких кількісних показників, із щомісячним їх коригуванням залежно від рівня інфляції, попиту і пропозиції а також конкретних шляхів їх дотримання; сприяння поступовому переведенню всіх розрахунків суб'єктів аграрної сфери виключно на грошову форму з вилученням з обігу квазіплатіжних засобів, фіктивних боргових зобов'язань та удосконалення діяльності платіжної системи; сприяння росту експорту продукції сільського господарства; сприяння підвищенню рівня зайнятості в сільській місцевості; активізація процесу подальшої розбудови кредитної інфраструктури аграрної сфери; обмеження сфери і протидія порушенням встановленого порядку використання готівки та запобігання подальшому посиленню криміналізації; удосконалення бюджетного фінансування суб'єктів, аграрної сфери; гармонізація перерозподілу фінансових активів між галузями; реалізація комплексу заходів щодо раціоналізації територіального розміщення виробництва сільськогосподарської продукції та ріст дієвості використання фінансових активів; інсталяція системи моніторингу реалізації поточної кредитної політики в аграрній сфері та забезпечення прозорості її здійснення” [12].

Висновки. Отже, здійснення фінансової політики в аграрній сфері передусім, має формуватися на платформі розробки певної концепції, означеної стратегії та тактики, адекватної бюджетної політики, існування необхідних ринкових інститутів та фінансово — кредитних організацій, використання засобів, способів, важелів, інструментів і методів її забезпечення.

Концепція фінансової політики аграрної сфери мусить охоплювати пріоритетні цілі та завдання фінансового забезпечення, важелів та мотиви їх досягнення, які б певним чином, адекватно виражали роль фінансів у сучасному існуючому соціально-економічному розвитку аграрної сфери. Її змістове наповнення має координувати та зрівноважувати загальнодержавні заходи в аграрній сфері щодо реалізації фінансової політики на національному та місцевому рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Полозенко Д. В. Забезпечення фінансової достатності агропромислового комплексу України / Д. В. Полотенко // Економіка АПК. — 2001. — № 10. — С. 56–60.
2. Василик О. Д. Теорія фінансів / Василик О. Д. — К.: НІОС, 2001. — 416 с.
3. Бакуменко В. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку / В. Бакуменко, В. Князєв, Ю. Сурмін // Вісн. УАДУ. — 2003. — № 2. — С. 18.

4. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия. — М.: Советская энциклопедия, 1980. — Т. 4. — 672 с.
5. Василик О. Д. Державні фінанси України: навч. посіб. / Василик О. Д. — К.: Вища шк., 1997. — 384 с.
6. Фінанси підприємств: підруч. / [Поддєрьогін А. М., Буряк Л. Д., Нам Г. Г. та ін.]. — 2-ге вид., перероб. та допов. — К.: КНЕУ, 1998. — 368 с.
7. Бабич В. П. Государственное управление финансами в рыночной экономике / В. П. Бабич, И. В. Сало. — К.: Акад. Информатики, 1994. — 97 с.
8. Аткинсон Э. Лекции по экономической теории государственного сектора: учебник / Э. Аткинсон, Дж. Стиглиц. — М.: Аспект Пресс, 1995. — 832 с.
9. Садовська І.Б. Фінансова політика сільськогосподарських підприємств в умовах невизначеності [Електронний ресурс] / І.Б. Садовська // Облік і фінанси АПК. Бухгалтерський портал. Режим доступу: <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/61/35/>
10. Барроу К. Бізнес-план: практ. посіб. / Барроу К., Барроу П., Браун Р. ; [пер. з 3-го англ. вид.] — К.: Знання, КОО, 2001. — 285 с.
11. Гудзь О. Є. Сучасний вимір банківського кредитування суб'єктів аграрної сфери в умовах кризових деформацій економічного простору / О. Є. Гудзь // Економіка та держава. — 2009. — № 11. — С. 22–24.
12. Ринкова трансформація економіки АПК: кол. моногр.: у 4 ч. / під ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. Ч. 3: Фінансово-кредитна система. — К.: ІАЕ, 2002. — 477 с.

Одержано 26.10.11

В статье исследованы вопросы формирования финансовой политики в аграрной сфере экономики. Доказано, что финансовая политика в аграрной сфере должна охватывать приоритетные цели и задания финансового обеспечения, рычаги и мотивы их достижения, а ее смысловое наполнение должно координировать и уравновешивать общегосударственные мероприятия в аграрной сфере относительно реализации финансовой политики на национальном и местном уровнях.

Ключевые слова: *государственная экономическая политика, финансы, финансовая политика, бюджетная политика, государственные интересы, аграрная сфера.*

The issues of forming the financial policy in the agrarian sphere of economy are investigated in the article. It is proved that financial policy in the agrarian sphere should embrace priority targets and tasks of financial support, key factors and motives of their achieving, and its sense load should coordinate and balance national actions in the agrarian sphere in relation to the implementation of financial policy on national and local levels.

Key words: state economic policy, finances, financial policy, fiscal policy, state interests, agrarian sphere.

УДК 336.201.2: 631.16

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О.А. НЕПОЧАТЕНКО, аспірант

Досліджено питання подолання неплатоспроможності підприємств. Систематизовано чинники, що дозволяють виявити причини неплатоспроможності сільськогосподарських підприємств та запропоновано заходи і механізми запобігання банкрутству.

Ринкові умови господарювання зумовили не лише позитивні зрушення в економіці країни, але й призвели до того, що більшість вітчизняних підприємств внаслідок негативного прояву економічної кризи, повільної адаптації управлінського апарату до нових умов господарювання стали неплатоспроможними, збитковими і відчувають великі фінансові труднощі.

У 2009 р. порушено 15,6 тис. справ про банкрутство, що майже на 40% більше, ніж у 2008 р. та на 13%, ніж у 2007р. Банкрутство підприємств пов'язане з погіршенням їх фінансового стану, отриманням збитків, втратою платоспроможності. Ситуація, що склалась в період економічної кризи, зумовлює необхідність досліджень з метою обґрунтування дієвого механізму оздоровлення, відновлення платоспроможності підприємств в тому числі й сільськогосподарських.

Методика досліджень. У процесі написання статті використовувалися діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних процесів та явищ, ретроспективний та абстрактно-логічний методи.

Результати досліджень. Питаннями банкрутства та оздоровлення підприємств займалися ще часів Київської Русі — законодавство надавало боржникові можливість виправити своє майнове становище в разі настання кризової ситуації.

Так, у «Руській Правді » Ярослава Мудрого зазначалося, що «коли банкрутство купця станеться через нещасливу пригоду, а не через його недбалість, тобто коли потоне корабель або пропаде товар під час війни чи від вогню, то кредитор не вправі вимагати свої гроші негайно, взяти його в неволю чи продати; купець може сплачувати свої борги частками, бо шкода — з Божої волі, а він сам не винен; а от коли купець втратить своє майно внаслідок пияцтва, або вдавшись до карних справ, або через власну безпорадність, то вже

воля кредитора — дати йому «прольонгату» або продати його разом з усім майном » [1].

Державна підтримка підприємств-банкрутів проводилася в 90-ті р. Польщею, Угорщиною, Румунією, Словаччиною при переході на нову структуру економіки і наприкінці 80-х — початку 90-х у Швеції та Фінляндії, де економіка має яскраво виражену соціальну спрямованість [2]. Причому, як зазначають М. Білоконь, Л. М. Несен, набір засобів був щонайширшим — від фінансових дотацій до санації підприємств державою [3].

Наслідками економічної кризи є перш за все погіршення фінансового стану та діяльності підприємств. Сьогодні майже 50% вітчизняних підприємств зазнають суттєвих збитків та опиняються на межі банкрутства (рис. 1).

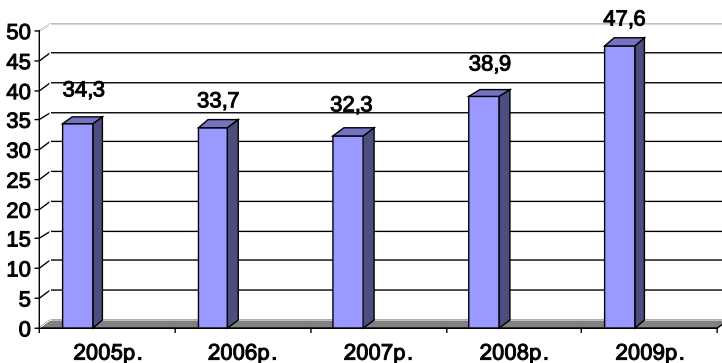

Рис. 1. Частка збиткових підприємств у загальній кількості підприємств України, %

Кількість підприємств, що отримують збиток відрізняється за видами економічної діяльності. Так, найбільше збитків у 2009 році отримали будівельні підприємства — 57,7%, промислові — 52%, підприємства комунального господарства — 51,3% [4]. Питома вага збиткових підприємств в сільському господарстві — 30,8%. Не дивлячись на загальну позитивну динаміку розвитку сільського господарства, фінансовий стан багатьох сільськогосподарських підприємств залишається вкрай важким.

Банкрутство є наслідком неспроможності підприємств сплачувати свої зобов'язання, тобто втрати ним платоспроможності. У загальному вигляді під платоспроможністю розуміється здатність підприємства виконувати грошові зобов'язання перед контрагентами та кредиторами. Отже, між платоспроможністю і банкрутством існує жорсткий причинно-наслідковий зв'язок і виникаюча неплатоспроможність є основним симптомом кризової ситуації з можливим переростанням її у банкрутство (рис. 2). Зі схеми видно, що найбільш значимими факторами, що призводять до банкрутства є втрата

платоспроможності і виникнення кризової ситуації. Тому, саме стосовно них, необхідно вибудовувати запобіжні механізми.

Рис. 2. Зв'язок між платоспроможністю та банкрутством

Відзначимо, що не кожний факт неплатоспроможності свідчить про виникнення кризи. Вона може бути тимчасовим явищем, викликаним короткочасною дією несприятливих чинників (наприклад, касового розриву). В цьому випадку загроза банкрутства відсутня, але підприємство переносить деякий економічний збиток у зв'язку з невчасним виконанням своїх зобов'язань і вживанням по відношенню до нього санкцій (у вигляді неустойок) з боку кредиторів. Загроза банкрутства має місце у разі, коли неплатоспроможність стає (або може стати) стійкою. У такому випадку необхідне негайне запровадження антикризового механізму управління як способу відновлення платоспроможності підприємств.

У процесі впровадження системи антикризового управління сільськогосподарськими підприємствами як у передкризовому, так і в кризовому чи посткризовому періодах необхідно приділити найбільшу увагу вирішенню наступних проблем: визначення принципів узгодження антикризових заходів з інтересами його власників підприємства; забезпечення дотримання агротехнічних та зооінженерних вимог; обґрунтування черговості впровадження різних заходів з урахуванням симптомів криз, а також відносин підприємства із кредиторами, загрозою започаткування провадження у справі про банкрутство; визначення оптимальної тривалості кожного заходу з урахуванням сезонності виробництва та перебігу операційного циклу, технологічними особливостями вирощування сільськогосподарських культур і веденням тваринництва; визначення функцій та інструментарію управління

підприємством, обсягу повноважень команди антикризових менеджерів; визначення оптимальних джерел фінансування антикризових заходів з урахуванням ймовірних процесів перерозподілу власності та реорганізаційних процедур; обґрунтування моделі мотивації персоналу й менеджерів в умовах реалізації антикризової програми тощо.

Принципова відмінність антикризового управління від управління підприємством за його нормального функціонування, як зазначає Г.А. Сазонова [5], полягає у відмінностях критеріїв прийняття рішень. Для підприємства, що перебуває у стійкому фінансовому стані, є платоспроможним, прибутковим і інвестиційно привабливим, основною метою управління є забезпечення стратегічних цілей розвитку у довгостроковій перспективі й максимізації прибутку у короткостроковому періоді. При виникненні симптомів фінансової кризи або при її загрозі довгострокові цілі управління втрачають свою актуальність, а у короткостроковому періоді критерієм прийняття управлінських рішень стає усунення або мінімізація негативного впливу фінансових криз, у тому числі забезпечення платоспроможності та запобігання банкрутству підприємства [6].

Слід зазначити, що антикризові заходи не завжди мають позитивний результат і частина підприємств оголошується банкрутами. Головною метою заходів, передбачених у Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» є створення умов для відновлення діяльності підприємств та захисту прав держави і кредиторів. Однак у більшості випадків їх здійснення спрямоване не на фінансове оздоровлення господарюючих суб'єктів, стимулювання їх реструктуризації та інтеграції з іншими підприємствами, а на задоволення вимог кредиторів без врахування економічних та соціальних наслідків. Тому, на нашу думку, більш дієвою є процедура фінансового оздоровлення поза межами банкрутства.

Отже, неплатоспроможність, криза і банкрутство ланки одного ланцюга, кожній з яких властива своя сукупність причин та чинників. Найбільш поширеною ознакою класифікації чинників неплатоспроможності є місце їх виникнення і здатність підприємства здійснювати на них вплив. Згідно з цією ознакою поділяємо їх на два класи: зовнішні і внутрішні. Зовнішні — це чинники макросередовища, на які окремо взяте підприємство не має впливу або цей вплив незначний. Вони поділяються на економічні, політико-правові, географічні, природні та інші. Внутрішні чинники формуються мікросередовищем і підприємство здатне впливати на них. До них відносяться виробничо-технічні, фінансово-економічні, організаційно-управлінські і соціальні.

Систематизація чинників дозволяє виявити причини неплатоспроможності підприємств та сприяє визначенню адекватних заходів і механізмів щодо її запобігання. З цією метою пропонуємо зовнішні економічні чинники об'єднати у дві групи: чинники далекого оточення, на які підприємство не має впливу (рівень інфляції, ставка рефінансування, податкові ставки,

інвестиційний рейтинг держави тощо) та чинники ближнього оточення, вплив на які з боку підприємства хоча й обмежений, але можливий (конкуренція, доступність кредитів).

Подолання неплатоспроможності підприємств можливе лише при формуванні ефективної і швидко реагуючої на умови, що змінюються, системи управління, яка здатна виробити нові управлінські рішення із запобігання банкрутству та можливості відновлення платоспроможності в стислі терміни. Досліджуючи управління платоспроможністю сільськогосподарських підприємств, сформулюємо його основне завдання як організацію процесу послідовної зміни стану суб'єкта господарювання (рис. 3).

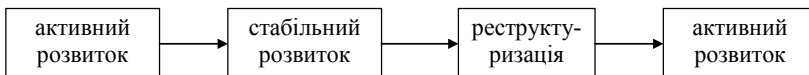

Рис. 3. Зміни стану підприємства

Виконуючи функцію передбачення і запобігання, управління є науково обгрунтованою основою для розробки і вживання конкретних заходів із запобігання, пом'якшення та виходу підприємства із кризи. Отже, система управління неплатоспроможністю повинна мати в своєму арсеналі як превентивні, так і стратегічні заходи, а саме управління поділяється на стратегічне, тактичне й оперативне. Це обумовлює необхідність прийняття регіональних програм поступової реорганізації сільськогосподарських підприємств, що передбачають збереження певної їх кількості, для забезпечення відповідного обсягу виробництва продукції, з метою задоволення попиту населення в продовольстві.

Висновки. Забезпечення ефективності антикризового управління фінансовими ресурсами вимагає активної державної підтримки на засадах запровадження політики антикризового регулювання на макроекономічному рівні, а також формування й реалізації спеціальних галузевих і регіональних програм підтримки. Задля цього доцільно використовувати й адаптувати до умов господарювання в Україні досвід інших країн світу щодо підтримки сільського господарства. Такий підхід дозволить сформувати виважену й ефективну систему моніторингу чинників і ризиків виникнення фінансових криз, уможливить доступ сільськогосподарських підприємств до фінансових ресурсів на реалізацію антикризових засобів.

Процес фінансового оздоровлення підприємств аграрного сектора економіки повинен супроводжуватися пошуком шляхів реорганізації неплатоспроможних суб'єктів господарювання. Пріоритетними завданнями цього процесу, на нашу думку, мають бути: здійснення моніторингу всіх сільськогосподарських підприємств з метою виявлення їх реального фінансового стану; проведення поетапної реалізації процедури банкрутства

підприємств, що не мають шансів на відновлення платоспроможності, у поєднанні з програмами розвитку альтернативної зайнятості та іншими заходами соціальної підтримки населення; розробка і реалізація програм фінансового оздоровлення і реструктуризації підприємств, що мають шанси на відновлення платоспроможності та рентабельності; пошук для кожного підприємства індивідуального варіанту фінансового оздоровлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грушевський М.С. Історія України-Руси / М. С. Грушевський. — К.: Наукова думка, 1992. — Том 3: До року 1340. — 592 с.
2. Гавриш О. Санація проти банкрутства / О. Гавриш // Дзеркало тижня. — 2002. — 19– 25 жовт. — С. 9.
3. Санація підприємств: організаційно-економічний механізм: / Т. М. Білоконь, Л. М. Несен. — Вінниця: ВНТУ, 2010. — 152 с.
4. Гулько Л.Г. Аналіз сучасних тенденцій банкрутства [Електронний ресурс] / Л.Г.Гулько // Режим доступу: http://www.confcontact.com/2010spec_tezi/ec_gulko.htm
5. Антикризисное управление и финансовое оздоровление предприятия: Учеб. пособие / Г.А.Сазонова; Нижегород. гос. техн. ун-т. — Н. Новгород, 2000. — 150 с.
6. Приб К.А. Сутність та підходи до запровадження антикризового управління фінансами сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / К.А. Приб // Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tmm/2009_32/13.pdf

Одержано 26.10.11

Систематизация факторов неплатежеспособности предприятий позволяет обнаружить причины ее возникновения и способствует определению адекватных мероприятий и механизмов относительно ее предотвращения. Процесс финансового оздоровления предприятий аграрного сектора экономики должен сопровождаться поиском путей реорганизации неплатежеспособных субъектов хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: *платежеспособность, неплатежеспособность, банкротство, антикризисное управление, сельскохозяйственные предприятия.*

Systematization of enterprises insolvency reasons enables to detect the causes of its origin and contributes to determining appropriate measures and mechanisms for its prevention. The process of financial recovery of enterprises in agricultural sector should be accompanied by finding the ways of restructuring of insolvent business entities.

Key words: *solvency, insolvency, bankruptcy, crisis management, agricultural enterprises.*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ

О.Є. НОВІКОВ, кандидат економічних наук
Миколаївського державного аграрного університету

Розглянуто аспекти державного регулювання інфраструктури аграрного ринку та проведено аналіз, зроблені пропозиції щодо подальшого розвитку в умовах ринкової економіки.

Вирішити проблеми, пов'язані зі збутом сільськогосподарської продукції, допомогти національним товаровиробникам вийти на зовнішній ринок та, тим самим, сприяти захисту їх економічних прав можна лише за умови функціонування в країні розвиненої інфраструктури аграрного ринку. Одним із головних елементів інфраструктури аграрного ринку є аграрна біржа, як вид спеціалізованої товарної біржі.

Питання державного регулювання правового забезпечення діяльності аграрних бірж в Україні набуло особливої актуальності у зв'язку з розвитком ринкових відносин в аграрному секторі економіки. Забезпечення продовольчої безпеки держави безпосередньо пов'язано з нормальним функціонуванням аграрного сектору економіки, високим рівнем виробництва сільськогосподарської продукції, відповідно налагодженою системою реалізації цієї продукції та поповнення державних резервів.

Питання державного регулювання діяльності аграрних бірж знайшли своє відображення у наукових дослідженнях провідних вітчизняних вчених — правників як економічної так і юридичної науки в галузі аграрного, цивільного та господарського права, таких як: В.І. Андрейцев, Ц.В. Бичкова, А.Г. Бобкова, Д.В. Боброва, О.М. Вінник, П.І. Гайдуцький, А.П. Гетьман, О.М. Дегтярева, О.В. Дзера, Б.П. Дмитрук, В.П. Жушман, О.О. Іващенко, В.В. Носік, В.М. Кравчук, П.Ф. Кулинич, І.М. Кучеренко, В.В. Луць, В.К. Мамутов, Ю.О. Моїсєєв, О.О. Погрібний, С.О. Погрібний, Т.П. Проценко, Н.О. Саніахметова, І.В. Спасибо-Фатєєва, П.Т. Саблук, В.І. Семчик, М.О. Солодкий, О.М. Сохацький, А.М. Статівка, Н.І. Титова, Є.О. Харитонов, В.В. Хахулін, Я.М. Шевченко, В.В. Щербина, Ю.С. Шемшученко, В.З. Янчук та інші видатні вчені.

Методика досліджень. За теоретичну та методологічну базу для написання статті було взято фундаментальні положення економічної теорії, висновки, сформульовані в наукових працях вітчизняних дослідників економічного та фінансового напрямку дослідження.

Результати дослідження. Згідно зі статистичними даними, лише близько одного відсотка сільськогосподарської продукції реалізується аграрними підприємствами на біржі, притому що на ринку сільськогосподарської продукції діє 36 товарних бірж, акредитованих

Мінагрополітики. Така ситуація склалася через відсутність сучасних біржових механізмів, нерозвиненість брокерської мережі та просто через недовіру сільськогосподарських виробників до товарних бірж, відсутність контролю за їх діяльністю. Тому питання впровадження державного регулювання діяльності аграрних бірж, зокрема на ринку аграрної продукції, стоїть досить гостро.

Господарський кодекс України (ст. 278) визначає поняття „торговельно-біржової діяльності” як такої, що має на меті організацію та регулювання торгівлі шляхом надання послуг суб'єктам господарювання у здійсненні ними торговельних операцій спеціально утвореною господарською організацією, — товарною біржею. Як зазначають А.Г. Бобкова та Ю.О. Моїсєєв, поняття „торговельно-біржова діяльність” більш повно відображає суть діяльності товарної біржі та є новелою в українському законодавстві [2, с. 6]. Таким чином, законодавець знову зберігає (як і в статті 1 Закону України „Про товарну біржу”) надання послуг суб'єктам господарювання, як зміст діяльності біржі [3].

Хоча з урахуванням некомерційного характеру діяльності аграрної біржі формулювання „надання послуг” не може розглядатись, як підприємницька діяльність, на нашу думку, такого формулювання все ж таки слід уникати. Аграрні біржі створені та проводять свою діяльність відповідно до Закону України „Про державну підтримку сільського господарства України” [4], Закону України „Про товарну біржу” [3] і статей 278–282 Господарського кодексу України [1]. Такі біржі формуються з метою підвищення рівня продовольчої безпеки країни, надання біржових послуг суб'єктам господарювання з укладення біржових договорів (контрактів) щодо сільськогосподарської продукції, продажу товарних деривативів, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція, іпотечних сертифікатів та іпотечних закладних, а також з проведення та (або) організації розрахунково-клірингової діяльності.

Для забезпечення сталого та ефективного функціонування аграрні біржі створюють умови для проведення біржової торгівлі на засадах рівноправності та недопущення дискримінації учасників біржової діяльності. Відбувається також установлення ціни рівноваги (фіксингу) виключно на підставі збігу ціни пропозиції окремого товару з ціною попиту на нього, надає членам біржі організаційні, інформаційні та інші послуги, забезпечують збір, обробку і поширення інформації, що стосується кон'юнктури ринку біржових товарів. На біржах забезпечується контроль за дотриманням учасниками біржової діяльності вимог законодавства, Статуту Аграрної біржі, Правил біржової торгівлі, рішень органів управління біржі [3].

Сьогодні діяльність аграрних бірж характеризується активізацією торгівлі та чітко вираженою тенденцією до зростання зацікавленості учасників ринку до біржового обслуговування при укладенні договорів купівлі-продажу сільськогосподарської продукції. Аграрні біржі не обмежуються проведенням торгів виключно щодо сільськогосподарської продукції, хоча вона є основним

товаром на аграрних біржах. Наприкінці 90-х років минулого століття біржі виживали виключно за рахунок торгівлі нерухомістю. Внаслідок державного втручання торгівля житловою нерухомістю на біржі втратила зміст.

Багато бірж аграрного профілю продовжують практику укладання договорів щодо житлового нерухомого майна. Закон України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” від 1 липня 2004 р. [5], визначає, що об’єктом нерухомого майна (нерухомим майном, нерухомістю) земельні ділянки, а також об’єкти, розташовані на земельній ділянці будівля, споруда тощо), переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. При цьому, стаття 19 закону встановлює перелік документів для державної реєстрації прав на нерухоме майно, серед яких — договір купівлі — продажу нерухомого майна, зареєстрований на біржі в установленому порядку.

Лист Державної податкової адміністрації від 01.12.2004 „Щодо оформлення угод продажу рухомого майна фізичними особами на біржі” [6] уточнює, що при проведенні біржової операції з купівлі — продажу рухомого майна (зокрема, транспортних засобів) одна з сторін договору покупець) набирає право власності на придбане рухоме майно, а друга сторона — продавець одержує дохід від такого продажу тільки з моменту реєстрації договору) на біржі. Виходячи з цього, згідно законодавства, на біржах можуть укладатися договори щодо рухомого та нерухомого майна та відповідно проводяться біржові торги на продаж зазначених об’єктів. За своїми характеристиками нерухомість (будівлі, земельні ділянки) так і рухоме майно (транспорт, техніка) не може бути біржовим товаром оскільки не відповідає ознакам взаємозамінності та однорідності, але при цьому ці товари є досить поширеними на біржі.

На нашу думку, такий стан речей не відповідає завданням, поставленим перед аграрними біржами та напрямкам розвитку аграрного біржового ринку. Організація торгів з рухомим та нерухомим майном, прямо не протирічить, але й не сприяє сконцентрованості аграрних бірж на розвитку торгівлі великими оптовими партіями сільськогосподарської продукції. Відслідковується тенденція до виходу на біржовий ринок безпосередньо сільськогосподарського товаровиробника (власника продукції), що пояснюється його бажанням працювати у сфері товарно-грошових відносин, уникаючи товарообмінних (бартерних) операцій, придбавати і реалізовувати продукцію за реальними біржовими цінами.

Зазначені положення можна визначити і як напрямки діяльності аграрних бірж. З цього випливає, що змістом діяльності аграрних бірж є діяльність, яка забезпечує досягнення зазначеної мети шляхом здійснення роботи у відповідних напрямках.

Розкрити питання щодо змісту діяльності аграрних бірж вбачається доцільним через аналіз функцій біржі. Закон України „Про товарну біржу” [3] та Господарський Кодекс України [1] визначають принципи діяльності товарної

біржі, права, обов'язки, але не вказують, які функції виконує біржа. У економічній літературі визначають наступні функції товарних бірж [3, с. 19]:

- організаційна (організація біржових торгів, вироблення правил, матеріально-технічне забезпечення торгів, забезпечення висококваліфікованим персоналом);
- вироблення біржових договорів (стандартизація якісних параметрів, визначення розмірів партій, процедур розрахунків та забезпечення ліквідності);
- розв'язання суперечок між членами біржі й учасниками біржових операцій;
- реєстрація та публікація біржових цін (котирування);
- страхування цінних та курсових ризиків (хеджування);
- гарантування виконання біржових договорів (через організацію розрахунково-клірингової діяльності);
- інформаційна (збір і реєстрація біржових цін з метою подальшого розповсюдження).

Виходячи з цього, функції аграрної біржі умовно можна поділити на внутрішньо-організаційні (спрямовані на організацію злагодженої роботи всіх структурних одиниць біржі та створення умов для укладання біржових договорів) та зовнішні (спрямовані на забезпечення ефективної взаємодії з сільськогосподарськими товаровиробниками та іншими суб'єктами аграрного ринку). При цьому, основною формою здійснення біржової торгівлі аграрної біржі є біржові торги, під час проведення яких укладаються договори на реалізацію сільськогосподарської продукції.

В сучасних умовах, біржі не обмежуються організацією грошових торгів. З метою залучення клієнтури, біржі зацікавлюють продавців сільськогосподарських товарів зустрічним продажем товарів, надають пільги у придбанні акцій, брокерських місць, вкладають інвестиції для впровадження нових технологій у землеробство, тваринництво, переробку продукції сільського господарства, в окремих випадках сільськогосподарським товаровиробникам надаються кредити під гарантії бірж, надають інформацію відносно цін на товари. Водночас біржі використовуються різні форми обслуговування клієнтів товар виставляється як на торги, так і для обміну.

Незважаючи на те, що останнім часом прийнято низку нормативних актів, покликаних врегулювати відносини в сфері реалізації сільськогосподарської продукції через біржовий ринок, проблеми правового регулювання діяльності аграрних бірж всебічно не проаналізовані, цілий ряд питань залишаються нерозкритими чи спірними. Потребують глибокого вивчення положення щодо правового статусу аграрних бірж у структурі аграрного ринку України; існує необхідність уточнення та вдосконалення понятійного апарату, що використовується при формулюванні відповідних правових норм; у науці аграрного права неоднозначно визначається

організаційно-правова форма аграрних бірж; потребують подальшого дослідження правові питання оподаткування їх діяльності; належним чином не проаналізовані питання щодо переходу до ф'ючерсного ринку.

Висновки. Аграрні біржі є основним елементом інфраструктури аграрного ринку. Вони знайшли широке розповсюдження на практиці, але діють в недосконалому правовому полі. Насамперед, це стосується відсутності відповідного юридичного оформлення визначення правового статусу аграрних бірж, як першооснови їх діяльності. Не знайшли в достатній мірі відображення в законодавстві особливості діяльності аграрних бірж, пов'язані зі специфікою сільськогосподарського товаровиробництва, також не визначено межі та механізм державного регулювання їх діяльності. Вищезазначене у сукупності створює суттєві перешкоди для формування аграрного ринку в Україні в цілому.

На підставі проведеного дослідження зроблено висновок, що при здійсненні своєї діяльності аграрна біржа, вступає у безпосередні зв'язки з сільськогосподарськими товаровиробниками, переробними підприємствами та іншими суб'єктами, та набуває аграрно-правової правосуб'єктності. Основною зовнішньою формою діяльності аграрної біржі є створення умов для укладання біржових договорів (спотових, форвардних, ф'ючерсних) на реалізацію продукції агропромислового комплексу шляхом організації та проведення торгів на аграрній біржі. Пропонується внести зміни до Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України" в частині визначення функцій та повноважень Аграрного фонду. Це пов'язано з неможливістю заснування аграрної біржі одноособове Аграрним фондом, який є державною установою, що перебуває на державному бюджеті, оскільки це не відповідає основним принципам її діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 26.10.2010 р.
2. Бобкова А.Г. Торговельно-біржова діяльність / А.Г. Бобкова, Ю.О.Моїсєєв. — К.: Кондор. — 2009. — С. 6.
3. Закон України „Про товарну біржу” від 30.03.1999 р.
4. Закон України „Про державну підтримку сільського господарства України” від 17.04. 2009 р.
5. Закон України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” від 1 липня 2004 р.
6. Лист Державної податкової адміністрації від 01.12.2004 р. „Щодо оформлення угод продажу рухомого майна фізичними особами на біржі”.

Одержано 26.10.11

Аграрные биржи является основным элементом инфраструктуры аграрного рынка. Они нашли широкое распространение на практике, но

действуют в несовершенном правовом поле. В достаточной степени не нашли отражения в законодательстве особенности деятельности аграрных бирж, связанные со спецификой сельскохозяйственного товаропроизводства, не определены границы и механизм государственного регулирования их деятельности. Таким образом в совокупности вышеуказанное создает существенные препятствия для формирования аграрного рынка в Украине в целом.

Ключевые слова: государственное регулирование, инфраструктура, аграрный рынок, аграрные биржи.

Agricultural exchanges are a key element of agrarian market infrastructure. They are widely spread in practice, but function in an imperfect legal framework. The specifics of agrarian exchanges performance related to agrarian production were not fixed in the law, the scope and mechanism of government regulation of their functioning were not defined. Thus, all the above mentioned creates considerable barriers for the development of agrarian market in Ukraine as a whole.

Key words: government regulation, infrastructure, agrarian market, agrarian exchanges.

УДК 657:631

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА

Л.А. ПАНКРАТОВА, кандидат економічних наук

Уманський НУС

Д.І. ВЕНЖЕГА, аспірант,

Київський НЕУ

Проаналізовано та критично оцінено стан наукової проблематики та дискусійних питань, що пов'язані з обліком витрат і калькулюванням собівартості продукції.

Характерною особливістю сучасного розвитку економіки України є глибокі економічні перетворення в сфері виробництва на основі ринкових відносин. Ринкові відносини вимагають перегляду системи бухгалтерського обліку, одним із центральних елементів якої є облік витрат виробництва.

Історично змінювались погляди на сутність витрат як економічної категорії, змінюються вони і досі. Адже, до недалекого минулого в Україні була чітко організована система обліку витрат, орієнтована на централізоване управління економікою з боку держави. За таких умов багато специфічної інформації про витрати конкретних підприємств не використовувалось, через це, навіть, прогресивні розробки науковців в царині управління підприємством та налагодження обліку витрат на практиці не знаходили застосування.

В економічній літературі теоретичним і практичним проблемам витрат та калькулювання собівартості продукції приділяється велика увага в роботах М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, О.С. Бородкіна, С.Ф. Голова, З.В. Гуцайлюка, В.І. Єфіменка, В.П. Завгороднього, В.В. Сопка, В.І. Оспіщева, Н.М. Ткаченко, В.І. Петрової, М.С. Пушкаря, Л.К. Сука, М.Г. Чумаченка, Л.М. Янчевої та ін.

Методологічною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань бухгалтерського обліку витрат та калькулювання собівартості продукції, нормативно-правові акти, що регулюють дану проблематику.

Витрати, які мають вагоме місце в процесі формування виробничої собівартості продукції та встановленні ціни, відіграють центральне місце у дослідженнях напрямів підвищення прибутковості та рентабельності виробництва. Відсутність єдиного підходу до вибору методу обліку витрат не в повній мірі відповідає сучасним вимогам системи управління.

У нормативних актах України наводиться тільки термін «витрати». Відповідно до П(С)БО під витратами розуміється зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок внесків власників). Цікавим є те, що в Плані рахунків назви всіх рахунків класу 8 та класу 9 включають термін «витрати», в П(С)БО 16 «Витрати» у п. 21, 22 при визначенні економічних елементів витрат вказується матеріальні затрати; у формі № 2 «Звіт про фінансові результати» ряд. 230 має назву «Матеріальні затрати».

Методологічні принципи формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати підприємства та її розкриття у фінансовій звітності визначає П(С)БО 16 «Витрати». Витрати відображаються в бухгалтерському обліку одночасно зі зменшенням активів або збільшенням зобов'язань. У нормативних актах України та значній частині економічної літератури визначення «затрати» відсутнє.

Слід відмітити, що багаточисельні поняття, які визначають витрати і затрати в економічній літературі та в практиці господарської діяльності використовуються як синоніми. Таке положення характерно і для загальної ситуації із собівартістю продукції. Хоча ці поняття близькі, але не тотожні. Затрати співвідносяться з процесом виробництва взагалі, незалежно від його завершеності та характеру зв'язку з продуктом, а собівартість — означає завершеність виробництва, виділяє ту частку затрат, яка відноситься до готової продукції. І справа не тільки в термінології, головне полягає в правильному розумінні економічного змісту термінів, і в тому, щоб не змішувати їх з іншими економічними категоріями.

Під витратами на виробництво розуміється використання ресурсів виправдане умовами виробництва та спрямоване на виготовлення нового продукту праці. [2]

Бухгалтерське розуміння витрат відрізняється від їх економічного тлумачення. В ньому витрати — це загальноекономічна категорія, що характеризує використання різних субстанцій та сил природи в процесі господарювання. Під економічними витратами розуміють “витрати втрачених можливостей”, тобто суму коштів, яку можна одержати за більш вигідного використання ресурсів.

Однак, протиставлення не має обґрунтувань, оскільки в обох випадках йдеться про витрати в їхньому економічному значенні: у першому — це витрати реальні, так би мовити “бухгалтерські”, що виникли в окремому періоді, у другому — це витрати бажані, що могли бути при певних умовах господарювання.

Під собівартістю продукції розуміють в економічному значенні сукупні витрати на її виробництво і збут, тобто вартість всіх ресурсів, що була використана підприємством для перетворення вхідного продукту у вихідний за умови розширеного відтворення.

Бухгалтерський облік розглядається як цілісна концептуальна система, що є сукупністю елементів певного змісту і форми, пов’язаних між собою та об’єднаних інформаційними потоками. Це, з одного боку, складна система, яка не може бути вивчена з однієї позиції в часі або просторі, з другого — це система, побудована для вирішення багатоцільового завдання, з третього — це система, що складає підсистему більш складнішої системи — управління, із четвертого — інформаційна система з властивостями кібернетичних систем, адже одним із основних її завдань є переробка і надання інформації.

Обґрунтовано, що для поширення інтеграційних можливостей обліку в управлінні формуванням витрат, необхідно використовувати багаторівневий системний підхід (рис. 1), який передбачає:

- на теоретичному рівні — розробку класифікацій, сукупність яких виявиться достатньою для характеристики витрат як об’єкта обліку. Їх ціль — упорядкування деяких угруповань об’єктів, різних за характером, сферами функціонування, цільовою орієнтацією, завдяки виділенню відповідних груп за специфічними, тільки їм властивими ознаками, розкрити їх внутрішній зміст, розпізнати властивості та оцінити пов’язані з ними можливості;
- на концептуальному рівні — посилення акцентів на підлеглих функції обліку витрат інтересам системи управління в формулюванні цілей і головних завдань обліку, принципів його організації і побудови інформації. На цьому рівні слід визначитися щодо підходу до організації обліку. Головна задача полягає у тому, щоб вирішити, зберегти існуючу організацію, побудовану на функціональному розподілі праці, чи реорганізувати структуру в напрямку використання програмно-цільового підходу, котрий передбачає інтеграцію обліку з іншими функціями управління. Слід також визначитись стосовно доцільності бухгалтерської калькуляції виробничої собівартості;

Рис. 1. Схема удосконалення системного обліку витрат виробництва і калькулювання собівартості продукції

- на методичному рівні — усвідомлення й використання методики формування і комбінування класів організаційних структур, яка б переводила принципи організації обліку витрат в конкретну практичну площину і дозволяла доцільно організовувати обліковий персонал;
- рекомендації, пов’язані з удосконаленням оперативного обліку та глибоким розкриттям витрат в аналітичному бухгалтерському обліку;

- обґрунтування системи критеріїв, що дозволяють оцінити стан обліку витрат з точки зору його цілеспрямованості;
- на практичному рівні — реалізацію концептуальних і методичних рішень.

Наступною теоретичною проблемою обліку витрат виробництва є конкретизація таких понять, як прямі та непрямі витрати. На жаль, у жодному з нині діючих П(С)БО, включаючи ПБО 16 «Витрати», немає чіткого визначення категорії прямих витрат.

Їх офіційне визначення лише в Методичних рекомендаціях № 47 п. 11, який вказує, що це «витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до певного об'єкта витрат економічно можливим шляхом».[4]

Назвати таке визначення вичерпним і зрозумілим не можна щонайменше з двох основних причин:

- по-перше, вживання у ньому слова «безпосередньо» вже наштовхує на думку про те, що ніяких проміжних розрахунків і етапів при віднесенні даного роду витрат на об'єкт витрат не має бути.
- по-друге, буквальний зміст поняття «економічно можливим шляхом», на наш погляд, включає і їх віднесення шляхом розподілу пропорційно до певної бази. Отже, в самому визначенні знаходимо суперечності.

Це стосується і визначення поняття «прямих витрат», яке знаходимо в П(С)БО 16 «Витрати» п.4: «прямі витрати — витрати, що не можуть бути віднесені безпосередньо до конкретного об'єкта витрат економічно доцільним шляхом». Зважаючи на те, що вибір шляху віднесення непрямих витрат, на нашу думку, передбачає, в першу чергу, обґрунтування саме доцільності обраного способу їх віднесення до конкретного об'єкта, вживання вислову «економічно доцільним шляхом» є некоректним.

Встановлені норми виробничих витрат дозволяють розраховувати собівартість продукції відразу після закінчення її виробництва, що є надзвичайно важливим для прийняття оперативних управлінських рішень і вирішення маркетингових проблем. Це має позитивний вплив на спрощення та підвищення оперативності самої процедури розрахунків собівартості одиниці продукції (робіт чи послуг).

З врахуванням цього досвіду загальновиробничі витрати доцільно поділяти на такі складові як змінні витрати на обслуговування виробництва, змінні витрати на управління виробництвом, умовно-постійні витрати на обслуговування виробництва й умовно-постійні витрати на управління виробництвом.

Отже, з вищесказаного випливає, що можна виділити визначення: «Прямі витрати — це витрати, які можна безпосередньо (прямо) віднести на об'єкт витрат, а непрямі — це витрати, які відносяться на об'єкт опосередковано (з використанням певної бази розподілу)».

Висновки. Дослідження діючої облікової практики свідчить про те, що недостатньо уваги, на превеликий жаль, поки що приділяється саме перегляду

методології планування в цілому, а також однієї з найважливіших економічних категорій, яка виступає відправною точкою формування ціни товарів — витрат виробництва зокрема.

Виявлено деякі розбіжності і суттєві недоліки в розумінні економічних категорій. Пропонуємо під витратами на виробництво розглядати використання ресурсів виправдане умовами виробництва та спрямоване на виготовлення нового продукту праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318 // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2000. — №5. — С. 21–25.
2. Лаврук В.О. Мотиваційний механізм управління виробничими витратами сільськогосподарських підприємств /В.О. Лаврук //Економіка АПК. — 2011. — №2. С. 81–86.
3. Огійчук М.Ф. Формування у бухгалтерському обліку доходів та витрат сільськогосподарської діяльності відповідно до вимог П(С)БО 30 „Біологічні активи”/ М.Ф. Огійчук //Облік і фінанси АПК. — 2006. — №6. — С. 24–33.
4. Шляхов Є.В. Розвиток системи оперативного обліку витрат/ Є.В. Шляхов// Наукові праці Кіровоградського державного технічного університету. Економічні науки. Частина 1. — вип.7. — Кіровоград: КДТУ, 2005. — С.484–489.

Одержано 27.10.11

Проанализировано и критично оценено состояние научной проработанности проблемных и дискуссионных вопросов, связанных с учётом затрат и калькулированием себестоимости продукции. Исследовано теоретические, методологические и методические исследования в области бухгалтерского учёта, проведённое с целью создания условий совершенствования существующей практики учёта затрат и калькулирования себестоимости продукции.

Ключевые слова: *расходы, затраты, себестоимость продукции, прямые расходы, косвенные расходы.*

The state of the research into cost accounting and output cost determination was analyzed and estimated. Theoretical, methodological and methodical aspects in the field of accounting were studied in order to improve existing practice of cost accounting and output cost determination.

Key words: *costs, expenditure, production price, direct costs, indirect expenses.*

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-СТРУКТУРНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

О.О. ШКОЛЬНИЙ, доктор економічних наук

Розглянуто проблеми формування глобальних конкурентних переваг вітчизняних підприємств та напрями вдосконалення ринкової інфраструктури у зовнішньоекономічній сфері.

Міжнародна торгівля сприяє розширенню асортименту товарів і впливає на ринкову силу вітчизняних суб'єктів підприємництва. Глобальна диверсифікація позитивно впливає на добробут споживачів, однак посилює рівень конкуренції на окремих маркетингових сегментах і висуває нові вимоги до вітчизняних товаровиробників щодо стратегій позиціонування. Економія за рахунок зовнішньоекономічної диверсифікації проявляється у випадку, коли виробничі та маркетингові витрати спрямовані на певний асортимент продукції та види підприємницької діяльності. Диверсифікація у сфері глобального маркетингу передбачає вибір оптимальних каналів збуту. Тому важливою економічною проблемою є вдосконалення інституціональної структури в зовнішньоекономічній сфері країни.

Питанням розвитку інституціональної структури зовнішньоекономічної сфери та проблемам підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств присвячені праці Ю. Білик, В. Горьового, В. Губенка, Л. Євчук, С. Зорі, С. Кваші, О. Файчук та ін. Передумовою розширення експортних можливостей регіону є формування його економічного потенціалу [1; 9]. Оптимальні регуляторні механізми щодо структурних процесів в економіці регіонів можуть сприяти економічному росту та забезпечувати належний рівень глобальної конкурентоспроможності, що дозволяє економічним суб'єктам постачати товари, які можуть задовольняти вимоги вітчизняного та світового ринку і забезпечувати адекватні доходи [3; 7]. В останніх публікація недостатньо уваги приділено основним засадам розвитку інфраструктури у зовнішньоекономічній сфері. Метою статті є розгляд інституціонально-структурних чинників формування конкурентних переваг вітчизняних підприємств на світовому ринку.

Методика досліджень. У процесі написання статті використано аналіз і синтез як методи досліджень, а також абстрактно-логічний метод. Джерелами даних були матеріали Державної служби статистики України.

Результати досліджень. Прагнення регулювати зовнішньоекономічну сферу пояснюється обмеженістю ємності внутрішнього ринку, необхідністю досягнення економічного росту, забезпечення позитивного сальдо платіжного балансу та підвищення життєвого рівня населення. Експорт товарів також є

засобом зміцнення політичних позицій на глобальних ринках [8]. Країна, яка володіє суттєвим економічним потенціалом, спроможна здобувати потужну економічну силу на глобальних ринках. Формування фінансово потужних і конкурентоспроможних на світовому ринку підприємств, опанування методами глобального маркетингу та менеджменту неможливо здійснювати без раціональних інституціонально-структурних зрушень у зовнішньоекономічній сфері.

Підтримуючи вітчизняні установи інфраструктури, уряд може сприяти діяльності як вітчизняних підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, так і зарубіжних фірм, які прагнуть розширити свою присутність на українському ринку; при цьому уряд забезпечує виконання посередницьких функцій. Кращих результатів можуть досягати інтегровані структури, які спроможні забезпечити приведення технологічних характеристик виробництва та розподілу продукції у відповідність із запитами зарубіжних споживачів.

Функціональні аспекти ринкової діяльності охоплюють розгляд руху сировини від підприємств до переробної сфери та установ інфраструктури і до кінцевого споживача. При цьому акцентується увага на функціях виробництва, транспортування, переробки, оптової та роздрібної торгівлі, а ефективність виконання ринкових функцій розглядається з точки зору розміщення ресурсів, транспортування, рівня використання потужностей, проявів сезонності тощо. Така точка зору на ринковий механізм відображає лише окремі його функції, залишаючи поза увагою взаємозв'язки при комбінації ресурсів. Відсутність структурно-функціональної зв'язаності зумовлює відмежування інтересів виробників продукції та установ інфраструктури, що не відображає суспільних цілей.

Підхід до аналізу ефективності ринкової діяльності з точки зору аналізу структури галузевих ринків [4; 6] спрямовує увагу на взаємозв'язок між ринковою структурою, поведінкою суб'єктів підприємництва та їх результативністю. Основні фактори ринку, його рушійні сили (попит та пропозиція), які асоціюються з конкретними видами продукції та послуг, впливають на структурне урегулювання підприємств-учасників: визначають розмір останніх, обсяг виробництва, асортимент, структуру витрат тощо. За даної структури ринку здійснюється дія ринкового механізму. При цьому підприємства та установи розробляють відповідні виробничі та маркетингові стратегії, проводять заходи стимулювання збуту, здійснюють дослідження з модернізації виробництва та вдосконалення якості продукції та послуг. Структура ринку та підприємницька поведінка сприяють досягненню конкретних зовнішньоекономічних цілей. Проте останні можуть суттєво відрізнятись від суспільних інтересів. Тому важливо проаналізувати результативність — ефективність виробництва та розміщення ресурсів, рівень технологічного прогресу, чи досягнута повна зайнятість потужностей та ресурсів, чи дотримувалася еквівалентність в процесі виробництва та розподілу, чи забезпечено ефективну роботу логістичних мереж (рис.).

Рис. Парадигма “Структура — поведінка — результативність” [4]

Галузева структура визначається тим, як ринок організований і підлягає впливу конкуренції та цін. При цьому слід акцентувати увагу на таких стратегічних елементах:

- рівень концентрації постачальників експортоорієнтованої продукції (як ринок організовано, який тут рівень конкуренції та ринкової влади);
- рівень диференціації (наскільки різняться між собою однотипні товари та послуги, що їх відрізняє від аналогів світових зразків, рівень галузевої диференціації);
- умови вступу до ринку (чи відкритий ринок для нових учасників, чи існують бар'єри для вступу або виходу з ринку, наскільки доступними є сировинні матеріали, чи можливий вхід до цільових глобальних маркетингових сегментів, наскільки розвинена інфраструктура галузевих ринків);

рівень концентрації покупців (скільки покупців даного виду продукції або послуг, які обсяги товарів вони спроможні закупити, ємність глобального ринку).

Підприємницька поведінка відображає способи залучення підприємств та установ до зовнішньоекономічної діяльності, де вони виступають в ролях покупців або продавців. При цьому важливо зосередити увагу на такі чинники:

- продуктові стратегії виробників (чи забезпечено механізм удосконалення управління якістю продукції та послуг, орієнтованих на світовий ринок);
- принципи і методи, на основі яких підприємці визначають ціни та обсяги виробництва (чи для всіх покупців доступний такий діапазон цін, чи відсутній монопольний вплив на ціни);
- прояви нечесної конкуренції та хижацької тактики (застосування контрактних відносин та угод щодо поділу глобальних ринків, стратегії виведення конкурентів з ринку);
- зусилля виробників, спрямовані на сприяння торгівлі й збільшення обсягів продажу продукції (чи використовуються ефективні засоби стимулювання збуту товарів на світовому ринку).

Результативність характеризує ефективність ринкової структури та підприємницької поведінки і передбачає аналіз характеристики моментів:

- параметри продукції (спосіб оформлення товару, рівень якості та диверсифікації);
- характеристики вітчизняних підприємств та установ інфраструктури (порівняно зі світовими лідерами);
- наявність непродуктивних видатків в логістичних мережах;
- обсяги отриманих прибутків (відносно підприємств-лідерів);
- наявність невикористаних виробничих потужностей, трансакційних видатків (чи ефективна діяльність підприємств та установ інфраструктури, наскільки останні забезпечують надання послуг);

- питома вага видатків на стимулювання збуту продукції на світовому ринку (в структурі сукупних витрат);
- прогрес підприємств і галузей на шляху до вдосконалення якісних характеристик продукції й послуг та технологій виробництва;
- досягнення глобальних конкурентних переваг.

Інституціонально-структурні зрушення можуть бути передумовою економічного росту в окремих галузях. Стимулювання розвитку підприємств та установ ринкової інфраструктури є резервом залучення сучасних технологій та виходу на нові маркетингові ніші [2; 5]. Завдяки розвиненій зовнішньоекономічній інфраструктурі Китай утримує конкурентні позиції при постачанні на світові ринки фруктів, овочів, риби, а також продукції тваринництва. Крім того, китайські фермери спроможні виробляти яблука, персики, столовий виноград, часник, яблучний і апельсиновий соки та багато інших видів продукції за рівня собівартості, який більш ніж наполовину нижчий у порівнянні з витратами фермерів штату Каліфорнія (США). Тому Китай розширює свою присутність на стратегічних ринках, зокрема США, Японії, Південної Кореї та інших країн. Поряд з цим, зменшення питомої частки сільськогосподарської продукції в обсягах експорту цієї країни свідчить про ймовірне підвищення ролі високотехнологічних товарів [10].

В Україні наразі відзначається нерациональна структура експорту, що обумовлює формування неперспективної моделі міжнародної спеціалізації. Загострюється проблема негативного сальдо зовнішньої торгівлі. Орієнтація на експорт сировинних матеріалів (і відповідна інфраструктура) не може гарантувати сталих конкурентних переваг в умовах світового ринку. Крім того, спостерігається також негативне сальдо зовнішньої торгівлі при транспортуванні товарів контейнерами на морських судах, залізничних вагонах та вантажних автомобілях, повітряними суднами та іншими способами (табл.).

Транспортне забезпечення експорту та імпорту товарів в Україні (в середньому за 2008–2010 рр.)

Вид транспортування	Експорт, млн дол. США	Імпорт, млн дол. США	Сальдо, млн дол. США
1	2	3	4
Усього	52712,0	63903,3	-11191,3
у тому числі транспортування такими видами транспортних засобів:			
Морське судно	23393,7	3975,9	19417,8
Контейнер на морському судні	1398,9	5991,8	-4592,9
Залізничний вагон на морському судні	432,8	90,8	342,0
Вантажний автомобільна морському судні	325,7	196,3	129,4

Продовження табл.

1	2	3	4
Залізничний вагон	14245,4	10252,8	3992,6
Контейнер на залізничному вагоні	140,7	433,0	-292,3
Вантажний автомобіль	10988,4	21497,1	-10508,7
Контейнер на вантажному автомобілі	125,0	169,3	-44,3
Повітряне судно	801,1	1738	-936,9
Експрес-відправлення	56,3	626,8	-570,5
Трубопровідний транспорт	5,0	9710,0	-9705,0
Лінія електропередач	299,5	25,0	274,5
Транспортний засіб, що переміщується своїм ходом (товар)	426,2	9143,6	-8717,4

*Розраховано за даними Державної служби статистики України

У зв'язку з цим відчувається гостра потреба в інвестиціях у зовнішньоекономічну інфраструктуру України. Позитивні інституціонально-структурні зрушення можуть сприяти підвищенню рівня економічної ефективності підприємств, поліпшенню якості експортоорієнтованої продукції, зменшенню трансакційних видатків, а також поглибленню експортної диверсифікації.

Висновки. Отже, прогресивні інституціонально-структурні зрушення у зовнішньоекономічній сфері є передумовами позитивних змін у стратегічних галузях економіки, підприємницькій поведінці, результативності зовнішньоекономічної діяльності, що забезпечує формування сталих конкурентних переваг вітчизняних підприємств на глобальних маркетингових сегментах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березюк Ю.Б. Формування потенціалу агропродовольчого комплексу Вінницького регіону як передумова його експортних можливостей/ Ю.Б. Березюк// Зб. наук. пр. Уманського НУС. — Умань, 2011. — Вип. 76. — Ч.2. Економіка. — С. 97–106.
2. Новікова А.М., МIRONENKO В.П., Заставнюк О.Г., Головка Т.В. Шляхи розвитку транспортно-дорожнього комплексу України в освоєнні зовнішньоекономічних зв'язків // Автошляховик України. — 2007. — №1. — С. 2–4.
3. Папп В.В. Структурні процеси в економіці регіональних суспільних систем: теорія, методологія, практика: Монографія. — Львів: Ін-т регіон. досліджень НАН України, 2009. — 340 с.
4. Шерер Ф.М. Структура отраслевых рынков/Ф.М. Шерер, Д. Росс. — М.: ИНФРА-М, 1997. — 698 с.

5. Школьний О.О. Сприяння експорту агропродовольчої продукції в умовах глобалізації/ О.О. Школьний/ 36. наук. пр. Уманського НУС. — Умань, 2009. — Вип. 70. — Ч. 2. Економіка. — С. 7–13.
6. Bain J.S. Industrial Organization. — New York: J. Wiley & Sons, 1959. — P. 11–46.
7. Cavusgil S.T. Marketing Strategy-Performance Relationship: An Investigation of the Empirical Link in Export Market/ S.T. Cavusgil, S. Zon// Journal of Marketing. — 1994. — Vol. 58, №1. — P. 1–21.
8. Limao N. Infrastructure, Geographical Disadvantage, Transport Costs, and Trade/ N. Limao, A.J. Venables// The World Bank Economic Review. — 2001. — Vol. 15, №3. — P. 451–479.
9. Munnell A. How does Public Infrastructure Affect Regional Economic Performance?/ A. Munnell, L. M. Cook// New England Economic Review. — September, 1990. — P. 11–33.
10. Rosen D.H., Rozelle S., and Huang J. Roots of Competitiveness: China's Evolving Agriculture Interests. — Washington D.C.: Institute for International Economics, 2004. — 79 p.

Одержано 31.10.11

Тип рыночной структуры, поведение субъектов предпринимательства и их результативность в значительной мере определяются эффективностью учреждений инфраструктуры. Достижение стабильных глобальных конкурентных преимуществ для отечественных предприятий возможно благодаря позитивным институционально-структурным изменениям.

Ключевые слова: глобальные конкурентные преимущества, инфраструктура, институциональная структура рынка, внешнеэкономическая деятельность.

The export oriented industry structure, conduct and performance depend from the efficiency of infrastructure. The positive institutional and structural changes in export oriented industries can lead to the sustainable global competitive advantage for domestic enterprises.

Key words: global competitive advantage, infrastructure, market institutions structure, international business.

ПРОБЛЕМИ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ОBOB'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

О.Т. ПРОКОПЧУК, кандидат економічних наук

В статті досліджено та виявлено сутність, наявні проблеми та доцільність впровадження загальнообов'язкового державного медичного страхування в Україні

В усіх розвинутих країнах особисте страхування — один з найбільш поширених видів страхування, яким охоплено фактично все населення, а страхова компанія та страхова сума визначають соціальний статус людини. В Україні ситуація поки що інша. З однієї сторони, люди не звикли до страхування — багато українців не знає його переваг, а іноді й просто не довіряє страховим компаніям. Водночас, з іншої — громадян вже не влаштовує і рівень медичного обслуговування у вітчизняних лікарнях.

В радянські часи медичне страхування було непотрібне, адже медична допомога громадянам надавалася за рахунок державного бюджету. В незалежній Україні з'явилися страхові компанії з пропозиціями нетрадиційних для радянських часів страхових продуктів, зокрема програм медичного страхування. Сьогодні компанії працюють переважно з колективними договорами медичного страхування. Керівництво великих підприємств розуміє: для того, щоб утримати кваліфікованого спеціаліста потрібна не тільки достойна заробітна плата, а й гарантований соціальний пакет, невід'ємною частиною якого є поліс медичного страхування.

При цьому не можна не враховувати, що в суспільстві є різні категорії громадян. І певна частина з них, принаймні поки що, не в змозі скористатися послугами страхових компаній чи комерційних медичних закладів. Саме тому держава повинна відрегулювати механізми надання медичної допомоги всім верствам населення та утвердити схему фінансування медицини. Сьогодні в Україні це вже нагальна проблема. Сам факт наявності декількох законопроектів щодо обов'язкового медичного страхування (ОМС) є яскравим показником актуальності та гостроти досліджуваного питання.

Сучасну зарубіжну практику фінансування охорони здоров'я, в т. ч. на страхових засадах, представляють праці таких відомих науковців, як Дж. Гендерсона, М. Макінена, Е. Магуйара, Г. Муні, Е. Уотерса. Теоретичним та практичним аспектам організації соціального страхування присвячені роботи вітчизняних вчених Е. Вальяна, Н. Вигдорчика, К. Воблія, А. Манеса, В. Райхера, В. Базилевича, О. Василика, А. Гальчинського, В. Грушка, Е. Лібанової, Б. Надточого, В. Найдюнова, В. Новікова, С. Осадця, Т. Ротової, С. Саркісова, Г. Сулейманової, Т. Федорової, В. Фильєва.

Водночас слід зауважити, що наукові праці західних вчених не можуть бути адекватно реалізовані на вітчизняному підґрунті, оскільки базуються на засадах, які не повною мірою відповідають умовам національної економіки. Що ж стосується вітчизняних вчених, то, незважаючи на досить глибокі дослідження, ними приділено недостатньо уваги питанням фінансового забезпечення соціального страхування і медичного страхування в тому числі.

Методика досліджень. В статті використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, порівняння та графічний.

Результати досліджень. Нині система охорони здоров'я знаходиться в критичній ситуації, яка потребує рішучих дій з боку держави. Бюджетні кошти, які виділяються на медицину, недостатні і дають змогу покрити лише мізерну плату медичного і обслуговуючого персоналу. Практично не фінансуються такі статті витрат, як придбання медикаментів, медичного обладнання, ремонт приміщень, харчування хворих.

На тлі зростання захворюваності бюджет держави не забезпечує основні потреби охорони здоров'я. Тому впровадження медичного страхування є головним завданням як на державному рівні (у плані прийняття нормативних актів), так і на місцевому (проведення значної підготовчої роботи всіх рівнів закладів охорони здоров'я). В Україні на одного громадянина в бюджеті виділено (3,4% від ВВП) 60 євро, тоді як за часів СРСР ця цифра дорівнювала 6–6,5% на душу населення. У США ця цифра становить від 11% до 14%, у Німеччині — 10–11% [1].

Незважаючи на Конституційні норми щодо забезпечення медичною допомогою населення України, система охорони здоров'я у більшості випадків не дає можливості отримати безоплатну медичну допомогу, що знижує доступ населення до медичних послуг.

В Україні на сьогодні існує система державного соціального солідарного медичного забезпечення, заснованого на перерозподілі органами державної влади та місцевого самоврядування податкових надходжень на користь медичного забезпечення. Однак держава не в змозі не тільки виділити достатньо фінансів для забезпечення якісного лікування, але й ефективно використати ці кошти.

Існує пряма залежність рівня життя та здоров'я населення від рівня фінансування галузі охорони здоров'я.

Для врегулювання суспільних відносин у системі охорони здоров'я необхідно:

- створити додаткову, фінансову, страхову солідарну систему;
- забезпечити цільове використання такого джерела;
- визначити механізми для ефективного використання цих коштів.

Слід зазначити, що ці питання особливо актуалізуються в умовах економічної кризи.

Перехід до обов'язкового соціального медичного страхування в Україні є єдиним засобом покращення ситуації в охороні здоров'я, що перевірено

світовим досвідом та сприятиме підвищенню якості, доступності та своєчасності надання медичної допомоги населенню.

Крім того, необхідно звернути увагу на «грубе» порушення принципів фінансування охорони здоров'я, що є однією з причин недофінансування галузі. Так, основні принципи солідарного медичного забезпечення, а саме: «здоровий платить за хворого» та «багатий платить за бідного» не реалізуються серед самозайнятого населення. Структура єдиного податку, який сплачується приватними підприємцями не враховує медичну складову. Тобто, частина працездатного населення України (3,5 млн) взагалі не приймає участі у формуванні фінансових ресурсів системи охорони здоров'я, тобто 20–25% працездатного населення України, по-перше, не сплачує кошти в систему охорони здоров'я і по-друге, отримує медичну допомогу за рахунок інших платників.

Зазначені проблеми охорони здоров'я залишаються та продовжують поглиблюватися в умовах економічної кризи. Так, у 2009 р. рівень фінансування галузі зменшився до 2,9% обсягу ВВП. Державним бюджетом України на 2009 р. було передбачено фінансування у сумі майже 30 млрд грн, що майже вдвічі менше мінімальної потреби, яка, за розрахунками Міністерства охорони здоров'я України, становить 56 млрд грн [5].

Державне фінансування охорони здоров'я в 2010 році, у розрахунку на душу населення становило 90 доларів США, що у 60 разів менше, ніж у США, у 30–40 разів менше, ніж у країнах Європейського Союзу та у 7–12 разів менше, ніж у найближчих сусідів України — Молдови, Білорусі, Росії та Польщі [8].

В умовах гострої нестачі бюджетних коштів дедалі більша частка медичної допомоги стає платною, що негативно позначається на її доступності. Особливо страждають найуразливіші категорії населення: діти, люди похилого віку, інваліди, хронічно хворі. Поряд з недостатнім та несталим фінансуванням спостерігається неефективне та нерациональне використання фінансових і матеріально-технічних ресурсів. Тривогу викликає поширення корупції при закупівлі лікарських препаратів, вакцин та медичного обладнання.

Залишається невирішеним питання підвищення оплати праці медичних працівників.

Слід зазначити, що середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника в економіці України загалом та Черкаської області зокрема за досліджуваний період має чітку тенденцію до зростання (рис. 1). Так, збільшення аналізованого показника у 2010 р. порівняно з 2005 р. по Україні відбулося в 2,6 рази, по Черкаській області — в 2,9 рази відповідно.

Незважаючи на політику уряду щодо поетапного підвищення посадових окладів працівникам бюджетної сфери, рівень заробітної плати в охороні здоров'я залишається на передостанньому місці серед інших галузей економіки.

Оплата праці медиків більш як на третину менша, ніж у промисловості. Так, у 2010 р. середня заробітна плата в галузі становила 1155 грн (у промисловості — 2098 грн, в освіті — 1799 грн) (рис. 2).

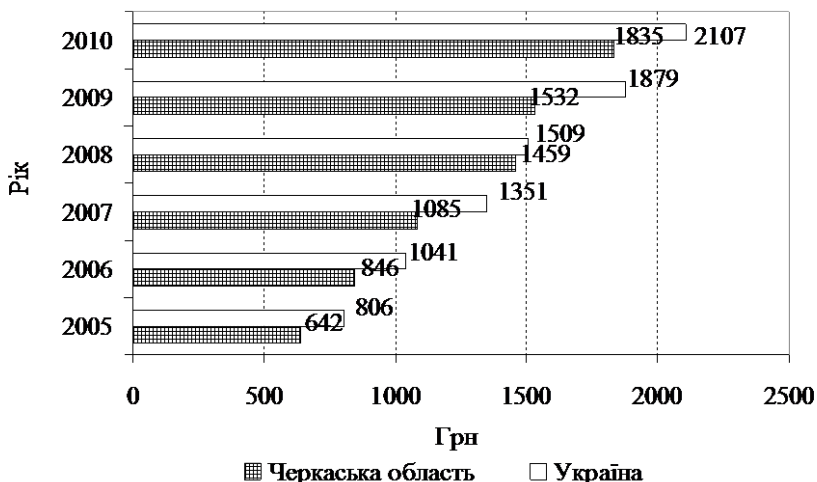

Рис. 1. Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника в економіці загалом

[Складено за даними Державного комітету статистики України, Головного управління статистики у Черкаській області].

Схожа ситуація має місце і в Черкаській області — переважання розміру середньомісячної заробітної плати працівникам промисловості у 2010 р. порівняно із медиками тут спостерігається на 30%.

Тривалий час не вирішуються питання щодо встановлення медичним працівникам надбавок за вислугу років, сумлінну працю, виплати матеріальної допомоги на оздоровлення, які отримують працівники культури та освіти. Такі підходи спричиняють соціальну несправедливість та призводять до зниження престижності праці медиків і зумовлюють кадровий дефіцит у медичній галузі.

Всі вище наведені проблеми вимагають пошуку організації ефективної системи медичного страхування. Україна на сьогодні перебуває на стадії впровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування. Тому подальший розвиток системи медичної допомоги в Україні нерозривно пов'язаний з впровадженням та розвитком загальнообов'язкового державного медичного страхування.

Протягом останніх років в Україні було розроблено цілу низку законопроектів (більше десяти) щодо введення обов'язкового медичного страхування, які відрізнялися між собою принципами фінансування, участю держави та приватних страхових компаній, колом страхувальників та застрахованих осіб, принципами управління системою медичного страхування тощо.

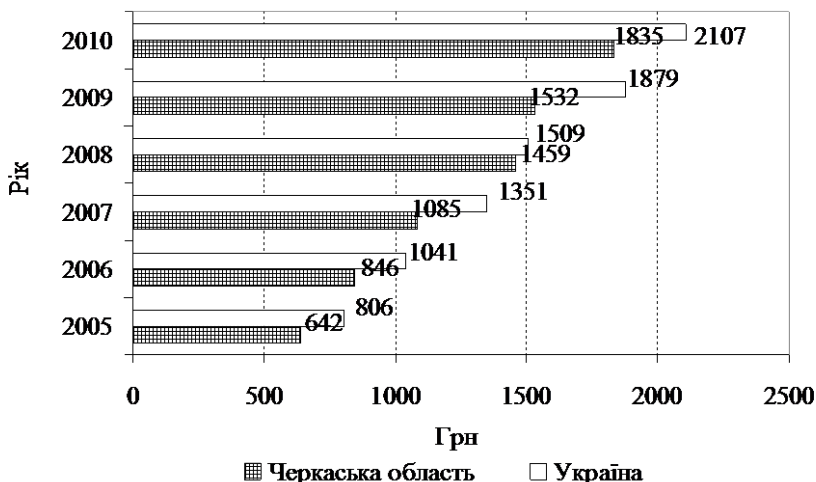

Рис. 2. Розмір середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності

[Складено за даними Державного комітету статистики України, Головного управління статистики у Черкаській області].

Так, зокрема, ВРУ розглядався законопроект «Про фінансування охорони здоров'я та обов'язкове соціальне медичне страхування в Україні» [4].

Згідно із вище зазначеним законопроектом, введення обов'язкового державного медстрахування повинно відбутися в чотири етапи:

1. На першому етапі, визнати застрахованих осіб виключно працездатне населення у тому числі і самозайнятих осіб (14 млн) та працюючих пенсіонерів (2 млн). При цьому визначити страхувальником: для найманих працівників — роботодавців, які сплачуватимуть страхові внески за рахунок ФОП, але не більше 1,5–2%, що складе у розрахунку до середньої зарплати по Україні у 1650 грн, близько 30–35 грн в місяць (400 грн на рік); для самозайнятих осіб (за схожою системою сплати у Пенсійний фонд України) — органи місцевого самоврядування, які сплачуватимуть страхові внески за рахунок єдиного податку, для цього необхідно буде збільшити розмір єдиного податку, також близько на 30–35 грн в місяць, тобто сплата єдиного податку зростає з 200 грн до 235 грн в місяць. На цьому етапі система охорони здоров'я отримає додатково наближено 5,6 млрд грн.

2. На другому етапі, шляхом внесення змін до нормативних актів, встановити страхові внески за рахунок доходів громадян у розмірі 30–35 грн та збільшити фінансове навантаження на самозайнятих осіб до 60–70 грн. Справедливим було б знизити податок на доходи фізичних осіб з 15% до 13%. На цьому етапі система охорони здоров'я отримує додатково близько 11,2 млрд грн.

3. На третьому етапі, за рахунок бюджету встановити державне страхування за застрахованих осіб дітей, пенсіонерів, солдат строкової служби тощо. При цьому визначити страхувальником цих категорій — державу та проводити їх страхування у Фонді медичного страхування України.

4. На четвертому етапі, поступово збільшити розмір страхових відрахувань для роботодавців до 3–4% та робітників до 3–4% (у пропорції 50%: 50%), а також визначити відповідні страхові тарифи для самозайнятих осіб та осіб, застрахованих державою. Тим самим, буде забезпечено додаткове фінансування охорони здоров'я до 24–25 млрд грн.

Таким чином, реалізація законопроекту, окрім формування статутного капіталу Фонду медичного страхування України у 15 млн грн (розрахунки здійснені на 2010 р.) не потребуватиме додаткового фінансування з державного бюджету.

Оптимізація управління системою охорони здоров'я та створення єдиної системи обліку інформації, у тому числі й фінансової, призведуть до підвищення ефективного використання фінансів охорони здоров'я та економії бюджетних ресурсів.

Законопроектом встановлюється:

- багатоканальна, бюджетно- страхова модель охорони здоров'я України на основі трьох основних джерел фінансування медичних послуг: державного фінансування, обов'язкового та добровільного медичного страхування;
- механізми формування, розмежування та використання джерел фінансування охорони здоров'я на принципах програмного забезпечення;
- джерела наповнення страхового фонду, статус, умови створення та принципи діяльності Фонду медичного страхування України.

Важелі управління системою обов'язкового медичного страхування передаються Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України та Міністерству охорони здоров'я України

Законопроектом «Про фінансування охорони здоров'я та обов'язкове соціальне медичне страхування» [4] формується ефективна солідарна система, яка заснована на поєднанні трьох глобальних стратегій:

- системи державного, публічно-правового, соціального, солідарного медичного забезпечення;
- системи державного, цивільно-правового, соціального солідарного, обов'язкового страхування;
- системи добровільного медичного страхування.

Запропонованим проектом закону врегульовано збереження державного фінансування на існуючому рівні, яке повинно забезпечити загальнодержавні стратегічні медичні програми, профілактичні заходи, надання медичної допомоги на рівні життєзабезпечення та повноцінне медичне обслуговування

здоров'я на зберігаючому рівні незастрахованих верств населення (діти, пенсіонери, військовослужбовці строкової служби, особи, що відбувають покарання, непрацюючі тощо). У подальшому, ці категорії населення можуть бути застрахованими у системі обов'язкового соціального медичного страхування за рахунок бюджетних коштів, виділених на охорону здоров'я.

Запровадження обов'язкового соціального медичного страхування повинно здійснюватися за рахунок додаткових внесків, які мають сплачувати роботодавці, органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи та Фонд соціального страхування від нещасних випадків. Внески на обов'язкове соціальне медичне страхування матимуть цільовий характер, що створить умови для повноцінного фінансування надання медичної допомоги. Загальна схема бюджетно-страхової моделі хроні здоров'я України зображена на рис. 3.

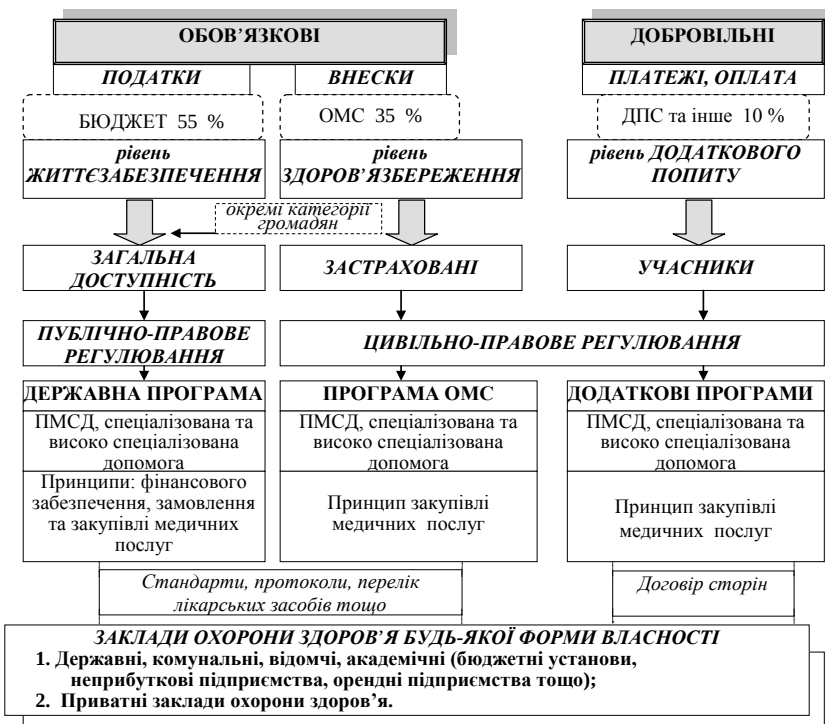

Рис. 3. Бюджетно-страхова модель охорони здоров'я України

Планується створити єдину концепцію розвитку охорони здоров'я. Обов'язки держави перед суспільством конкретизуються, реалізуються принципи соціальних гарантій. При цьому навантаження на бюджет зменшується та переноситься на систему обов'язкового соціального медичного страхування. У системі обов'язкового соціального медичного страхування забезпечується принцип оплати за надану медичну послугу, що створює умови для розвитку ринкових відносин у системі охорони здоров'я та надає можливості для вдосконалення управління системою шляхом децентралізації.

Таким чином, прийняття Закону України «Про фінансування охорони здоров'я та обов'язкове соціальне медичне страхування» надасть можливість вирішити питання покращення здоров'я населення України, ефективного управління системою охорони здоров'я та соціального захисту медичного персоналу.

Законопроект також регламентує фінансове забезпечення функціонування майбутньої системи медичного страхування. Пропонується здійснити розподіл джерел фінансування галузі охорони здоров'я за такими напрямками: державний та місцеві бюджети — 55% фінансування; ОМС — 35%; ДМС та інші надходження — 10% фінансових надходжень.

Законопроектом встановлюється право Верховної Ради України не тільки визначати обсяги та розміри бюджетного фінансування охорони здоров'я, та основні напрямки фінансування медичної галузі, а й платників (страхувальників) у системі обов'язкового соціального медичного страхування та розміри страхових внесків на основі Державної програми медичного забезпечення та Програми обов'язкового медичного страхування.

До ключових позитивних сторін даного законопроекту слід віднести:

- підвищення якості медичної допомоги;
- збільшення фінансування закладів охорони здоров'я, що позитивно позначиться на заробітній платі лікарів та медперсоналу;
- гнучка система фінансування, в якій задіяні всі сторони (державна, роботодавець, працівник);
- сприяння розвитку страхових компаній, які надають послуги у галузі медичного страхування. З'явиться більший вибір страхових програм, можливо, знизиться їхня вартість.

Водночас, є цілий ряд недоліків, які неодмінно позначатимуться на ефективності впровадження даної системи:

- відсутність законодавчої бази для розвитку обов'язкового медичного страхування, оскільки крім головного закону слід прийняти багато нормативних актів, які б регулювали діяльність усіх суб'єктів системи медичного страхування, визначали обсяг та якість медичних послуг, регулювали управління фінансовими коштами тощо;
- складна економічна ситуація в країні, яка прямо впливатиме на розмір страхових внесків до системи медичного страхування;

- значна загроза зловживань з боку державних чиновників, що може привести до того, що адміністративні витрати зростатимуть, а накопичених коштів спочатку буде недостатньо. До того ж невідомо, які медичні послуги покриє обов'язкове соціальне страхування, а за що потрібно буде платити додатково;
- зростання навантаження на роботодавців, оскільки вони повинні будуть платити додаткові страхові внески, які нараховуються на фонд оплати праці, що може поглибити «тінізацію» виплати заробітної плати в країні.

Разом з тим, слід зазначити, що й досі на законодавчому рівні це важливе питання поки-що залишається не врегульованим.

Висновки. Незважаючи на цілий ряд зазначених вище недоліків (які можна усунути), впровадження системи обов'язкового медичного страхування повинно покращити здоров'я та життя населення та створити умови для подальшого розвитку системи охорони здоров'я України, а поетапність реалізації реформи — створить умови для зважених дій, які врахують виникнення можливих ускладнень у процесі становлення обов'язкового медичного страхування в Україні.

Водночас, перспективи розвитку страхової справи в Україні передбачають необхідність радикальних змін в системі підготовки та забезпечення кадрами страхових компаній. Збільшення розміру страхових платежів потребує додаткового залучення в страхову індустрію висококваліфікованих спеціалістів (менеджерів, фінансистів, юристів, програмістів, експертів, брокерів, актуаріїв), які добре володіють теорією та передовими технологіями страхування. Реформація системи медичного обслуговування в Україні з подальшим переходом до обов'язкового страхування громадян — шлях, який зможе розв'язати більшість проблем медичної галузі держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буланов Д.Г. Перспективы и тенденции развития обязательного медицинского страхования / Д.Г. Буланов, В.Ф. Клименко // Экономика здравоохранения. — 2009. — № 3. — С. 8–10.
2. Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування: Проект Закону України № 3155 від 09.02.2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування: Проект Закону України № 3155-1 від 12.02.2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>
4. Про фінансування охорони здоров'я та обов'язкове соціальне медичне страхування в Україні: Проект Закону України від 02.07.09 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http // Ліга: Еліт Закон Copyright:](http://Ліга: Еліт Закон Copyright:)

- ІАЦ „Lira”. — 2011.
5. Social Health Insurance Systems in Western Europe / Ed. R. B. Saltman, R. Busse, J. Figueras. — European Observatory on Health Systems and Policies Series: Open University Press, 2006. — P. 310.
 6. Губар О.Є. Медичне страхування в країнах Європейського союзу / О.Є. Губар // Фінанси України. — 2007.— №7.— С. 130–136.
 7. Губар О.Є. Обґрунтування розміру страхового внеску в умовах загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування / О.Є. Губар // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: економічні науки. — 2007. — Випуск 9. — С. 158–166.
 8. Рудень В.В. Фінансування медичного забезпечення в Україні: проблеми та шляхи розв'язання / В.В. Рудень, О.М. Сидорчук // Фінанси України. — 2009. — №8. — С. 25–34.

Одержано 1.11.11

Установлено, что внедрение системы обязательного медицинского страхования должно улучшить здоровье и жизнь населения и создать условия для последующего развития системы здравоохранения Украины, а поэтапная реализации реформы создаст условия для взвешенных действий, которые учтут возникновение возможных осложнений в процессе становления обязательного медицинского страхования в Украине.

Ключевые слова: *социальное страхование, медицинское страхование, обязательное медицинское страхование, страховые фонды, страховой взнос, финансовые ресурсы, социальные гарантии, общественное благосостояние.*

It was found that the introduction of compulsory medical insurance should improve health and life of the population and create conditions for further development of health care system of Ukraine, and gradual implementation of the reform would create conditions for reasonable measures which take into consideration possible complications in the process of establishing a compulsory medical insurance in Ukraine.

Key words: *social insurance, medical insurance, compulsory medical insurance, insurance funds, insurance premium, financial resources, social guarantees, social welfare.*

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

О.Т. ПРОКОПЧУК, кандидат економічних наук
І.В. ЯРОВА, магістр

Розглянуто суть та сучасний стан системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, визначено її роль в системі соціального захисту сільського населення, проаналізовано рівень виплат на соціальне страхування та обґрунтовано необхідність її удосконалення.

Нестійка економічна ситуація в країні зумовила важливість питання соціального захисту населення, а особливо сільського. Підвищення потреб в соціально-економічному захисті зумовлене зростанням вартості життя, знаходиться в суперечності з можливістю задоволення цих потреб через недостатність матеріальних та фінансових ресурсів.

Соціальна захищеність включає систему заходів, що захищають будь-якого громадянина країни від економічної та соціальної деградації у результаті безробіття, хвороби, виробничої травми, народження дитини, інвалідності, старості тощо, а також надання медичних послуг та допомоги сім'ям з дітьми. Існує необхідність створення ефективного механізму управління соціальними процесами, зокрема, шляхом побудови сучасної ефективної системи соціального страхування.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування є основною організаційно-правовою формою у системі соціального захисту. Кінцева мета соціального страхування полягає в реалізації плану, який захищав би населення від усієї сукупності факторів нестабільності.

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що сьогодні на селі загострюється демографічна криза, зростає безробіття, знижуються реальні доходи сільського населення, більшість сімей опинилися за межею бідності. Тому соціальне страхування має бути підґрунтям не тільки підтримання на мінімальному рівні життя селян, а також стимулом до ефективної і продуктивної праці та забезпечувати їхній матеріальний добробут.

Отже, метою даної статті є дослідження сучасного стану системи соціального страхування в Черкаській області, визначення її ролі в системі соціального захисту сільського населення та обґрунтування необхідності її удосконалення.

Проблеми соціального страхування сільського населення є широко досліджуваними у вітчизняній науці та знаходять відображення у наукових працях В.Д. Базилевича, І.Ф. Гнибіденка, О.І. Карчевської, А.В. Лісового, Г.М. Терещенка, В.Б. Тропіної та ін. Однак, зважаючи на багатогранність існуючих

досліджень, актуальність даного питання, зокрема, на регіональному рівні, не зникає та потребує подальшого вивчення, що і обумовило вибір теми статті.

Методика досліджень. В статті використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, порівняння та графічний.

Результати досліджень. Соціальне страхування є механізмом реалізації соціальної політики. Причинами його впровадження є: наявність непрацездатних громадян, які через конкретні обставини не приймають участі в суспільно-корисній праці, а тому, не спроможні підтримувати свій життєвий рівень та наявність працездатних громадян, що позбавлені можливості або не мають бажання самореалізуватися.

Відповідно до визначення В.Д. Базилевича, соціальне страхування — гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок захворювання, втрати працездатності, щодо підтримки материнства і дитинства, а також охорони здоров'я населення.

Джерелами фінансування соціального страхування є:

- певний відсоток від застрахованих заробітків, що сплачується працівниками;
- відсоток від застрахованого фонду заробітної плати, що сплачується роботодавцем;
- державна участь за рахунок загальних або спеціальних податків;
- інші надходження (за рахунок продажу державної власності, державних боргових запозичень тощо).

Застрахованим особам в разі настання страхового випадку надаються такі види соціальних послуг і матеріального забезпечення: пенсія за віком, пенсія по інвалідності; допомоги у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, народженням дитини та доглядом за нею; у зв'язку з безробіттям, на поховання; відшкодування витрат, пов'язаних з професійною підготовкою та профорієнтацією тощо. Фонди соціального страхування відокремлені від державного бюджету і є самоврядними некомерційними фінансовими установами, в управлінні котрих держава приймає участь як рівноправний партнер з представниками працівників та роботодавців.

Виплати з цих фондів спрямовані на пом'якшення негативних наслідків спаду рівня життя сільських пенсіонерів і на часткову компенсацію втрат найменш механізму захисту доходів інвалідів, пенсіонерів, малозабезпечених сімей та сімей з дітьми, одиноких громадян похилого віку тощо (рис. 1).

У сучасних економічних умовах в системі соціального страхування сільського населення існує ціла низка проблем. Зокрема, у пенсійному страхуванні основними проблемами є: низький рівень пенсійного забезпечення, майже відсутня диференціація розмірів пенсій, несвоєчасна сплата страхових внесків до Пенсійного фонду, що зумовлює заборгованість з виплати пенсій. Серед негативних факторів пенсійного забезпечення сільського населення

можна виділити: демографічні процеси (старіння населення, зменшення кількості працездатного населення), наслідками яких є збільшення чисельності отримувачів пенсій та зменшення платників страхових внесків; несприятливе співвідношення тривалості періоду сплати внесків на пенсійне забезпечення і періоду, протягом якого виплачується пенсія; зменшення чисельності зайнятого населення.

Рис. 1. Сукупність видів соціального страхування сільського населення

Сьогодні переважна більшість бідних домогосподарств зосереджена у сільській місцевості. Про надзвичайно низький рівень життя сільських жителів свідчить структура використання сукупного доходу в сільських сім'ях з різним середньодушовим сукупним доходом. Більша частина селян має великий дефіцит сімейного бюджету, незважаючи на зведення грошових витрат до мінімуму.

Низький рівень реальних доходів сільських жителів зменшує частку їхніх витрат на оплату різних послуг. Значна частина сільського населення не має можливості придбати найнеобхідніше — предмети господарського та домашнього вжитку, ліки, паливо та ін. Дана ситуація на селі вимагає від державних органів удосконалення розробки соціальних програм та заходів щодо соціального захисту та пенсійного забезпечення.

Розглянемо динаміку середнього розміру місячної пенсії та чисельності пенсіонерів по Черкаській області за 2006–2010 роки (рис. 2). З рисунка видно, що середньомісячний розмір пенсій протягом досліджуваного періоду зростає. Так, у 2010 році, порівняно з 2006 роком, суми виплачених пенсій за віком збільшилися на 56,94%, за інвалідністю — на 52,64%, у разі втрати годувальника — на 61,1%. Але, на превеликий жаль, такий рівень соціальних виплат поки що не забезпечує функцію соціального захисту, оскільки у багатьох сільських жителів розміри пенсій і соціальних допомог ще не досягають соціального стандарту — прожиткового мінімуму. Найбільш

відчутна така невідповідність щодо пенсій за інвалідністю та у разі втрати годувальника. Вони не можуть забезпечити навіть базові потреби отримувачів. До того ж, варто зазначити, що інфляційні процеси за даний період значно обезцінили купівельну спроможність гривні, тож фінансові можливості населення зі зростанням пенсій фактично не збільшилися.

Щодо кількості пенсіонерів, то їхня чисельність постійно зменшується, що суперечить загальноєвропейським тенденціям. В свою чергу, такі зміни свідчать про високі показники смертності, а отже, і певною мірою про незадовільний рівень соціального захисту.

В цьому контексті доцільним постає (шляхом перегляду законодавства України) підвищення пенсії особам, які дійсно потребують соціального захисту, а саме інвалідам, сиротам, інвалідам дитинства тощо, а також дещо знизити відповідні суми виплат особам, рівень забезпеченості яких вище середнього. Нагальною потребою і важливим завданням щодо подальшого розвитку пенсійної системи є запровадження цілісної системи звітності та державного контролю в сфері соціального страхування. На його вирішення і направлений Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

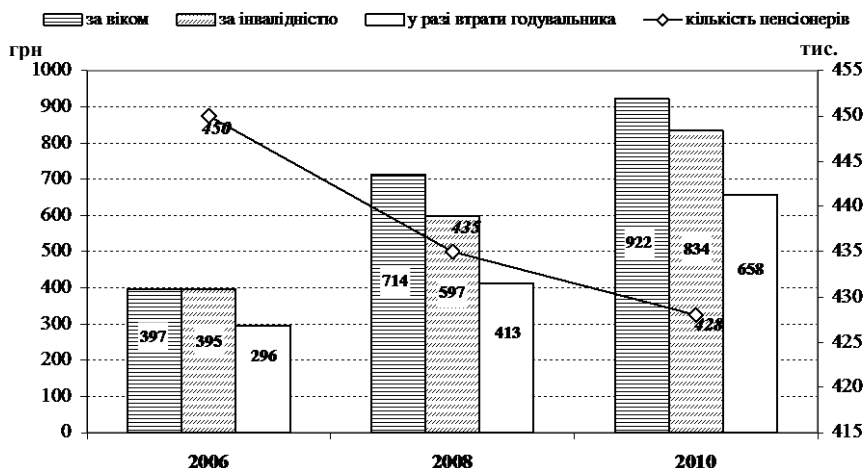

Рис. 2. Середній розмір місячної пенсії та чисельність пенсіонерів по Черкаській області (за роками)

[Складено за даними Головного управління статистики у Черкаській області].

Однією з найбільш гострих та болючих проблем на селі є проблема зайнятості сільського населення. Головними причинами зростання безробітних серед сільських жителів є реструктуризація колишніх колективних господарств, сезонний характер сільськогосподарського виробництва, ліквідація підприємств.

Основним засобом існування для більшості селян є особисте підсобне господарство. Щодо середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності, то протягом досліджуваного періоду найвищу зарплату сплачують працівникам промисловості, її розмір значно перевищує мінімальну заробітну плату (рис. 3). Однак, слід зауважити, що в сільській місцевості промислове виробництво практично не представлене: заводи концентруються у великих містах, а у переважній більшості сіл вони або взагалі відсутні, або не працюють. Подібна ситуація і з будівництвом: за сучасних умов, коли багато сіл на межі вимирання мова про розвиток будівництва в них йти не може. Середньомісячна зарплата працівникам сфери охорон здоров'я та сільського господарства знаходиться на досить низькому рівні. Можна стверджувати, що така заробітна плата не відображає реальної вартості робочої сили, занижуючи її. Кращою, хоча не суттєво, ситуація з освітніми. Вищезазначені обставини спонукають до професійної міграції: люди із сіл часто змушені шукати роботу або в містах, або взагалі їхати за кордон, щоб прогнати родину.

■ сільське господарство ■ промисловість □ будівництво ▨ освіта ▩ охорона здоров'я

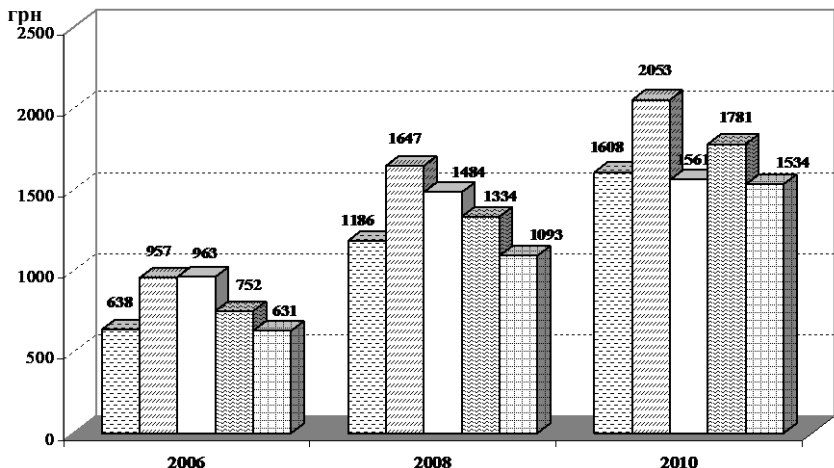

Рис. 3. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності по Черкаській області (за роками)

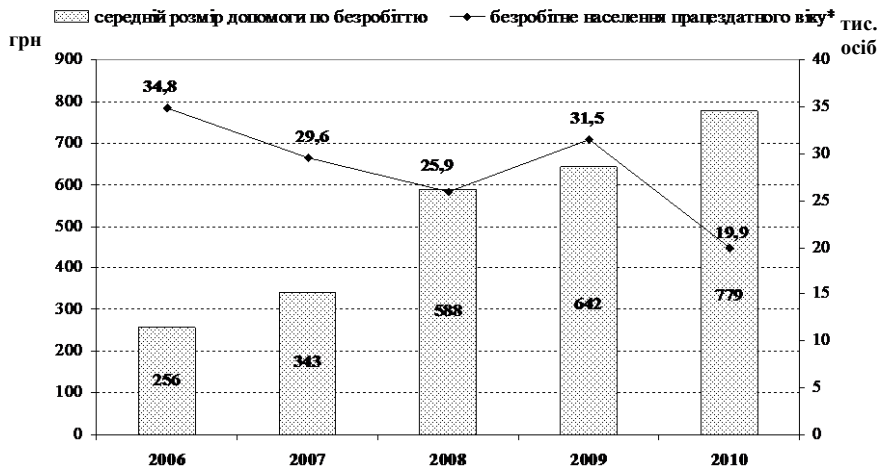
[Складено за даними Головного управління статистики у Черкаській області].

Упродовж усіх років незалежності України село постійно випадало з переліку об'єктів щорічних та стратегічних програм зайнятості, зайнятість сільського населення, на жаль, не була головним критерієм аграрних реформ, незважаючи на задеклароване їх соціальне спрямування. Рівень сільського безробіття щонайменше на порядок вищий від офіційно зареєстрованої

величини в нашій державі.

Регулювання зайнятості сільського населення має здійснюватися в двох напрямках: через реформування політики доходів та системи їх оподаткування шляхом впливу економічних важелів на активізацію ресурсного потенціалу суб'єктів сільської економіки. Головними напрямками реалізації заходів державної політики зайнятості на селі, в нинішніх умовах, можна визначити такі: це переорієнтація податкового законодавства на потреби розвитку бізнесової діяльності на селі, поширення системи спрощеного оподаткування підприємництва. В умовах активізації процесу переходу прихованого безробіття у відкриту форму внаслідок прискорення аграрної реформи малий бізнес має стати вагомим сегментом інфраструктури аграрного ринку.

Одним із видів соціального захисту безробітних громадян є соціальне страхування на випадок безробіття. З цією метою створено Фонд соціального страхування на випадок безробіття. Із Фонду здійснюються виплати на матеріальне забезпечення безробітних (допомога по безробіттю, матеріальна допомога у період професійної підготовки та перепідготовки або підвищення кваліфікації, допомога на поховання у разі смерті безробітного) та використовуються кошти для надання соціальних послуг (пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням). Розглянемо розмір допомоги по безробіттю та зміну кількості населення працездатного віку (рис. 4).

*зареєстроване у державній службі зайнятості

Рис. 4. Розмір допомоги по безробіттю та кількість безробітного населення працездатного віку (за роками)

[Складено за даними Головного управління статистики у Черкаській області].

Аналіз даних свідчить, що середній розмір допомоги по безробіттю, незважаючи на щорічне зростання відповідних сум, є низьким і не компенсує втраченого доходу, не забезпечує необхідного соціального захисту безробітних. Що ж безпосередньо до чисельності безробітних, то в 2010 році зареєстровано найнижчий показник (19,9 тис. чол.). Однак багато осіб залишаються незареєстрованими у державній службі зайнятості, тобто кількість безробітних є значно більшою. Також суттєвим є те, що в сільській місцевості рівень безробіття є вищим, ніж у міській через менші можливості щодо пошуку будь-якої роботи.

Задля отримання повної картини визначимо відсоток безробітного населення відносно населення працездатного віку (жінки — від 16 до 54 років, чоловіки — від 16 до 59 років включно) та до економічно активного населення (рис. 5). Економічно активне населення — це частина населення обох статей, яка протягом певного періоду забезпечує пропозицію своєї робочої сили для виробництва товарів і надання послуг. З рисунка видно, що найвищий відсоток безробітного населення працездатного віку зафіксований у 2006 році (6% до економічно активного населення та 4,5% до населення працездатного віку), а найнижчий у 2010 році (3,4% та 2,6% відповідно). Це є досить низьким показником, але не варто забувати про те, що не всі безробітні є зареєстрованими, про що вже йшлося вище.

*зареєстроване у державній службі зайнятості

Рис. 5. Безробітне населення працездатного віку
 [Складено за даними Головного управління статистики у Черкаській області].

Сьогодні необхідно перейти до соціальних гарантій до соціального захисту, на який має право кожен сільський житель, реалізувати дієву та послідовну політику щодо зайнятості сільського населення. Реалії життя потребують запровадження підтримки і працевлаштування сільського населення, реформування трудового законодавства, формування системи управління та фінансування.

Основною проблемою системи соціального захисту сільського населення є недостатність коштів. В першу чергу бюджетних, для реалізації у повному обсязі вимог чинного законодавства. В статті 46 конституції України зазначено, що соціальні виплати, які є джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму. Однак економічні реалії сьогодення не дозволяють навіть наблизитися до цього рівня.

Висновки. Отже, результати дослідження свідчать про відсутність належного соціального страхування в системі соціального захисту сільського населення. Це підтверджується тим, що в сільській місцевості кількість безробітних є досить великою, розмір заробітної плати в сільському господарстві є одним з найнижчих (у порівнянні з відповідними зарплатами в інших галузях), пенсії також не вистачає на прожиття, молодь після здобуття освіти не хоче повертатися в село, а це в свою чергу призводить до занепаду та відмирання сіл.

Система соціального захисту сільського населення потребує реформування. Для цього необхідно створити відповідну законодавчу базу, ефективно задіяти економічні важелі, налагодити чіткий контроль за соціальними виплатами.

Ключовими напрямками реформування системи соціального захисту сільського населення повинно стати: розвиток пенсійного забезпечення; соціальне забезпечення дітей та молоді; забезпечення інвалідам рівних з іншими громадянами можливостей для участі в різних сферах життя суспільства; налагодження системи соціальної допомоги; удосконалення системи адресної допомоги (тобто дуже важливо, щоб особа, для якої призначена допомога, отримувала її гарантовано).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 1.Базилевич В.Д. Страхова справа: підручник / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. — 216 с.
2. Бортнік С.В. Шляхи удосконалення функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні / С.В. Бортнік // Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського — 2011. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Jursci/2011_1/Bortnik.pdf.
3. Карамишев Д. Соціальне страхування як механізм реалізації соціальної політики держави / Д. Карамишев, Л. Карамишева // Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського — 2011. — [Електронний

- ресурс] — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pubupr/2011-1/doc/3/02.pdf.
4. Терещенко Г.М. Проблеми розвитку пенсійного страхування в Україні / Г.М. Терещенко, Т.А. Муратова // Фінанси України. — 2008. — №12. — С. 12.
 5. Шептенко Т.В. Щодо удосконалення механізму соціальних виплат в Україні / Т.В. Шептенко // Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського — 2011. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Suek/2011_3/Shypten.pdf.
 6. Тропіна В.Б. Бюджетне забезпечення соціальних функцій держави в Україні / В.Б. Тропіна // Фінанси України. — 2009. — №5. — С. 17–21.
 7. Столяров В.Ф. Економічний механізм соціального страхування / В.Ф. Столяров, Л.І. Васечко // Фінанси України. — 2007. — № 2. — С. 31–43.
 8. Мельник О.М. Реформування пенсійного забезпечення в Україні / О.М. Мельник // Фінанси України. — 2008. — №4. — С. 32–38.

Одержано 2.11.11

Установлено, что ключевыми направлениями реформирования системы социальной защиты сельского населения должно стать: развитие пенсионного обеспечения; социальное обеспечение детей и молодежи, обеспечение инвалидам равных с другими гражданами возможностей участия в различных сферах жизни общества; налаживание системы социальной помощи, совершенствование системы адресной помощи.

Ключевые слова: *система социальной защиты, социальные выплаты, льготы, субсидии, адресность социальной помощи.*

It is found that the key trends in the reforming of the social security system for rural population should be: development of pension system, social security of youth and children, providing the disabled with equal rights in all spheres of life, improvement of the system of social care and directed social assistance.

Key words: *social security system, social payments, benefits, subsidy, directed social assistance.*

ЕКОНОМІКО-СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ Й ПРОБЛЕМИ ЙОГО ДЕТІНІЗАЦІЇ

**А.О. РЕВУЦЬКА, аспірант
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана**

Розглянуто економіко-соціальні основи становлення та особливості функціонування ринку землі. Проаналізовано економічні, політичні, правові, наукові, ідеологічні, соціальні проблеми відродження ринкових земельних відносин в Україні, процеси їх корупційної тінізації. Запропоновано рекомендації з детінізації та вдосконалення господарсько-правового механізму формування цивілізованого ринку землі.

Проблема земельних ринкових відносин, як важливої складової аграрних відносин, є однією з найдавніших і найактуальніших. Землеробство має стародавнє теологічне коріння: обробіток землі розглядався як Божа справа, а заняття ремеслом — покликанням людей

Земля стала об'єктом економічного аналізу у теорії французьких фізіократів. Вони вважали землю єдиним виробничим ресурсом, а працю землеробського працівника — єдиною субстанцією суспільного багатства.

У сучасній економічній теорії земля і праця належать до первинних факторів виробництва. Ще один із основоположників англійської класичної політичної економії У. Петті довів, що «праця є батько багатства, а земля — його мати». В «Економічній енциклопедії» земля розглядається як «об'єкт економічних відносин — предмет праці, знаряддя і засіб праці та виробничі відносини, які виникають у процесі її використання й привласнення результатів праці» [1, с. 602]. Крім того, наголосимо на тому, що ці виробничі відносини стосовно привласнення і господарського використання землі набувають товарно-грошового, ринкового характеру.

Питання формування ринку землі в Україні привертає до себе дедалі більшу увагу вітчизняних науковців, політиків, представників практичного агробізнесу. Ці проблеми відображено в наукових працях Б. Данилишина, В. Месель-Веселяка, Б. Пасхавера, П. Саблука, А. Третяка та ін.. Більшість розробок мають загальноекономічну та прикладну спрямованість, що не дозволяє сформулювати цілісної системи політекономічних і правових засад становлення ринку землі та показати його сучасну особливість — мафіозно-корупційну тінізацію.

Ми маємо на меті розглянути політико-економічні та правові засади відродження ринкових земельних відносин в Україні, процеси їх корупційної тінізації, передбачити напрями щодо детінізації та вдосконалення

господарсько-правового механізму формування цивілізованого ринку землі.

Методика дослідження. У ринковій економіці земля відокремлюється від звичайних засобів виробництва (капіталу) і функціонує як фактор виробництва лише в частині жорстко обмежених (рідкісних), а тому платних ресурсів. Тут формується і діє на основі приватної земельної власності та рентних відносин повноправний ринок землі, для якого характерні прозорість, рухливість, урегульованість, різноманітність форм організації та функціонування. За своєю політико-економічною сутністю ринок землі являє собою цілісну систему економічних відносин щодо купівлі-продажу та передачі в оренду і заставу природних ресурсів, під якими розуміють сільськогосподарські угіддя, родовища корисних копалин, ділянки для споруд тощо. На основі аналізу наукових публікацій і реальних земельних відносин можна сформулювати й обґрунтувати основні політико-економічні засади та особливості функціонування ринку землі як головної рентоносної продуктивної сили суспільства.

Земля, на відміну від інших факторів виробництва, має необмежений строк служби і не відтворювана за бажанням. За своїм первинним походженням вона є безплатним даром природи, а не продуктом людської праці (має природну родючість), що дозволяє стверджувати про ірраціональний характер її вартості. Створену, за словами К. Маркса, «людською діяльністю багатьох поколінь», а також додатковими вкладеннями капіталу, штучну родючість називають економічною. Залежно від природно-кліматичних умов і місця розташування ділянки землі поділяються на кращі, середні та гірші. Причому вони не піддаються переміщенню, вільному переведенню із одної галузі в іншу, з одного підприємства на інше, тобто вони нерухомі. Тому ринок землі, як і інших об'єктів нерухомості, поділяють на первинний та вторинний.

При раціональній експлуатації сільськогосподарських земель вони не тільки не зношуються, а й підвищують свою продуктивність. Але вплив людини на підвищення родючості землі вчені (А. Тюрго, Т. Мальтус, А. Маршалл) вважають небезмежним. Тут діє закон спадної родючості ґрунту, згідно з яким кожне додаткове вкладення праці й капіталу в обробіток землі з певного моменту супроводжується зниженням урожайності. Проте, на нашу думку, праві ті учені-економісти (В. Мартинов, С. Мочерний), які пропонують урахувати дію науково-технічного прогресу у сільському господарстві, який спонукає циклічний характер дії цього закону при переході від менш розвинутого до більш розвинутого технологічного способу виробництва. Зокрема, в умовах біотехнологічної революції у сільському господарстві цей закон у його традиційному тлумаченні перестає діяти, формуючи водночас умови для функціонування ринку землі на якісно новій основі.

Пропозиція землі та інших природних ресурсів є точно фіксованою, що робить її абсолютно нееластичною, а попит на неї (для сільськогосподарських цілей) є похідним попитом і виступає визначальним фактором ціноутворення на ринку землі. Так, П. Самуельсон, обґрунтовуючи це положення, зазначає:

«...неправильно, що ціна зерна висока тому, що висока ціна землі...фактично найбільш правдоподібним є протилежне твердження: ціна землі тому і висока, що висока ціна на зерно...» [2, с 577]. Із цього випливає важливий політекономічний висновок: той, хто володіє землею або використовує її, отримує на ринку землі певні переваги. Щодо землеволодіння і землекористування, та виникають специфічні ринково-економічні (аграрні) відносини. Вони породжують особливий вид доходу — земельну ренту як економічну форму реалізації земельної власності (на поверхні ринково-господарських відносин — орендну плату).

У командно-адміністративній системі колишнього СРСР земля була державною власністю, безплатно передавалася у безтермінове користування господарським суб'єктам і тому не виступала товаром як об'єктом купівлі-продажу на ринку. Проведення в 90-х рр. XX ст. — на початку XXI ст. роздержавлення та безплатної приватизації землі в Україні створило передумови перетворення землі на товар і становлення ринку землі. Земельним кодексом України 2001 р. передбачається право купівлі-продажу землі як громадянами (ст. 81), так і юридичними особами (ст. 82), а Перехідними положеннями (розділ X) цього Кодексу було введено мораторій на продаж власниками своїх земельних часток (паїв) до 1 січня 2005 року, який у подальшому неодноразово продовжувався [3] і діє протягом 15 років. Але одним із значимих шляхів реалізації основних пріоритетів державної аграрної політики на період до 2015 року визначено формування інфраструктури ринку землі [4, с 1]. Тому, власне, Президент України прийняв указ, спрямований на запровадження реальних ринкових відносин на селі та економічне відродження сільського господарства як повноцінної галузі національної економіки [5]. Прискоренню цього процесу, на наш погляд, також сприятимуть визнання України державою з ринковою економікою (2007 р.) та вступ до Світової організації торгівлі (2008 р.), унаслідок чого вітчизняні аграрії отримують доступ на світовий ринок.

Результати дослідження. За нашими узагальненнями теорії і практики процесу формування ринку землі в Україні доводиться долати такі основні труднощі:

- економічні, що виявляються у вкрай низькій платоспроможності більшості населення, відсутності у минулому досвіду практичного функціонування ринку землі, обліку витрат на землю і природні багатства, механізму ціноутворення тощо;
- політичні, що полягають у створенні сприятливого політичного клімату, запереченні окремими владними структурами, партіями потреби у приватній власності на землю і, звичайно, ринку землі;
- правові — у необхідності розробки і прийняття законодавчих основ про ринок землі та його державне регулювання;
- ідеологічні — опір частини членів суспільства радикальній аграрній реформі, побоювання, що іноземний капітал скупить землі та інші

- природні ресурси;
- наукові — недостатньо глибоке політекономічне дослідження проблем ринку землі та обґрунтувань практичних рекомендацій;
- соціальні — зіткнення інтересів різних прошарків суспільства.

Долаючи ці труднощі у ході здійснення земельної реформи, за 20 років незалежності в Україні кількість землекористувачів збільшилася у 12 разів. Реформовано 11,4 тис. колективних сільських господарств, на базі яких створено 14,7 тис. нових приватних агроформувань ринкового типу. Площа земель фермерських господарств (46,4 тис. од.) зросла до 3,4 млн. га. (у середньому 73,3 га. на одне господарство). У 4 рази збільшилася площа сільськогосподарських земель у господарствах населення. Видано 6,1 млн. (половина) державних актів на право власності на землю замість сертифікатів (розміром у середньому по Україні 4,1 га). Однак лише 400 тис. селян господарюють на власних земельних частках (паях) [6, с 6].

Отже, виникає запитання: чи функціонує у нашій державі ринок землі? На нашу думку, якщо мати на увазі землю сільськогосподарського призначення, то його де-юре не існує, бо доступними для такого ринку є лише 2,5% земель. У населених пунктах діє обмежений ринок землі несільськогосподарського призначення. За офіційними даними, з початку земельної реформи продано понад 23,7 тис. га. землі загальною вартістю понад 6,89 млрд. грн., у тому числі у 2007 р. — 5,8 тис. га. за більш як 3,5 млрд. грн. Між тим ще не проінвентаризовано понад 40% земель населених пунктів, на 24% площ не проведено нормативно-грошової оцінки. За визначенням керівника Всеукраїнської ліги сприяння розвитку ринку землі Віктора Зайця, ринок землі — це обіг насамперед приватної власності на неї, із зміною прав володіння, користування та розпорядження.

Реальними «власниками» землі і товаровиробниками на селі часто поки що залишаються новостворені мегаагроструктури «ГОВ» з центрами у великих містах, що мають в оренді десятки та сотні тисяч земельних паїв. Селяни з приватизаційними паперами про виділену їм землю, згідно зі ст. 92 Земельного кодексу та іншими нормативними актами, здають земельні ділянки в оренду, одержуючи за них мізерну орендну плату (розмір її за останні 4–5 років зменшився у 2,5 разу), яка не дозволяє їм реалізувати своє право власності на землю і суттєво поліпшити добробут. До речі, на сьогодні вже 23% українців померли, так і не дочекавшись права вільного розпорядження своїм паєм. І є непоодинокі випадки, коли на одні й ті самі земельні ділянки виписують дватри і більше актів.

Проте, не чекаючи офіційного перетворення землі на товар, стихійний (спекулятивний) тінювий ринок сільськогосподарських земель як один із надприбуткових сегментів майже 40-відсоткового тінювого сектора економіки уже давно й «успішно» функціонує. Експерти зазначають, що фактично «нові українці» уже скупили понад 500 тис. земельних паїв (приблизно 5 млн. га.) за символічною ціною паю 200–300 дол. США при сьогоднішній середній ціні

гектара 2–2,5 тис. дол., тоді як у сусідній Польщі гектар землі сільськогосподарського призначення коштує аж 20 тис. дол. Але в Україні земля краща і тому, за експертними оцінками, має коштувати не менше 30 тис. дол. США. Причому при переведенні землі із сільськогосподарського призначення у землю під забудову її ціна зростає приблизно у 100 разів. Якщо нині, скажімо, 812 зареєстрованих підприємницьких пансіонатів на Південному узбережжі Криму (насправді їх кілька тисяч) платять за землю по 35 грн, як за житло, то після відповідної зміни статусу їм доведеться платити по 300–1.000 дол. США. Не випадково, що особливого розмаху відчуження земель за тіншовими схемами набуло поблизу великих міст і промислових центрів, їх приміських 30-кілометрових зон, а також територій природно-заповідного фонду. Яскравим прикладом цього, зокрема, є останні земельні конфлікти в АР Крим, Києві та деяких обласних центрах.

Завдяки втручання органів прокуратури вдалося запобігти протиправному відчуженню майже 16 тис. га. земель державної та комунальної власності. До відповідальності притягнуто 4,3 тис. службових осіб, з яких 400 — працівники органів державного контролю. Щоправда, донедавна за самозахоплення землі адміністративні штрафи були майже удвічі менші, ніж за порушення правил полювання. Для порівняння: у Росії за таке саме правопорушення на громадян (у перерахунку на гривні) накладається штраф від 650 до 1300 грн, на посадових осіб — 2300–2600 грн. Тому Законом України від 11 січня 2007 року № 258–V внесені серйозні зміни до законодавства, за яким самовільне зайняття земельної ділянки із завданням значної шкоди її законному володільцю або власнику карається штрафом у 200–300 неоподаткованих мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

Правопорушення у сфері землекористування призводять до неконтрольованого перерозподілу основного багатства українців — землі, яка становить дві третини (майже 400 трлн. грн.) усього загальнонаціонального багатства. Виходячи з цього, значна частина вчених-аграрників, прогресивних практиків і серйозних експертів правильно стверджують, що на сьогодні з повною очевидністю постала необхідність в офіційному введенні цивілізованого, конкурентоспроможного ринку землі, бо його відсутність значно посилює тінізацію економіки та унеможливлює ефективне використання основного засобу виробництва на селі. Адже, за розрахунками фахівців, з обігу вже випало 6–8 млн. га. сільськогосподарських угідь, у тому числі на 3–4 млн. га. зменшилися посівні площі, а в найближчі 2–3 роки вони можуть зменшитися ще вдвічі. Деградовані землі щороку збільшуються на 80 тис. га, втрати від цього сягають понад 10 млрд. дол. США.

Земельна реформа регламентується 150 законами і 100 підзаконними актами. Тільки з часу набуття чинності Земельним кодексом України було ухвалено 30 законів, 30 постанов Кабінету Міністрів України, 35 відомчих нормативних актів [7, с. 11], що стосуються земельних ринкових взаємовідносин. Та за цей час сільськогосподарське виробництво в Україні ще більше відстало від передових світових тенденцій. У цьому зв'язку вважаємо

цілком обґрунтованою політико-економічну позицію вчених економістів-аграрників П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, Б. О. Пасхавера [8, с. 81] стосовно того, що, коли визнано, що земля є товаром, то і її вартість має враховуватися при формуванні собівартості, прибутку, цін і податків.

Із ухваленням Закону «Про Державний бюджет України на 2010 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» ринкове набуття прав власності та оренди на земельні ділянки запроваджується виключно через аукціони, відповідно до порядку їх проведення. Земельні аукціони визначаються як організаційна форма публічного продажу землі у визначений час і встановленому місці на конкурсній основі. Земельна ділянка дістається особі, яка запропонувала найвищу ціну. Відтоді активізувалися муніципальні земельні торги, почали наповнюватися місцеві бюджети, доходи деяких з них зросли у 5–10 разів. Водночас, звернувши увагу на монополізацію аукціонного ринку землі, проти введеного Порядку виступили керівництво Секретаріату Президента України та ряд політиків. А на думку провідних спеціалістів біржового ринку, які з 1995 р. мають досвід проведення земельних аукціонів, установлений Порядок необхідно врегулювати спеціальним законом.

Висновки. Пропонуємо якомога швидше прийняти Верховною Радою України першочергові закони «Про ринок земель», «Про Державний земельний кадастр», «Про обіг земель сільськогосподарського призначення», «Про проведення земельних аукціонів» та ін. На черзі також внесення змін, продиктованих часом, у Земельний кодекс, закони про іпотеку, оренду землі тощо та наповнення ринкових земельних відносин 115 стандартами, нормами і правилами державного регулювання. Саме їх відсутність не дозволяє покласти край корупційній тінізації у сфері землекористування і дає можливість політикам та окремим агрогосподарникам спекулювати темою мораторію.

Вважаємо правильною позицію академіка-секретаря УААН А. Третяка, що ринок землі не базар, він потребує суспільно спрямованого державного регулювання в інтересах українського народу [9, с. 16]. У більшості розвинених країн застосовується практика зонування та планування земель, регулювання використання і землевідведення з існуванням відповідного законодавства, спрямованого насамперед на обмеження виведення земель із сільськогосподарського обороту та на їх оптимізацію. Наприклад, у Японії регулювання ринку землі полягає в тому, що сільськогосподарські землі треба використовувати лише за цільовим призначенням, продавати землю (і успадковувати) мають право лише особи зі спеціальною аграрною освітою, які спроможні обробляти її, підтримувати якість, підвищувати родючість землі. За недотримання цих вимог навіть законний спадкоємець власності на землю позбавляється своїх прав і отримує гроші після продажу землі «з молотка».

Ринкові земельні відносини мають будуватися на принципах збалансованості соціально-економічного розвитку територій, урахування їхніх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Зміна парадигми вдосконалення

цих відносин на ринкових засадах має забезпечувати верховенство національних інтересів над індивідуальними. За суспільством має завжди залишатися можливість зміни економіко-правових правил гри та сутнісного наповнення прав і обов'язків землевласників, підприємців-землекористувачів і безпосередніх працівників на землі.

Подальше реформування земельних відносин і становлення ринку землі передусім повинні спрямовуватися на забезпечення продовольчої безпеки і матеріально-фінансової стабільності територіальних громад, поступове підвищення рівня продуктивності використання земель до середньоєвропейського, запровадження екологічно орієнтованого землекористування, досягнення науково обґрунтованих норм споживання селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічна енциклопедія: у 3 т. / [відп. ред. С. В. Мочерний]. — К.: Академія, 2000. — Т1. — 864 с.
2. Самуэльсон П. Экономика: Вводный курс / Самуэльсон П. [пер. с англ.]. — М.: Прогресс, 1964.
3. Земельний кодекс України // Офіційний вісник України. — 2 001. — №16. — С. 21–67; Урядовий кур'єр. — 2007. — № 6; Урядовий кур'єр. — 2007. — С. 247.
4. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р. №2982–IV // Офіційний вісник України. — 2005. — № 45. — С. 11–15.
5. Указ Президента України «Про деякі питання організаційно-правового забезпечення формування та регулювання ринку землі та захисту прав власників земельних ділянок» від 25.07.2006 р. [Електронний ресурс] // Офіційний вебсайт ВРУ. — Режим доступу: [www. rada. gov. ua](http://www.rada.gov.ua).
6. Данилишин Б. Земельні відносини як чинник розвитку / Б. Данилишин // Урядовий кур'єр. — 2006. — № 91. — С. 6.
7. Воєводін В. Земельні аукціони вдарять по корупції / В. Воєводін // Урядовий кур'єр. — 2008. — № 65. — С. 11.
8. Пасхавер Б. Цінова конкурентність аграрного сектора / Б. Пасхавер // Економіка України. — 2007. — № 1. — С. 78–87.
9. Третяк А. Ринок землі не базар — потребує державного регулювання / А. Третяк // Урядовий кур'єр. — 2007. — № 99. — С. 16.

Одержано 2.11.11

В результате проведенного исследования были рассмотрены и проанализированы политико-экономические, социальные и правовые основы возрождения рыночных земельных отношений в Украине, процессы их коррупционной тенезации, предусмотрено направление по детенизации и совершенствование хозяйственно-правового механизма формирования цивилизованного рынка земли.

Ключові слова: ринок землі, земельна рента, ціна землі, корупційна мінімізація ринкових земельних відносин, цивілізований ринок землі

Political, economic, social and legal bases of land market relations revival, the processes of their corruption in the shadow economy of Ukraine were studied.

The ways of taking them out of the shadow economy and improvement of economic and regulatory legal mechanism for the creation of a civilized land market were offered.

Key words: land market, land rent, cost of land, corruption of land market relations in a shadow economy, civilized land market.

УДК: 338.432:636.2

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА М'ЯСА ВРХ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

**О.В. ЖАРУН, кандидат економічних наук
К. ГРИБІННИК**

В даній статті на прикладі сільськогосподарських підприємств Бершадського району Вінницької області досліджено сучасні проблеми розвитку галузі м'ясного скотарства та запропоновано шляхи підвищення ефективності виробництва м'яса ВРХ.

Скотарство нашої країни пройшло довгий шлях розвитку та якісного перетворення. Процеси розвитку галузі м'ясного скотарства відбувалися у кінці 70-х початку 80-х років ХХ століття, проте недосконалість організаційно-економічних взаємовідносин між їх учасниками, з одного боку, так і низка суб'єктивно-об'єктивних причин зумовили згортання цих процесів. Під впливом аграрних реформ і економічних перетворень останніх десятиліть відбулися суттєві зміни в розвитку галузі м'ясного скотарства України, зокрема в спеціалізації і територіальній структурі, що зумовлено організаційними, природними, соціально-економічними і технологічними факторами.

Розміщення галузі м'ясного скотарства концентрується в тих місцях, де для цього наявні найкращі соціально-економічні і природнокліматичні умови. В даний час воно перетворилося на високотоварну галузь національної економіки, що базується на різних формах сільськогосподарського виробництва, що вступила в новий, більш високий етап розвитку, який здійснюється за допомогою спеціалізації і концентрації скотарства і переведення виробництва яловичини на промислову основу. Подальший розвиток спеціалізації і концентрації скотарства на основі міжгосподарської

кооперації і агропромислової інтеграції сприяє широкому впровадженню інтенсивних методів виробництва яловичини [4].

Методика досліджень. У процесі написання статті використовувалися такі методи економічних досліджень: діалектичний та абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення та формулювання висновків); порівняння, монографічний та економіко-статистичний методи досліджень.

Результати досліджень. Сучасний ринок м'яса яловичини і телятини характеризується зменшенням обсягів виробництва, скороченням поголів'я тварин, збитковістю галузі, недостатнім використанням виробничих потужностей переробних підприємств, низькою платоспроможністю населення, скороченням рівня споживання м'ясних продуктів.

Отже, в Україні спостерігається негативні тенденції в розвитку тваринництва. Особливих складнощів набули ці процеси у м'ясному скотарстві — швидкими темпами воно згорталось у сільськогосподарських підприємствах і дещо зростало у господарствах населення. Істотно підвищилися матеріальні й трудові витрати на одержання продукції галузі, внаслідок чого її виробництво збиткове, що в кінцевому підсумку замикає коло всіх негативних проблем, які склалися у галузі. Основними причинами є вкрай негативний вплив на вітчизняних товаровиробників руйнівних нерегульованих економічних процесів жорсткого ринкового змісту, несприятливий диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, відсутність цивілізованого ринку збуту продукції та державної підтримки галузі, правова незахищеність сільських товаровиробників [1].

Сучасний етап розвитку виробничих відносин у м'ясному скотарстві вимагає розробки дійових механізмів і підходів, які б дали змогу підвищити ефективність виробництва, створити сприятливі інвестиційні умови, забезпечити конкурентоспроможність на споживчому ринку. Важливим при цьому є комплексне дослідження вказаних проблем. Більшість підприємств галузі знаходяться в кризовому стані. Це проявляється насамперед у збитковості виробництва, недостатніх обсягах і низькій конкурентоспроможності. Нинішня ситуація в галузі характеризується не просто зменшенням поголів'я, а невідновними втратами відтворувальної його частини — маточного поголів'я. Внаслідок складного фінансового стану паралізована робота племінних господарств, через зниження попиту цінні в генетичному відношенні тварини через комерційні канали надходять на м'ясокомбінати, оновлення стад у товарних господарствах не відбувається, руйнується добре налагоджена свого часу система племінної роботи [2].

Однією з головних причин зменшення поголів'я тварин є збитковість галузі та недостатня підтримка з боку держави. Підтримка з боку держави господарству в 2006–2010 рр. склала 2533 тис. грн із них за рахунок бюджетних дотацій одержано 1620 тис. грн, за рахунок податку на додану вартість 913 тис. грн, хоча виділених коштів не вистачає, щоб галузь була рентабельною. Проте можна спостерігати, що повністю від виробництва продукції тваринництва у господарстві не відмовляються (табл.1).

1. Виробництво (вирощування) м'яса в сільськогосподарських підприємствах Бершадського району Вінницької області, ц

Продукція	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2010р. у% до 2006р.
Вироблено, всього	23119	17516	13666	13075	12585	54,4
Яловичини	12257	8131	5460	5173	4266	34,8
Свинини	10862	9385	8206	7902	8319	76,6

Протягом 2006–2010 рр. виробництво м'яса, як яловичини так і свинини, в господарстві зменшилось з 23119 ц до 12585 ц або на 45,6%. Так, виробництво яловичини скоротилося на 65,2%, а свинини на 23,4%.

Відомо, що об'єми виробництва продукції тваринництва залежать від поголів'я та продуктивності тварин, забезпеченості худоби кормами та приміщеннями, раціону кормів, породного складу.

Розглянемо показники економічної ефективності виробництва м'яса ВРХ в господарстві в табл. 2.

2. Показники економічної ефективності виробництва м'яса ВРХ у сільськогосподарських підприємствах Бершадського району Вінницької області

Показники	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2010р. до 2006р., %
Поголів'я ВРХ, голів	8817	6777	4394	3803	3185	36,1
Виробництво м'яса ВРХ, ц	12257	8131	5460	5173	4266	34,8
Реалізація м'яса ВРХ, ц	17426	17019	10167	7873	6742	38,7
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн	13543	14579	12820	9240	9440	69,7
Виручка від реалізації, тис. грн	7866,2	7792,8	7831,6	5655,6	5541,4	70,4
Збиток, тис. грн	-5676,8	-6786,2	-4988,4	-3584,4	-3898,6	68,7
Повна собівартість 1 ц, грн	1104,9	1793,0	2348,0	1786,2	2212,8	200,3
Повна собівартість 1 голови, грн	1536,0	2151,2	2917,6	2429,7	2963,9	193,0
Ціна 1ц, грн	451,41	457,89	770,30	718,35	821,92	182,1
Збиток на 1 ц, грн	-463,1	-834,6	-913,6	-692,9	-913,9	197,3
Збиток на 1 голову, грн	-643,8	-1001,4	-1135,3	-942,5	-1224,1	190,1
Виробництво м'яса ВРХ на 100 га с.-г. угідь, ц	25,0	14,6	9,4	9,4	7,6	36,1
Рівень збитковості, %	-41,9	-46,5	-38,9	-38,8	-41,3	0,6в.п.
Рівень товарності, %	142,2	209,3	186,2	152,2	158,0	15,8в.п.

Зменшення поголів'я ВРХ на 63,9%, призвело до зменшення виробництва м'яса ВРХ на 65,2%, що в свою чергу знизило показники реалізації м'яса на 61,3% з 17426 ц у 2006 р. до 6742 ц у 2010 р.

Сума виручки за реалізоване м'ясо ВРХ була нижчою від повної собівартості продукції, і це стосується усіх років, які досліджуються. Так, повна собівартість реалізованої продукції у 2010 р. знизилася на 30,3% у порівнянні з 2006 р., що призвело до отримання зменшення збитків з 5676,8 тис. грн у 2006 р. до 3898,6 тис. грн у 2010 р.

З кожним роком виробнича і повна собівартість виробленої продукції зростала як 1 ц, так і 1 голови ВРХ. Так, якщо собівартість 1ц виробленого м'яса ВРХ в 2006 р. становила 1104,9 грн, то у 2010 р. вона зросла до 2212,8 грн, або у 2 рази. Така ж ситуація склалася і з собівартістю 1 голови ВРХ. Ціна, за якою реалізувалася ВРХ підвищилася на 82,1%. Із зменшенням поголів'я ВРХ зменшилось і виробництво м'яса ВРХ на 100 га с.-г. угідь на 63,9%.

Все виробництво м'яса ВРХ в підприємствах Бершадського району за 2006–2010 рр. було збитковим. Грошова виручка не покриває витрат на її виробництво, і це явище спостерігається із року в рік. Рівень збитковості виробництва м'яса ВРХ знизився із 41,9% у 2006 р. до 41,3% у 2010 р., що є зовсім несуттєвим відхиленням. Рівень товарності у 2010 р. збільшився на 15,8 пп у порівнянні з 2006 р.

Для підвищення рентабельності виробництва м'яса ВРХ, необхідно збільшувати її продуктивність, скоротити витрати корму в розрахунку на одиницю продукції, знизити втрати поголів'я і продукції, а також отримувати максимально можливі ціни при її реалізації.

Висновки. Галузь скотарства є трудомісткою і капіталомісткою й очікувати неймовірних прибутків від її функціонування в найближчій перспективі не реально. Для зниження собівартості виробництва м'яса господарству необхідно підвищувати продуктивність худоби на основі повноцінної годівлі при найменших витратах кормів та праці.

Сільськогосподарським підприємствам для підвищення ефективності виробництва продукції галузі скотарства необхідно створити надійну кормову базу, для чого задіяти ресурси як товаровиробників, так і держави, збільшивши обсяги виробництва якісних кормів і кормових добавок на комбікормовому заводі, добиватись збільшення дотацій з бюджету на підтримку галузі на покриття виробничої собівартості відгодовлі великої рогатої худоби на м'ясо [3].

Господарствам для вирішення гострих проблем та з метою покращення ситуації в сфері виробництва продукції тваринництва слід застосовувати організаційно — економічні заходи: поступово нарощувати поголів'я тварин, покращити селекційно — племінну роботу, покращити і в подальшому розвивати кормову базу і раціональну годівлю худоби. Поєднання організаційно — економічних чинників і державна підтримка розвитку галузі тваринництва дадуть змогу виробляти конкурентоспроможну продукцію тваринництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дегтяренко В.І., Водопянов П.А., «Прогресивна система кормовиробництва»/ В.І Дегтяренко., П.А.Водопянов // Економіка АПК. — 2009. — №8. — С.54–57.
2. Дасковский В., Киселев В. Об оценке эффективности инвестиций / В. Дасковский, В. Киселев // Экономист. — 2009. — №3. — С. 38–48.
3. Копитець Н., Порембский А. Ситуація на ринку м'яса великої рогатої худоби: научное издание/ Н. Копитець, А. Порембский //Мясной бизнес: ежемесячный научно-практический журнал. — 2011. — N4. — С. 84–89.
4. Масенко О.М., Є.В. Руденко, В.М. Тимчук. Ведення м'ясного скотарства/ О.Т.Масенко, Є.В. // Посібник українського хлібороба, 2011. — С.296–309.
5. Развитие и эффективное функционирование предприятий на рынке говядины. Монография. / Калинчик Н. В., Саенко О. А., Россоха В. В.. — К.: ННЦ «Институт аграрной экономики», 2009. — 211 с.

Одержано 2.11.11

Сельскохозяйственным предприятиям для повышения эффективности производства продукции отрасли скотоводства необходимо создать надежную кормовую базу, для чего задействовать ресурсы как товаропроизводителей, так и государства, увеличив объемы производства качественных кормов и кормовых добавок на комбикормовом заводе, добиваться увеличения дотаций из бюджета в поддержку отрасли на покрытие производственной себестоимости откорма крупного рогатого скота на мясо.

Ключевые слова: эффективность, скотоводство, сельское хозяйство.

Farm enterprises should create a reliable fodder supply to increase the production efficiency in cattle-breeding. To achieve this the resources of both manufacturers and the state should be involved, the volume of production of high-quality fodder and feed additives at the feed factory should be increased. It is necessary to obtain more budget subventions for the support of the branch to cover the cost price of cattle fattening for meat.

Kew words: efficiency, cattle breeding, agriculture

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

О.В. ЖАРУН, кандидат економічних наук

У статті розкрито особливості інноваційно-інвестиційної діяльності на сучасному етапі розвитку економіки, роль і значення оптимізації інвестиційних процесів для галузей агропромислового виробництва України.

Інвестиційні процеси є одними із визначальних фінансово-економічних процесів розвитку економіки. Своєчасне залучення інвестиційних ресурсів в достатніх об'ємах та їх раціональне використання дозволяє розширювати об'єми виробництва, впроваджувати новітні технології та підвищувати якість продукції. Задача оптимізації інвестиційних процесів виникає в умовах економіки різних рівнів розвитку, однак вона є особливо актуальною для процесів економіки в періоди криз, що характеризуються високою динамікою протікання фінансово-економічних процесів, наявністю невизначеностей структурного, параметричного та статистичного характеру, недосконалістю законодавства і т.п. Перераховані особливості вимагають виконання глибокого аналізу процесів, що відбуваються, побудови фінансових моделей і застосування оптимізаційних процедур для поліпшення якості прийняття рішень. Інвестиційні процеси є одними із визначальних фінансово-економічних процесів розвитку економіки.

Для ефективного розвитку сільського господарства України необхідне становлення в країні активно функціонуючого фінансового ринку, формування інтегрованої системи взаємозв'язків з міжнародними фінансовими потоками, підвищення рівня інвестиційної забезпеченості сільськогосподарських підприємств. Структура та обсяги інвестиційної діяльності на рівні кожного господарюючого суб'єкта є головними факторами, що обумовлюють інвестиційний розвиток країни [3].

Світовий досвід свідчить про те, що сфера агробізнесу завжди приваблива для інвестицій, оскільки на продукцію аграрної сфери завжди є стійкий попит, який не має тенденцій до зниження. Сільськогосподарська продукція на відміну від технологій її виробництва ніколи не застаріває "технічно і технологічно". Все це підтверджено еволюційним процесом економічного розвитку.

Проблеми здійснення інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві розглядаються в роботах К.С.Берестового, Г.Бірман, І.О.Бланка, Л.Гітмана, А.П.Гайдуцького, М.С.Герасимчука, Є.О.Ланченко, С.В.Мацибори, Т.В.Майорової, П.Т.Саблука, П.А.Стецюка, Н.В.Сербіненко, А.М.Третяк, В.Федоренка, У.Шарпа, А.Е.Юзефовича, М.Яхєєва та ін.

Методика досліджень. У процесі підготовки статті використовувалися такі методи економічних досліджень: діалектичний та абстрактно-логічний; емпіричний; статистико-економічні.

Результати досліджень. Для ефективного розвитку сільського господарства України необхідне становлення в країні активно функціонуючого фінансового ринку, формування інтегрованої системи взаємозв'язків з міжнародними фінансовими потоками, підвищення рівня інвестиційної забезпеченості сільськогосподарських підприємств. Структура та обсяги інвестиційної діяльності на рівні кожного господарюючого суб'єкта є головними факторами, що обумовлюють інвестиційний розвиток країни [1].

Аграрний сектор посідає важливе місце в економіці України, тут виробляється 11–15% валової продукції, однак на галузь припадає лише 3,7–5,0% інвестицій в економіку країни. Сільське господарство України разом з іншими складовими АПК забезпечує близько 30% валового внутрішнього продукту, зайнятість майже третини працюючого населення, виробництво 95% товарів масового вжитку [2]. Потреби в інвестиціях у сільське господарство України є дуже значними, тому важливо забезпечити мобілізацію всіх можливих інвестиційних ресурсів (табл. 1). Залучення коштів приватних інвесторів як інвестиційного джерела є на сучасному етапі економічного розвитку найважливішим завданням. Це свідчить про наявність достатньо високих резервів для інвестування виробничого середовища.

Міжнародні експерти прогнозують, що капіталовкладення в український агропромисловий комплекс (АПК) в період з 2010 по 2012 рр. складуть близько 1 млрд 870 млн дол. Велику частину капіталовкладень складуть позикові кошти. В Україні загальний об'єм інвестицій в АПК в 2010 р. склав 60 млрд грн. В попередні 18 років в АПК поступило в цей період близько 2,5 млрд дол. прямих іноземних інвестицій. На сьогодні обставини на світовому ринку продуктів харчування і на внутрішньому ринку склалися так, що АПК став привабливим для інвестицій. Аналітики відзначають, що нині аграрний сектор перетворюється на один з найпривабливіших для інвестування. Ця тенденція має загальносвітовий характер. Збільшення інвестиційної привабливості агропромислового комплексу являється основним способом вирішення нинішніх проблем економіки, включаючи її аграрний сектор. Проте, велике число нереалізованих інвестпроектів в аграрній сфері і невеликі об'єми залучених коштів сигналізують про слабкість української фінансової системи і високі ризики [4].

Статистика свідчить, що в східних областях України, де збереглася стійка структура колективних господарств, виробляється великий обсяг продукції високої якості — зерна, молока, м'яса, овочів і фруктів, але й тут колективна форма підприємництва зазнала суттєвих змін, позбувшись адміністративно-командного підходу. Варто наголосити, що на базі приватної власності на землю як засобу виробництва, оскільки первинні його ланки завжди зацікавлені землею як засобом виробництва.

Показники виробничої та інвестиційної діяльності у сільському господарстві, мисливстві і лісовому господарстві України за 2001–2009рр.

Показник	2001р	2002р	2003р	2004р	2005р	2006р	2007р	2008р.	2009р
Валова продукція сільського господарства у порівняльних цінах 2005р.,млн грн	85795	86784	77271	92531	92586	94895	88769	103978	102093
у т.ч.: сільськогосподарські підприємства	31881	31325	23438	32914	33802	37008	35440	47865	45780
господарства населення	53914	55459	53833	59617	58783	57886	53329	56113	56312
Індекс валової продукції сільського господарства (у порівняльних цінах 2005р.), % до попереднього року	110,2	101,2	89,0	119,7	100,1	102,5	93,5	117,1	98,2
у т.ч.: сільськогосподарські підприємства	120,4	98,3	74,8	140,4	102,7	109,5	95,8	135,1	95,6
господарства населення	104,9	102,9	97,1	110,7	98,6	98,5	92,1	105,2	100,4
Інвестиції в основний капітал — усього по економіці, фактичні ціни, млн грн	32573	37178	51011	75714	93096	125254	188486	233081	151777
У т.ч. сільське господарство, мисливство, лісове господарство	1617	1930	2141	3381	5016	7309	9519	16890	9382
Інвестиції в основний капітал сільського господарства, мисливства та лісового господарства до загального підсумку, %	5,0	5,2	4,2	4,5	5,4	5,8	5,1	7,2	6,2
Валова додана вартість сільського господарства, мисливства та лісового господарства у структурі ВВП, %	16,3	13,0	12,1	11,9	10,4	8,6	7,6	7,8	8,2

Ще К.Маркс і Ф.Енгельс прийшли до висновку про унікальність землі, оскільки її як засіб виробництва неможливо відтворити, а, отже, розширити (на відміну від заводів і фабрик або інших промислових підприємств). Тому раціональне використання землі — запорука успішного підприємництва в

Україні, що потребує науково обґрунтованого підходу з огляду на розвиток різних форм підприємництва. Інноваційна модель економіки орієнтується на інтенсивний підхід до використання землі, що передбачає широке застосування засобів хімізації (добрив, гербіцидів, інсектицидів, протимікробних препаратів). Однак події останніх років, зокрема поширення деяких хвороб сільськогосподарських тварин, змусили аграрних виробників у деяких країнах, наприклад Великобританії, переглянути ставлення до інтенсивних технологій. За результатами дослідження вчених, широке використання стимуляторів росту рослин і тварин можуть бути причиною появи деяких патологій людини, тому останнім часом переглядається підхід до виробництва аграрної продукції в бік наближення її до натуральних компонентів. Конкурентоспроможність вітчизняної сільгосппродукції в найближчій перспективі зумовлюватиметься не кількісними, а якісними показниками. На наше переконання, саме це повинно бути орієнтиром для українських товаровиробників і курсу економічного піднесення АПК, форм розвитку підприємництва.

Корпоративні підприємства агропромислового виробництва України як одна із форм підприємництва має значно кращі перспективи, особливо якщо вони будуть орієнтовані на випуск готової продукції. Саме в цих структурах найкраще реалізуються інноваційні моделі та підходи. На наше переконання, корпоративне підприємство в аграрному секторі України з поєднанням виробництва продукції АПК, її переробки і можливостей сервісу в різних сферах є оптимальною моделлю розвитку підприємництва, відродження українського села.

Перелічене належить до найважливіших важелів підвищення ефективності підприємницької діяльності та є, водночас, найбільш «вузьким місцем» АПК України. Зумовлено це тим, що сільськогосподарське виробництво — дуже ризикова сфера діяльності, тому інвестори неохоче вкладають кошти в розвиток інфраструктури АПК. Тим часом відсутність інвестицій у належних розмірах стримує розвиток агропромислового виробництва, його модернізацію й вихід на світовий рівень технологій. Своєрідне «замкнуте коло» може бути розірване лише рішучими діями, розробкою реальних проектів, бізнес-планів, які враховують багато факторів і зводять до мінімуму невизначеність та ризик.

АПК України гостро потребує інвестицій у виробничу сферу, причому як внутрішніх, так і зовнішніх. Інвестування сільськогосподарського підприємництва, як правило, має бути довготривалим (не менше 3–5 років), оскільки лише в цьому разі буде одержано певний позитивний ефект, а структура виробництва набере стійких форм. У деяких галузях сільського господарства, наприклад тваринництві, стійку віддачу від кредитування можна одержати не раніше, ніж через 4–5 років, з урахуванням вимог природного процесу (створення високопродуктивного стада).

У світі сільськогосподарське виробництво є, як правило, дотаційним і характеризується низькою нормою прибутку (в межах 10–20%). Йдеться про

виробництво, насамперед, продуктів харчування або технічної сировини. Вони є стратегічним продуктом кожної держави, не забезпечуючи виробникові особливо високих прибутків. Така специфіка сільської праці склалась історично, але в усіх високорозвинутих державах здійснюється суворий контроль за виробництвом сільськогосподарської продукції та її переміщення через митні кордони. У більшості держав Європи спостерігається надвиробництво сільськогосподарської продукції, і питання про квоти виробництва тих чи інших продуктів харчування для країн — членів ЄС стає предметом гострої полеміки й політичних дебатів. У світлі цього можна прогнозувати, що сподіватися на грошові вкладення в інфраструктуру сільськогосподарського виробництва України від Європейських інвесторів мало ймовірно. Такі інвестиції будуть короткостроковими і розрахованими на виробництво вузькоспеціалізованої продукції, наприклад, насіння соняшнику й експорт сировини, але не готової продукції. Тому розглядаючи інвестиції як засіб підвищення ефективності підприємницької діяльності в сільськогосподарському виробництві головну увагу слід зосередити на внутрішніх інвесторах, яким крім економічного інтересу має бути властиве почуття патріотизму, державницький підхід до проблем.

Важливим фактором підвищення ефективності підприємництва є кредитування сільськогосподарського виробництва. Невиправданим є те, що в країні відсутня спеціалізована система банків для фінансування і кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Потреба в такій інституції очевидна й питання стосується тільки предмета застави під кредит. І таким об'єктом має бути лише земля.

Активізації інноваційно-інвестиційної діяльності аграрно-промислових підприємств сприяє підвищення інвестиційної привабливості агропромислового виробництва і галузі в цілому за рахунок прибутковості. Доцільним у даному напрямку є державна підтримка аграріїв, що реалізується через створення і застосування іпотечних механізмів, а також механізмів державної кредитної підтримки довгострокових інвестиційних проектів не лише у сфері виробництва сільськогосподарської продукції, а й, насамперед, у сфері переробки. Важливим напрямом державної підтримки у сфері інвестування аграрно-промислового виробництва має стати підтримка інноваційного розвитку аграрної сфери на рівні держави та окремих регіонів.

Позитивним у практиці інвестування аграрно-промислових підприємств з боку держави є науково обгрунтовані регіональні інвестиційні програми, що мають на меті підтримку розвитку певних великомасштабних аграрно-промислових підприємств, що у перспективі можуть стати основою для задоволення продовольчих потреб країни.

Таким чином для активізації інноваційно-інвестиційної діяльності важливе значення має розвиток інтеграційних процесів у сфері агропромислового виробництва. Створення аграрно-промислових підприємств, характерною особливістю яких є замкнуте коло виробничого процесу, що органічно поєднує виробництво, переробку, зберігання і реалізацію готового

продукту, значно прискорює вкладення капіталу для примноження прибутку, отримання вищих показників господарської діяльності та досягнення соціального ефекту на селі.

В умовах, що склалися, для залучення іноземних інвестицій в аграрні підприємства необхідно розробити комплекс заходів, спрямованих на поліпшення інвестиційного клімату, стабілізацію правового середовища, забезпечення гарантій і страхування інвестиційної діяльності, вдосконалення системи стимулювання та податкових пільг з метою капіталізації прибутку і реінвестування доходів від іноземного капіталу. Водночас, в умовах обмеженого доступу до фінансово-інвестиційного забезпечення постає проблема оптимізації використання інвестицій з урахуванням застосування прогресивних технологій та максимізації прибутковості від виробничої діяльності.

На сучасному етапі, простежується тенденція вкладення інвестиційних ресурсів, переважно, в основні фонди з метою забезпечення прибутків. Однак, для ведення ефективного виробництва та використання залучених коштів у господарській діяльності сільськогосподарських підприємств, інвестиційний процес має охоплювати не тільки основний капітал, а й інші складові виробничих процесів, які підвищують прибутковість виробництва, зокрема: насіння, добрива, засоби захисту рослин, прогресивні технології, менеджмент, мотивація праці та ін.

Висновки. На ефективність інноваційно-інвестиційної діяльності, й особливо на формування і використання інвестиційних ресурсів, впливають умови ведення бізнесу, законодавче регулювання інвестиційних процесів, стан економіки та ринку, можливості й пріоритети інвесторів, привабливість потенційних об'єктів інвестування та інші чинники. Найбільший рівень прибутковості може забезпечити іноземному інвестору здійснення інвестиційних проектів з метою впровадження високопродуктивних технологій вирощування сільськогосподарських культур та утримання худоби й птиці. При формуванні інвестиційних проектів у великотоварних багатогалузевих агроформуваннях слід враховувати не тільки рівень технологічних процесів, а й кон'юнктуру ринку сільськогосподарської продукції, що дає змогу оптимально поєднати галузі рослинництва та тваринництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вітков М. С. Розвиток інвестиційної політики в сільському господарстві України / М. С. Вітков // Економіка АПК. — 2010. — № 3. — С. 54–57.
2. Крючкова І.В., Попельнохов Р.В. Вплив фінансово-економічної кризи на інвестиційну діяльність в Україні/ Крючкова І.В., Попельнохов Р.В. // Фінанси України. — 2010. — № 8. — С. 66–71.
3. Макаренко П. М. Цінова політика як фактор підвищення дохідності аграрного виробництва в умовах Світової організації торгівлі/ П. М. Макаренко // Економіка України. — 2009. — № 5. — С.44–48.

4. Панасюк О. Б. Залучення інвестицій в аграрний сектор економіки/ О. Б. Панасюк// Економіка АПК. — 2010. — № 6. — С. 51–53.

Одержано 3.11.11

В статье раскрыто особенности инвестиционной деятельности в нынешних условиях развития экономики, роль и значение оптимизации инвестиционных процессов для отраслей агропромышленного комплекса Украины.

Ключевые слова: инвестиционная активность, инновационная деятельность, инвестиционные риски, формы инвестирования.

The article considers the peculiar features of investment activity under present economic conditions, the role and significance of optimization of investment processes for the agroindustrial complex branches of Ukraine.

Key words: investment activity, innovation activity, investment risks, investment schemes.

УДК 65.016.7: 631.11

ТРАНСФОРМАЦІЯ СЕЛЯНСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ У ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА

В.К. ЗБАРСЬКИЙ, доктор економічних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України
О.І. ЗДОРОВЦОВ, Ю.О. НЕСТЕРЧУК, доктори економічних наук
А.М. ШАТОХІН, доктор соціологічних наук
Уманський національний університет садівництва

Розглянуто економічні умови діяльності фермерських господарств, що є орієнтирами для розширення селянських домогосподарств з метою перетворення деяких з них у високотоварні господарства фермерського типу.

В останні роки важливим резервом зміцнення і розширення фермерства стають селянські домогосподарства, розміри яких суттєво збільшилися. Для їх ведення мешканці села одержують великі ділянки землі. Дозвіл приєднувати до особистого подвір'я і землю, одержану в якості земельної частки, створює сприятливі умови для перетворення селянських обійсть у високотоварні фермерські господарства. Особисті селянські господарства забезпечують близько 60% валової продукції сільського господарства, виконують економічну, соціальну, екологічну функції, забезпечуючи відродження сільських територій. Розвиток селянських домогосподарств значною мірою

залежить від фінансово-економічної політики держави, соціальних програм та проєктів.

Дослідженню питань розвитку малих форм господарювання на селі присвячені праці В.Я. Амбросова, В.К. Збарського, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина та ін. Позитивно оцінюючи та враховуючи доробки вчених, у даній статті хочемо розглянути питання можливості та доцільності реорганізації селянських домогосподарств у фермерські господарства.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання. Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань використано методи наукового пізнання: системно-структурний, абстрактно-логічний, системного та ретроспективного аналізу, спостереження, типізації, групування, порівняння.

Результати досліджень. За роки ринкових перетворень малі форми господарювання на селі стали невід'ємною частиною багатокладного аграрного сектора. Основною частиною таких суб'єктів господарювання є домогосподарства населення та фермерські господарства.

Селянське домогосподарство — це господарство, головною метою якого є задоволення потреб селянської сім'ї у сільськогосподарській продукції. В нинішній аграрній теорії і практиці України селянське домогосподарство переважно розглядається у якості особистого селянського господарства. Основною рисою цього господарства є його трудоспоживчий характер.

Фермерське ж господарство являє собою підприємство малого бізнесу, основна мета якого є одержання прибутку. Це господарство здійснює на принципах комерційного розрахунку товарне виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції з використанням власного капіталу, власної і орендованої землі, виробничих засобів, власної або найманої робочої сили (табл. 1).

З даних таблиці 1 видно, що показники фермерських господарств на порядки вищі за показники особистих селянських господарств. Проте дані табл. 2, свідчать, що 62,6 ОСГ або 30,2% мають середній розмір угідь на одне домогосподарство (майже 33 га), що відповідає середньому розміру ФГ двом першим групам (табл. 3).

За бажанням стати фермером власник селянського домогосподарства повинен в повній мірі враховувати особливості фермерського господарства і економічні умови його діяльності. Фермер здійснює вільну підприємницьку діяльність, при чому в його особі воедино об'єднуються власник, робітник, організатор виробництва і підприємець. У фермерських господарствах ведеться спеціалізоване високотоварне виробництво, орієнтоване на ринок, його метою є одержання прибутку, високих доходів. Фермер має приватну власність на засоби виробництва, вироблену продукцію і доходи. Земля у фермера може перебувати в приватній власності, у довічному володінні або в оренді.

1. Основні характеристики малих форм господарювання в аграрному секторі України

Показник	ОСГ			ФГ		
	1995	2000	2010	1995	2000	2010
Кількість господарств, од.	6150,8 ¹	5272,9	4612,1	34778 ²	38428	41906
Середній розмір господарства, га	0,63	0,82	1,42	22,6	56,1	102,6
Зайнято працівників, тис. осіб	2184	2565	3050	56,9	71,5	102,8
Виробництво валової продукції у порівнянних цінах 2005 р., тис. грн.	46169	51411	56312	583	1309	5075
в т.ч.: рослинництва	22103	25753	33046	453	1156	4394
тваринництва	24066	25659	23266	130	153	681
Частка у виробництві валової продукції — всього, %	30,6	66,0	55,2	2,5	3,9	5,0
в т.ч.: рослинництва	25,0	59,1	53,7	3,4	5,1	7,1
тваринництва	35,2	74,8	57,4	0,4	0,9	1,7
зерна	6,4	18,4	24,2	1,4	5,1	12,1
картоплі	95,8	98,6	97,4	0,1	0,3	0,8
овочів	72,7	83,1	88,1	0,4	1,4	2,6
м'яса в забійній вазі	51,7	73,7	46,3	0,3	0,5	2,1
молока	45,3	71,0	80,7	0,2	0,5	0,9
Наявність, тис. штук: тракторів	47,2	101,0	165,3	17,1	22,1	32,0
зернозбиральних комбайнів	...	2,1	19,8	3,1	4,6	8,7

*Розрахунки автора: на підставі даних Держкомстату України за відповідні періоди. ОСГ — особисті селянські господарства; ФГ — фермерські господарства.

¹Кількість ОСГ в тисячах; ²Кількість ФГ в одиницях.

2. Характеристика особистих селянських господарств України за розміром наданих земельних наділів

Розмір, га	2007 р.*					2009 р.**				
	Кількість		Площа угідь			Кількість, одиниць		Площа угідь, га		
	Всього, тис.од	у % до під-сумку	Всього, тис.од	у % до під-сумку	на одне ОСГ	Всього, тис.од	у % до під-сумку	Всього, тис.од	у % до під-сумку	на одне ОСГ
До 1	4175,1	79,0	1848,1	28,9	0,44	3801,8	79,0	1967,8	29,0	0,52
1,01–5,0	945,0	17,9	1848,1	28,9	1,95	856,6	17,8	1967,8	29,0	2,30
5,01–10,0	95,1	1,8	671,4	10,5	7,06	91,4	1,9	800,7	11,8	8,75
Понад 10,0	68,7	1,3	2027,1	31,7	29,5	62,6	1,3	2049,2	30,2	32,76
Всього	5284,9	100,0	6394,7	100,0	1,21	4812,4	100	6785,5	100	1,41

*Сільське господарство України за 2007 рік. — К.: Держкомстат України, 2008. — С. 170–171.

** Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2008 році. Статистичний бюлетень. — К.: Держкомстат України, 2009. — С.13.

У фермерському господарстві існує повна економічна самостійність у виробничій, трудовій, постачальницько-збутовій і комерційній діяльності. Кожний фермер має також повну юридичну самостійність і права юридичної особи.

Висока залежність економічного стану фермерського господарства, кінцевих результатів господарювання від величини одержаних доходів, підвищує відповідальність, ініціативу і підприємливість фермерів.

3. Характеристика фермерських господарств за розміром наданих земельних наділів (на початок року)

Розмір, га	1995 р.*		2010 р.**				
	господарства, що мають с.-г. угіддя, одиниць	відсоток у загальній кількості обстежених господарств, що мають с.-г. угіддя, %	господарства, що мають с.-г. угіддя, одиниць	відсоток у загальній кількості обстежених господарств, що мають с.-г. угіддя, %	Площа угідь, га		
					всього	у % до підсумку	на одне ФГ
Мають землю	27400	79,0	37807	90,1	4298602	100,0	113,7
До 10	10598	38,4	9432	22,4	48002	1,1	5,1
10.1–20	4934	18,0	4698	11,2	72404	1,7	15,4
20.1–50	10998	40,0	13145	31,4	500703	11,6	38,1
50.1–100	839	3,0	3984	9,5	281405	6,5	70,6
Понад 100	31	0,1	6548	15,6	2617802	60,9	399,8
Не мають землі	73	21,0	4099	9,9	х	х	х

*За даними обстеження станом на 01.01 (Сільське господарство України: Статистичний збірник. — К.: Держкомстат України, 1995. — С. 44).

**Сільське господарство України за 2009 рік. — Держкомстат України, 2010. — С. 158.

Ці особливості господарювання фермерів, їх повна економічна незалежність і висока відповідальність створюють сприятливі передумови для трансформації фермерів у реальних власників, ефективно господарюючих у важких сучасних умовах. Кожний фермер зацікавлений виробляти більше якісної сільськогосподарської продукції, яка користується на ринку попитом, з найменшими затратами земельних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Фермерська діяльність виховує у сільських трудівників ініціативу, підприємливість, професіоналізм, сучасне ринкове мислення, націленість на досягнення високих кінцевих результатів. Основою фермерства виступає забезпечення пріоритету і реалізація особистих економічних інтересів фермерів.

Для сучасних умов ведення селянського господарства у розвинених країнах характерне широке застосування нової техніки, безперервне вдосконалення технологій аграрного виробництва, великий потік різнопланової

інформації і комп'ютеризації, ускладнення економічних зв'язків тощо. Все це висуває до фермерів більш високі вимоги. Американські спеціалісти вважають, що їх фермер в сучасних умовах в тій чи іншій мірі повинен володіти багатьма професіями: менеджер, фінансист, економіст, агроном, зоотехнік, ветеринар, скотар, дояр, механізатор, тесля тощо.

Тільки селянин-майстер, керуючись своїм досвідом і глибокими знаннями рослинництва, тваринництва, ринкової економіки та інших сфер діяльності, може вміло приймати найбільш ефективні досягнення науки і техніки.

Особливо високі вимоги до діяльності фермерів на першому етапі створення фермерських господарств у сучасних кризових умовах. Фермер нині повинен вибрати найбільш ефективний, затратноощадний варіант господарювання, який дає йому змогу вижити в умовах інфляції, високих податків, дорогих кредитів, кризи неплатежів.

Найважливішими завданнями фермерських господарств є: виробництво, переробка і збут сільськогосподарської продукції; ведення підсобної діяльності з метою раціонального використання природних, трудових і матеріальних ресурсів; ефективне використання земельних угідь, підвищення їх родючості; одержання максимального доходу з найменшими витратами; забезпечення більш повної зайнятості членів сім'ї корисною діяльністю без погіршення їх здоров'я; виховання дітей у традиціях працездатності, любові до праці, високої моральності, бережливого відношення до природи; участь працею і грошовими засобами в соціальному розвитку сільського населеного пункту і району, де розміщене фермерське господарство; ведення загальнодержавної бухгалтерії (як і всі сільськогосподарські підприємства); дотримання діючого законодавства тощо.

Фермерське господарство є товарною різновидністю селянського господарства і вбирає в себе його кращі риси. В селянському господарстві в найбільшій мірі можуть бути врахованими специфічні особливості аграрного виробництва і створені сприятливі умови для ефективного використання землі, рослин і тварин. Селянське (у тому числі і фермерське) господарство є найбільш раціональною і ефективною формою господарювання на землі, перш за все тому, що воно дає змогу подолати і ліквідувати відчуження селянина від землі та інших засобів виробництва, стати реальним господарем, стан якого залежить від досягнутих ним кінцевих результатів господарювання.

Селянське господарство, будучи складовою частиною аграрної економіки, сприяє вирішенню загальних поставлених задач — збільшення виробництва продукції рослинництва, тваринництва, насичення ринку продовольчими товарами і сільськогосподарською сировиною за суспільно-доцільними цінами, а також вирішення соціальних проблем села.

Що ж до фермера, то він є, перш за все, підприємцем-керівником селянського господарства, який на свій страх і ризик організує і веде виробництво і збут продукції на принципах економічної вигоди. Підприємець-

фермер є ініціатором поєднання виробничих ресурсів у єдиному виробничому процесі як людина, яка постійно прагне до прогресивного, до освоєння нових ефективних технологій, нових форм організації виробництва, нових видів продукції, а також здатний йти на ризик, так як в ринковій економіці прибуток йому не гарантований.

Основними необхідними умовами активізації підприємницької діяльності селянина-фермера в умовах ринкової економіки є: надання йому гарантій в збереженні його власності, виключення можливості націоналізації і експропріації належних фермеру засобів виробництва, продукції і доходів; створення для всіх учасників аграрного виробництва і ринку рівних прав і надання повної економічної свободи; недопустимість необґрунтованого втручання органів державної влади у підприємницьку діяльність селян (за винятком законодавчо обумовлених випадків); ринково-конкурентний режим господарювання, недопустимість монополістичних обмежень підприємницької діяльності фермерів; наявність відповідної ринкової інфраструктури; вільний доступ фермерів до ресурсів, кредитів, необхідної ринкової інформації; постійна допомога фермерам з боку держави, регіональних і місцевих органів влади; правовий захист фермерів тощо.

На наш погляд, найважливішими умовами реорганізації селянських домогосподарств у фермерські господарства є:

- наявність доброї волі власників селянських домогосподарств реорганізуватися у фермерські господарства;
- можливість приєднання до домогосподарств виділених селянам та членам їх сімей земельних часток і майнових паїв реформованих аграрних підприємств;
- надання власникам реформованих селянських домогосподарств пільгових кредитів;
- доведення в реформованих селянських домогосподарствах рівня фондозабезпеченості, трудовозабезпеченості, ефективності виробництва і рентабельності, аналогічних до фермерських господарств однакової потужності і спеціалізації;
- активна участь власників реорганізованих селянських домогосподарств в процесах міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції;
- тісне співробітництво майбутніх фермерів з новими ринковими структурами, активізація маркетингової діяльності;
- всебічна підтримка державою, адміністраціями всіх рівнів процесу реорганізації селянських домогосподарств.

Власникам реформованих селянських домогосподарств необхідно добре знати особливості фермерських господарств і специфіку виробничо-господарської діяльності фермерів.

Для перетворення селянських домогосподарств в ефективні високотоварні фермерські господарства в них необхідно досягти більш

високого рівня розвитку продуктивних сил і мати різні виробничі ресурси певного обсягу і структури.

Необхідною умовою здійснення процесу виробництва є наявність і органічне поєднання в певних відношеннях різних факторів і ресурсів: природних, трудових, матеріальних (капітальних) і фінансових. Земельні і водні ресурси спільно з кліматом і рельєфом даної місцевості розглядаються як природні ресурси, що:

1) визначають можливість вирощування тих або інших сільськогосподарських культур і величину врожаю, впливаючи, таким чином, на розміри доходу;

2) обумовлюють вибір технологій, організацію і прийоми вирощування культур, що відображається на величині витрат виробництва;

3) вимагають проведення спеціальних господарських заходів — введення раціональних сівозмін, проведення зрошення (осушення), що супроводжується додатковими затратами і збільшує витрати виробництва;

4) висувають певні вимоги до організації тваринництва, годівлі, утриманню худоби тощо;

5) визначають сезонність сільськогосподарського виробництва, строки виконання робіт і, таким чином, впливають на якість продукції, умови її збуту і рівень цін.

Таким чином, особливості і якість використовуваних природних ресурсів мають життєво важливе значення для кожного фермерського господарства. При цьому ключова роль у створенні і функціонуванні фермерських господарств належить землі як основному засобу сільськогосподарського виробництва. Тільки володіючи певною ділянкою земельних угідь прийнятної якості і місцезнаходження, постійно зберігаючи і підвищуючи родючість землі, фермери можуть успішно вести своє господарство.

Земля повинна перебувати у якійсь формі власності: державній, приватній тощо. Основними формами реалізації права власності на земельні ресурси на сучасному етапі розвитку аграрного виробництва можуть бути: приватна власність на землю; довічне успадковувань володіння землею; постійне або тимчасове використання землі; постійне або тимчасове користування землею; оренда землі.

Для більшості фермерів найбільш приваблива приватна власність на землю, яка дає право повного розпорядження землею аж до її вільної купівлі-продажу. Приватна земельна власність в найбільшій мірі відповідає підприємницькій природі фермерів і суттєво підвищує їх заінтересованість в ефективному землекористуванні, у підвищенні родючості, продуктивності наявних у фермерських господарств земель. Характерно, що наявні у приватній власності земельні ділянки можна закласти в іпотечні банки (після їх створення) і одержати під них кредити. Земельні ділянки можна здати в оренду і одержати від цього значні доходи. А головне те, що повне приватне володіння

землею є надійною основою економічної самостійності і добробуту фермерів.

Довічно успадковане володіння землею також забезпечує значну заінтересованість селян в раціональному землекористуванні, але не дозволяє продати землю або закласти її.

В багатьох розвинених країнах фермери широко використовують оренду землі, яка дозволяє за менших затрат в більшій мірі розширити господарство порівняно з купівлею додаткової землі. Фермерам більш вигідна тривала оренда землі, яка дає змогу в більших обсягах підвищувати родючість орендованої землі і в період строку оренди одержувати диференційну земельну ренту II роду. Негативною стороною оренди землі є можливий перегляд умов оренди, неприйнятної для фермера.

При веденні фермерських господарств можливе поєднання різних форм землекористування: приватної власності на землю, довічно успадкованого володіння землею, її оренди тощо. Так, нині в США — 59% фермерів є повними господарями (власниками) землі, в їх розпорядженні перебуває близько 35% всіх фермерських земель. У приватних власників, які володіють більшою частиною землі, яку вони обробляють (а решту землі орендують), які складають 29,3% фермерських господарств, використовуються 54% сільгоспугідь, але майже половина землі їм не належить. Кількість ферм, які орендують землю, складає 11,7%, вони орендують близько 40% загальної площі фермерських земель [1, с. 58].

В Україні нині земля законодавчо закріплена за фермерами у приватній формі. В ході проведеної у 1992–1994 рр. реорганізації колгоспів і радгоспів кожний працівник сільського господарства, соціальної сфери села або пенсіонер одержав земельну частку, розраховану за середньорайонною нормою. Кожний власник земельної частки отримав право вільного розпорядження нею. Більшість селян надали перевагу роботі в колективних господарствах і внесли в них свої земельні паї. Проте частина підприємливих сільських працівників вийшли із реорганізованих колективних господарств і створили свої фермерські господарства. При виході майбутні фермери одержали свої земельні частки у вигляді конкретних земельних ділянок (із резервного земельного фонду), а також майнові паї в грошовій або натурально-речовій формі (у вигляді окремих видів сільськогосподарської техніки, приміщень тощо).

Всього в Україні на початок 1996 р. функціонувало 34,8 тис. фермерських господарств; 2001 р. — 38,4; 2006 р. — 42,4; 2008 р. — 43,4; в 2010 р. — 41,9 тис. господарств. В Черкаській області відповідно — 509; 713; 1102; 1178; 1134.

На одне фермерське господарство в середньому по Україні приходится близько 103 га землі, в Черкаській області — 113,1 га. В цілому по Україні 65,0% фермерських господарств (в тому числі в Черкаській області — 68,3%) мають до 50 га землі. Лише 2856 українських фермерських господарств (6,7% від загальної їх кількості і 93 черкаських фермерів — 8,1%) мають земельну

площу понад 200 га. За існуючою спеціалізацією фермерських господарств оптимальний розмір наявних у них земель повинен бути не менше 200 га. Фактичне малоземелля не дозволяє більшості фермерам мати господарство оптимальних розмірів. Багатьом із них необхідно орендувати або прикупувати додаткові ділянки землі при існування її ринку в Україні.

Для ведення свого господарства фермери повинні володіти й матеріальними ресурсами, які представлені речовими елементами виробництва і складаються з основного (засобів праці) і матеріального оборотного капіталу (табл. 4).

4. Наявність сільськогосподарської техніки у фермерських господарствах (на кінець року, од.)

Сільськогосподарська техніка	Україна			Черкаська область		
	2000	2005	2009	2000	2005	2009 ¹
Трактори — всього	22118	30773	32029	291	873	1050
Комбайни:						
- зернозбиральні	4585	7688	8662	95	164	259
- кукурудзозбиральні	165	429	371	2	6	9
- кормозбиральні	422	641	551	9	12	21
- картоплезбиральні	126	209	238	2	5	6
- бурякозбиральні	617	984	853	10	16	24
Сівалки	9982	15115	15990	333	432	525
Жатки валкові	975	2639	2786	43	59	67

*Дані: Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей в Черкаській області: Статистичні бюлетні. — К.: Держкомстат України за відповідні роки.

¹Без фермерських господарств, у яких площа сільськогосподарських угідь не перевищує 30 га.

Функціонуючи у виробництві протягом тривалого часу, основний капітал у своїй натурально-речовій формі приймає участь у створенні споживчої вартості, а в економічній — у формуванні вартості продукції.

В залежності від призначення в процесі аграрного виробництва, тобто за технологічною ознакою, у складі виробничого основного капіталу сільськогосподарського призначення виділяють 11 укрупнених груп:

1. Будівлі. У рослинництві до них відносяться сховища для продукції галузі і сільськогосподарської техніки, у тваринництві — виробничі приміщення (корівники, телятники, свинарники тощо) і сховища для тваринницької продукції, кормів тощо.

2. Споруди. В рослинництві до них відносяться силосні башти і траншеї, парники і теплиці, криті токи і площадки для переробки і зберігання продукції, навіси для зберігання сільськогосподарських машин, зрошувальні, осушувальні і обвідні споруди тощо. В тваринництві — гноєсховища, водокачки, свердловини, криниці на фермах тощо. До споруд загального призначення відносять внутрігосподарські дороги, мости тощо. Передавальні споруди — водогони, водопровідні мережі, лінії електропередач, телефонні мережі тощо.

3. Машини й обладнання — трактори, комбайни, силові установки і двигуни, інша сільськогосподарська техніка, машини для внесення добрив і проведення меліоративних робіт, машини для кормоприготування і кормороздачі, доїльне обладнання, холодильники, інкубатори тощо.

4. Транспортні засоби.

5. Виробничий і господарський інвентар.

6. Транспортні засоби.

7. Робоча худоба.

8. Продуктивна худоба.

9. Багаторічні насадження.

10. Капітальні вкладення на поліпшення земель (без споруд).

11. Інструменти та інші основні засоби.

Оскільки у фермерських господарствах основний капітал приймає участь у натуральному і вартісному виразі, то натуральні показники дають уяву про кількісний і якісний склад, виробничих можливостях основного капіталу. Грошова оцінка основного капіталу відображає розміри вкладень на їх формування, дає змогу визначити суму зношення, яка переноситься на готову продукцію, обчислює витрати виробництва продукції.

Для кожного селянського господарства існує оптимальна межа забезпеченості матеріальними засобами і сільськогосподарською технікою, яка залежить від розмірів і спеціалізації господарства, обсягів робіт, забезпеченості трудовими ресурсами, тривалістю робочого періоду та інших факторів.

В структурі матеріальних ресурсів селянських домогосподарств для їх успішної діяльності особливо важливе значення має їх забезпеченість сільськогосподарською технікою і матеріальними оборотними засобами. Кожному господарству бажано мати повний набір сільськогосподарської техніки, для проведення робіт у рослинництві в оптимальні строки і забезпечувати ефективний розвиток тваринництва. Проте придбання і утримання повного комплексу техніки дуже дороге і не по засобах кожному фермеру. Витрати на утримання техніки включають витрати володіння і експлуатаційні витрати. До перших відносять амортизацію, відсотки на вкладений капітал, податки, страхування і забезпечення машин приміщеннями. Ці витрати мають постійний характер і не залежать від інтенсивності використання машин. Експлуатаційні ж витрати обумовлені інтенсивністю використання машин і включає витрати на паливо, мастильні матеріали, ремонт і робочу силу.

Придбання і утримання повного набору сільськогосподарської техніки доступні тільки не багатьом фермерам, які здебільшого ведуть великотоварне виробництво на землі площею не менше 200 га.

Господарства середнього і малого розміру можуть купувати і утримувати лише окремі види сільськогосподарської техніки. Підвищений попит власників таких фермерських господарств на малогабаритну техніку, витрати на придбання і утримання якої звичайно набагато нижчі, ніж на

крупногабаритну техніку. На жаль, сучасної малогабаритної сільськогосподарської техніки нині випускається і продається фермерам явно недостатньо. Великі претензії висуваються і до якості машин, що випускаються для сільських товаровиробників.

В залежності від фінансових можливостей фермерських господарств, їх розмірів, спеціалізації, трудозабезпеченості та інших факторів, форми придбання і використання фермерів сільськогосподарськими машинами можуть бути різними: придбання техніки у приватне володіння з використанням власних грошових засобів або кредиту; придбання техніки у розстрочку; укладання контрактів (в різних формах) на виконання механізованих робіт; оренда і прокат сільськогосподарської техніки; об'єднання фермерських господарств для придбання і використання техніки на пайових засадах. Кожна із названих форм придбання і використання сільськогосподарської техніки фермерами має як позитивні, так і негативні сторони.

В сучасних кризових умовах найбільший інтерес фермерів викликають оренда і прокат сільськогосподарської техніки, а також її придбання і використання на пайових началах.

Оренда техніки має ту перевагу, що фермерському господарству не потрібний великий стартовий капітал для її придбання. Фермер у випадку бережливого догляду за орендованою машиною може отримати певні пільги від її власника, наприклад, знижку при повторній оренді машини. В оренду (лізинг) сільськогосподарську техніку фермерам можуть здавати нині діючі ремонтно-технічні підприємства (РТП) або заново організовані лізингові фірми, тобто прокатні пункти.

Фермерські господарства можуть об'єднувати свої грошові засоби для придбання і використання сільськогосподарської техніки на пайових началах. Головна ціль такого об'єднання полягає в тому, щоб розділити між фермерами затрати на придбання і експлуатацію машин і забезпечити їх використання з максимальною ефективністю протягом більш тривалого часу. Як правило, ця форма користування технікою більш надійна, ніж запрошення підрядника; вона стимулює поділ праці і сприяє кращому догляду за технікою. Разом з тим, успіх діяльності такого об'єднання фермерів залежить від їх доброї волі і від рівня організації діяльності даного між фермерського об'єднання.

Для здійснення безперервного відтворення фермерські господарства повинні володіти матеріальними оборотними засобами. Із всіх елементів матеріальних оборотних засобів першочергове значення мають виробничі запаси. Вони повинні завжди бути в господарствах, в певній кількості, асортименті і якості, щоб в потрібний момент вступити в процес виробництва. У виробничих запасах може знаходитися як продукція самого фермерського господарства (насіння, корми тощо), так і матеріали промислового походження (запасні частини до сільськогосподарської техніки, пальне, мінеральні добрива, засоби хімічного захисту тощо). Висока економічна ефективність фермерського

господарства може бути досягнута тільки при забезпеченні раціонального використання матеріальних оборотних засобів, споживання яких визначає основну частку затрат виробництва сільськогосподарської продукції.

Висновки. Розглянуті економічні умови діяльності фермерських господарств є орієнтирами для розширення селянських домогосподарств і перетворення деяких з них у високотоварні фермерського типу господарства, для чого необхідно мати, як правило, фондозабезпеченість, трудовозабезпеченість і рентабельність не нижче, ніж у фермерських господарств, що мають таку ж площу землі і спеціалізацію. Отже, деякі селянські домогосподарства за відповідних умов можуть трансформуватися у високотоварні фермерські господарства, в тому числі і виконуючи покладені на них функції.

Напрямки, форми і заходи державної підтримки фермерських господарств і трансформації в них селянських домогосподарств практично ті ж самі, що і безпосередньо для самих селянських господарств. Це й забезпеченість трансформованих господарств земельними ділянками, і доведення до господарств держзамовлення, і поставки їм виробничих ресурсів, і кредитування, і оподаткування тощо.

Таким чином, необхідність державного регулювання розвитку особистих селянських господарств викликана, перш за все, їх великою роллю у задоволенні потреб населення в продуктах харчування і в нагромадженні людського капіталу сільських мешканців. Нині держава використовує прямі і посередні способи та заходи регулювання розвитку селянських домогосподарств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Збарський В.К. Розвиток дрібнотоварного сектору сільських поселень України: монографія. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 655 с.
2. Збарський В.К., Липовяк-Мелкозьорова А.І. Особисті селянські господарства — основа формування малого підприємництва на селі: Наукова доповідь / за ред. професора В.К. Збарського. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 106 с.

Одержано 7.11.11

Определено, что с целью трансформации крестьянского домохозяйства в фермерское хозяйство ему необходимо иметь фондообеспеченность, трудообеспеченность и рентабельность не ниже, чем у фермерского хозяйства с аналогичной земельной площадью и специализацией.

Ключевые слова: домохозяйство, фермерское хозяйство, ресурсы, государственная поддержка.

It is found that in order to transform a farm household into a farm enterprise it is necessary to have funds, human resources and profitability which should not be lower than those of a farm enterprise with a similar land area and specialization.

Key words: household, farm enterprise, resources, state assistance.

ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АПК В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Ю.Л. ЗБОРОВСЬКА

Здійснено аналіз темпів росту експорту продукції підприємств АПК України. Розглянуто вплив чинників глобалізації на процес росту їх експортного потенціалу.

Нинішній стан розвитку світової економіки зумовлює необхідність участі будь-якої країни в глобалізаційних процесах. Глобалізація є явищем сучасності, наслідки якого суперечливі. Але однозначно стверджувати можна одне: вона є неминучою, немає зворотного шляху, охоплює все більше країн світу та різні сторони їх життя. Держави, які не впливаються в інтеграційні процеси, не можуть забезпечити динамічного економічного росту.

У науковій літературі точаться дискусії з приводу позитивних та негативних наслідків глобалізації. Дані питання досліджують М. Денисенко, В. Дергачова, В. Власов, Т. Зінчук, В. Зянько, С. Кваша, І. Кузь, Т. Савелко, В. Литвинов. Більшість вчених вважають, що існує більше її економічних переваг, ніж негативних наслідків. Однак, є думки, що крім позитивного впливу, саме агропродовольча сфера України може відчувати утиски з боку іноземних виробників, нарощуванню експортного потенціалу яких сприяє суттєва державна підтримка. Так, С.Кваша та Н.Патика зазначають, що за умов глобалізації існує реальна загроза не тільки відтоку стратегічних ресурсів, а й залежності країни від кризових явищ, що вимагає дієвого захисту її економічних інтересів з боку регуляторних органів [1, с. 77]. Цієї ж думки дотримується також І. Кузь, який вважає, що діяльність останніх має бути спрямована на підтримку діючих в країні спільних підприємств, а також на контроль за рівномірним розподілом переваг від глобалізації між країнами [2, с. 161].

Метою дослідження є вивчення проблеми впливу глобалізації на процес формування експортного потенціалу підприємств саме агропродовольчої сфери України.

Методика досліджень. У процесі написання статті використовувались такі методи: аналітичний, статистико-економічний, графічний.

Результати досліджень. Україна спеціалізується на виробництві та реалізації аграрної продукції. Однак, темпи росту обсягів експорту продукції переробних підприємств АПК не завжди були вищими за темпи росту обсягів експорту продукції сільського господарства (рис. 1). Разом з тим, вітчизняні підприємства є активними постачальниками продукції на глобальні ринки. Про це свідчить ріст обсягів експорту продукції АПК у 4,2 рази в 2010 р. порівняно з 2002 р.

Рис. 1. Динаміка темпів росту обсягів експорту продукції сільськогосподарського господарства та переробних підприємств АПК України

У ХХІ ст. все більше країн світу залучаються до глобалізаційних процесів, що спонукає їх до нарощування свого експортного потенціалу. З точки зору окремої країни глобалізація характеризується широкою географією міжрегіонального співробітництва та більшими можливостями для розвитку й реалізації експортних можливостей. Також крім досить суттєвих переваг у вигляді відкритих ринків, країни потрапляють у залежність від світової економіки, а саме виникає необхідність дотримуватись правил функціонування в міжнародному економічному просторі.

Вперше термін „глобалізація” було вжито в 1983 р. Т. Левітом, який пояснював його як об’єднання ринків деяких видів продукції, що виробляються транснаціональними корпораціями [3, с. 21]. Перш за все глобалізація охоплює промислово-розвинені держави, а потім ті, що розвиваються і характеризується посиленням взаємозв’язку між країнами, що відображається в обміні інвестиціями, капіталом, технологіями, послугами [4, с. 3; 5, с. 40]. За даних умов в Україні спостерігається подвійне навантаження: перебудова економіки з планово-економічної системи до ринкового типу, а також поступове проникнення в світовий економічний простір.

Сьогодні глобалізація охоплює всі сфери життя — політичну, культурну, соціальну, але брала свій початок як економічне явище й відображалась у торговельних відносинах між країнами [6, с. 16].

Категорія „експортний потенціал” може досліджуватись на рівні країни, регіону, галузі, підприємства. На мікрорівні вона трактується як здатність мобілізувати свої виробничі ресурси (сировинні, фінансові, інтелектуальні, трудові, організаційні) та використовувати їх з максимального ефективністю, виробляючи при цьому конкурентоспроможну продукцію з інноваційними параметрами, яка користувалася б попитом на зовнішніх ринках та можливість

забезпечувати постійний економічний розвиток підприємства за рахунок експортної діяльності. Вітчизняні виробники можуть працювати лише на внутрішньому ринку й таким чином обмежити ріст економічного потенціалу свого підприємства, або розширювати канали реалізації продукції, тобто нарощувати його експортний потенціал. Важливо досягти максимальної ефективності поєднання роботи підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Глобалізація відкриває перспективи для реалізації конкурентних переваг та експортного потенціалу підприємств — доступ до світових технологій виробництва та технологічного обладнання, забезпечення сировиною, власне виробництво якої неможливе або економічно не вигідне, можливість використання інформаційних ресурсів, залучення іноземних інвестицій тощо, які, насамперед, сприятимуть конкурентоспроможному виробництву. Міра проникнення в глобальний простір та рівень активності на ньому залежать від внутрішнього середовища функціонування, яке може або сприяти, або заважати економічному росту. Разом з тим, керівництву підприємств, які володіють експортним потенціалом, необхідно враховувати, що глобальний ринок суттєво відрізняється від внутрішнього за такими ознаками:

- 1) на ньому діє більша кількість постачальників, які можуть бути сильними конкурентами;
- 2) споживачі кожної країни відрізняються своїми уподобаннями, культурою та рівнем достатку;
- 3) законодавство партнера має свої характерні особливості;
- 4) країни застосовують протекціоністські заходи та встановлюють митно-тарифні бар'єри.

На процес формування експортного потенціалу галузей АПК впливають різного роду чинники глобалізації: стимулюючі та стримуючі. Серед таких варто відзначити сприятливий вплив технічного, інформаційного та інтелектуального розвитку, відкритість багатьох ринків, доступ до необхідних факторів виробництва та фінансових ресурсів, а серед стримуючих можна відмітити жорсткі умови функціонування у конкурентному середовищі й політичні ризики (рис. 2).

На глобальному ринку існує значна пропозиція товарів, що, в свою чергу, породжує конкуренцію між їх постачальниками. Рівень міжнародної конкуренції значно вищий, ніж рівень внутрішньої. На неї впливають особливості стандартів якості продуктів харчування, механізми державного регулювання, економічні та правові методи управління підприємницькою діяльністю [7]. Відмінності в виробничо-ресурсному потенціалі та різний рівень державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності посилюють конкуренцію між експортно орієнтованими підприємствами. Варто відмітити також, що вона є механізмом стимулювання виробників до вдосконалення параметрів своєї продукції. Тому стратегія розвитку експортного потенціалу вітчизняних підприємств має включати заходи по досягненню конкурентних переваг на довгостроковий період.

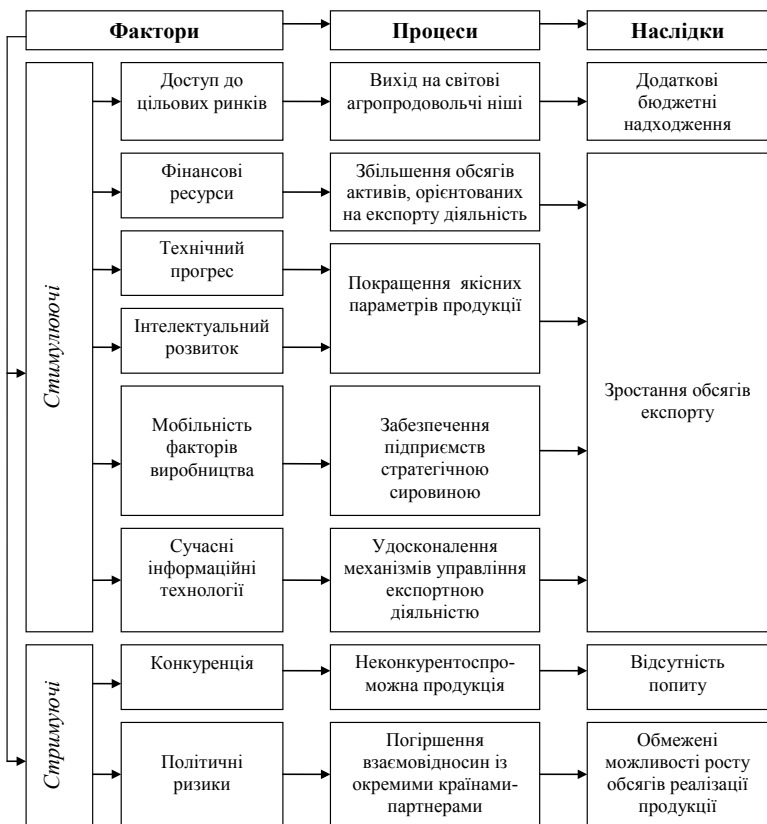

Рис. 2. Чинники глобалізації, що впливають на процес росту експортного потенціалу

Для суб'єктів господарювання, що займаються експортною діяльністю, існує значний політичний ризик. Він характеризується погіршенням фінансово-економічних показників господарювання підприємств під тиском політичних факторів [8, с. 69]. До них відносяться соціальні конфлікти, військово-політичні дії, рівень втручання держави в зовнішньоекономічну діяльність, зміни законодавства та податкового кодексу, як у країні функціонування підприємств, так і у країні-партнері. Рівень політичного ризику враховується також іноземними інвесторами та кредиторами під час прийняття рішення про можливість вкладення коштів.

Ріст масштабів виробничої діяльності обумовлений забезпеченістю в достатній мірі факторами виробництва. Навіть незначна обмеженість деякими їх видами стримуватиме розвиток виробничого, а отже й експортного потенціалів підприємства. Обмін на міжнародному рівні ресурсами, налагодження тісного співробітництва з іноземними партнерами на довгостроковий період стимулюватиме потоки експорту продукції підприємства за кордон. Технічний прогрес є рушійною силою економічного росту, який, у свою чергу, стимулюється інтелектуальним розвитком. В умовах глобалізації потенційні експортери за допомогою ліцензування або франчайзингу мають можливість використовувати у своїй діяльності вже напрацьовані досягнення або вдосконалювати власну продукцію, надаючи їй інноваційних характеристик. Актуальними для розвитку експортної діяльності є й володіння інформаційними технологіями. Використання нових, більш прогресивних форм ведення міжнародного бізнесу прискорить адаптацію підприємства до умов зовнішнього ринку.

Для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, її позиціонування як високоякісного товару, нарощування експортного потенціалу підприємствам необхідні суттєві капіталовкладення. Обмеженість в обігових активах можна покрити за рахунок інвестиційних ресурсів із-за кордону в вигляді прямих і портфельних інвестицій. При цьому основну роль відіграє зацікавленість інвестора в конкретному підприємстві й інвестиційний клімат країни.

Висновки. Таким чином, поряд із стримуючими чинниками глобалізація також і стимулює ріст експортного потенціалу підприємств АПК. Зокрема сприяє їх доступу до цільових ринків, фінансових ресурсів, факторів виробництва. Вітчизняні агровиробники можуть користуватися результатами світового технічного прогресу та сучасними інформаційними технологіями, що сприятиме удосконаленню параметрів якості продукції, а також процесів управління підприємством, в тому числі в експортній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кваша С. Напрями та проблеми інтеграції України у світовий економічний простір / С. Кваша, Н. Патица // Економіка України. — 2001. — № 9. — С. 77–81.
2. Кузь І.В. Напрями вдосконалення механізму включення України в глобалізаційні процеси / І.В. Кузь // Формування ринкових відносин в Україні. — 2004. — № 9. — С. 161–163.
3. Савелко Т.В. Уточнення економічного змісту й особливостей глобалізації / Т.В. Савелко // Фінанси України. — 2004. — № 7. — С. 20–26.
4. Сейфуллаева М. Экспортный потенциал российских регионов в условиях глобализации мировой экономики / М. Сейфуллаева, В. Капицын // Маркетинг. — № 1. — 2001. — С. 3–13.
5. Дергачова В. Глобалізація як основна тенденція розвитку світової

- економіки та її напрямки / В.Дергачова // Наука молода. — 2005. — № 3. — С. 40–44.
6. Литвинов В. Глобализация мировой экономики в начале третьего тысячелетия / В. Литвинов, А. Кондрахин, Н. Коваленко // Международный сельскохозяйственный журнал. — 2008. — № 3. — С. 16–21.
 7. Школьный О.О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств / О.О. Школьный [монографія]. — Умань: Видавництво Уманського державного аграрного університету, 2007. — 308 с.
 8. Быченков Д. Проблема политического риска: понятия и методы оценки / Д. Быченков // Мировая экономика и международные отношения. — 2008. — № 1. — С. 68–67.

Одержано 7.11.11

Глобализация мировой экономики способствует увеличению объемов экспорта Украины. К ее стимулирующим факторам относятся: доступ к целевым рынкам, финансовым ресурсам, современным информационным технологиям, технический прогресс, интеллектуальное развитие, мобильность факторов производства, а к сдерживающим — конкуренция и политические риски.

Ключевые слова: экспорт, экспортный потенциал, глобализация, конкуренция.

Globalization of the world economy facilitates the increase of export of Ukraine. The stimulating factors are access to target markets, financial resources, modern information technologies, technical progress, intellectual development, mobility of factors of production, while deterrents are competition and political risks.

Key words: export, export potential, globalization, competition.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ І ЗБУТІ МОЛОКА

В.В. ЗУБЧЕНКО, аспірантка*

Білоцерківський національний аграрний університет

Узагальнено зарубіжний та вітчизняний досвід державної підтримки ефективного розвитку сільськогосподарської кооперації. Доведено економічну доцільність створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та розроблено рекомендації щодо їх розвитку.

Сільськогосподарська кооперація є одним із основних напрямів консолідації ресурсного потенціалу дрібних сільськогосподарських товаровиробників з метою формування та посилення їх конкурентних переваг на ринку. Більш ніж сторічна історія існування сільськогосподарських кооперативів у провідних країнах світу доводить високу ефективність сільськогосподарської кооперації у організації виробничої діяльності, її кредитуванні та фінансуванні, реалізації виробленої продукції. Узагальнення зарубіжного досвіду свідчить, що у кожній країні становлення та розвиток кооперації відбувалося різними шляхами, але її мета у всіх країнах була єдиною — досягнення економічного росту та виробничої ефективності, підвищення продуктивності праці, посилення ринкових позицій на ринку через концентрацію попиту і пропозиції, а також поліпшення якості продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання активізації розвитку сільськогосподарських кооперативів в аграрному секторі економіки України та обґрунтування організаційно-правових умов їх функціонування розглядалися в наукових працях П. Березівського [1], Ф. Горбоноса [2], В. Зіновчука [3], М. Маліка [4], В. Меселя-Веселяка [5], Л. Молдаван [6] та багатьох інших. Проте, окремі питання практичної організації кооперативних підходів у діяльності сільськогосподарських товаровиробників з виробництва та збуту молока, залишаються недостатньо вивченими та потребують подальших досліджень із урахуванням досягнутого рівня їх розвитку в досліджуваній галузі.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження були праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, економіко-статистичний, узагальнення та порівняння.

Результати досліджень. Дослідженням встановлено, що у провідних

* Науковий керівник — **О.М. Варченко**, д-р. екон. наук, професор.

країнах світу широкого розвитку набули сільськогосподарські кооперативи, які виступають ініціаторами довгострокових партнерських відносин між сільським господарством та іншими галузями агропродовольчого сектору. Сільськогосподарські кооперативи відіграють важливу роль у переробці, збуті сільськогосподарської продукції, виробничому обслуговуванні фермерів, маючи широку мережу власних переробних, збутових і обслуговуючих організацій. Так, через систему сільськогосподарських кооперативів реалізується до 80% продукції фермерів.

Дослідженням встановлено, що нині 99% молока та 80% м'яса, яке виробляється у Швеції, виробляється фермерами, які входять до кооперативів. Більше того, кооперативи є власниками молокопереробних підприємств. Так, найбільш відомим у світі виробником молокопродуктів є компанія Arla Foods, яка виникла у результаті об'єднання потужностей двох кооперативів: шведського Arla та данського MD Foods [7].

У процесі дослідження з'ясовано, у Фінляндії через кооперативи реалізується до 90% товарного молока. У Норвегії кооперативи забезпечують до 100% переробки і збуту молока, до 90% забою і переробки худоби, близько 80% збуту зерна, яєць та іншої продукції.

Серед країн Східної Європи відносно розвитку аграрної кооперації особливе місце посідає Польща. На відміну від інших країн Східної Європи, у цій країні збереглася сімейна структура аграрного виробництва, і фермерські кооперативи зберегли свою функцію зв'язуючої ланки між фермерами і ринком. Нині аграрні кооперативи європейського типу посідають стабільні позиції в сільськогосподарському виробництві та суміжних галузях (молочні кооперативи реалізують близько 80% молочної продукції, а кооперативні банки є основним джерелом кредитування фермерів).

Кооперативною структурою, близькою до західноєвропейської характеризується сільське господарство Словенії. Понад 100 кооперативів об'єднані в Кооперативний союз Словенії, де на кооперативи припадає понад 70% реалізації аграрної продукції. Особливо сильні позиції кооперативів цієї країни в молочному і м'ясному секторі.

У Франції налічується близько 650 кооперативів молочної спеціалізації. Сумарний оборот молочних кооперативів складає 7,1 млрд. євро (20% обороту сільськогосподарської кооперації). Молочна кооперація об'єднує більше 90 000 виробників молока, і створює більше 20 000 робочих місць. На національному рівні молочні кооперативи об'єднані в Національну федерацію молочних кооперативів (FNCL). На сьогодні французькі молочні кооперативи збирають 43% молока, що виробляють у Франції, проте частка кооперативних груп у його переробці складає лише 35% [8]. Таким чином, близько 15% зібраного кооперативами молока, надходить на переробку на приватні підприємства. Відмітимо, що у Франції значна кількість кооперативів спеціалізуються лише на збиранні молока, яке надходить на заводи приватних компаній.

Зазначимо, що сфера діяльності молочних кооперативів у провідних

країнах світу включає збір молока у виробників, транспортування на молокопереробне підприємство та подальшу його переробку. Проте, часто вони позбавлені можливості інвестувати в переробну галузь, оскільки існує жорстка конкуренція приватних компаній у даній галузі (так, наприклад, бельгійські невеликі молочні кооперативи займаються постачанням молока на місцеві заводи, що належать іноземним фірмам). Молокопереробні підприємства цілком залежать від своїх сировинних зон. Орієнтація до підвищення рентабельності виробництва спонукає кооперативи до укрупнення переробних підприємств, і, як наслідок — розширення радіусу сировинних зон. Цьому сприяє і організація первинної обробки молока (пастеризації) на фермі. Кооперативи, як правило, не лише збирають і переробляють молоко, але й забезпечують фермерів необхідними засобами виробництва — кормами, добривами і насінням для вирощування кормових культур, технікою, а також надають ветеринарні і консультаційні послуги.

Щодо розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні, необхідно зазначити, що вона все ще перебуває в зародковому стані, хоча нормативно-правову базу для розвитку кооперативів уже сформовано. Так, Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» було прийнято ще в липні 1997 р. [9]. Встановлено, що за цей період спостерігається динамічний розвиток сільськогосподарських кооперативів (табл. 1).

1. Динаміка кооперативних формувань в Україні (станом на 1 січня 2010 р.), од.

Показник	Рік							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009 р. до 2003 р., у %
Сільськогосподарськ і обслуговуючі кооперативи, всього	1037	1055	1127	1044	970	979	923	89,0
із загальної кількості: переробні	86	70	72	77	66	61	55	64,0
заготівельно-збутові	172	170	162	149	143	138	120	69,8
постачальницькі	20	21	19	19	19	24	24	120,0
сервісні	314	324	360	309	277	275	260	82,8
багатофункціональні	406	424	446	429	421	437	393	96,8
інші	39	46	67	61	43	45	57	146,2
заготівельні пункти, всього	24840	24425	23610	22384	22362	21741	21491	86,5
із них: заготівлі молока	18237	11714	17301	17373	17724	17360	16611	91,1

Джерело: складено автором на основі даних Державного комітету статистики України.

Відомо, що обслуговуючі кооперативи є неприбутковими та створюються для надання послуг переважно членам кооперативу. Саме цей вид кооперативів набув широкого розповсюдження в Швеції, Данії та інших країнах Північної Європи. Шведські фермери ще в кінці XIX ст. зрозуміли, як вигідно бути членом кооперативу: адже купувати гуртом насіння та добрива набагато дешевше, а переробляти вироблену продукцію значно вигідніше на власному переробному підприємстві.

Узагальнення практики функціонування сільськогосподарських кооперативів в Україні переконує про економічну доцільність їх створення. Так, у Томашпільському районі Вінницької області з вересня 2005 р. досить результативно працює СОК "Надія", завдяки підтримці з боку районної та обласної влади, цей кооператив ефективно функціонує.

На початку 2006 року його члени почали закуповувати гуртовими партіями корми, в серпні відкрили перший пункт із заготівлі молока, потім ще два. Зазначимо, що діяльність цього кооперативу певною мірою сприяла забезпеченню якості молока та підвищенню рівня ціни.

Нині СОК «Томашпільський районний агроторговий дім „Надія” об'єднує 618 молокоздавачів з половини сіл району, має 9 пунктів прийому молока і може заготовляти половину молока, яке виробляє населення району. Зазначимо, що до числа його засновників належать фізичні особи, а також кілька сільських рад, які входять на правах асоційованих членів. Інші юридичні особи відсутні: він незалежний та неприбутковий. За три останні роки кооператив заготовив 5844 тонни молока, за які населенню виплатив 8,5 млн. гривень, сплатив понад 145 тисяч податків і майже 97 тисяч перерахував до Пенсійного фонду. Крім того, 28 його працівників (в апараті 4 особи, а решта займається організацією приймання молока у селах) отримали зарплату на суму 1,5 млн. гривень. Високо оцінюючи досвід Томашпільського району з кооперації молока, обласна влада вирішила поширити цей позитивний досвід на всю область.

Однак, навіть у непростій ситуації створення кооперативу може бути економічно вигідним, адже саме він повинен бути однією із сторін довготермінового договору поставки молока між переробним підприємством і населенням, бо укладати такий договір з кожним громадянином окремо переробні підприємства здебільшого не бажають. Крім того, за допомогою кооперативу можна було б започаткувати здавання молока за новою схемою. Ця схема передбачає не збір видосного вручну молока від населення, а доїння корів у невеличкому доїльному залі. Це дасть можливість суттєво підвищити якість молока. Зрозуміло, що доїльний апарат у такому залі має бути найпростішим та найдешевшим, однак повинен забезпечити прийнятну якість молока. Такі апарати виробляють в Україні та за кордоном, і ціна їх коливається від трьох до десяти тисяч гривень. Потім видосне молоко потрапляє в холодильник молокоприймального пункту, який в ідеалі розташований в одному або сусідніх приміщеннях. У результаті маємо молоко не гіршої якості,

ніж на великій фермі. Взагалі ця схема вже була випробувана в Китаї і досить непогано себе зарекомендувала. Зазначимо, що у більшості випадків в Україні, господарства населення не можуть самостійно придбати необхідне обладнання для доїння та первинної обробки молока, яке необхідне для організації обслуговуючого кооперативу. Для цього необхідно посилити державну підтримку розвитку кооперативів. У даному випадку мова не ведеться про дотації або грошову підтримку (дотації не вирішують проблему якості), а про товарний кредит у вигляді доїльного обладнання, яке необхідне для підвищення якості молока та ціни на нього [9].

Зауважимо, що у більшості країн світу розвиток кооперативів забезпечується дією державною підтримкою. Так, кооперативне законодавство зазвичай передбачає пільги щодо оподаткування і кредитування аграрних кооперативів. Зокрема, прибуток, який розподіляється між пайовиками кооперативу, звільняється від податку, оскільки податок з цього прибутку виплачується кооперативом. Держава також стимулює комерційні банки надавати кредити кооперативам.

На початкових етапах розвитку кооперації держава відіграла вагомую роль у створенні та зміцненні кооперативів, надаючи кооперативам підтримку у вигляді податкових пільг, субсидій, державних замовлень й нині у більшості країн сільськогосподарські кооперативи користуються багатьма пільгами. Наприклад, у Франції кооперативи одержують значні пільги з боку держави, але для їх створення потрібен дозвіл державних органів. Подальша діяльність кооперативів суворо контролюється державними органами, щоб уникнути появи «псевдокооперативів».

Основними інструментами державного регулювання діяльності кооперативів є пільгове оподаткування, пільгове кредитування і надання субсидій. У деяких країнах новостворені кооперативи протягом певного терміну частково або повністю звільняються від сплати податків. Найбільшими податковими пільгами користуються аграрні кооперативи Франції. Вони звільняються від податку на комерційні товариства (для звичайних комерційних товариств він складає 50% прибутку), податку на земельні ділянки, сплачують лише половину професійного податку, мають й інші податкові пільги. Істотні податкові пільги мають також кооперативи Данії та Іспанії [10].

У більшості країн, що розвиваються, кооперативний сектор є провідником державної політики і, в більшості випадків, контролюється регіональними лідерами галузі. Кооперативні підприємства цих країн великою мірою залежать від державної підтримки.

На нашу думку, саме кооперація є одним із засобів поліпшення умов життя для найменш забезпечених соціальних груп сільського населення. Невеликі кооперативи, що базуються на праці декількох сімей, здатні конкурувати з приватними підприємствами завдяки вищій стійкості до несприятливих змін на ринку. Саме кооперативи можуть забезпечити

життєздатність сільської економіки віддалених і відсталих сільських районів, де традиційно здійснюється гуртовий випас корів. Адже уже сьогодні селяни кооперуються при збиранні молока на одному з подвір'їв, а в підсобних приміщеннях встановлюються молочні танки з охолодженням. Деякі селяни займаються закупівлею молока у своїх сусідів, які не мають можливості займатися його реалізацією і переробкою.

Саме ці процеси згодом можуть дати початок міні-кооперативам з виробництва молочних продуктів на новому професійному рівні. Сучасні технології первинної переробки молока та інноваційне оновлення кооперативного транспорту дозволяють збільшити радіус збору та підвищити якість молочної сировини, що сприятиме укрупненню кооперативних молочних заводів і підвищенню їх рентабельності. Молочні кооперативи також можуть мати пункти продажу сільськогосподарської техніки, кормів, племінні станції тощо.

Висновки. Результати дослідження переконують, що розвиток сільськогосподарської кооперації та ефективне функціонування неможливе без всебічної державної підтримки розвитку кооперативних підприємств і формування кооперативного руху. В сучасних умовах господарювання пріоритетними напрямками такої підтримки мають стати: формування матеріально-технічної бази і виробничої інфраструктури кооперативних підприємств; надання податкових пільг, субсидій, здійснення державних замовлень; стимулювання комерційних банків надавати цільові кредити сільськогосподарським кооперативам, дієву державну підтримку їх розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березівський П.С. Становлення та ефективність функціонування сільськогосподарських виробничих структур різних організаційно-правових форм : монографія. — Львів, 2007. — С. 1–22.
2. Горбонос Ф.В. Розвиток кооперації в ринкових умовах / Ф.В. Горбонос, Н.Ф. Павленчик / Аграрна політика в умовах ринкової трансформації економіки агропромислового комплексу : колективна монографія / За ред. П.С. Березівського. — Львів: Львівський держ. аграр. ун-т, 2006. — 559 с.
3. Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації / В. В. Зіновчук та ін. / За ред. В. В. Зіновчука. — К. : Вища освіта, 2001. — 462 с.
4. Малік М.Й. До проблем розвитку підприємництва й кооперації на селі / М.Й. Малік, Л.М. Малік // Збірник наукових праць Подільського держ. аграрно-технічного у-ту. — Кам'янець-Подільський, 2009. — Вип. 17, Т. 2. — С. 527–529.
5. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В. Я. Месель-Веселяк // Матеріали Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського Конгресу вчених економістів-аграрників (Київ, 25–26 лютого 2010 р.) ; відп. ред. П.Т. Саблук. — К. : ННЦ ІАЕ, 2010. — С. 11–36.

6. Молдаван Л.В. Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації / Л. В. Молдаван // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 13–18.
7. Arla Foods — Closer to Nature with our milk and dairy products [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.arla.com/about-us/our-company/organisation>
8. Présentation de la filière. — Coop de France [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.coopdefrance.coop/fr/34/lait-et-produits-laitiers>.
9. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 р. № 469/97–ВР. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
10. Даниленко А. С. Сільськогосподарська кооперація: зарубіжний досвід та перспективи впровадження у вітчизняну практику; колективна монографія / А. С. Даниленко, О. М. Варченко, О. А. Шуст та ін. — Біла Церква, 2011. — 529 с.

Одержано 8.11.11

Обобщены зарубежный и отечественный опыт государственной поддержки эффективного развития сельскохозяйственной кооперации. Доказана экономическая целесообразность создания сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов и разработаны рекомендации по их развитию.

Ключевые слова: *кооперация, аграрный сектор, обслуживающие кооперативы, молочные кооперативы, государственная поддержка.*

Foreign and national experience in the state support of the efficient development of agricultural cooperatives was generalized. The economic feasibility of establishing agricultural service cooperatives was grounded and recommendations for their development were developed.

Key words: *cooperation, agrarian sector, service cooperatives, dairy cooperatives, state support.*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ ПІДПРИЄМСТВА

Т.А. КІСЛЕНКО, аспірантка*

Білоцерківський національний аграрний університет

Узагальнено існуючі методичні підходи до формування комплексної оцінки ефективності системи контролінгу підприємства. Запропоновано підхід до формування комплексної оцінки ефективності інтегрованої системи менеджменту якості на підприємствах бурякоцукрової галузі.

Нині вітчизняні підприємства функціонують в умовах нестабільності та невизначеності економічного середовища, тому існує необхідність управління діяльністю, що вимагає формування нових підходів до управління. Одним із дієвих інструментів підвищення ефективності діяльності підприємства є впровадження системи контролінгу на підприємстві.

Відомо, що контролінг відповідає сучасним умовам розвитку економіки та забезпечує створення нових дієвих механізмів підвищення ефективності управління підприємствами бурякоцукрової галузі.

Необхідність створення системи контролінгу на підприємства досліджуваної галузі повинні адекватно реагувати на зовнішні і внутрішні фактори невизначеності та ризику. За таких умов суб'єктам господарювання необхідно забезпечувати процеси формування та реалізації стратегічних і оперативних цілей у мінливих умовах середовища їх функціонування; координувати зовнішні і внутрішні процеси функціонування підприємства; відслідковувати небажані відхилення економічних показників від нормативного рівня та формувати механізми, що забезпечують стабільний розвиток підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки спостерігається підвищення інтересу до питань контролінгу вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, серед яких: Воляник Г.М., Марушко Н.С [1], Зоріна О.А.[2], Литвин О.О.[3], Момот І.А., Акіпова В.Г. [4], Пожуєв О.В.[5], Уткіна Ю.М [6], Шилов В.П., Ільїна С.Б. [7], та інших.

У цих наукових працях передусім висвітлюється організаційно-методичні аспекти використання у практичній діяльності інструментів контролінгу на підприємствах, водночас узагальнення та розробки методичних підходів до оцінки ефективності функціонування системи контролінгу на підприємствах бурякоцукрової галузі практично відсутні.

* Науковий керівник — **О.М. Варченко**, д-р екон. наук, професор

Методика досліджень. Теоретичною основою дослідження були праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У процесі дослідження використано методи системного і комплексного підходу, абстрактно-логічний метод. За допомогою методу функціонально-структурного аналізу передбачається постановка досліджуваної проблеми і стає можливим простеження причинно-наслідкової зумовленості її виникнення. Системно-аналітичний метод сприяє узагальненню наукових розробок провідних вчених.

Результати досліджень. Симбіоз системи менеджменту якості та системи контролінгу передбачає розуміння якості продукції вже не як відповідність стандартам, а позиціонує дане поняття як задоволення вимог і потреб суспільства, власників (акціонерів) інвесторів, споживачів і працівників конкретного підприємства [4]. Вважаємо, що інтегрована система СМЯ-СК (система менеджменту якості — система контролінгу) дозволить комплексно вирішувати внутрішні й зовнішні завдання підприємства, і водночас, переорієнтувати менеджмент підприємства на якісно інший рівень.

Зазначимо, що комплексну оцінку та аналіз ефективності діяльності інтегрованої системи менеджменту якості — системи контролінгу на підприємстві доцільно проводити на основі застосування системного підходу (відповідно до ієрархії цілей та відповідних критеріїв їх досягнення).

За такого підходу рекомендуємо розглядати систему ефективності показників як підсистему управління, що складається з двох груп показників:

- абсолютні показники, що характеризують сумарний економічний ефект, тобто певну сукупність наявних у розпорядженні підприємства ресурсів (кадровий, інноваційний, маркетинговий, ресурсний потенціали, фінансові, матеріальні, природні ресурси і т.п.);

- відносні показники, що розглядаються як конкретні та характеризують стан відповідних напрямків діяльності підприємства.

До узагальнення існуючих методичних підходів оцінки ефективності діяльності служби інтегрованої системи СМЯ-СК на підприємстві доцільно проводити за такими напрямками, як реалізація поставлених перед службою завдань та підвищення ефективності функціонування підприємства за цільовими параметрами [6].

У якості критеріїв оцінки ефективності запровадженої інтегрованої системи СМЯ-СК нами розглядаються: покращення економічних показників, скорочення часу вищого керівництва і менеджерів підприємства для прийняття рішень за результатами аналізу аналітичної інформації, раціональне використання наявних ресурсів, підвищення рівня кваліфікації управлінського персоналу, структурування відповідальності і розмежування повноважень, побудова оптимального документообігу, прозорість і керованість бізнес — системою підприємства, підвищення якості управління підприємства в цілому.

Вважаємо, що до кількісних показників ефективності інтегрованої системи менеджменту якості — системи контролінгу необхідно віднести:

збалансованість системи менеджменту, точність у виконанні планів підприємства, своєчасне та актуальне доведення релевантної та достатньої інформації до співробітників підприємства, високий рівень якості операцій, що виконуються, збільшення розміру чистого прибутку підприємства, високий рівень інвестиційної привабливості, висока частка кваліфікованого персоналу, скорочення кількості управлінських рівнів підприємства, зменшення виробничих і невиробничих витрат, підвищення ефективності використання ресурсів, ріст рентабельності підприємства, підвищення ринкової вартості підприємства.

При цьому слід розрізняти ефективність системи менеджменту якості підприємства (якість процесів і структури управління) і ефективність оперативного контролінгу (пропорційне співвідношення між кінцевими результатами функціонування підприємства та витратами, що необхідні для їх одержання).

Пропонуємо визначати ефективність інтегрованої системи СМЯ-СК за формулою:

$$E_{\text{СМЯ-СК}} = E_{\text{СМЯ}} + E_{\text{СК}}, \quad (1)$$

де $E_{\text{СМЯ-СК}}$ — ефективність інтегрованої системи СМЯ-СК;

$E_{\text{СМЯ}}$ — ефективність системи менеджменту якості підприємства;

$E_{\text{СК}}$ — ефективність системи контролінгу.

У свою чергу, ефект інтегрованої системи СМЯ-СК визначається як сукупність ефектів від економічної, соціальної та соціально — економічної діяльності підприємства.

Ефективність системи контролінгу являє собою пропорційне співвідношення між результатами функціонування підприємства та витратами, що здійснюються протягом господарської діяльності. Таким чином, ефективність інтегрованої системи СМЯ-СК можна визначити за допомогою формули:

$$E_{\text{СМЯ-СК}} = \frac{E_e + E_{ce} + E_c}{B_{оп} + B_{\phi} + B_m + B_i + B_{np}}, \quad (2)$$

де $E_{\text{СМЯ-СК}}$ - ефективність інтегрованої системи СМЯ-СК;

E_e — ефект від економічної діяльності, що розраховується як різниця між одержуваною вигодою і витратами;

E_{ce} — ефект від соціально — економічної діяльності підприємства (визначається як процент від економічного ефекту (E_e));

E_c — ефект від соціальної діяльності (визначається як процент від економічного ефекту (E_e));

B_{on} — витрати на оплату праці;

B_{ϕ} — фінансові витрати;

B_m — матеріальні витрати;

B_i — витрати на пошук, збір, аналіз необхідної і достатньої інформації (визначається як процент від витрат на оплату праці (B_{on}));

B_{np} — витрати на прийняття рішень (визначається як процент від витрат на оплату праці (B_{on})).

Для проведення аналізу нами пропонується використання експертних методів оцінки ефективності інтегрованої системи менеджменту якості — системи контролінгу. Оцінку діяльності служби СМЯ-СК співробітниками підрозділів здійснюється за допомогою формули:

$$Q_i = \sum_{n=1}^n \frac{Q_{in}}{n}, \quad (3)$$

де Q_i — оцінка i -ого суб'єкта;

Q_{in} — кількість балів, набраних за відповідь i -ого суб'єкта на n -е запитання;

n — кількість запитань.

Оцінку ефективності роботи служби інтегрованої системи менеджменту якості — системи контролінгу доцільно визначити за формулою:

$$Q = \sum_{m=1}^m \frac{Q_i}{m}, \quad (4)$$

де Q — оцінка ефективності діяльності служби інтегрованої системи;

Q_i — оцінка i -ого суб'єкта;

m — кількість суб'єктів.

Одержані результати розрахунків дозволяють провести оцінку ефективності діяльності служби інтегрованої системи СМЯ-СК за такою шкалою (табл.).

Шкала оцінювання ефективності діяльності СМЯ-СК

Кількість набраних балів	Рівень ефективності діяльності СМЯ-СК
4–5	Достатній
3	Задовільний
2	Незадовільний
0–1	Недостатній

При «незадовільному» та «недостатньому» рівні ефективності діяльності служби інтегрованої системи менеджменту якості — системи контролінгу необхідно провести аналіз причин низької ефективності функціонування служби та перевірити роботу фахівців — контролерів.

Висновок. Запропоновану систему показників оцінки ефективності доцільно адаптувати у практичній діяльності підприємств бурякоцукрової галузі, оскільки вона сприятиме: розробці обґрунтованих планів підприємства; підвищенню ефективності оперативного і стратегічного менеджменту підприємства; розробці та прийняттю обґрунтованих і раціональних управлінських рішень діяльності підприємства; реалізації інноваційних та інвестиційних проектів підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воляник Г.М. Контролінг у системі управління підприємством / Г.М. Воляник, Н.С. Марушко // Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. — Вип. 19.4. — С. 151–155.
2. Зоріна О.А. Місце контролінгу в системі управління підприємством / О.А. Зоріна // Науковий вісник національного університету ДПС України. — 2010. — Вип. 2(49) — С. 59–66.
3. Литвин О.О. Контролінг у системі управління промисловими підприємствами / О.О. Литвин // Держава та регіони. Серія. Економіка та підприємництво. — 2010. — № 6. — С. 215–220.
4. Момот А.И., Принципы построения бездефектной системы менеджмента качества для конкурентоспособных предприятий / А.И. Момот, В.Г. Аكوпова // Економічний часопис—XXI. — 2010. — №5–6. — С. 28–31.
5. Пожув О.В. Роль контролінгу в системі управління підприємством / О.В. Пожув // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць. — 2011. — Т.3. — С. 245–251.
6. Уткіна Ю.М. Теоретичні основи впровадження ефективної системи менеджменту якості на підприємствах / Ю.М. Уткіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2011. — №34. — С. 329–332.
7. Шило В.П. Роль контролінгу в системі управління підприємством / В.П. Шило, С.Б.Ільїна, І.Ю. Меньша // Вісник Хмельницького національного університету. — 2011. — № — С. 45–50.

Одержано 8.11.11

Обобщены существующие методические подходы к формированию комплексной оценки эффективности системы контроллинга предприятия. Предложен подход к формированию комплексной оценки эффективности интегрированной системы менеджмента качества на предприятиях свекольно-сахарной отрасли.

Ключевые слова: контроллинг, менеджмент качества, эффективность системы контроллинга.

Methodological approaches to the formation of comprehensive assessment of the efficiency of enterprise controlling system were generalized. The approach to the formation of comprehensive assessment of the efficiency of the integrated system of quality management at the enterprises of sugar-beet industry was developed.

Key words: controlling, quality management, efficiency of controlling system.

УДК: 631.164.23:634

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ

О.С. КОВАЛЕНКО, аспірант*

Дана оцінка сучасного стану промислового садівництва України, проаналізовано тенденції та перспективи його подальшого розвитку, обґрунтовано доцільність капіталовкладень в галузь та розглянута інвестиційна привабливість промислового садівництва.

Інвестиційна діяльність є основою ефективного функціонування будь-якої галузі. Недостатнє інвестування може призвести до значного спаду виробництва, що в свою чергу може призвести до погіршення інвестиційного клімату, тобто тут існує двохсторонній взаємозв'язок. Останнім часом галузь садівництва переживає не найкращі часи, спостерігається зменшення обсягів виробництва продукції, а на вітчизняному ринку панують іноземні виробники. Тому проблема покращення інвестиційної привабливості галузі, набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питанням оцінки інвестиційної привабливості приділено значну увагу в роботах І.О. Бланка, А.П. Гайдучього, М.І. Кісіля, С.О. Гуткевич, Н.В. Ковтун та ін. Проблеми інвестування промислового садівництва розглянуто в працях О.М. Шестопаля, О.Ю. Єрмакова, В.А. Рульєва, І.А. Мінакова, Л.А. Костюк та ін., але дослідженням інвестиційної привабливості галузі приділяється недостатньо уваги.

* Науковий керівник: Бурляй О.Л. — к.е.н., доцент

Методика досліджень. Методологічною основою статті стали праці вчених-економістів із проблем розвитку промислового садівництва, законодавчі акти України. В даному дослідженні застосовувалися загальнонаукові та спеціальні економічні методи пізнання явищ і процесів.

Результати досліджень. Садівництво в Україні є традиційною галуззю, воно відоме ще з античних часів. Плодово-ягідна продукція відіграє важливу роль у структурі харчування пересічного українця. Населення потребує десь близько 75 кг плодово-ягідної продукції в рік на чоловіка, тоді як споживають лише 45,6 кг, з них тільки 25 кг забезпечується вітчизняним виробництвом. У США, Німеччині, Франції, Голландії споживання плодів і ягід складає в середньому 130 кг, що майже в 3 рази більше ніж в Україні. Вчені стверджують, що із збільшення добробуту населення, споживання хліба, картоплі, цукру зменшується, а натомість збільшується частка плодів, ягід і овочів у структурі харчування.

Різкий спад виробництва плодово-ягідної продукції стався переважно через різкий перехід від розподільчо-планової системи до ринкової та недосконалого механізму приватизації багаторічних насаджень у садівництві. Імпорт фруктів за останні 10 років збільшився майже у 3 рази, а ягід — у 10 разів, тоді як площа багаторічних насаджень протягом 1991–2010 рр. скоротилась майже на 78%. Якщо така тенденція продовжиться то через кілька років Україна втратить можливість конкурувати з іноземними виробниками і поставить свій ринок у повну залежність від імпорту (табл. 1)..

1. Динаміка валових зборів плодів, ягід, винограду та врожайності в Україні (всі категорії господарств)

Роки	Валовий збір, тис. ц			Урожайність з 1 га насаджень, ц	
	плодів, ягід та винограду	у тому числі		плодів та ягід	винограду
		плодів та ягід	винограду		
1990	3737,4	2901,7	835,7	42,7	58,3
1995	2354,7	1897,4	457,3	29,8	33,2
2000	1966,4	1452,6	513,8	38,4	51,7
2005	2132,5	1689,9	442,6	63,7	54,9
2006	1415,2	1114,3	300,9	45	39,7
2007	1829,3	1469,6	359,7	61,7	50,5
2008	1919,4	1504,1	415,3	64,4	58,6
2009	2086,8	1618,1	468,7	70,7	66
2010	2154,4	1746,5	407,9	78,2	60,3
Дані 2010 р. до даних 1990 р.(+,-)	-1583	-1155,2	-427,8	35,5	2

Як видно з таблиці самий менший валовий збір характерний для 2006 року 1415,2 тис. т., а самий більший для 1990 року — 3737,4 тис. т. З 2007 р.

можна спостерігати стабільне збільшення валового збору плодів і ягід, що є досить позитивним явищем для галузі. Колективні і державні підприємства виробляють лише 20% плодово-ягідної продукцію, тоді як основну масу товарної пропозиції формують господарства населення. Проте вони не можуть забезпечити стабільність товарної пропозиції, господарства населення зазвичай реалізують продукцію на стихійних ринках і невеликими партіями, якість цієї продукції теж не завжди відповідає ринковим умовам. Сільськогосподарські підприємства реалізують плоди і ягоди на ринку, через магазини, ларки, палатки — 32%, за іншими каналами (комерційні структури) — 45%, переробним підприємствам — 15–25% продукції [1]. Середні ціни продажу садівницькими підприємствами плодово-ягідної продукції, що склалися у 2010р., зросли проти 2009р. на 27,9%, а винограду — на 39,2% (табл. 2). Кількість реалізованих плодів і ягід зросла в 2010 р. в порівнянні з 2009 р. на 50,2 тис. т або на 27,8%.

2. Динаміка обсягів реалізації плодоягідної продукції в Україні

Показник	Реалізація продукції, тис. т			Ціна реалізації, грн. за 1 т		
	2009 р.	2010 р.	2010р. у % до 2009р.	2009 р.	2010 р.	2010р. у % до 2009р.
Плоди та ягоди	180,6	230,8	127,8	1891,9	2419,8	127,9
Виноград	206,6	164,9	79,8	2613,6	3638,2	139,2

Власюк Ю.О. виділяє дві групи причин занепаду галузі. До першої він відносить проблеми, які виникли ще до відмови від розподільчо-планової системи, до другої — ті, які виникли під час реформування [2]. Основною причиною занепаду галузі першої групи Шестопад А.Н. вважав екстенсивне відтворення плодово-ягідних насаджень. Об'єм закладки садів не завжди відповідав природно-економічним умовам господарств для організації виробництва плодів. Також однією з важливих проблем є велика роздрібненість насаджень. Прагнення створити сад у кожному господарстві стала основною причиною деконцентрації насаджень. Також високі темпи закладки садів не завжди супроводжувалися створенням відповідної матеріально технічної бази, в більшості колгоспів садівництво займало невелику частину в обсязі виробництва, велось екстенсивними методами, через що було малорентабельним, а інколи і збитковим [3].

До причин другої групи Власюк Ю.О. відносить:

- Диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію і промислові товари
- гіперінфляція 1992–1993 рр.
- Втрата обігових коштів сільськогосподарськими підприємствами
- порушення виробничих технологій
- зниження обсягів, якості та ефективності виробництва продукції

Так як промислове садівництво характеризується значним зниженням

обсягів виробництва і є низькорентабельним, то постає проблема залучення інвестицій в галузь. Більшість садівничих підприємств не мають власних нагромаджень коштів. Вони ледве здійснюють просте відтворення, не говорячи про розширене. Тим більше в умовах стагнації галузі, підприємствам стають недоступні кредитні ресурси. Відсутність державної підтримки галузі, низька прибутковість, недосконале законодавство, відсутність обігових коштів, всі ці фактори гальмують розвиток промислового садівництва в Україні. Виходом із кризи є формування надійних джерел інвестицій, та використання їх для ефективного розвитку галузі. Розглянемо деякі з них.

Основним джерелом інвестицій в садівництві повинен бути амортизаційний фонд. Це одне з самих надійних і важливих джерел фінансування капіталовкладень. Варто згадати, що садівництво є однією із найбільш капіталомістких галузей в сільському господарстві, тому залучення коштів для оновлення матеріально-технічної бази та відтворення плодово-ягідних насаджень є досить актуальним питанням. Звичайно, підприємства не завжди використовують амортизаційний фонд за призначенням, досить часто за рахунок нього покривають поточні витрати, або отримувані збитки, але це не зменшує його важливості в процесі розширеного відтворення [4, с 52].

Внутрішні нагромадження мають бути одним з головних джерел здійснення інвестицій на відтворення багаторічних насаджень. Вони формуються тільки в результаті ефективного ведення виробництва, рентабельність якого має складати не менше — 40–50%. Таку ефективність можна досягти лише впровадженням останніх наукових розробок, та інтенсифікації галузі, відповідно до сучасних методів ведення садівництва.

Ще одним перспективним джерелом інвестицій є залучення до співпраці іноземних підприємств. Останнім часом інвестори все більше виявляють зацікавленість до вкладення своїх коштів у садівницькі підприємства, створення спільних проєктів, тощо. Хоча інвестиційний клімат в Україні досі залишається не дуже сприятливий для іноземних інвесторів, їх діяльність стримують ризики, пов'язані з недосконалим законодавством та політичною нестабільністю. Спільні підприємства з виробництва і переробки плодово-ягідної продукції діють у Вінницькій, Львівській, Тернопільській областях, Автономній Республіці Крим.

Держава відіграє важливу роль в розвитку будь-якої галузі народного господарства. Тільки з підтримкою з її боку можна вивести промислове садівництво з кризи. Рульов В.А. пропонує встановити контроль за розподіленням та використанням коштів, які виділяються з державного бюджету (1% збір на розвиток садівництва, виноградарства та хмелярства). Він вважає, що ці кошти варто не розпорошувати, а виділяти спеціалізованим господарствам, які мають відповідну матеріально-технічну базу, кваліфіковані кадри, або підприємствам, які експортують власну продукцію [5,6,7].

Надання пільгових банківських кредитів на створення багаторічних насаджень і формування виробничої та ринкової інфраструктури виконується з річними ставками не вище 5–7% і поверненням їх для плодкових культур через

4–6 років після вступу у плодоношення, а для ягідників — через 2–3 роки.

Одним з сучасних і перспективних джерел здійснення капіталовкладень є приватні інвестиції. Особисті господарства населення, а також орендарі займаються товарним виробництвом плодово-ягідної продукції, переважно у приміських зонах.

Відповідно до Галузевої програми розвитку садівництва України на період до 2025 року планується з метою повного забезпечення потреб населення у плодах та ягодах, для насичення внутрішнього продовольчого ринку конкурентоспроможними продуктами садівництва та розширення їх експорту до 2025 року досягти таких параметрів розвитку галузі:

- збільшити виробництво плодів, ягід і горіхів до 4,1 млн. т, з них для внутрішнього ринку — 3,7, на експорт — 0,4 млн.;
- стабілізувати обсяги їх виробництва у господарствах населення на рівні 1,3 млн. т і збільшити його у сільськогосподарських підприємствах до 2,8 млн.;
- підвищити врожайність садів і ягідників у сільськогосподарських підприємствах до 12,5 т/га, що можливо за умов належного фінансового забезпечення виконання комплексу технологічних процесів у садівництві;
- в сільськогосподарських підприємствах розширити плодоносну площу насаджень до 225 тис. га. [1].

Це дасть можливість розв'язати проблему зайнятості населення, особливо в Західних областях і на Поліссі. Україна є досить привабливою для іноземних інвесторів, бо має гарні кліматичні та природні умови. Грунтово-кліматичні умови в Україні сприяють вирощуванню майже всіх плодових і ягідних культур помірного клімату. У країні чимало регіонів з унікальними природними умовами для успішного виробництва плодів теплолюбних плодових культур та їх сортів, зокрема це стосується абрикоса, персика, черешні, а також десертних зимових сортів яблук, осінніх і зимових сортів груші. Ареал вирощування цих плодів надто обмежений. Це, у свою чергу, значною мірою визначає експортний потенціал промислового садівництва України [9].

Висновки. Хоча в промисловому садівництві останнім часом спостерігаються досить негативні тенденції, проте Україна має сприятливі кліматичні, природні умови для вирощування великої кількості різновидів плодів і ягід. Також наявність дешевої і кваліфікованої робочої сили, державна підтримка галузі, досить висока ефективність виробництва в деяких господарствах все це свідчить про високу інвестиційну привабливість нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року [Текст]. — К., 2008. — 76 с.

2. Власюк Ю.О. Інвестиційна привабливість промислового садівництва // Економічний простір №13, 2008.— 153
3. Шестопаль О.М. Відтворення та ефективність продуктивного використання плодових і ягідних насаджень: Монографія — К.: Сільгоспосвіта, 1994. — 256 с.
4. Бурляй О.Л., Коваленко О.С. Методика та методологія дослідження вартості основних засобів в садівництві // «Сталий розвиток економіки» № 6, 2011. — №6. — С.51–57
5. Рульєв В.А. Економічні проблеми розвитку садівництва України. — К: ННЦ ІАЕ, 2004. — 360с.
6. Закон України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 9.04.1999 р. № 587.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 15.07.2005 р. № 1170.
8. Гайдуцький А.П. Інвестиційна конкурентоспроможність аграрного сектора України. — К.: Нора-Друк, 2004.— 247с.
9. Методика економічної та енергетичної оцінки типів насаджень, сортів, інвестицій в основний капітал, інновацій та результатів технологічних досліджень у садівництві / За ред. О.М. Шестопаля. — К.: Ін-т садівництва УААН, 2006. — 142 с.

Одержано 9.11.11

Исследованиями установлено, что производство продукции садоводства в последнее время катастрофически сократилось. Промышленное садоводство не может обеспечить потребности населения в плодах и ягодах. Основным путем повышения эффективности отрасли должно стать привлечение инвестиций. Наличие дешевой и квалифицированной рабочей силы, государственная поддержка отрасли, достаточно высокая эффективность производства, в некоторых хозяйствах все это свидетельствует о высокой инвестиционной привлекательности нашей страны.

Ключевые слова: *инвестиции, инвестиционная привлекательность, инвестиционные ресурсы, промышленное садоводство.*

The research shows that fruit production has reduced dramatically in recent years. Commercial fruit production can not meet the needs of the population in fruits and berries. The main way to improve the industry efficiency should be attracting investments. The availability of inexpensive and skilled labor force, government support for the industry, high production efficiency on some farms proves high investment attractiveness of our country.

Key words: *investments, investment attractiveness, investment resources, commercial fruit production.*

ОЦІНКА КОНКУРЕНТНОЇ ПОЗИЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРЕЗ ІНТЕГРАЛЬНИЙ КОЕФІЦІЄНТ

Л.Є. КОВАЛЬОВ, кандидат фізико-математичних наук
О.М. ТРАНЧЕНКО, кандидат економічних наук

У статті обґрунтовано необхідність запровадження на сільськогосподарських підприємствах інтегрального коефіцієнта для досягнення ефективної виробничої діяльності.

Моделювання економічних процесів є важливим інструментом стратегічного аналізу та управління виробничою діяльністю сільськогосподарських підприємств. За допомогою моделювання можемо охарактеризувати досліджуваний об'єкт й кількісно описати його внутрішню структуру й зовнішні зв'язки. Суть моделювання полягає в побудові моделі на базі попереднього аналізу досліджуваного об'єкта, визначенні його основних економічних показників, порівняння результатів у моделі.

В економічному аналізі, як правило, використовують математичні моделі, що описують досліджуваний об'єкт за допомогою нерівностей, функцій, рівнянь. Розрізняють математичні моделі з кількісними характеристиками, записаними у вигляді формул; числові моделі з конкретними числовими характеристиками; логічні, записані за допомогою логічних виразів, і графічні, виражені в графічних образах. Моделі, реалізовані за допомогою електронно-обчислювальних машин, називають машинними або електронними. Економіко-математична модель повинна бути адекватною і адаптованою до ринкових умов, відображати суттєві характеристики й зв'язки сільськогосподарських підприємств.

Методика досліджень. У процесі дослідження застосовувалися методи наукового узагальнення і причинно-наслідкових зв'язків, монографічний, індукції та дедукції; графічне моделювання — для наочного відображення динаміки економічних показників. Використано інтегроване програмне середовище Mathcad для знаходження відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу і трудових ресурсів у сільськогосподарських підприємствах.

Результати досліджень. За допомогою моделювання можна вивчити економічну ситуацію і найбільш раціонально оцінити виробничу діяльність аграрних підприємств, що дасть можливість розробити стратегію розвитку найбільш ефективної виробничої діяльності. Конкурентний стан сільськогосподарських підприємств на ринку й результати їх виробничої діяльності є відображенням якості застосовуваних стратегій (якості запланованих дій) і успішності їх реалізації. Можна припустити, що

сільськогосподарські підприємства в різній мірі мають здатність до розробки стратегій і їх реалізації. Необхідна оцінка як стратегії і реалізації, оскільки фактори, що формують цю здатність, мають різний характер. Так, невисока якість стратегій залежить від уміння розпізнавати стан об'єкта й зовнішнього середовища, виявляти фактори конкуренції, прогнозувати розвиток подій, адекватно визначати проблеми, які виникли знаходити ефективні способи їхнього рішення. Успішність реалізації стратегій визначається потенціалом та керованістю служб і підрозділів сільськогосподарських підприємств, тобто їх здатністю повно й точно сприймати, виконувати планові завдання за встановленими якостями, витратами, строками. Якби їх керованість завжди була на належному рівні, то труднощів з використання стратегічного управління було б значно менше.

Ефективність функціонування аграрних підприємств залежить від власних можливостей: внутрішніх і зовнішніх. На кожне сільськогосподарське підприємство впливають глобальні фактори, катаклізми, природно-кліматичні умови, час, криза економічна, політична ситуація тощо. З метою формування системи стратегічного управління виробничою діяльністю сільськогосподарських підприємств ми досліджували підприємства, які знаходяться приблизно в однакових зовнішніх умовах функціонування. З цією метою було здійснено аналіз фінансово-економічних показників їх діяльності, економічної ефективності виробництва, його конкурентоспроможності.

Вважаємо, що з метою прогнозування виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств слід застосувати виробничу функцію Кобба Дугласа. Ми погоджуємося з вченими [1–3], які доводять доцільність застосування функції Кобба Дугласа як вдалого інструменту для прогнозування ефективної виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств. У моделі ми припускаємо, що ефективність використання капіталу як залежність від власного капіталу та трудових ресурсів для досліджуваних сільськогосподарських підприємств Черкаської області має вигляд мультиплікативної функції [4]:

$$y = aK^{\alpha}L^{\beta}, \quad (1)$$

де K — капітал; L — праця чи трудові ресурси; a, α, β — параметри.

Відповідна ж функціональна залежність для кожного окремого досліджуваного сільськогосподарського підприємства, відповідно до нашої гіпотези, описується функцією:

$$y = aK^{\alpha}L^{\beta}U, \quad (2)$$

де U — випадкова величина, математичне сподівання якої дорівнює одиниці (авторська версія).

Запропоновану залежність (2) за допомогою логарифмування ми перетворили у лінійну та за допомогою лінійної регресії знайшли параметри

a, α, β для сукупності досліджуваних сільськогосподарських підприємств за один фінансовий рік протягом періоду 2006–2010 рр. Системний аналіз показників фінансової діяльності, ефективності використання ресурсів і капіталу дозволив визначити інтегральний коефіцієнт використання капіталу і трудових ресурсів та здійснити групування сільськогосподарських підприємств із задовільним, нестабільним та незадовільним фінансовим станом.

Якщо відома функціональна залежність (2) за певний проміжок часу (наприклад, фінансовий рік), то за фактичними фінансово-економічними показниками можна знайти величину U для кожного сільськогосподарського підприємства за цей період. Якщо усереднити для кожного окремого підприємства значення U за достатньо великий проміжок часу, то, на нашу думку, цю величину можна інтерпретувати як відносний інтегральний коефіцієнт ефективності використання капіталу і трудових ресурсів. Якщо $U > 1$, то аграрне підприємство функціонує ефективно, якщо $U < 1$, то неефективно відносно до своїх конкурентів (табл. 1).

Розподіл сільськогосподарських підприємств Черкаської області за значенням відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу і трудових ресурсів (табл. 1) визначається як середнє значення за п'ять років за формулою:

$$U = \frac{U_{05} + U_{06} + U_{07} + U_{08} + U_{09}}{5} \quad (3)$$

де величина $U_{рік}$ визначається за кожен рік за формулою:

$$U_{рік} = \frac{y_{рік}}{aK^{\alpha}L^{\beta}} \quad (4)$$

Таким чином, обравши фінансово-економічні показники за формулами 3 і 4, за величиною відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу і трудових ресурсів ми розподілили всі досліджувані підприємства на три групи (табл. 1). Сільськогосподарські підприємства першої групи, (у яких значення $U > 1$) мають всі можливості для ефективності використання капіталу і трудових ресурсів порівняно з іншими групами. Друга група (у яких значення $U < 1$ від 0,500 до 1) має можливості для покращення ефективності використання вище названих факторів. Третій групі (значення яких $U < 1$ від 0 до 0,500) потрібно переглянути діяльність підприємства.

1. Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за значенням відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу і трудових ресурсів у середньому за 2006–2010 рр.*

Підприємство	Відносний інтегральний коефіцієнт ефективності використання капіталу і трудових ресурсів (U)	Граничне значення
1 група		
ПП «Дмитрушки»	1,843	$U \geq 1$
ТОВ «Сузір'я»	3,028	
ТОВ «Прогрес»	1,619	
ТОВ «Автодор»	1,453	
ТОВ «Чорна Кам'янка»	3,114	
СТОВ «Нива»	2,481	
ВСАТ «Русь»	1,606	
СТОВ «Чигиринська аграрна компанія»	1,374	
СТОВ «Вільшанка»	1,543	
2 група		
ТОВ «Агрофірма «Добро»	0,535	$0,500 \leq U < 1$
ВАТ «Сільгосптехніка»	0,783	
ТОВ «Полянецьке»	0,983	
СТОВ «Верхнячка-Агро»	0,524	
ТОВ «Червона зірка»	0,726	
ПСП «Привітне»	0,767	
СТОВ «Княжа»	0,754	
ТОВ «Корсунське»	0,541	
3 група		
СВК «Зоря»	0,393	$0 < U < 0,500$
ДДСГП «Черкаське»	0,351	
ТОВ «Новий світ-Агро»	0,287	

Враховуючи, що середня заробітна плата у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області приблизно однакова, вважаємо, що кількість витраченої живої праці пропорційна кількості їх працівників. Для знаходження величини U для досліджуваних аграрних підприємств було використано інтегроване програмне середовище Mathcad. Якщо взяти логарифм від виразу (2), то при переході до нових змінних отримуємо лінійну залежність:

$$\ln y = \ln a + \alpha \ln K + \beta \ln L. \quad (5)$$

За допомогою двофакторної лінійної регресії були знайдені невідомі параметри a, α, β для кожного з п'яти останніх років та знайдені значення

ефективності U для всіх досліджуваних підприємств. Згідно проведених розрахунків ефективність стратегічного управління сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від адекватної оцінки їх стану, ризиків функціонування, виробничо-економічних можливостей. Фінансово-економічний стан аграрних підприємств можна оцінювати багатьма економічними показниками. В різних ситуаціях одні з них більш точно визначають ефективність функціонування агроформувань, інші — менш точно. Особливо важливим для стратегічного управління є визначення економічної спроможності, виявлення факторів, які найбільше впливають на ефективність розвитку сільськогосподарських підприємств.

Детальний аналіз проблем та тенденцій розвитку сільськогосподарських підприємств Черкаської області дозволив виділити для оцінки ефективності роботи підприємств наступні п'ять фінансово-економічних показників: продуктивність праці, оборотність оборотного капіталу, коефіцієнт автономії, коефіцієнт абсолютної ліквідності, рентабельність капіталу. На нашу думку доцільно порівняти дані економічні показники із запропонованим нами відносним інтегральним коефіцієнтом ефективності використання капіталу і трудових ресурсів.

З цією метою та для згладжування випадкових зовнішніх та внутрішніх впливів ми усереднили кожен з цих показників за п'ять років. Крім того, для уніфікації кожен з показників для всіх досліджуваних підприємств ми привели до 100% норми. Максимальне значення показника для відповідного підприємства приймалось за 100%. Для всіх інших визначалася частка від максимального значення. Аналогічна процедура була проведена для запропонованого нами відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу і трудових ресурсів.

Кожному підприємству ми дали свій порядковий номер: 1 — ТОВ «Агрофірма «Добро»; 2 — ВАТ «Сільгосптехніка»; 3 — ТОВ «Полянецьке»; 4 — ПП «Дмитрушки»; 5 — СВК «Зоря»; 6 — СТОВ «Верхнячка — Агро»; 7 — ТОВ «Сузір'я»; 8 — ТОВ «Прогрес»; 9 — ТОВ «Червона зірка»; 10 — ТОВ «Автодор»; 11 — ТОВ «Чорна Кам'янка»; 12 — ПСП «Привітне»; 13 — СТОВ «Княжа»; 14 — ТОВ «Корсунське»; 15 — СТОВ «Нива»; 16 — ВСАТ «Русь»; 17 — СТОВ «Чигиринська аграрна компанія»; 18 — СТОВ «Вільшанка»; 19 — ДДСГП «Черкаське»; 20 — ТОВ «Новий світ — Агро».

Отже, кожний показник можна подати у вигляді варіаційного ряду, де номер члена ряду відповідає конкретному підприємству. Варіаційні ряди графічно можна подавати у вигляді гіксограми або полігону. Ми обрали полігон. На рис. 1 подане порівняння відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу і трудових ресурсів з продуктивністю праці робітника на досліджуваних сільськогосподарських підприємствах.

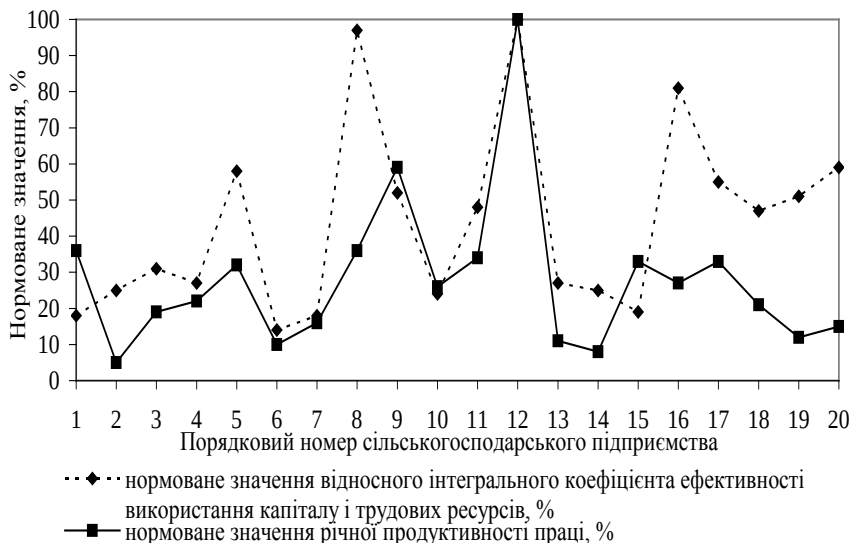

Рис. 1. Полігон порівняння відносного інтегрального коефіцієнту ефективності використання капіталу і трудових ресурсів з продуктивністю праці у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області в середньому за 2006–2010 рр.*

З рис. 1 видно, що загальні тенденції порівняльних показників практично співпадають і це є позитивним фактором та підтверджує наші розрахунки, що у ПП «Дмитрушки», ТОВ «Прогрес», СТОВ «Верхнячка — Агро», ТОВ «Червона зірка», ТОВ «Чорна Кам'янка» є резерви продуктивності праці які вони й використовують. Постійне оновлення матеріально-технічної бази, використання передових технологій і тим самим скорочують витрати ручної праці. Деякі розбіжності спостерігаються лише у таких підприємствах: ТОВ «Агрофірма «Добро», ТОВ «Корсунське», СТОВ «Вільшанка». Це пояснюється тим, що на даних сільськогосподарських підприємствах не досконале управління, максимально не використовуються діючі виробничі потужності, зайве витрачання робочого часу, некваліфіковані робітники. Пропонуємо підвищувати продуктивність праці шляхом мобілізації наступних показників: удосконалення системи оплати праці, збільшення заробітної плати, що стимулює продуктивність, інтенсифікація, забезпечення аграрних підприємств інноваційними технологіями тощо.

Наступне порівняння відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу і трудових ресурсів з оборотністю оборотного капіталу (рис. 2).

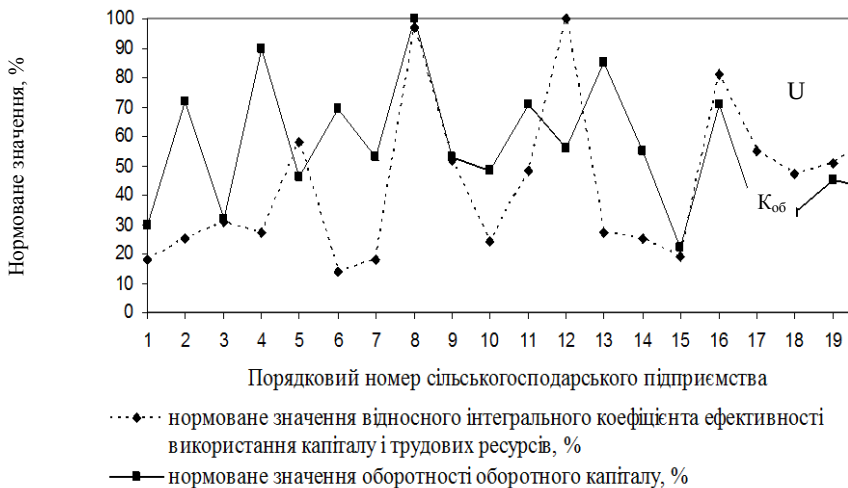
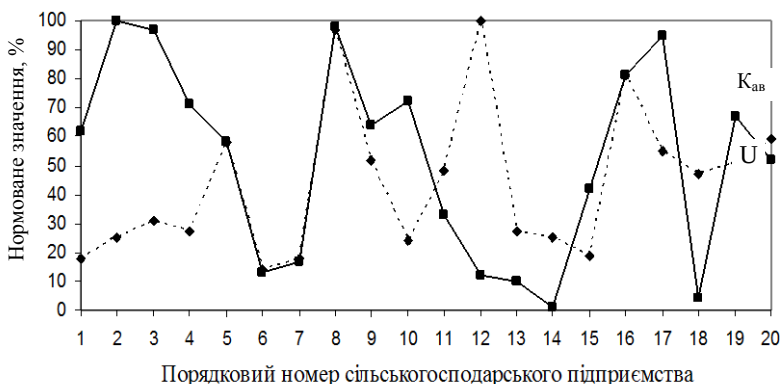

Рис. 2. Полігон порівняння відносного інтегрального коефіцієнту ефективності використання капіталу і трудових ресурсів з оборотністю оборотного капіталу у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області в середньому за 2006–2010 рр.*

На рис. 2 розбіжності в тенденціях спостерігаються для підприємств: ТОВ «Полянецьке», ПП «Дмитрушки», СТОВ «Верхнячка — Агро», ТОВ «Чорна Кам'янка». Це пояснюється тим, що коефіцієнт оборотності оборотного капіталу відображає швидкість його обороту і тим самим у вище згаданих сільськогосподарських підприємствах не інтенсивно використовується оборотний капітал та впливає не лише на ліквідність підприємства, але й на прибутковість, фінансову стійкість, що є негативним явищем. Резервом підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств є оборотність оборотного капіталу. Чим вища оборотність оборотного капіталу, тим менша потреба в кредитах, а відповідно менші операційні витрати, більший прибуток за рахунок зниження витрат за користування банківськими кредитами, витрат пов'язаних зі зберіганням запасів.

Розбіжності полігонів порівняння відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу і трудових ресурсів з коефіцієнтом автономії (рис. 3) спостерігається для підприємств: ТОВ «Полянецьке», ПП «Дмитрушки», СТОВ «Верхнячка — Агро», ТОВ «Червона зірка», ТОВ «Чорна Кам'янка», ТОВ «Корсунське», ВСАТ «Русь». Це пов'язано з тим, що у зазначених підприємств недостатньо власних коштів, і тим самим їм важче долати негаразди економіки. Ось чому потрібно сільськогосподарським підприємствам збільшувати власний капітал.

- ромб — нормоване значення відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу і трудових ресурсів, %
- квадрат — нормативне значення коефіцієнта автономії, %

Рис. 3. Полігон порівняння відносного інтегрального коефіцієнту ефективності використання капіталу і трудових ресурсів з коефіцієнтом автономії у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області в середньому за 2006–2010 рр.*

У ТОВ «Агрофірма «Добро», ВАТ «Сільгосптехніка», ФГ Агрофірма «Базис», СВК «Зоря», ТОВ «Сузір'я», ТОВ «Прогрес», СТОВ «Нива» відносний інтегральний коефіцієнт ефективності використання капіталу і трудових ресурсів у порівнянні з коефіцієнтом автономії вищий за встановлену межу $U > 1$. Це свідчить про фінансову стійкість, вказаних підприємств і відбивається у збалансованості грошових і товарних потоків, доходів і витрат, засобів і джерел їх формування. Загалом фінансова стійкість і стабільність виробничої діяльності аграрних підприємств залежать від результатів виробничої, комерційної й фінансової діяльності. Успішне виконання виробничого й фінансового планів позитивно впливає на виробничу діяльність сільськогосподарських підприємств у цілому, і є запорукою підвищення її ефективності.

Проаналізуємо порівняння відносного інтегрального коефіцієнту ефективності використання капіталу і трудових ресурсів з коефіцієнтом абсолютної ліквідності сільськогосподарських підприємств Черкаської області (рис. 4).

Розбіжності полігонів порівняння відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу і трудових ресурсів з коефіцієнтом абсолютної ліквідності (рис. 4) більш суттєві для підприємств: СВК «Зоря», ТОВ «Сузір'я», ТОВ «Червона зірка», ТОВ «Чорна Кам'янка», СТОВ «Княжа», ТОВ «Полянецьке», ПП «Дмитрушки», СТОВ «Верхнячка — Агро». Зазначені

сільськогосподарські підприємства неспроможні перетворювати свої активи на гроші з метою виконання певних платежів. Основними причинами зниження абсолютної ліквідності підприємств є збиткова діяльність, а також збільшення поточних зобов'язань, фінансування капітальних витрат за рахунок поточних зобов'язань, зменшення власного капіталу.

Рис. 4. Полігон порівняння відносного інтегрального коефіцієнту ефективності використання капіталу і трудових ресурсів з коефіцієнтом абсолютної ліквідності сільськогосподарських підприємств Черкаської області в середньому за 2006–2010 рр.*

Відповідно рекомендації щодо покращення рівня абсолютної ліквідності передбачають, насамперед, досягнення прибутковості, що передбачає збільшення обсягів збуту та зменшення витрат, залучення довгострокових позик на фінансування капітальних витрат, або відмова від інвестиційних проектів. Також важливим є раціональне стратегічне управління наявними фінансовими ресурсами, зокрема визначення оптимальних обсягів виробничих запасів, управління дебіторською заборгованістю, координація планів виробництва та збуту, забезпечення безперебійної роботи аграрних підприємств тощо. Тобто вихід зі скрутного становища і підвищення ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств вимагає розробки та впровадження стратегічного управління. Забезпечення достатнього рівня ліквідності та платоспроможності є запорукою ефективної виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств та стабільного розвитку.

Проведемо аналіз порівняння відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу і трудових ресурсів з рентабельністю капіталу сільськогосподарських підприємств Черкаської області. Розбіжність полігонів порівняння відносного інтегрального коефіцієнта ефективності

використання капіталу і трудових ресурсів з рентабельністю капіталу спостерігається для підприємств: ТОВ «Чорна Кам'янка», ПСП «Привітне», ТОВ «Сузір'я». Це свідчить про низьку ефективність залучення інвестицій у підприємство. Для удосконалення виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств потрібно здійснити наступне: прискорити оборотність оборотних коштів через активізацію системи постачання; знизити витрати електроенергії через проведення ревізії обладнання, зменшення витрат на обробку продукції через модернізацію обладнання та нові технології; розробити гнучку систему знижок та кредитування для оптових покупців, удосконалення системи стратегічного управління. Ці всі заходи будуть запорукою підвищення виручки, а також прибутку на необхідну величину, що дозволить підвищити рентабельність капіталу.

Висновки. Отже, з проведеного економіко-математичного аналізу порівняння відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу і трудових ресурсів з економічними показниками (рентабельність капіталу, продуктивність праці працівника, оборотність оборотного капіталу, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт автономії), можна зробити наступні висновки: відносний інтегральний коефіцієнт ефективності використання капіталу і трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств має позитивну тенденцію і корелює з рентабельністю капіталу, продуктивністю праці працівника, оборотністю оборотного капіталу. Нестабільна тенденція з коефіцієнтом абсолютної ліквідності і з коефіцієнтом автономії, але й для нього розбіжність спостерігається у 7 підприємств з 20 досліджуваних.

Таким чином, маємо підстави стверджувати, що запропонований нами відносний інтегральний коефіцієнт ефективності використання капіталу і трудових ресурсів може бути використаний для оцінки економічної спроможності аграрного підприємства порівняно з конкурентними підприємствами. Він носить більш загальний характер, ніж кожен з окремо розглянутих економічних показників. Підводячи підсумок, можна зауважити, що в цілому запропонований нами як критерій ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств відносний інтегральний коефіцієнт ефективності використання капіталу і трудових ресурсів із загально прийнятними економічними показниками можна використовувати для оцінки конкурентних позицій сільськогосподарських підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аметов Р. Виробнича функція в економічному зростанні / Р. Аметов // Економіка України. — 2003. — № 12. — С. 40–45.
2. Калініченко А. В. Роль математичних методів у сільськогосподарських дослідженнях / А. В. Калініченко // Агроекологічний журн. — 2004. — № 4. — С. 53–55.
3. Любіч О. О. Застосування математичних моделей і кількісних методів у прийнятті управлінських рішень / О. О. Любіч // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 6. — С. 16–19.

4. Пляшкевич О. М. Виробничі функції в аналізі технологій підприємств ААЭКС / О. М. Пляшкевич // Экономика научно-технического прогресса. — 2004. — № 2 (14). — С. 27–34.

Одержано 9.11.11

Предложенный относительный интегральный коэффициент эффективности использования капитала и трудовых ресурсов может быть использован для оценки конкурентных позиций сельскохозяйственных предприятий по сравнению с конкурентными предприятиями. Он носит более общий характер, чем любой из отдельно рассматриваемых экономических показателей.

Ключевые слова: *моделирование, стратегическое управление, стратегия, производственная деятельность, сельскохозяйственные предприятия.*

The suggested relative integral co-efficient of the efficient use of capital and labour resources can be used to assess the position of agricultural enterprises compared with other competitive enterprises. It has a more general character than any of other separately considered economic indicators.

Key words: *modeling, strategic management, strategy, production activities, agricultural enterprises.*

УДК 336.77:631.11

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНІЙ ГАЛУЗІ

**С.М. КОЛОТУХА, кандидат економічних наук
А.О. ЛЯШКОВ**

В статті досліджуються проблеми розвитку ринку землі і його фінансове забезпечення в контексті проекту Закону України «Про ринок земель».

Основною метою державної аграрної політики є гарантування продовольчої безпеки, утвердження пріоритетного розвитку агропромислового виробництва, забезпечення соціальної спрямованості аграрного власника в аграрній сфері, формування сучасного конкурентоспроможного виробництва з виходом на світовий продовольчий ринок, а також охорона навколишнього природного середовища, збереження та раціональне використання природних ресурсів [1]. Головними засадами досягнення поставленої мети є реформа земельних відносин в країні, а саме прийняття Закону України «Про ринок

земель», який передбачає основні нормативно-правові основи земельних відносин в контексті аграрної реформи.

Методика досліджень. В процесі досліджень використано наступні методи досліджень: діалектичний, монографічний, аналізу, порівняння, узагальнення, графічний та інші.

Результати досліджень. Необхідність запровадження ринку землі в країні зумовлено зміною структури земельного фонду за формами власності (табл. 1)

**1. Зміна структури земельного фонду за формами власності
з 01.11.1990 р. по 01.01.2010 р.**

Роки (звітна дата)	Загальна площа земель на звітну дату	Землі, які перебувають у власності					
		Державній		Приватній		Колективній (згідно з державними активами)	
		тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
01.11.1990 р. (01.01.1991 р.)	60354,8	60354,8	100	—	—	—	—
01.01.1996 р.	60354,8	36310,5	60,2	1925,4	3,2	22118,9	36,6
01.01.2001 р.	60354,8	30166,5	50,0	29109,2	48,2	1079,1	1,8
01.01.2002 р.	60354,8	30027,1	49,7	29807,0	49,4	520,7	0,9
01.01.2003 р.	60354,8	29872,2	49,5	30178,0	50,0	304,6	0,5
01.01.2004 р.	60354,8	29795,9	49,4	30326,3	50,2	231,7	0,4
01.01.2005 р.	60354,8	29671,4	49,2	30542,8	50,6	140,6	0,2
01.01.2006 р.	60354,8	29595,6	49,0	30642,1	50,8	117,1	0,2
01.01.2007 р.	60354,8	29549,6	49,0	30704,3	50,9	100,9	0,1
01.01.2008 р.	60354,8	29476,9	48,9	30793,9	51,0	84,0	0,1
01.01.2009 р.	60354,8	29357,8	48,7	30920,1	51,2	76,9	0,1
01.01.2010 р.	60354,8	29246,5	48,5	31035,7	51,4	72,6	0,1

В результаті проведення земельної реформи в Україні сформовані принципово нові земельні відносини, в основі яких лежить приватна власність на землю, її оренда, спадкування, дарування, міна тощо.

Нині землі державної власності надаються в користування або в оренду, проте близько 4,2 млн. га сьогодні ні в оренді, ні в постійному користуванні. Вартість цих земель — близько 47 млрд. грн. Для прикладу, якщо ці землі здати в оренду і дотримуватися норми, що орендна плата не менше 3% від нормативно-грошової оцінки, то це в бюджет давало б 1,5 млрд. грн. щорічно.

Практично в кожному регіоні є зразки вмілого господарювання в нових ринкових умовах.

Окреме питання — ціна землі. Її нормативно-грошова оцінка не змінювалась уже 20 років і явно занижена. Наша земля у найкращих областях України аж ніяк нині не може коштувати від 8 до 18 тисяч гривень за гектар. В

той час як у Польщі вартість одного гектара 5 тисяч доларів, а у Франції середня ціна 7,5 тисяч євро, і це за землю, в яку для того, щоб отримати порівняльний з українською землею урожай, потрібно вкласти в 50–70 разів більше коштів. Тому вартість української землі необхідно збільшувати принаймні вдвічі. Хоча Уряд прийняв постанову, за якою збільшив нормативну грошову оцінку земель сільськогосподарського призначення. Тепер нормативно-грошова оцінка гектара ріллі стала дорожчою у 1,7 раза. В основі цих розрахунків — рентний дохід від виробництва зернових. Він фактично зріс за цей час в середньому на 70%, тож і вивели цифру 1,7. Проте розрахунок даного коефіцієнта викликає сумнів, бо в нашій країні не однакові ґрунти, кліматичні зони, різна врожайність та спеціалізація, а ми тепер той же коефіцієнт множитимемо на різні за якістю землі. Крім того за оцінками вчених понад 40% українських сільгоспземель піддано деградації. Ґрунти втрачають гумус та поживні елементи, переущільнюються, еродують. За століття вміст гумусу змалів з 13–14 до 3–4 відсотків [2]. А це також впливає на нормативно-грошову оцінку землі.

Нині сільгоспугіддя України щороку втрачають близько 600 млн. тонн ґрунту та 16 млрд. м³ поверхневої води, котрої вистачило б для формування 16 млн. тонн зерна. Площа деградованих ґрунтів з року в рік збільшується на 80 тис. га. Майже кожний третій гектар (30,7%) — еродований. Землі, що зазнали руйнівної дії води та вітру у Луганській, Донецькій, Кіровоградській і Чернівецькій областях становить 50–65 відсотків орних площ. У степовій зоні дві третини землі мають знижену родючість. Кожний четвертий гектар — кислий, а в зонах Лісостепу і Полісся — майже кожний другий (49,7–47,4%). Особливо великі площі (52,1–65,0%) кислих ґрунтів у Вінницькій, Черкаській, Тернопільській і Хмельницькій областях.

Протягом останніх років українська земля використовується з повним ігноруванням фізичного закону повернення взятих поживних речовин.

Це призвело до нестабільності землеробства, зниження ефективності сільського господарства, особливо в роки, коли все частіше трапляються природні катаклізми. Втрата врожаю на слабкозмитих ґрунтах становить 20%, середньозмитих — 40%, сильнозмитих — 60%. Щорічні сумарні збитки держави виливаються в суму 12,76 млрд. грн., а втрати чистого прибутку — 7,4 млрд. грн.[3].

При цьому сільгоспвиробники не завжди мають доступ до позичкових коштів (табл. 2).

Поки-що із-за відсутності цивілізованого ринку землі село відчуває гостру нестачу інвестицій, яка пов'язана з тотальним недокредитуванням аграрної галузі. Кредитні організації не бажають надавати сільським товаровиробникам кредити по причині великих ризиків, а також із-за відсутності механізму управління земельними ділянками, у випадку, коли позичальник коштів не в змозі повернути позику. В цих умовах українським банкам вигідніше грати на фондовому ринку США, а в сучасних умовах — на

курсів різниці гривні, ніж вкладати в реальний сектор економіки. Проте за підрахунками вчених завдяки заставі права оренди сільгоспвиробники зможуть одержувати близько 100 млрд. гривень кредитних ресурсів на рік.

2. Обсяг та вартість кредитів для сільського господарства порівняно з іншими галузями

Показники	Обсяг (залишки) на кінець липня, млрд грн.		Середньозважені процентні ставки (з урахуванням овердрафту), %					
			липень 2011 року			липень 2010 року		
	2011	2010	усього	грн	ін. валюта	усього	грн	ін. валюта
Сільське господарство	32934	26798	11,7	15,7	15,6	16,4	17,7	9,4
Переробна промисловість	122107	110516	12,0	14,9	14,6	12,6	13,6	10,8
Добувна промисловість	13059	10885	12,7	15,2	15,2	12,7	18,3	11,0
Будівництво	44580	41984	17,4	17,9	18,0	17,6	17,9	12,1
Торгівля	192636	166249	13,1	13,9	13,2	11,5	11,9	8,7
Електроенергія, газ та вода	16970	10761	9,7	10,0	9,5	17,2	19,2	12,4

Кожна країна відпрацьовує довготермінову стратегію розвитку земельних відносин, враховуючи економічні, політичні і соціальні особливості та фінансові можливості.

В Китаї земля залишається в державній власності. Передача її в приватні руки, за думкою китайських вчених, означало б створення дрібних сільськогосподарських структур, що обмежувало б використання сільгоспмашин, стримувало б розвиток виробничих сил. Через це колективна власність на землю розглядається як основний принцип нової економічної системи, яка створює умови для розвитку і підйому добробуту народу, впливає на ефективне ведення господарської діяльності.

Завдячуючи цим реформам, за останні 30 років Китай збільшив виробництво ВВП на душу населення більш ніж в чотири рази, м'яса — з 19,2 млн. т в 1986 році до 63,4 млн. т в 2001 році. Споживання м'яса, риби та морепродуктів з 1970 по 2003 рік збільшилось більш ніж в п'ять разів, молочних — біля семи, овочів — більше п'яти, фруктів — більш ніж в десять разів.

Китайські економісти план і ринок не пов'язують з тією чи іншою системою. Вони рахують, що ці категорії є лише формою і методом управління економікою, план і ринок ніколи не існували в чистому вигляді, а їх співвідношення змінювались в різні періоди і в різних країнах. Історія людства — це, перш за все, історія розвитку товарного господарства від простого до сучасного. З поглибленням китайських реформ змінювались відношення до цих

економічних категорій. Спочатку план був основою соціалістичної системи, а ринок виступав в якості додатку, а потім почався пошук оптимального поєднання плану та ринку. Сьогодні план та ринок як два колеса на осі китайської моделі економічного розвитку, які забезпечують високі темпи розвитку виробництва [4].

Однією з негативних умов прийняття Закону України «Про ринок земель» є терміни проведення інвентаризації земель сільгосппризначення, яку планується завершити до 1 січня 2015 року. Це беззаперечно не логічно.

На користь прискорення земельної реформи свідчать наступні данні, 1,3 млн. власників паїв уже померли, проте ділянки 400 тисяч із них не успадковані — це угіддя площею понад 3 млн. га. Крім цього 330 тисяч паїв вважаються не витребуваними, площа, відведена згідно зі схемами розпаювання під дороги, становить понад 600 тисяч га, але вона використовується як рілля, а це значить, що хтось одержує неоподатковані прибутки. Так, в 2011 році на Вінниччині вдалося виявити 60 тисяч га не облікованої землі, за рахунок чого додали 120 млн. грн. на паї громадянам.

За висновками експертів, Україна за наявністю родючих земель — одна із найбагатших країн світу. Майже 70% території займають сільськогосподарські угіддя, але на них припадає лише 17,4% кадастрової експертної оцінки, а на землі населених пунктів — 4,2% за площею — 70,3% за вартістю [5]. Це означає, що землі, які використовуються під забудови, потреби промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, набагато дорожчі сільськогосподарських угідь. У реальній практиці це зовсім не так, адже у 2008 році лише переуступка корпоративних прав на право оренди землі для окремих бізнесових структур у деяких областях обійшлась від 600 до 1000 дол. США за 1 га [6].

Тіньові оборудки із сільськогосподарськими угіддями сприяють корупції, створюючи процес капіталізації прибутків, уповільнюючи нагромадження капіталу в галузі аграрного виробництва. За таких умов земельний ресурс не використовується як фактор виробництва на рівні з працею і капіталом. В результаті аграрний сектор і сільське населення з об'єднаного виробничого капіталу (з вартістю сільгоспугідь) мають норму прибутку 0,6%, а інші сектори економіки — 4,5%. Частка доданої вартості аграрного сектору становить лише 8,7% у доданій вартості по економіці країни. Для забезпечення норми прибутку в 4,5% аграрний капітал має становити понад 820 млрд. грн.. Це дасть змогу задовольнити первинні потреби селян і забезпечити приріст виробничого капіталу для функціонування галузі в режимі простого відтворення. Одержати додану вартість, достатньо для розширеного відтворення та забезпечення сталого розвитку сільських територій, можна при нормі прибутку на рівні 7% та аграрному капіталі в сумі 1278 млрд. грн. [7].

Другою причиною розвитку ринку землі є брак фінансових ресурсів для розвитку аграрної галузі. За підрахунками вчених, для того щоб АПК став на шлях інноваційного розвитку, він щороку має одержувати не менше 100 млрд.

гривень кредитних ресурсів. Проте в найсприятливіший для аграріїв 2008 рік вони змогли позичити в банках лише 21 млрд. гривень, а в 2011 році — лише 7 млрд. грн. Унаслідок цього більшість господарств вимушені користуватися застарілою технікою, кожен гектар ріллі недоодержує мінеральних та органічних добрив, засобів захисту тощо понад 2 тисячі гривень. Через це, урожайність зернових в Україні у 2–2,5 рази, а продуктивність тваринництва удвічі нижчі, ніж у країнах ЄС.

Чим можна заповнити цей вакуум кредитних ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників?

По-перше, створити Державний земельний іпотечний банк, який через три роки зможе давати аграріям 100 млрд. гривень кредитів на рік. Протягом трьох — п'яти років планується направляти йому по 10–15 млрд. грн. рефінансування від Нацбанку під 7,25 відсотка. Державний земельний іпотечний банк зможе надавати кредити сільгоспвиробникам або рефінансуватиме комерційні кредити установи під 8,5%, за умови, якщо ті позичатимуть гроші сільгоспвиробникам не більше як під 10 відсотків. Таким чином, завдяки ліквідній заставі сільгоспвиробник одержить необхідну кількість коштів для того, щоб дати землі все, що їй потрібно, та здобути максимальну віддачу від цієї інвестиції [8].

Розвиток іпотечних відносин в сільському господарстві в сучасних умовах набуває великого значення у зв'язку з необхідністю залучення додаткових інвестицій в агропромисловий комплекс з метою відродження сільськогосподарських підприємств різних форм власності. Низька якість іпотечного забезпечення обмежує доступ сільськогосподарських підприємств до кредитних ресурсів і підвищує кредитні ризики банків. У зв'язку з цим становлення земельного ринку є, на наш погляд, першочерговою задачею, вирішення якої дозволить запустити в дію механізм іпотечного кредитування в сільському господарстві, де в якості іпотеки будуть сільськогосподарські угіддя, що буде сприяти залученню інвестиційних кредитів.

Використання іпотечних механізмів дозволяє суб'єктам господарювання:

- отримати кредит для купівлі земельної ділянки і розпочати власну справу, використовуючи її;
- розширити існуюче господарство за рахунок покупки нової нерухомості, в тому числі нових земельних ділянок, будівель споруд;
- поновити оборотний капітал.

Переваги іпотеки в тому, що отримавши кредит, власник земельної ділянки може продовжувати господарювати на заставленій ділянці та, в повній мірі, користуватися плодами власної праці, здобуваючи доходи, відчувати її, передавати в оренду, або ж іншим чином розпоряджатися за згодою заставоутримувача, якщо інше не передбачено договором.

При формуванні системи земельних іпотечних банків, на наш погляд, принциповим є питання про надання самому банку права мати землю у

власності, в т.ч. у складі статутного капіталу банку. Проте слід відмітити, що проведення банками заставних операцій не обов'язково повинно бути пов'язано з дозволом банкам ставати великими землевласниками. Наприклад, в США великі банки, що придбали землю в результаті втрати заставодателем права її викупу або іншим шляхом, не можуть стати землевласниками і повинні продати землю в короткий термін.

Світова практика свідчить про те, що система об'єднання банківських і земельних капіталів сформувала особливі фінансово-кредитні заклади. До них можна включити земельні, сільськогосподарські і комерційні банки, товарно-кредитні корпорації, асоціації виробничого кредиту, адміністрації по справах фермерів, небанківські кредитні заклади.

Розвиток ринкових відносин безперечно впливає на формування ринку землі.

Під ринком землі трактується фрагмент економічного простору, сфера дії економічних форм, що забезпечують процеси купівлі-продажу, оренди, застави, обміну і успадкування земельних ділянок. Узагальнено ринок землі може характеризуватися як економічна сфера проведення операцій з землею.

Оборот землі сільськогосподарського призначення представляє собою перерозподіл земельних ділянок між власниками, користувачами, орендарями, що відбуваються в разі зміни власника або угоди, з передачею або без передачі прав власності на землю.

Висновки. Для подальшого розвитку земельної реформи та удосконалення земельних відносин необхідно:

- провести державну інвентаризацію земель;
- завершити розробку механізму включення вартості землі в економічний оборот і його правового забезпечення;
- сформувати нову й удосконалити існуючу законодавчу базу з питань розвитку земельних відносин та ефективного використання земель сільськогосподарського призначення;
- розробити правові й соціально-економічні механізми ефективної реалізації прав власності на землі сільськогосподарського призначення;
- удосконалити орендні земельні відносини в сільському господарстві шляхом формування конкурентного середовища серед орендарів землі, усебічного захисту і гарантування прав селян-орендодавців;
- розробити нову методику нормативної грошової оцінки земель на сучасній нормативній основі;
- запровадити економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення;
- розробити цільову програму відтворення родючості ґрунтів;
- забезпечити підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення та відтворення їх родючості на основі запровадження органічного виробництва;

- впровадити системи екологічнобезпечних технологій вирощування сільськогосподарських культур;
- розширити застосування ґрунтозахисних технологій обробітку ґрунту, адаптованих до зональних особливостей;
- удосконалити порядок і системи ведення державного земельного кадастру і моніторингу земель, організувати забезпечення землевласників та землекористувачів інформацією про якість ґрунтів [9].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рябоконь В.П. Соціально-економічна сутність аграрної політики та шляхи її реалізації / В.П. Рябоконь // Економіка АПК. — 2011. — №6. — С. 3.
2. Ясиновський В. Землетворець / В. Ясиновський // Землевпорядний вісник 2011. — №6. — С. 16.
3. Сайко В. Повернімо землі її силу. / Сільські вісті. 25 лютого 2011 р. — С. 1
4. Милосердов В.В. Опыт формирования земельных отношений в Китае / В.В. Милосердов // Економіка АПК, 2009. — №5. — С. 146.
5. Пасхавер Б.Й. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія. / Б.Й. Пасхавер: стенограма Одинадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. (Київ, 26–27 лютого 2009 р.). — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — С. 80.
6. Кириленко І.Г., Павлов О.І. Проблеми українського села та їх вирішення в контексті аграрних трансформацій. / І.Г. Кириленко, О.І. Павлов // Економіка АПК. — 2010. — №7. — С. 30.
7. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення доходності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період. / П.Т. Саблук: матеріали стенограми Десятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. (Київ, 10–11 квітня 2008 р.). — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — С. 31, 32.
8. Безуглий М. Ринок землі — не самоціль // Сільські вісті. 15 липня 2011 р. — С. 1, 2.
9. Федоров М.М. Земельна реформа і розвиток ринкових земельних відносин. / М.М. Федоров. // Економіка АПК. — 2011. — №7. — С. 59–60.

Одержано 10.11.11

Обосновываются теоретические аспекты необходимости развития рынка земли в Украине, рассматривается механизм кредитного обеспечения земельных отношений в контексте проекта Закона Украины «О рынке земель». Показан опыт развития земельных отношений в других странах и разработаны пути совершенствования этих отношений в стране.

Ключевые слова: *рынок земли, механизм кредитного обеспечения, земельные отношения.*

Theoretical aspects of the necessity of land market development in Ukraine were grounded, the mechanism of credit support of land relations according to the Law of Ukraine “About Land Market” was considered. The experience of developing land relations in other countries was shown and the ways to improve these relations in the country were developed.

Key words: land market, the mechanism of collateral, land relations.

УДК 336.77:338.434 (477.44)

РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ АГРОФОРМУВАНЬ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

**Г.В. КОРНІЙЧУК, аспірант
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААНУ**

Розглянуто сучасний стан інвестиційно-інноваційного розвитку агроформувань Вінницької області та виявлено потребу сільськогосподарських підприємств різних форм власності у залученні додаткових інноваційно-інвестиційних ресурсів. Обґрунтовано необхідність збільшення обсягів довгострокового кредитування для забезпечення інноваційного розвитку агроформувань регіону.

Процес інноваційного розвитку економіки та банківське кредитування знаходяться у тісному взаємозв'язку, так як кредит може виступати як альтернативним джерелом фінансування науково-технічних проєктів або ж як додатковий грошовий ресурс, необхідний для вирішення поточних і довгострокових господарських потреб.

Дослідженням сучасного стану та напрямків стимулювання розвитку інвестиційно-інноваційного забезпечення аграрного сектору економіки присвячені роботи О.І. Дадія, М.Я. Дем'яненка, П.Т. Саблука, С.А. Володіна, М.Х. Корецького, С.А. Володіна та багатьох інших науковців. Не зменшуючи вагомості напрацювань наукового загалу, все ж слід відзначити, що залишається недостатнім розгляд питання кредитного забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку агроформувань

Методика досліджень. Теоретичними і методологічними основами дослідження були діалектичний метод пізнання економічно-фінансового стану інвестиційного кредитування агроформувань Вінницької області та системно-комплексний підхід до оцінки системи довгострокового банківського кредитування агроформувань регіону.

Результати досліджень. Ефективне функціонування усіх галузей агропромислового комплексу в сучасних умовах вимагає інвестиційної активності, яка б забезпечила підприємства такими необхідними грошовими

ресурсами. У Банківській енциклопедії за ред. А.М. Мороза інвестиції трактуються як сукупність витрат, що реалізуються у формі довгострокових вкладень капіталу в різні галузі економіки з метою отримання підприємницького доходу, прибутку, процента[1].

Інвестиції — важлива передумова впровадження інновацій, розширеного відтворення виробництва на основі оновлення матеріально-технічної та технологічної бази. Одним із найважливіших внутрішніх джерел інвестиційних ресурсів в Україні є банківські кредити [6].

Статистика свідчить, що у розвинутих країнах 70% обігових коштів на розвиток аграрного сектору формується за рахунок банківського кредитування, в Україні цей показник становить лише 20%. На жаль, в Україні на сьогоднішній день не існує досконалої системи кредитування агроформувань, проте слід зазначити, що за останні роки збільшилась частка банківських кредитних вкладень в сільське господарство.

Міцний фінансовий стан підприємств АПК є основою їх розвитку та ефективного функціонування. Основним джерелом фінансування сільськогосподарського виробництва залишаються власні кошти підприємств(нерозподілений прибуток та амортизаційні відрахування). Проте нормальне відтворення основних засобів вимагає значно більшого рівня фінансування, ніж рівень амортизаційних відрахувань, який закладається в собівартості продукції. А прибутку підприємств зазвичай ледве вистачає для безперерйного процесу виробництва, не говорячи уже про інвестиційно-інноваційний розвиток агроформувань.

Обсяги інвестицій на формування основних засобів у сільському господарстві зменшувалися з початку 90-х років, тенденція до їх зростання намітилась лише з 2000 р. (індекс їх росту до рівня 2000 р. у 2001 р. — 1,52, у 2002 р. — 1,82, у 2003 р. — 2,01, у 2004 р. — 3,21, у 2005 р. — 4,80, у 2006 р. — 6,9, у 2007 р. — 7,1, у 2008 р. — 7,9). Але цих обсягів недостатньо для забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств. При цьому кількість підприємств, що здійснювали інвестиції, складала близько 40%. Частка великих підприємств в загальному обсязі валових капітальних інвестицій — лише 5,8%, середніх — 81,8%, а малих — 12,4%. Інвестиції спрямовувались на будівництво (25,6%) і на придбання основних засобів (понад 62%) [3].

Вінниччина має один із найпотужніших серед регіонів держави агропромисловий комплекс.

В агропромисловому комплексі області здійснюють діяльність 717 сільськогосподарських підприємств, 1403 фермерських господарств, 653,3 тис. особистих селянських господарств, 87 великих підприємств харчової та переробної промисловості, понад 291 малих переробних підприємств, 103 агросервісних підприємств та організацій, 4 науково-дослідні станції, інститут кормів НААНУ, аграрний університет, 4 аграрних коледжі та 5 технікумів.

Зокрема, обсяги валової продукції сільського господарства у Вінницькій

області у 2009 році склали 2743767 тис.грн, у тому числі рослинництва — 2228056 тис.грн; тваринництва — 515711 тис.грн. В області функціонує 2107 сільськогосподарських підприємств, їх рентабельність становить 9,0%.

Нами був проведений аналіз структури джерел фінансових ресурсів трьох підприємств Вінницької області різних форм власності (ДП ДГ «Олександрівське», ТОВ «СОП «Михайлівське», ДП ДГ Вінницької ДСГДС). На основі даного дослідження можна зробити висновок, що сільськогосподарські підприємства гостро відчувають нестачу зовнішніх джерел фінансування. Більшу частину фінансових ресурсів агроформувань складає виручка від реалізації продукції, тобто власні джерела фінансування. Частка її в структурі джерел доходів є досить суттєвою (більше 90%). Відсоток банківських кредитів є незначним і коливається у межах 0,11–6,19%. Слід зазначити, що більше кредитних ресурсів залучалося спільним орендним підприємством, ніж державними підприємствами. Ця закономірність можна пояснити тим, що вагоме місце у структурі фінансових ресурсів державних підприємств займають бюджетні асигнування.

На даний час довгострокові кредити, які так необхідні для інвестиційно-інноваційного розвитку, є недоступними для більшості агроформувань. Наслідком такої ситуації є недостатня забезпеченість підприємств галузі матеріально-технічними ресурсами, сучасною сільськогосподарською технікою та неможливість розроблення довготермінової стратегії розвитку з використанням довгих кредитних ресурсів.

Починаючи з 2004 року спостерігалось збільшення обсягів кредитних коштів, які залучались підприємствами агропромислового комплексу. Найбільше кредитних ресурсів було залучено у 2008 році, після чого спостерігалось різке скорочення обсягів кредитування, однією з основних причин цього стала економічна криза. Станом на 28 жовтня 2010 року за оперативними даними з регіонів в Україні 1848 підприємств агропромислового комплексу залучили кредитних коштів в обсязі понад 6,8 млрд. грн., що на 33,0% більше, ніж на відповідну дату минулого року. Із залучених коштів, короткострокових кредитів — понад 4,8 млрд. грн., середньострокових — понад 849,0 млн. грн., а довгострокових — понад 1,1 млрд. гривень.

Зокрема, у Вінницькій області з 2005р. по 2008р. збільшилися обсяги кредитування агроформувань на 581 млн. грн. Проте, внаслідок економічної кризи у 2009 році сума наданих кредитних ресурсів різко скоротилася і становила 301,7 млн.грн. Тенденція до незначного поживавлення у сфері кредитування сільського господарства спостерігалась уже наприкінці 2010 року, коли кредитів було видано на 92,9 млн.грн більше, ніж у попередньому 2009 році (рис. 1).

Позики в аграрному виробництві залучаються в основному для здійснення кредитно-розрахункових операцій, поповнення власних фінансових ресурсів та здійснення інвестиційно-інноваційної діяльності.

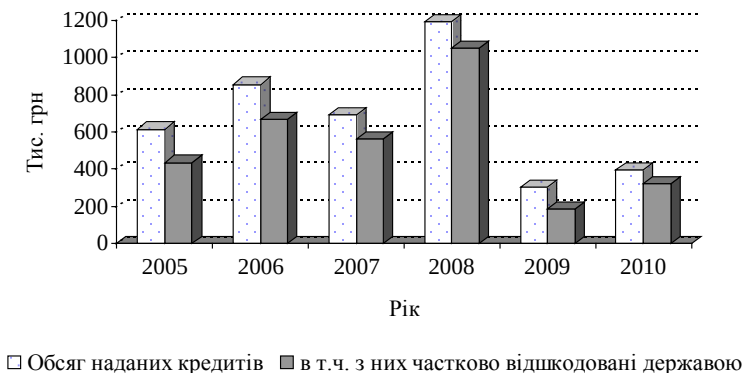

Рис. 1. Обсяги кредитування агропромислових підприємств Вінницької області

Серед українських комерційних банків, найактивнішу участь у кредитуванні підприємств агропромислового комплексу приймають «Райффайзен Банк Аваль», Приватбанк, Укрсоцбанк [2].

Райффайзен банк «Аваль» є лідером по кредитуванню сільського господарства України, маючи різноманітні спеціалізовані кредитні продукти для аграрного сектору. За обсягами та динамікою зростання кредитного портфеля Вінницька обласна дирекція Райффайзен банку «Аваль» впевнено лідирує у банківському секторі Вінниччини, де сьогодні пропонують свої послуги 36 дирекцій та філій українських банків.

Протягом 2008–2009 р.р. відбулося значне падіння показників у сфері кредитування аграрних підприємств. Проте, починаючи з 2010 року почалось незначне поживавлення у сфері кредитування і було прокредитовано 102 сільськогосподарських підприємства, що на 58 більше, ніж у 2009р., проте на 453 менше, ніж у 2008р. З 2008 по 2009 р.р. відбулося зменшення надання вільних кредитних ресурсів на суму — 291501,1 тис. грн. Ці падіння спостерігались на фоні зростання середньозваженої ставки кредитування, яка в період з 2008 по 2009 р.р. зросла на 8,0%, але у 2010р. знову зменшилась на 4% і становила 23,1%. Тому як ми бачимо аграрна сфера опинилась у значній кризі, вихід з якої можна забезпечити лише за рахунок фінансової допомоги виробникам сільськогосподарської продукції з боку всіх можливих джерел фінансування, інвестування та їх економічної безпеки.

Оперативні дані щодо видачі кредитів суб'єктам АПК у Вінницькій області протягом 2008–2010р.р. свідчать, що лідером у кредитуванні аграрного сектора Вінницької області є Райффайзен Банк Аваль. За 2008 рік він прокредитував 118 позичальників, а за 2009 і 2010 відповідно 21 і 39

позичальників. На другому місці по кредитуванню агроформуваль Винницької області Приватбанк, а далі банк Надра.

Досвід банківського кредитування агропромислових підприємств Винницької області свідчить, що збитковість галузі, відсутність ліквідної застави, висока ймовірність неповернення кредитів та недосконалість законодавчих механізмів робили їх непривабливими для банків. Значний ризик неповернення кредитів змушує банки встановлювати високу процентну ставку за цими кредитами. Динаміка середньорічних відсоткових ставок за кредитами сільськогосподарських підприємств подана на рис. 2. Аналіз зміни відсоткових ставок за кредитом аграріїв в період з 2000 по 2008 р. свідчить про значне їх зниження. Проте ціна кредиту для сільськогосподарських товаровиробників досі залишається надто високою — 17,6%.

Рис. 2 Динаміка середньорічних відсоткових ставок за кредитами сільськогосподарських підприємств, %

У 2009 р. середньорічна відсоткова ставка аграріїв за кредитами сільськогосподарських підприємств знову зросла і становила 21,2%, хоча облікова ставка НБУ зменшилась в порівнянні з 2008р. і становила 10,25%. Такий стан банківського кредитування в деякій мірі обумовлений проявом світової фінансової кризи. Зі стабілізацією економічної ситуації в країні знизилася і відсоткова ставка на 3,8% у 2010 р. порівняно з 2009 р. Також у 2010 р. компенсація з бюджету за середньостроковими і довгостроковими кредитами агроформуваль збільшилась на 0,5 облікової ставки НБУ і становила 1,5, тоді як у 2009 р. була лише 1.

Процентні ставки, за якими сьогодні сплачуються кредити, залишаються досить високими і складають 24–27 відсотків річних, не зважаючи на зниження облікової ставки Національного банку до 7,75 відсотків [5].

Основним видом кредитного обслуговування аграрних підприємств на сьогоднішній день є банківські кредити короткострокового характеру, які у 2010

р. становили 71% від загального обсягу кредитних коштів, вкладених в агропромисловий комплекс України. Короткостроковий кредит слугує тим збалансовуючим елементом, що покриває різницю між загальною потребою у фінансових ресурсах і їх наявними обсягами. Обсяги наданих кредитів за терміном використання підприємствам АПК Вінницької області подано на рис. 3

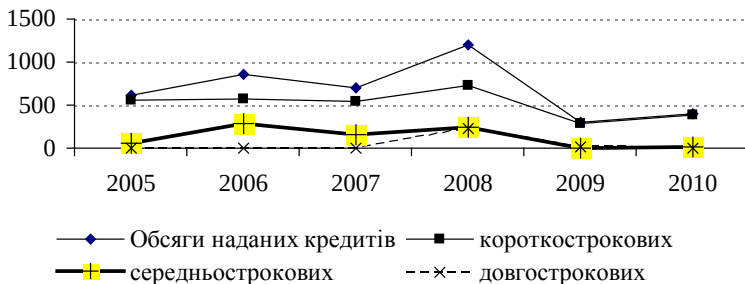

Рис. 3. Надання кредитних коштів підприємствам агропромислового комплексу Вінницької області за терміном використання в період з 2005 по 2010 рр.

З 2005 по 2010р.р. з усього обсягу наданих кредитних ресурсів переважали короткострокові кредити, найбільше їх було залучено у 2008 році на суму 7334,8 млн.грн, а найменше у 2009 році на суму 287,9 млн.грн. Незначний відсоток кредитних ресурсів залучався на середньострокові відтинки. Що ж стосується довгострокових кредитів, то в період з 2005р. по 2007р. вони взагалі не залучалися. Проте, у 2008 р. із загальної суми залучених кредитних ресурсів (1196,8 млн.грн) 225,4 млн.грн становили довгострокові кредити, але уже у 2009 році їх було залучено на суму 8,7 млн.грн, тобто на 216,7 млн.грн менше, ніж у попередньому році. У 2010 році із 394,6 млн.грн наданих кредитних ресурсів довгострокові кредити становили лише 0,1 млн.грн, тобто майже нічого. Судячи з наведених вище даних можна зробити висновок, що підприємства АПК Вінницької області гостро відчувають довгострокових кредитних ресурсів.

Щодо кредитів, які залучалися на інвестиційно-інноваційні цілі агроформуваннями Вінницької області, то тут ситуація наступна. З 2005 р. по 2008 р., тобто в докризовий період, частка цих кредитів у загальному обсязі наданих кредитів була досить значною (2005 р. — 56,3 тис.грн., 2006 р. — 280 тис.грн, 2007 р. — 150 тис.грн, 2008 р. — 460 тис.грн). Проте з 2009 р. відбулося різке зменшення загального обсягу наданих кредитів, в тому числі і інвестиційно-інноваційних (2009 р. — 14 тис.грн, 2010 р. — 11 тис.грн).

«Скорочення кількості тракторів і комбайнів в агроформуваннях на початок 2010 року становило 47%. Складність ситуації посилилася у 2009-му, коли через фінансову кризу український ринок сільськогосподарської техніки з

\$18 млрд скоротився більш ніж втричі. Кредитування АПК було у край обмеженим і дорогим і переважно торкалося короткострокових позик для забезпечення ліквідності капіталу. Відповідно можливість інвестувати в нову високопродуктивну техніку була у край обмежена», — вважає президент Українського клубу аграрного бізнесу Алекс ЛІССІТСА [4].

Висновки. Стимулювання розвитку довгострокового банківського кредитування сприяло б вирішенню питання залученню інноваційно-інвестиційних ресурсів у галузь АПК, зокрема, оновленню основних засобів і матеріало-технічної бази агроформувань Вінницької області. Проте, обсяги кредитування залишаються недостатніми для запитів підприємств АПК. Недостатній рівень капіталізації банків; досить високі відсоткові ставки; дефіцит необхідних технологій та досвіду ефективного проектного фінансування; відсутність надійної системи страхування кредитних ризиків; недосконалість трансформації заощаджень громадян в інвестиції; відсутність податкового стимулювання довгострокового інвестиційного кредитування аграрного сектору; недосконалість законодавчих механізмів у сфері кредитування; відсутність достовірної і достатньої інформації про стан сільськогосподарського підприємства на перспективу та його здатності до повернення кредиту являються основними гальмуючими чинниками на шляху поступу кредитування довговідтінкових проектів агроформувань.

Враховуючи досвід зарубіжних країн потрібно впроваджувати пільгове кредитування інноваційних проектів, гарантування державою позик, надання субсидій та дотацій на цілі науково-технічного розвитку, заохочення системи пільгового страхування ризиків інноваційного підприємництва. Застосування цих заходів сприяло б покращенню стану інвестиційно-інноваційного кредитування галузей сільського господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківська енциклопедія / під ред. д-ра екон. наук, проф. А.М.Мороза. — К.: ЕЛЬТОН, 1992. — 330 с.
2. Гідулян А. Доцільність та перспективи створення та розвитку агропромислового банку в Україні // Финансовые риски. Информационно-аналитическое агенство «Гроші та світ». — 2009. — № 1. — С. 33–39
3. Дем'яненко М. Я. Кредитування сільськогосподарських підприємств: теорія і практика / М. Я. Дем'яненко // Облік і фінанси АПК. — 2008. — № 7. — С. 9–19.
4. Мазур Є. Технічні кредити // Агробізнес сьогодні. — 2011. — № 7(206).
5. Матеріали офіційного сайту Міністерства аграрної економіки України [Електронний ресурс] — 2010. — Режим доступу: <http://minagro.kiev.ua/page/?11031>.
6. Сомик А., Жуйков С. Сучасний стан та напрями стимулювання розвитку банківського інвестиційного кредитування в Україні // Вісник НБУ. — липень. — 2010. — С.28–35.

Одержано 11.11.11

Развитие сельского хозяйства Украины характеризуется высокорисковой инвестиционной средой и как следствие такой ситуации агроформирования получают значительно меньшее количество инвестиционных ресурсов, чем им необходимо для инновационной деятельности. Активизация инвестиционного банковского кредитования агроформирований Винницкой области должна содействовать инновационному развитию предприятий отрасли, которое обеспечивалось бы на основе высоких технологий.

Ключевые слова: инвестиционно-инновационное развитие, долгосрочное кредитование, финансовое обеспечение.

The present state of investment and innovative development of agrarian enterprises of Vinnytsia region is considered. High risk investment environment results in considerably lower investment resources than it is necessary for innovative activity of agricultural enterprises in Ukraine. A more active investment bank crediting of agricultural enterprises in Vinnytsia region will facilitate innovative development of agrarian enterprises which would be ensured by high technologies.

Key words: investment and innovation development, long-term credits, financial support.

УДК 657.37:631.151

МОДЕЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

М. М. КОЦУПАТРИЙ, кандидат економічних наук

В.Ф. МЕРВЕНЕЦЬКА

**Державний вищий навчальний заклад "Київський національний
Економічний університет імені Вадима Гетьмана"**

Проведено аналіз теоретико-методичних засад і розроблені практичні рекомендації щодо вдосконалення формування інформації у внутрішньогосподарській звітності з урахуванням особливостей сільськогосподарського виробництва і потреб інформаційного забезпечення управлінської діяльності.

Розвиток підприємства та забезпечення його конкурентоздатності в сучасних умовах динамічної зміни ринкового середовища спонукає суб'єктів господарювання до пошуку ефективних інструментів оптимізації господарської діяльності та вдосконалення процесу прийняття управлінських рішень. У зв'язку з цим зростає потреба у використанні сучасних обліково-аналітичних інструментів стратегічного менеджменту та системи управлінського обліку і

внутрішньогосподарської звітності як засобів забезпечення відповідності діяльності підприємства його стратегічним цілям та ринковим пріоритетам розвитку. Зважаючи на це актуальним завданням є моделювання внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарських підприємств, адекватної потребам управління.

Теоретико-прикладні питання формування звітності сільськогосподарських підприємств і методичні підходи до її складання досліджували у своїх працях вітчизняні вчені: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, В.М. Жук, О.О. Канцуров, Г.Г. Кірейцев, М.М. Коцупатрий, М.В. Кужельний, Т.Є. Кучеренко, В.Ф. Палій, М.С. Пушкар, В.В. Сопко, Л.К. Сук, Н.М. Ткаченко та ін. Результати досліджень учених-економістів характеризуються глибиною теоретичних висновків, значущістю висвітлених питань і узагальнень та становлять значний вклад у розвиток вітчизняної системи обліку та звітності. Однак не отримали достатнього відображення проблеми формування внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарських підприємств відповідно до вимог управління основними чинниками розвитку їх діяльності.

Методика досліджень. У процесі написання статті використано абстрактно-логічний підхід до вивчення теоретичних і практичних проблем формування внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарським підприємством. Джерелами даних слугували дані внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарських підприємств, а також наукові та практичні розробки вітчизняних і зарубіжних учених.

Результати досліджень. Формування внутрішньогосподарської звітності на підприємстві має велике значення, оскільки вона є одним із джерел інформації про умови та результати діяльності суб'єкта господарювання. Така інформація дозволяє контролювати господарські процеси, що відбуваються на всіх етапах діяльності, здійснювати їх аналіз та приймати необхідні управлінські рішення. В системі центрів відповідальності накопичену інформацію внутрішньогосподарського обліку необхідно представити для користувачів у такій формі, яка б забезпечувала управлінські служби підприємства необхідною інформацією для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Відсутні у фінансовій та статистичній звітності, однак потрібні внутрішнім користувачам, дані про стан і результати діяльності центрів відповідальності наводяться у внутрішньогосподарській звітності суб'єкта господарювання.

Питання організації та формування внутрішньогосподарської звітності для потреб управління сільськогосподарським підприємством являє собою досить складну наукову та практичну проблему. Вибір сукупності показників звітності та здійснення заходів щодо її впровадження залежить від умов, що склалися в кожному конкретному підприємстві, у тому числі: організаційної структури підприємства, виду діяльності, стратегічних і поточних цілей, організації внутрішньогосподарських відносин, наявності центрів відповідальності, розуміння адміністрацією ролі та місця внутрішньогосподарської звітності як джерела інформаційного забезпечення

процесу управління, кваліфікації облікового персоналу та інших умов.

На сучасному етапі існують певні недоліки в організації інформаційних потоків у процесі управління. Зокрема, В. Палій визначає наступні недоліки внутрішньогосподарської звітності: узагальнення інформації для контролю обсягів продажу та визначення витрат без зв'язку із потребами окремих керівників, діяльність яких приносить дохід або потребує витрат; адресування інформації звітності не тим особам, що перебувають на передовій лінії, а їх керівникам та надання у звітах інформації із загальних питань, що уповільнює прийняття рішень за конкретними напрямками [5, с. 764–765]. Досліджуючи питання внутрішньогосподарської звітності вітчизняних підприємств, С.А. Кузнецова виділила типові недоліки надання облікової інформації: відсутність інформаційного забезпечення функцій управління; не забезпечується контроль за діяльністю окремих структурних підрозділів; відсутність забезпечення інформаційних потреб менеджерів середньої ланки; значні обсяги та дублювання облікової інформації; недотримання принципу синергічної єдності при організації процесу документування; незіставність даних у звітах; надання недостовірної інформації та такої, яка не використовується системою управління суб'єкта господарювання [2, с. 17].

Створення та використання такої системи звітності вимагає поетапного підходу: моделювання системи звітності в цілому та в її підсистемах; макетування системи звітності; проектування системи звітності; конструювання системи звітності; виготовлення системи звітності; випробування системи звітності; оцінка шляхів модернізації системи звітності; повернення до аналізу створення системи звітності, а також перспектив розвитку відтворених у звітності (у т.ч. показниках, формулах) планів і ідей. На думку російських дослідників Т.Ф. Пупшис та С.М. Галузіної для того, щоб керівництво підприємства мало змогу одержувати необхідні для прийняття управлінських рішень дані, необхідно будувати систему звітності “зверху вниз”, формулюючи потреби верхнього рівня управління і проектуючи їх на нижні рівні виконання, що, в свою чергу, забезпечить одержання на найнижчому виконавчому рівні таких первинних даних, які в узагальненому вигляді зможуть надати керівництву підприємства ту інформацію, яку воно потребує [6, с. 21].

Організація системи управлінського обліку та внутрішньогосподарської звітності в сучасних умовах повинна відповідати наступним вимогам:

- оперативності та забезпечувати необхідною інформацією для своєчасного аналізу, контролю та прийняття рішень з удосконалення виробничого процесу;
- достовірності відомостей, на основі яких приймаються рішення про оцінку діяльності підрозділів та їх стимулювання;
- давати можливість розмежовувати відповідальність між структурними підрозділами за результати роботи;
- забезпечувати інформацією для планування та прогнозування діяльності суб'єктів підприємництва;

- сприяти створенню мотиваційних механізмів, які дозволять гармонізувати інтереси та цілі структурних підрозділів з тактичними та стратегічними завданнями підприємства.

Досліджені параметри сучасної системи управлінського обліку та внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарських підприємств вказують на істотні недоліки. Формування інформації у внутрішньогосподарській звітності повинно здійснюватись в такій формі, яка була б зручною для визначення стратегії, планування, прийняття управлінських рішень, контролю й оцінки результатів діяльності підприємств. Проведені дослідження сільськогосподарських підприємств Черкаської області показали, що внутрішньогосподарська звітність недостатньо забезпечує необхідною обліковою інформацією управлінський персонал господарств. Так, лише 33,3% обстежених сільськогосподарських підприємств складають внутрішню управлінську звітність, 22,2 — звіти виключно в разі потреби через вибірку інформації із загальної сукупності даних бухгалтерського обліку, близько 30% формують бюджети за окремими сферами господарської діяльності. На більшості підприємств для забезпечення внутрішньогосподарського контролю використовують зведені дані первинних документів. Тільки 11,1% підприємств формують показники внутрішньогосподарської звітності відповідно до вимог користувачів [1, с. 331, 4, с. 10]. Форми регламентованих стандартних зведених документів бухгалтерського обліку не забезпечують у повній мірі менеджмент сільськогосподарського підприємства необхідною інформацією із важливих напрямків господарської діяльності. У зв'язку з цим потрібно вирішити ряд завдань внутрішньогосподарської звітності центрів відповідальності сільськогосподарських підприємств: формування сукупності показників звітності та структуризація за видами діяльності, місцями виникнення; оперативне і вичерпне відображення інформації про діяльність кожного центру відповідальності; обчислення фактичних результатів діяльності та порівняння їх із плановими; формування інформації у розроблених формах внутрішньогосподарської звітності. Кількість контрольованих і оцінювальних показників діяльності виробничих підрозділів має бути узгоджена із завданнями, які стоять перед підприємством, але при цьому потрібно виділяти основні функції кожного центру відповідальності для того, щоб забезпечити їх здатність до саморегулювання надання певної самостійності в оперативному прийнятті необхідних рішень на рівні підрозділу.

Грунтуючись на викладеному та на отриманих результатах дослідження нами рекомендовано наступні форми внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарських підприємств (табл.).

Представлена сукупність показників дозволяє сформувати необхідну інформацію в розрізі окремих структурних підрозділів підприємства для здійснення оперативного та функціонального менеджменту сільськогосподарського підприємства.

Рекомендовані форми внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарського підприємства

Форма звітності	Характеристика	Період складання
1	2	3
Звіт центру відповідальності _____ про виконання плану одержаної продукції за “__”____20__р.	Формує інформацію щодо отримання конкретного виду продукції рослинництва в натуральних величинах (зібрана площа, га; намолочено зерна, ц), містить планові показники на рік та фактичні — за кожний день та всього з початку робіт. Рекомендовано наводити відомості окремо за кожним комбайнером, а також підсумок за підрозділом.	Тиждень, місяць, квартал, рік.
Звіт центру відповідальності _____ про рух молока за “__”____20__р.	Відображує інформацію про надходження молока від надою (ранок, обід, вечір, всього за день), напями його витрат (реалізації, направлено на переробку, використання на внутрішньогосподарські потреби) та залишок на кінець робочого дня. Доцільно наводити відомості про жирність отриманого молока. Інформація формується за день (план, фактично) та з початку місяця (план, фактично).	Тиждень, місяць, квартал, рік.
Звіт центру відповідальності _____ про хід виконання ремонтних робіт і технічний догляд за “__”____20__р.	Наводиться інформація про ремонт та техогляд кожного транспортного засобу. Вказується вид робіт, причина поломки, запланований та фактичний строк, а також вартість проведення відповідних робіт.	Місяць, квартал, рік.
Звіт центру відповідальності _____ про виконання бюджету доходів і витрат за “__”____20__р.	Узагальнює витрати та доходи підприємства за статтями (план, фактично, перевитрати, економія).	Місяць, квартал, рік.
Звіт центру відповідальності _____ про виконання платіжного бюджету за “__”____20__р.	Відображує залишок на початок звітного періоду, надходження, витрачання та залишок на кінець звітного періоду грошових коштів підприємства за статтями. Інформація структурується за планом, фактично та відхиленням (перевитрати та/або економія).	Тиждень, місяць, квартал, рік.
Звіт центру відповідальності _____ про надходження грошових коштів за продукцію, роботи та послуги за “__”____20__р.	Формує інформацію про надходження грошових коштів від реалізації в розрізі замовників, видом реалізованої продукції (робіт, послуг). Містить в натуральних величинах обсяг реалізації, а також вартість згідно замовлення (рахунку). Суму надходження грошових коштів (план, фактично) доцільно поділяти на стоки: 1–10 днів; 11–20 днів; 21–31 днів.	Тиждень, місяць, квартал, рік.
Звіт центру відповідальності _____ з продажу за “__”____20__р.	Містить відомості щодо реалізації кожного виду продукції (робіт, послуг) у натуральних показниках (план, фактично), ціни (планова, відпускна) та доходу від реалізації з ПДВ (за планом, фактично та відхилення від плану).	Тиждень, місяць, квартал, рік.
Звіт центру відповідальності _____ про витрати на робочу силу за “__”____20__р.	Відображується інформація про кількісний склад працівників підприємства, їх рух за звітний період (прийнято на роботу, вибуло), використання робочого часу (люд. — год.), а також витрати на оплату праці за статтями (основна та додаткова заробітна плата, заохочувальні й компенсаційні витрати та інше).	Місяць, квартал, рік.

Продовження табл.

1	2	3
Звіт центру відповідальності _____ про капітальні інвестиції за “ ” 20 р.	Наводиться інформація про капітальні інвестиції в основні засоби та нематеріальні активи окремо за об’єктами необоротних активів. Містить порівняння здійснених витрат за звітний період за планом та фактично.	Місяць, квартал, рік.
Зведений звіт за ключовими показниками діяльності підприємства за “ ” 20 р.	Узагальнює відомості про основні показники господарської діяльності підприємства. Рекомендовано наводити інформацію про собівартість виробництва продукції (робіт, послуг), виручку від реалізації, прибуток (збиток), елементи витрат операційної діяльності, надходження та перерахування грошових коштів, дебіторську та кредиторську заборгованість тощо.	Місяць, квартал, рік.

Ефективність внутрішньої звітності безпосередньо залежить від її оперативності — своєчасності складання, подання та обробки даних. Тому одним із шляхів удосконалення системи внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарського підприємства є автоматизація облікового процесу.

Процес автоматизації дає змогу забезпечити повне та своєчасне задоволення інформаційних потреб внутрішніх користувачів, аналіз та прогнозування результатів діяльності, виконання контрольних завдань з метою одержання потрібної інформації про наявні відхилення. На сучасному етапі застосування комп’ютерних технологій в обліковому процесі вносить зміни до організації праці облікових працівників, підвищує ефективність їх роботи передусім за рахунок забезпечення контролю за виконанням документів, скорочення часу для пошуку необхідних документів, зменшення витрат на обробку документів та формування звітності. Крім того, застосування комп’ютерних технологій в обліковому процесі дозволяє інтегрувати облік, економічний аналіз і контроль в єдину інформаційну систему. Такий підхід, на думку дослідників, пояснюється:

а) необхідністю подання інформації у вигляді, що найбільше підходить для прийняття обґрунтованих управлінських рішень;

б) підвищенням оперативності прийняття цих рішень;

в) потребою реалізації одного з основних принципів сучасного управління — управління за відхиленнями для того, щоб його суб’єкт мав можливість реагувати не тільки на явні, а й на приховані відхилення від заданих параметрів;

г) бажанням автоматизувати прийняття стандартних управлінських рішень для оперативного регулювання виробничо-фінансової діяльності;

д) необхідністю точно й об’єктивно визначати результати внутрішньогосподарського розрахунку, щоб на кінцеві показники роботи окремих центрів відповідальності відносились лише ті відхилення, які залежать від якості їхньої роботи за звітний період.

На наш погляд з метою створення оперативної та релевантної інформаційної системи на сільськогосподарському підприємстві необхідно

виділити рівні управління (оперативний, функціональний та стратегічний). Між центрами відповідальності і керівництвом має існувати прямий зв'язок. Для кожного управлінського рівня доцільно сформувати оптимальну інформаційну систему з чітко визначеними потоками облікової інформації. Залежно від структурного та функціонального рівня управління відрізняються зміст потоків облікової інформації, цілі її накопичення та обробки (рис.).

Обов'язки розроблення форм внутрішньогосподарської звітності доцільно покласти на бухгалтерію підприємства, а також планово-економічного відділу. В межах кожного центру відповідальності необхідно сформувати облікові групи. Їх безпосереднім обов'язком є своєчасне та достовірне формування внутрішньогосподарських звітів за центрами відповідальності за встановленими формами.

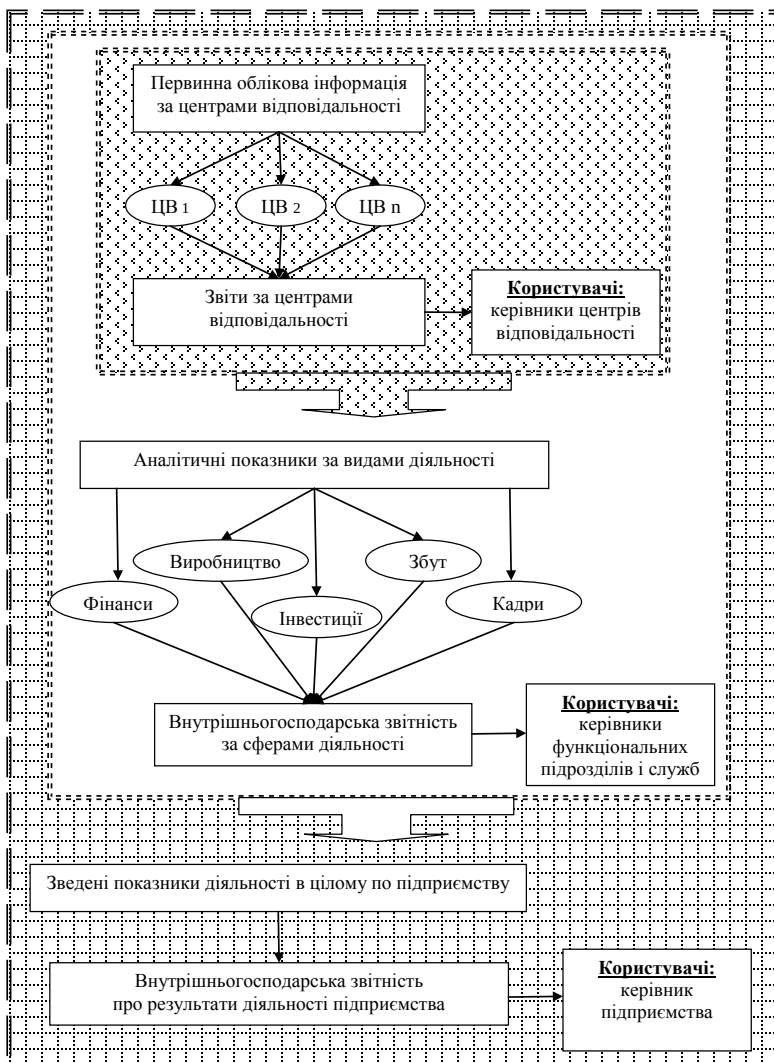
Складена відповідно регламентованим на підприємстві внутрішнім правилам така звітність має надходити попередньо до керівників структурних підрозділів, далі — у бухгалтерію та планово-економічний відділ підприємства для подальшої загальної обробки облікових даних. Тут аналітичні показники діяльності від кожного центру відповідальності агрегуються та узагальнюються відповідно до запитів функціонального менеджменту, та формується внутрішньогосподарська звітність за сферами діяльності. Головними користувачами такої звітності є керівники функціональних підрозділів та служб підприємства. Заключним етапом є формування внутрішньогосподарської звітності про результати діяльності підприємства в цілому, яка вміщує зведені показники результатів господарювання та забезпечує інформацією вище керівництво.

Позитивний ефект від впровадження інформаційних технологій управління підприємством досягається повною мірою при наявності чіткого порядку надходження та обробки облікової інформації, уніфікації звітних форм та регламентації періодичності подання та її адресності. Для цього, на нашу думку, доцільно розробити загальний графік внутрішньогосподарської звітності, що дозволить впорядкувати внутрішні звіти підприємства. При цьому графік обігу звітів бухгалтерія та планово-економічний відділ мають узгоджувати із керівниками на всіх рівнях управління.

Незважаючи на низку переваг, автоматизація обліку та звітності запроваджується підприємствами сільського господарства повільно. Серед головних причин, що стримують її, можна назвати недостатній рівень підготовки спеціалістів і облікових кадрів, а також обмеженість фінансових ресурсів підприємств, направлених для автоматизації облікового процесу.

Можуть бути прийняті наступні підходи до автоматизації бухгалтерського обліку в сільськогосподарському підприємстві:

- створення власного програмного забезпечення;
- покупка готових програм і адаптація їх до конкретних умов підприємства.

— оперативний менеджмент;
 — функціональний менеджмент;
 — стратегічний менеджмент

Рис. Формування внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарських підприємств в умовах автоматизованої обробки даних

На наш погляд, доцільнішим є другий варіант, хоча він вимагає найбільш значних матеріальних витрат.

Тип бухгалтерської програми вибирають залежно від розміру підприємства, особливостей діяльності, складу облікового персоналу, завдань обліку і потреб управління. Виділяють такі групи програмних засобів із комп'ютеризації бухгалтерського обліку в сільському господарстві:

1. Програми науково-дослідних інститутів (пакет ННЦ "Інституту аграрної економіки" УААН, пакет УПТЦ "Агропромсистема", пакет Харківського НАУ);

2. Спеціалізовані програми — програми-“надбудови” на базі програм:

- “ІС: Підприємство 7.7” (“Кварц: Конфігурація для сільськогосподарських підприємств України”, “МКМ: Фермер”, “МИКСТ: Сільськогосподарське підприємство”, “МИКСТ: Невелике сільськогосподарське підприємство”, ІН-АГРО: Конфігурація для підприємств агропромислового комплексу України);
- “Акцент 7.0” (“Акцент: Сільське господарство”, “Акцент: Молочне виробництво”, “Акцент: Сиро-молочне виробництво”, “Акцент: Облік витрат у рослинництві”, “Акцент-бухгалтерський облік на сільгоспідприємствах”;
- “БАС підприємство — 2006” (“БАС — сільгоспідприємство”).

Програми-“надбудови” (конфігурації) не є самостійними і мають використовуватись на базі головної програми, зокрема “ІС: Підприємство 7.7”, “Акцент 7.0”, “БАС підприємство — 2006”. Вони дають змогу забезпечити повну комп'ютеризацію обліку сільськогосподарського підприємства.

Впровадження сучасних комп'ютерних технологій в обліковому процесі дозволяє розширити склад і зміст інформаційного забезпечення управління. В умовах застосування комп'ютерних технологій стирається межа між управлінським, фінансовим і статистичним видами обліку, так як при цьому всі вони базуються на інтегрованих потоках інформації. Це призводить до мінімізації витрат на ведення обліку і покращення якості одержаної інформації. Принцип інтеграції обліку полягає у тому, що при одноразовій реєстрації господарської операції можливе багатократне використанні сформованої інформації. Це створює передумови вдосконалення інформаційного забезпечення прийняття рішень на стратегічному, функціональному та оперативному рівнях управління сільськогосподарським підприємством.

Висновки. Створення та впровадження системи внутрішньогосподарської звітності на сільськогосподарському підприємстві дозволить перетворити масиви облікових даних на інформацію, придатну для аналітичної обробки, яка є основою для прийняття управлінських рішень. Виконане дослідження свідчить про необхідність розробки нових форм внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарських підприємств, що забезпечить ефективне управління прогнозованим стратегічним розвитком

господарюючого суб'єкта і досягнення передбачених результатів його діяльності. Запропоновані напрями моделювання звітності з урахуванням потреб оперативного та функціонального менеджменту спрямовані на забезпечення керівників структурних підрозділів та адмінперсонал інформацією про діяльність усіх центрів відповідальності за принципом розподілу сфер господарської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коцупатрий М. М. Особливості формування внутрішньогосподарської звітності сільськогосподарського підприємства / М. М. Коцупатрий, В. Ф. Мервенецька // // Збірник наук. праць Уманського національного університету садівництва. Серія “Економіка”. — 2011. — Вип. 76, Ч. 2. — С. 328–337.
2. Кузнецова С. Управлінська бухгалтерська звітність: проблеми створення / С. Кузнецова // Бухгалтерський облік і аудит. — 2008. — № 11. — С. 15–24.
3. Лычёва В. В. Формирование механизма управления производственными затратами в системе агропромышленного комплекса / Лычёва В. В. [под ред. Н. В. Рыскина, М. А. Ананьева]. — Саранск: Изд-во Мордовск. ун-та, 2001. — 160 с.
4. Мервенецька В. Ф. Звітність у системі управління діяльністю сільськогосподарських підприємств: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.09 / В. Ф. Мервенецька. — К., 2011. — 22 с.
5. Палий В. Ф. Современный бухгалтерский учет / В. Ф. Палий. — М., 2003. — 792 с.
6. Пупшис Т. Ф. Информационная защита от опасности банкротства / Т. Ф. Пупшис, С. М. Галузина // Директор. — 2003. — 11 (61). — С. 19–24.

Одержано 11.11.11

Проведен анализ теоретико-методических принципов и разработаны практические рекомендации относительно совершенствования формирования информации в управленческой отчетности с учетом особенностей сельскохозяйственного производства и потребностей информационного обеспечения управленческой деятельности.

Ключевые слова: *сельскохозяйственная деятельность, управление, управленческая отчетность.*

The article analyses theoretical and methodological principles. Practical recommendations how to improve data formation in managerial accounting taking into account the peculiarities of agricultural production and the needs of information support of management activity are developed.

Key words: *agricultural activity, management, managerial accounting.*

ПРОБЛЕМИ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

С.В. КРАВЧУК

ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАН України”

О.Я. ЯРОШЕВИЧ

Уманський національний університет садівництва

Проаналізовано проблеми прямої державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні за рахунок бюджетного фінансування сільськогосподарської галузі.

Продовольча та значною мірою фінансова безпека країни, підвищення соціальних стандартів життя громадян залежать від ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва. Водночас сільське господарство є складовою світової аграрної економіки і тому його динамічний розвиток має важливе значення не тільки для національної а й для світової економіки. Для такого розвитку галузі сільського господарства, враховуючи її ризиковість та низьку конкурентоспроможність, має велике значення державна бюджетна підтримка.

Зокрема, державна підтримка сільського господарства має враховувати вплив загальноекономічної кризи, спад реального рівня доходів населення, високу інфляцію, диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію для сільського господарства, та ін. При цьому державна підтримка має забезпечувати виконання зобов'язань України, взятих при вступі до Світової організації торгівлі, а також правил цієї організації.

Питанням надання державної підтримки сільському господарству присвячено багато наукових робіт, зокрема цією проблематикою займаються такі вчені-економісти, як О. Бородіна, М. Дем'яненко, С. Кваша, І. Кобута, П. Лайко, Ю. Лузан, І. Лукінов, Л. Молдаван, П. Саблук, Б. Пасхавер, І. Прокопа, О. Шубравська та ін. Незважаючи на потенціал та можливості науковців, певні сторони державної підтримки сільського господарства досконально не досліджені.

Методика дослідження. В статті використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, графічний та табличний методи.

Результати дослідження. Аграрний сектор України потребує великої уваги з боку держави, і так склалося в сучасній світовій економіці, що практично в усіх країнах сільське господарство є дотаційним. Але світова економічна криза вплинула на стан вітчизняної економіки в цілому і, відповідно, сільського господарства зокрема.

Кризовий період, що почався в кінці 2008 року на сільськогосподарське виробництво вплинув опосередковано. В таблиці 1 та рисунку 1 наведені дані по

1. Ефективність аграрного виробництва в сільськогосподарських підприємствах*

Показник	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Валова продукція, всього	26478	33802,4	37008,2	35439,8	47865,4	45780,4	45149,2
Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, %	-1	6,8	2,8	15,6	13,4	13,8	21,1
Продукція рослинництва	17820,4	21731,5	23200,1	20657,6	32136,1	28498,7	26443,9
Рентабельність продукції рослинництва, %	30,8	7,9	11,3	32,7	19,6	16,9	26,7
Продукція тваринництва	8657,6	12070,9	13808,1	14782,2	15729,3	17281,7	18705,3
Рентабельність продукції тваринництва, %	-33,8	5	-11	-13,4	0,1	5,5	7,6

*Великі та середні підприємства, які здійснювали сільськогосподарську діяльність (За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України).

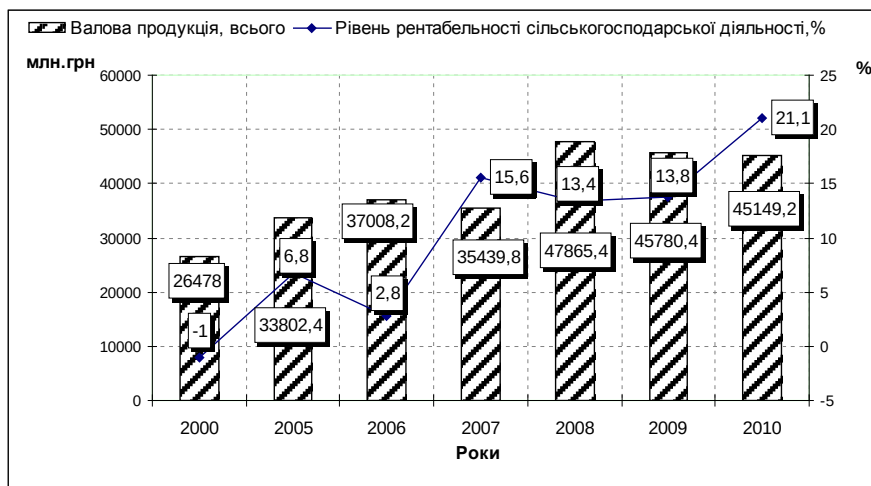

Рис. 1. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції та її рентабельність*

*За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України

великих та середніх сільськогосподарських підприємствах з яких видно що з 2000 року відбувається поступове зростання виробництва сільськогосподарської продукції до 2008 року, а останніх два роки спостерігається зниження виробництва сільгосппродукції та її рентабельності. Таке зниження більш характерне для продукції рослинництва (рис. 2.), воно спричинене негативними ціновими коливаннями на продукцію. Внаслідок адміністративного втручання (у вигляді тимчасових обмежень) в експорт

сільськогосподарській продукції на світові ринки відбулося зниження закупівельних цін на внутрішніх ринках. В свою чергу це вплинуло на рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції (рис. 2), тільки у 2010 році відновилася позитивна динаміка рентабельності виробництва, при зменшенні загального виробництва продукції рослинництва. Це свідчить про зростання цін на вітчизняних ринках на даний вид продукції.

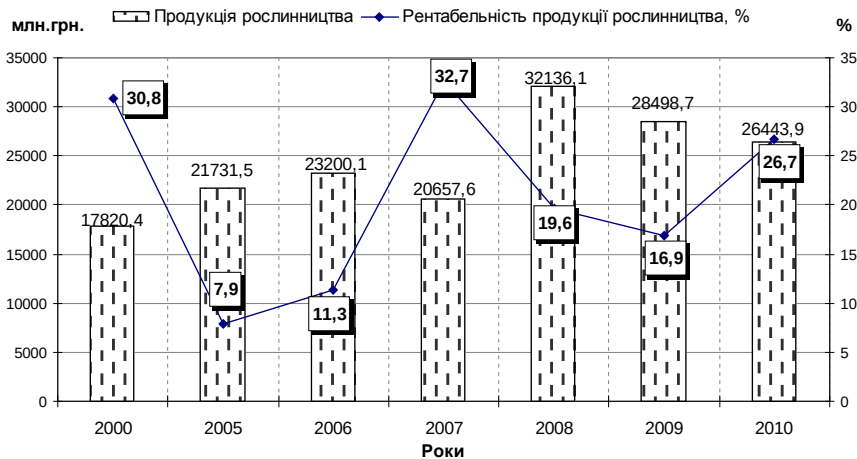

Рис. 2. Динаміка виробництва продукції рослинництва та її рентабельності*

*За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України

Отже, такі коливання рентабельності продукції рослинництва були викликані декількома факторами такими як, загальною кількістю виробленої продукції та адміністративною політикою нашого уряду. Загальновідомо що при надлишковому виробництві ціни на сільськогосподарську продукцію знижуються. Для уникнення зниження ціни на продукцію лишки продавалися на світових ринках, тим самим запобігали зниженню цін. З 2008 року широко набуло застосування митного обмеження експортної продукції. Такі дії були мотивовані збереженням продовольчої безпеки держави, що в свою чергу знизило закупівельні ціни на внутрішніх ринках і відповідно знизило рентабельність виробництва продукції рослинництва.

Інша ситуація спостерігається в галузі з виробництва тваринницької продукції. Виробництво продукції тваринництва показує позитивну динаміку протягом всього періоду, наведеного в таблиці 1 та рис. 3. Це пояснюється тим, що на вітчизняному споживчому ринку був колосальний попит на даний вид продукції. Він частково покривався за рахунок власного виробництва та імпорту із за кордону. Але при такому зростанні виробництва галузь

залишалась збитковою до 2008 року. З настанням світової фінансової кризи відбулася значна девальвація національної валюти. Це призвело до зниження імпорту іноземної продукції через високу її собівартість. Така ситуація дала новий поштовх до нарощування виробництва продукції тваринництва. Для покращення рентабельності виробництва в останні роки сприяло зниження цін на продукцію рослинництва, яка являється кормовою базою для тварин. Також збільшення об'ємів виробництва пов'язане з використанням новітніх технологій, високопродуктивних порід та біологічних добавок до кормів.

Рис. 3. Динаміка виробництва продукції тваринництва та її рентабельності*

*За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України

Така ситуація у сільському господарстві вказує на необхідність захисту вітчизняного виробника державою від непередбачуваних обставин, що виникають у галузі з врахуванням її специфіки.

Розглянемо сучасний стан державної підтримки аграрного сектору України в цілому.

З настанням світової економічної кризи сільське господарство переживає суттєвий дефіцит державних субсидій на розвиток галузі. У 2010 році аграрний сектор було профінансовано в обсязі 8,25 млрд грн, що дорівнює майже рівню 2009 року — 8,5 млрд грн. Серед основних видатків державного бюджету на розвиток сільського господарства можна виділити такі програми, як: бюджетна програма підтримки тваринництва і рослинництва, вона була профінансована в

обсязі 335,9 млн грн або 4% у 2010 році та 351,9 млн грн або 4,1% у 2009 році від загальної кількості бюджетних дотацій; програма підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів, що склала 621,6 млн грн або 7,5%, особливість даної програми полягає в тому що 128,4 млн грн (1,6%) було спрямовано на часткову компенсацію кредитних відсотків за кредитами виданими господарствам під інноваційні проекти, а у 2009 році на цю програму було виділено тільки 83,3 млн грн, недофінансування її склало 716,7 млн грн, відсутність постійного фінансування даної програми негативно позначається на залученні довгострокових кредитів, що в свою чергу впливає на впровадження сучасних інноваційних технологій та засобів виробництва у аграрному секторі. Також було профінансовано часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів в обсязі 350 млн грн (4,2%) у 2010 році. На програму із закупівлі племінних нетелів та корів, вітчизняної техніки і обладнання із подальшою реалізацією підприємствам агросфери на умовах фінансового лізингу було виділено тільки 120,0 млн грн (1,5%), що є дуже незначним для сільського господарства, у 2009 році на цю програму було виділено 100 млн грн. На програму селекції в тваринництві і птахівництві та програму підтримки протиепізоотичних заходів було виділено 175,9 млн грн (2,2%), дані програми безпосередньо впливають на впровадження сучасних розробок в аграрному секторі та не мають обмеження у фінансуванні за вимогами СОТ. Програма закладення та нагляду за молодими садами, виноградарниками та ягідниками була профінансована у 2010 році на 476,0 млн грн (5,8%) а в 2009 році — 498,0 млн грн (5,9%). Найбільше бюджетних дотацій у 2010 році отримав Аграрний фонд понад 2,4 млрд грн (29,4%) а в 2009 році ця сума складала 3,24 млрд грн (38,1%) всіх бюджетних дотацій в сільське господарство з державного бюджету України. Кошти розподілялися на формування державного інтервенційного фонду, закупівлю матеріально — технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників, на компенсацію витрат на зберігання продовольчого резерву.

На ці програми припадає понад 50% всіх щорічних бюджетних субсидій виділених на аграрний сектор.

Для більш глибокого розуміння ситуації розглянемо види державної підтримки сільського господарства, що надаються у Луганській області.

Державна підтримка розвитку сільського господарства Луганщини у 2010 році суттєво скоротилася до попереднього року, так її розмір склав 11,7 млн грн або 42% від 2009 року. Ще більш песимістично виглядає в порівнянні до 2008 року, де зниження відбулося на 90%. В цілому рівень державного фінансування сільського господарства знизився майже до рівня 2002 року. Також у 2010 році кількість програм за якими відбувалося фінансування скоротилися з 27 у 2009 році до 13. Було припинене фінансування таких програм, як здешевлення коротко та довгострокових кредитів. У 2009 році на цю програму припадало 18,9% всіх бюджетних коштів виділених на область.

2. Державна підтримка сільського господарства Луганської області*

Статті витрат, відповідно до бюджетної програми	2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Оздоровлення дітей	233,5	0,4	327,6	0,4	614,9	0,5	138	0,5	236,7	2,0
Розвиток садівництва	217,1	0,3	150	0,2	240	0,2	2175	7,9	1568	13,4
Розвиток хмелярства	284,8	0,5	178,3	0,2	159,9	0,1	58,4	0,2	0,0	0,0
Доплата сільськогосподарським підприємствам за зданий молодняк ВРХ і птиці підвищених вагових кондицій	9468	15,0	21198	23,1	26651,5	22,1	2930,1	10,6	0,0	0,0
Фінансова підтримка розвитку м'ясного скотарства	84,8	0,1	90,3	0,1	124,8	0,1	118,2	0,4	0,0	0,0
Доплата за приріст корів молочного напрямку	443	0,7	1003	1,1	939	0,8	1401	5,1	1359	11,6
Доплата за закупівлю племінних нетелів	0,0	0,0	0,0	0,0	236	0,2	0,0	0,0	321	2,7
Фінансова підтримка розвитку вівчарства	692,9	1,1	607,7	0,7	1118,1	0,9	469,2	1,7	298,7	2,6
Фінансова підтримка розвитку продукції бджолярства	587,1	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Здешевлення короткотермінових кредитів	0,0	0,0	9933,7	10,8	17862	14,8	1727,8	6,2	0,0	0,0
Здешевлення довгострокових кредитів	5052	8,0	9560,7	10,4	21640,4	17,9	3520,6	12,7	0,0	0,0
Здешевлення вартості страхових премій	1241	2,0	2447,4	2,7	2644,2	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Здешевлення вартості техніки, 30%	909,8	1,4	3954	4,3	3050	2,5	127,2	0,5	1561	13,3
Здешевлення вартості електроенергії, що витрачається на полив с.г. культур	0,0	0,0	669	0,7	662,1	0,5	503,1	1,8	360,4	3,1
Часткова компенсація вартості мінеральних добрив	0,0	0,0	6626	7,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Часткова компенсація витрат на посів ярих зернових (цукровий буряк)	14141	22,4	1780,7	1,9	3778,4	3,1	0,0	0,0	71	0,6

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Компенсація за посів озимих культур	21523	34,1	17798	19,4	23952,9	19,8	0,0	0,0	0,0	0,0
Відшкодування збитків від стихійного лиха	0,0	0,0	6589	7,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Підготовка кадрів робочих професій	87,5	0,1	140	0,2	160	0,1	180	0,7	234,4	2,0
Державне пільгове кредитування індивідуальних сільських забудовників	4980	7,9	6250	6,8	11110	9,2	8942	32,3	3550	30,3
Селекція в рослинництві	2172	3,4	1094,7	1,2	1641,2	1,4	661,7	2,4	1943,3	16,6
Організація і регулювання діяльності установ в системі агросфери	56,5	0,1	64,7	0,1	102,4	0,1	96,9	0,4	33,8	0,3
Підтримка обслуговуючих кооперативів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1306	4,7	0,0	0,0
Дорадча служба	0	0,0	0	0,0	40	0,0	66	0,2	60,5	0,5
Всього	62174	98,4	90463	98,6	116728	96,6	24421	88,3	11597,8	99,1
Крім того охорона і раціональне використання земель (за рахунок бюджету області)	996,1	1,6	231	0,3	481	0,0	236,8	0,9	99,8	0,9
Регіональна Програма підтримки розвитку молочного тваринництва (за рахунок бюджету області)	0,0	0,0	1068,3	1,2	3638	0,0	3000	10,8	0,0	0,0
Всього	996,1	1,6	1299,3	1,4	4119		3236,8	11,7	99,8	0,9
Разом	63170	100	91762	100	120847	100	27658	100	11697,6	100

*Розраховано авторами за даними Управління агропромислового розвитку Луганської ОДА.

Тобто господарства інвестували кредитні кошти у виробництво (понад 3,5 млрд. грн у 2009р.) були залишені у кризовий період на самоті. Припинення короткострокового кредитування позначиться в господарствах на економії засобів захисту рослин, використанні дешевого і відповідно не якісного насінного матеріалу, застосуванні менше агрономічних норм мінеральних добрив, або взагалі відмови від них. Також було припинено фінансування здешевлення вартості страхових премій як у 2009 так і у 2010 році. Підтримка обслуговуючих кооперативів не набула свого розвитку у 2010 році, також у цьому році не виділялося коштів на фінансову підтримку розвитку м'ясного скотарства. У даному регіоні відбулося збільшення

державних дотацій тільки за бюджетними програмами, як здешевлення вартості сільськогосподарської техніки, селекція в рослинництві підготовка кадрів та оздоровлення дітей. На ці програми припадає 33,9% всіх виділених коштів. В області також надавалися дотації за бюджетними програмами, як програма розвитку садівництва (13,4%), доплата за приріст корів молочного напрямку (11,6%), суттєвого фінансування набула програма з кредитування індивідуальних сільських забудовників (30,3%), в основу якої покладено затримання молоді у сільській місцевості створюючи для цього сприятливі умови життя.

Дана ситуація в цілому засвідчує про зниження державного протекціонізму сільського господарства, погіршення фінансового стану підприємств і що найбільш прикро, відмову більшості власників від сучасних передових інноваційних досліджень в області аграрного виробництва, переходу виробників на вирощування високорентабельних культур та нехтування агрономічними законами господарювання.

За результатами аналізу використання коштів Державного бюджету України, виділених на державну підтримку АПК Рахункова палата України надала свій висновок в якому було сказано, що основними причинами неефективного використання коштів державного бюджету, які виділяються на підтримку АПК, були недосконалість механізмів отримання і розподілу бюджетних коштів та порушення бюджетної дисципліни при їх використанні. Щорічна зміна порядків та механізмів виділення коштів з державного бюджету, їх громіздкість, запізніле затвердження та внесення до них неодноразових змін протягом року спричиняли несвоєчасне отримання коштів державної фінансової підтримки та неефективне їх використання і повернення в кінці року до державного бюджету.

Висновки. Отже, державні програми, які на сьогоднішній день існують, не вирішують питання підтримки галузі сільського господарства комплексно, вони направлені на вирішення тільки частково проблем виробника, які виникають в процесі господарювання. Фінансова криза оголила ряд проблем у самому фінансуванні бюджетних програм, це несвоєчасне фінансування за програмами, відсутність довгострокової підтримки по компенсації відсоткових ставок довгострокових кредитів, що призводить до збитковості підприємства та навіть до їх банкрутства, неефективність самих програм, складний механізм отримання дотацій і т.д. Ці та ряд інших проблем вказують на недосконалість самої державної підтримки, її механізмів та доцільності застосування тих чи інших бюджетних програм. Така підтримки потребує детального перегляду, зміну політики її надання та вдосконалення нині існуючих механізмів субсидування аграрного сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Викилики і шляхи агропродовольчого розвитку / [Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдаван Л.В. та ін.] ; за ред. акад. УААН

- Б.Й. Пасхавера ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2009. — 432 с.
2. Дем'яненко М.Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іванина // Економіка АПК. — 2009. — № 9. — С. 3–9.
 3. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О.М. Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І.В. Прокопи ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2010. — 376 с.
 4. Кушнір І. Видатки бюджету на підтримку аграрного сектору та їх ефективність. / І. Кушнір // Економіка АПК. — № 5. — 2011. — С. 98.

Одержано 14.11.11

Государственные программы поддержки сельского хозяйства, что ныне действуют в Украине, не решают проблемы сельскохозяйственной отрасли комплексно, они направлены на решение только текущих проблем производителя, какие возникают в процессе ведения хозяйства. Основными причинами этого является несвоевременное финансирование за отдельными программами, отсутствие долгосрочной поддержки в виде компенсации процентной ставки за долгосрочными кредитами, неэффективность самих программ, а также сложный механизм получения дотации. Учитывая изложенное, бюджетное финансирование предприятий сельскохозяйственного сектора экономики Украины нуждается в реформировании.

Ключевые слова: *государственная поддержка, методы государственной поддержки сельскохозяйственных производителей, поддержка растениеводства и животноводства.*

The government programmes of support of agriculture which function in Ukraine at present do not fully solve the problems of the agrarian sector. They are directed at settling only current producer's problems which arise in the production process. The main reasons of this situation are ill-timed finacing of particular programmes, lack of long-term support such as compensation of long-term credit interest, inefficiency of these programmes as well as complicated subsidy mechanism. Taking all these into account, the conclusion is that budget financing of enterprises of the agrarian sector of Ukraine's economy needs reformation.

Key words: *state support, methods of state support of agricultural producers, support of crop and livestock production.*

АНАЛІЗ СТАНУ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ АГРОФОРМУВАНЬ

Т.Є. КУЧЕРЕНКО, доктор економічних наук
Т.С. ДЕМЧЕНКО, аспірант

Здійснено аналіз стану фінансування інноваційних проектів агроформувань, виявлені тенденції, рівень розвитку та існуючі проблеми інноваційних процесів в аграрній сфері економіки, запропоновано власні підходи щодо їх вирішення та визначені стратегічні напрями розвитку фінансування інноваційних проектів агроформувань

В умовах ринкової економіки розвиток агроформувань значною мірою визначається ефективністю функціонування їх інноваційного механізму і результативністю реалізованих нововведень. Важливою складовою формування і реалізації інноваційних процесів в аграрній сфері є фінансове забезпечення розробки й освоєння інновацій. Проблема фінансування інноваційних проектів завжди є актуальною, незалежно від стану галузей і їхніх структурних формувань, адже науково-технічний прогрес, як діалектично об'єктивне явище, не може бути припинений. Таким чином, відбувається споживання необхідних матеріальних, енергетичних, фінансових, інтелектуальних ресурсів. Проте реальні їх обсяги, як правило, не відповідають потребам сучасного агропромислового виробництва, тому окупність нових вкладень залишається невисокою.

Фінансові ресурси, як один з основних чинників підвищення економічної ефективності виробництва, здатні забезпечити розвиток агроформувань за допомогою нарощування матеріально-технічної бази, впровадження інновацій, реалізації перспективних проектів. В процесі фінансування вирішальну роль для зростання економічної ефективності агропромислового виробництва відіграє як збільшення суми коштів, що вкладаються, так і вибір найбільш ефективних способів і напрямів фінансування. У зв'язку з низьким рівнем зацікавленості до фінансування агроформувань, аграрні підприємства вимушені самостійно здійснювати пошук інвесторів, ретельно розробляючи інвестиційну пропозицію для посилення її привабливості. Знаходження нових форм залучення ресурсів і зростання ефективності фінансування в інноваційні проекти відіграють значну роль у забезпеченні стійких темпів розвитку агроформувань та зростанні ефективності виробництва.

Істотний внесок у дослідження значення та ролі інновацій в економічному розвитку, обґрунтування специфіки фінансового забезпечення інноваційної діяльності зробили наукові праці Х. Барнета, Т. Веблена,

Дж. Гелбрейта, П. Друкера, І. Іноземцева, Дж. Кейнса, Ф. Кене, М. Кондрацьєва, Л. Ласла, Т. Мана, А. Маршала, Р. Нельсона, М. Портера, Р. Роджерса, Б. Твіса, Дж. Тобіна, А. Сміта, П. Самуельсона, О. Сударєва, І. Фішера, Р. Харрода, Й. Шумпетера, Д. Юма та ін.

Окремі питання організації, управління, фінансування, оцінки економічної ефективності інноваційних проєктів в агроформуваннях розглядаються в наукових розробках українських вчених, а саме В. Васенко, О. Гальчинського, О. Гудзинського, І. Бланка, С. Володіна, О. Дація, М. Дем'яненка, О. Крисального, М. Кропивки, П. Макаренка, М. Маліка, О. Прокопенко, П. Саблука, О. Савченка, В. Трегобчука, О. Тивончука, О. Ульяновченка, Л. Федулової, С. Хамініч, О. Школьного, В. Яценка.

Проблемам та особливостям фінансового забезпечення агроформувань присвячено праці таких учених, як В. Борисова, А. Гайдуцький, О. Гудзь, М. Корецький, С. Кравченко, Г. Лайко, Л. Михайлова, Г. Мостовий, М. Кісіль, О. Непочатенко, О. Олійник, Б. Пасхавер, О. Скидан, А. Чупіс, та ін.

Незважаючи на велику увагу до проблем фінансування інноваційних процесів в АПК, до цих пір існує ряд невирішених завдань, які стримують темпи зростання агропромислового виробництва. В умовах недостатнього рівня капіталовкладень в агропромислове виробництво проблемними питаннями сьогодення залишаються формування дієвої системи фінансового забезпечення інноваційних процесів в АПК, її теоретичне обґрунтування, пошук форм і джерел залучення інвестицій та їх оптимізація, системне спрямування фінансових потоків на впровадження інновацій. Відсутні системні дослідження стосовно процесу створення й оновлення агропромислового виробництва на основі реалізації інноваційного потенціалу.

Необхідність розв'язання зазначених проблемних питань теоретичного і практичного спрямування щодо забезпечення фінансування інноваційних проєктів в агропромисловому виробництві визначають актуальність обраної теми статті, її мету та конфігурацію.

Методика дослідження. Теоретико-методологічну основу статті становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах економічної, управлінської і споріднених з ними наук, зокрема, метод теоретичного узагальнення, альтернативний аналіз, метод абсолютних та відносних переваг, та ін.

Результати досліджень. Фінансування в аграрній сфері виступає як безперервний і закономірний процес прогресивного розвитку продуктивних сил сільського господарства, здійснюваний шляхом вкладень майнових і немайнових цінностей у найбільш ефективні виробничі засоби, агропромислові технології, організацію виробництва, професійний розвиток працівників, що забезпечує стабільний розвиток аграрної економіки і, певною мірою, суміжних сфер АПК, підвищення соціально-економічної ефективності виробництва і нормальні екологічні умови проживання населення.

Однією з специфічних організаційно-правових форм здійснення

інноваційної діяльності є інноваційні проекти. Під інноваційним проектом розуміється комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на розробку, використання та розповсюдження інноваційної продукції з метою досягнення певного ефекту (економічного, соціального, екологічного, наукового).

В межах фінансування інноваційних проектів агроформувань виділяються внутрішні і зовнішні джерела [3].

До внутрішніх відносять: кошти амортизаційного фонду; спрямування прибутку на інноваційні проекти; внутрішні інвестиції; венчурні фонди.

До зовнішніх джерел фінансування інноваційних проектів агроформувань відносять: банківські кредити, лізинг, вітчизняний фондовий ринок, державну підтримку, іноземні інвестиції.

Участь іноземних інвесторів у фінансуванні інноваційних проектів агроформувань здійснюється за наступними методами: прямі інвестиції іноземних компаній; спільне створення агроформувань; участь на міжнародних фондових ринках; міжнародний лізинг і надання грантів. [4, с. 63].

Амортизація в більшості агроформувань нараховується формально, реальні кошти до її фонду не спрямовуються, тобто вона практично знецінена [1, С. 50–51]. Саме із цієї причини протягом багатьох років у агроформуваннях не здійснюється реновація основного капіталу, а відбувається його скорочення. Так, у сільському господарстві України вартість основних засобів виробничого призначення (машин і устаткування, будинків і споруд) за п'ять років скоротилася з 97,4 млрд. гривень в 2006р. до 70,2 млрд. грн. в 2009р., тобто на 27,2 млрд. грн. або на 27,9% [6].

Аналіз розподілу основних засобів за видами економічної діяльності в Україні показав, що зараз у сільському господарстві зосереджено майже 3% цих активів. Ця частка постійно зменшується. Враховуючи недостатній соціально-економічний розвиток агроформувань, слід вказати на актуальність технічного переоснащення сільськогосподарського виробництва, впровадження тут новітніх технологій та розвиток малого і середнього бізнесу.

Прибуток, як джерело коштів для здійснення фінансування інноваційних проектів агроформувань, також не виконує своїх функцій, тому що в окремі роки 85% агроформувань залишались збитковими, їхня кредиторська заборгованість нерідко перевищувала загальну річну виручку від реалізації продукції, робіт і послуг.

Спостерігаються помітні зміни у фінансових результативних показниках агроформувань [7, С. 78–81]. Так, в 2008 р. агроформування України мали 5,66 млрд. грн. валового прибутку, що і є джерелом фінансування інноваційних проектів агроформувань. В результаті ті агроформування, які мають високі показники платоспроможності (близько 10% від загальної чисельності) значну частину чистого прибутку спрямовують в інновації.

Таким чином, внутрішні джерела фінансування інноваційних проектів агроформувань носять обмежений характер. Що стосується залучених зовнішніх джерел, то вони для фінансування інноваційних проектів

агроформувань мають більш істотне значення.

Слід зазначити, що довгострокові кредити на фінансування інноваційних проектів агроформувань банки виділяють неохоче, а нерідко відмовляються надавати їх взагалі. Цим установам вигідніше вкладати свої активи в ті сфери діяльності, де висока швидкість обороту капіталу, тобто у торгівлю або спекулятивні угоди. В більшості випадків і агроформування не прагнуть одержувати такий кредит. Їхній незадовільний фінансовий стан призводить до зниження платоспроможності і унеможливорює своєчасне погашення отриманих кредитів.

Особливо гостро постала проблема кредитування після фінансово-економічної кризи. Найбільш проблемними питаннями кредитування агроформувань визначені наступні: суттєве скорочення обсягів кредитування агроформувань у 2009 році; значне підвищення відсоткових ставок за кредитами; збільшення обсягу предмету застави для сум кредитів, що залучалися в останні роки.

Можна побачити, що у 2009 році агроформуваннями отримано кредитів на суму 5,8 млрд. грн., що становить 28,9% до залучених у попередньому році. В їх числі сума короткострокових склала 4,1 млрд. грн., середньострокових — 1,15 млрд. грн., довгострокових — 0,55 млрд. грн. Загальна кількість агроформувань, які використали кредитні ресурси становить 2039 одиниць [6].

Державна підтримка фінансування інноваційних проектів агроформувань здійснюється завдяки виділенню з бюджетів різних рівнів грошових ресурсів цільового призначення, а також шляхом надання субсидій, дотацій, компенсацій, відшкодування витрат і інших заходів підтримки сільського господарства. Так, агроформування у вигляді різного роду субсидій одержали з державного бюджету в 2007 р. 3,9 млрд. гривень. З урахуванням інфляції (близько 10–15%) і постійно наростаючих цінових пропорцій між сільськогосподарською й промисловою продукцією реальний розмір фінансової підтримки агроформувань постійно скорочувався і лише в 2009 р. поступово почали збільшуватись не тільки номінальні, але й реальні розміри державної підтримки села. Звичайно, ці субсидії, виділені у вигляді дотацій, відшкодування витрат або прямого бюджетного фінансування виробництва окремих видів продукції, здебільшого не відносяться до інновацій. Однак вони сприяють зміні загального фінансового становища агроформувань, а, отже, і позитивно впливають на інноваційні процеси. Необхідно відзначити, що в останні роки в нашій країні розмір бюджетних субсидій агроформуванням коливається від 3 до 8% обсягу виручки від реалізації товарної продукції. У країнах, що мають високий рівень розвитку аграрного сектора економіки, цей показник знаходиться на рівні 20–60 відсотків [8]. Так, в 1999 році фінансування державної програми по селекції у тваринництві складало лише 0,3 млн. грн., а в рослинництві — 0,03 млн. грн. Ситуація дещо покращилася в 2002–2003 роках. У цей період, на підтримку агроформувань із держбюджету було виділено 1,6 млрд. грн. (на 34,7% більше, ніж в 2001 році), тож обсяги

фінансування селекційної роботи у тваринництві зросли на 18%. При цьому розмір фінансування створення й забезпечення страхового запасу елітного та сортового насіння був збільшений в 5,6 рази. Позитивна тенденція зберігається й досі. На початку 2005 року під програму розробки сучасних технологій у зерновому господарстві виділено 1,3 млн. грн., або на 61,5% більше, ніж у попередні роки [5]. Але цього все ще недостатньо для забезпечення сталого інноваційного розвитку агроформувань.

В останні роки внаслідок недосконалого планування та недостатнього фінансування селективних програм, дослідницьким і племінним господарствам бюджетні кошти фактично не надходили, що призвело до ліквідації великої частки цих агроформувань, втрати генофонду багатьох цінних сортів і порід. Після тривалого та недосконалого процесу реструктуризації більшість агроформувань фінансувалися лише за рахунок власного капіталу, в зв'язку з чим не завжди покривали навіть основні витрати. Тому вкладання коштів у розвиток селекційної роботи майже не відбувалося.

Державне фінансування проведення селекційної роботи поступово відновилося у 2001–2005 роках. Але воно все ще недостатнє, щоб повністю забезпечити розвиток такої необхідної для аграрної сфери підгалузі. У 2009 році бюджетні асигнування у сільське господарство збільшилися проти 2004 року майже в 3 рази і становили 4,9 млрд. грн. Крім того, на утримання закладів аграрної освіти спрямовано 1,5 млрд. грн., на проведення наукових досліджень — 101,6 млн. грн.

Іноземні інвестиції в сільське господарство залучаються у вкрай обмежених розмірах, тому що на міжнародному фондовому ринку акції й інші цінні папери агроформувань практично не представлені, а різного роду гранти, надані аграрній сфері, спрямовані на проведення реформи і не відносяться до інновацій.

Однак, окремі закордонні компанії надають прямі інвестиції деяким регіонам при створенні спільних агроформувань, на засадах розподілу продукції або на поворотній основі при здійсненні інноваційних проектів. В аграрну сферу України, починаючи з 1992 р. залучено біля 2,6 млрд. дол. США, що становить майже 7% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в українську економіку [2]. Приріст іноземного капіталу у 2009 році становив 340,4 млн. дол. США, в т.ч. у сільське господарство — 246,1 млн. дол.

Процес фінансування інноваційних проектів в агропромисловому виробництві починається з формування фінансового задуму, що включає розробку принципів, оцінку й вибір проекту і продовжується проведенням фінансової політики, розробкою фінансових програм і проектів, їх виконанням і подальшими коригуваннями завдань та мети фінансування. Інші етапи передбачають проектування фінансового забезпечення інноваційних проектів.

Формування ефективної системи фінансування інноваційних проектів в агропромисловому виробництві потребує визначення перспективних напрямків фінансової діяльності та розробки ряду першочергових заходів. Сучасний

розвиток АПК України в умовах гострої конкуренції вимагає від підприємств розробки ефективної методики вибору джерела фінансування інноваційної діяльності.

Одним із найбільш дієвих механізмів інтенсифікації інноваційної діяльності в умовах ринкового господарювання є розширення обсягів венчурних інвестицій та формування механізму венчурного фінансування. Венчурне фінансування (або фінансування ризикового капіталу) залишається одним із найважливіших джерел капіталу для підприємств, швидкий ріст та розвиток яких постійно потребує додаткових зовнішніх інвестицій.

Фонди мають вбудований механізм диверсифікації ризику. Він полягає у тому, що у фонді об'єднуються багато фінансових джерел і ризик розподіляється через підтримку венчурних проєктів, які відносяться до різних сфер використання і знаходяться на різних стадіях реалізації, в різних регіонах, галузях. Після отримання доходу він розподіляється між інвесторами.

Серед великого числа різноманітних джерел фінансування інноваційної діяльності досить актуальним в умовах дефіциту чи відсутності власних фінансових ресурсів є лізинг. Сьогодні в практиці багатьох країн лізинг вже не є елементом новизни в первісному його розумінні та впровадженні у господарську діяльність. У тих випадках, коли лізинг забезпечує реалізацію інноваційних проєктів в агропромисловому виробництві, він набуває нову економічну суть. Інноваційний лізинг являє собою вид інноваційних відносин, що закріплений договором лізингу і базується на використанні інтенсивних факторів матеріально-технічного забезпечення виробництва.

Слід відмітити, що на сьогоднішній день в Україні несформована система, яка б сприяла комерціалізації результатів досліджень і «виведення» їх на ринок. У цьому контексті доцільним є створення агропромислових венчурних мереж на основі партнерства малих і великих підприємств, фінансових інститутів і держави. Формування агропромислових венчурних мереж може відбуватися за рахунок впровадження в масштабні виробничі підприємства матричних організаційних структур у вигляді проєктних і науково-дослідних груп. Метою їх створення є зміцнення позицій основного виробництва, підтримка його ефективності, а також корекція концепцій його розвитку. Якщо ж підприємство ставить завдання освоєння принципово нових продуктів та інтеграцію в нові області діяльності, то у венчурні мережі залучаються малі підприємства із сторони, які самостійно займаються не тільки розробкою проєктів, але й впровадженням їх на ринок. На базі агропромислових венчурних мереж повинні бути створені системоутворюючі елементи вітчизняної венчурної індустрії, тобто системи венчурного фінансування, в рамках якої комерційні інтереси підприємців були б пов'язані з рішенням загальнонаціональної задачі перетворення України в технологічно динамічну країну, здатну розробляти, виробляти і застосовувати високі технології для великомасштабного виробництва конкурентноздатних товарів і послуг.

Метою формування ефективної моделі венчурного фінансування є створення умов для безперервного інноваційно-фінансового процесу.

Для створення системи венчурного фінансування необхідний комплекс заходів у сфері права, податкової, фінансово-кредитної політики, бухгалтерського обліку. Реалізацію цих заходів слід здійснювати в два етапи.

В першу чергу мають бути створені правові та економічні умови для розвитку системи венчурного фінансування і венчурної інфраструктури. На другому етапі доцільно дещо понизити роль держави, що означає вихід з раніше створених нею фондів, «включення» режиму саморозвитку, посилення ролі венчурних соціогенів — структур, які забезпечують самовідтворення венчурних механізмів.

Висновки. Отже, створення агропромислових венчурних мереж на основі ефективного партнерства малих, великих підприємств АПК і фінансових інститутів розглядається нами як ключовий напрям реалізації науково-технічних програм в нашій країні. Воно дозволить здійснювати пряме фінансування наукових розробок, сприятиме пом'якшенню суперечності між необхідністю докорінного оновлення науково-виробничої основи галузей народного господарства і незатребуваністю досить великого наукового потенціалу учених, а також дозволить підприємствам посилити свої позиції на ринку. Це також сприятиме виконанню загальнонаціональної задачі перетворення України в технологічно динамічну країну, здатну розробляти, виробляти і застосовувати високі технології для великомасштабного виробництва конкурентноздатних товарів і послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронкова А.Э. Инвестиционное обеспечение инновационных проектов / А.Э. Воронкова, Л.М. Кузьменко // Вісник академії економічних наук України. — 2003. — № 1. — С.49–53.
2. Інвестиційна діяльність в Україні / Інформаційно-аналітичний матеріал. — [Електронний ресурс] // Міністерство економіки України. — Режим доступу до журналу: <http://me.kmu.gov.ua>.
3. Інвестування в аграрній сфері / [за ред. А.В. Чупіса]. — Суми: Видавництво “Довкілля”, 2002. — 244 с.
4. Кирьян С.М. Стан та умови інвестування в аграрному секторі України / С.М. Кирьян // Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту. — 2000. — №2. — С.62–65.
5. Могильний О.М. Державне регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. — Ужгород: ІВА, 2005. — 400 с.
6. Панорама аграрного сектора України 2009 // Офіційний сайт Міністерства аграрної політики України. — Режим доступу до журн.: <http://www.minagro.gov.ua/page/?6351>
7. Сільське господарство України. 2008 р.: Стат. Зб. / [за ред. Ю.М. Остапчука]. — К.:Держкомстат, 2009. — 369 с.

8. Шевченко О.О. Продовольче забезпечення України: використання світового досвіду, державна політика, теорія та практика управління: [монографія] / О.О. Шевченко. — Донецьк: Юго-Восток, 2009. — 385 с.

Одержано 15.11.11

В статье анализируется состояние финансирования инновационных проектов агроформирований. В качестве главного направления реализации научно-технических программ рассматривается создание агропромышленных венчурных сетей на базе эффективного партнерства малых, больших предприятий АПК и финансовых институтов. Такой источник финансирования инновационных проектов разрешит осуществлять прямое финансирование научных разработок.

Ключевые слова: инновации, инновационный проект, венчурное финансирование.

The article analyses the state of financing the innovative projects of agrarian enterprises. Formation of agro-industrial venture networks on the basis of effective partner relations of small and big enterprises of agro-industrial complex and financial institutions is regarded as the main direction of implementation of scientific and technical programmes. Such source of financing the innovative projects will make it possible to realize direct financing of scientific developments.

Key words: innovations, innovative project, venture financing.

УДК: 657

УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУ РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Т.Є. КУЧЕРЕНКО, кандидат економічних наук
Н.В. ОЛЯДНІЧУК, кандидат економічних наук

Проаналізовано нормативно-правове забезпечення бухгалтерського обліку. Розкриті проблеми недосконалої будови плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Запропоновано розширити класифікаційну сукупність доходів і витрат та удосконалити структуру плану рахунків.

Систематизація економічної інформації та її відображення на рахунках бухгалтерського обліку з дотриманням встановлених правил і принципів відбувалася впродовж тривалого історичного періоду, відображаючи виробничі відносини між власниками капіталу, працівниками, іншими учасниками

бізнесу, а також участь держави у цих процесах. Функція і зміст плану рахунків бухгалтерського обліку визначалися вимогами ринкового середовища та розвивалися відповідно до економіко-соціальних потреб суспільства. Із появою капіталістичних заводів, фабрик виникає необхідність оподаткування їх прибутків, а створення корпоративних підприємств спонукає до запровадження публічної звітності для забезпечення фінансовою інформацією (склад доходів і витрат, що включаються у розрахунок фінансового результату звітного періоду, активів і пасивів, що характеризують фінансовий стан компанії на початок і кінець звітного періоду) акціонерів, пайовиків і відповідних державних органів, на які покладено стягнення прибуткового податку. Юридичного оформлення проведених операцій на таких підприємствах вимагав і уряд у відповідь на часті банкрутства, шахрайства з боку управлінського персоналу по відношенню до вкладень акціонерів, а також у зв'язку із запровадженням державного промислового податку у 1898 р. Вважається, що звітування акціонерних, пайових та інших підприємств вимагало впровадження уніфікованого плану рахунків бухгалтерського обліку, кожен із яких відображався у певних формах бухгалтерської звітності. Основна функція плану рахунків полягає у систематизації інформації щодо господарської діяльності юридичної особи з наступним її використанням у бухгалтерській звітності для задоволення інформаційних потреб різних користувачів.

Питання удосконалення будови плану рахунків постійно знаходяться в полі зору провідних науковців та практиків, серед яких: Ф.Ф. Бугинець, Т.В. Давидюк, Г.Г. Кірейцев, М.В. Кужельний, А.М. Кузьмінський, Н.М. Малога, С. Михалевич, В.М. Пархоменко, М.С. Пушкар, В.В. Сопко, В.Г. Швець, М.Г. Чумаченко, І.Й. Яремко та інші. Віддаючи належне напрацюванням науковців, ряд питань щодо гармонізації рахунків доходів і витрат залишаються не розкритими та потребують поглибленого вивчення. Так, Міністерство фінансів України, за десять років після затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (з листопада 1999 р. по грудень 2009 р.) десять раз вносило зміни до нього; Національний банк України з 2004 р. (після затвердження нової редакції Плану рахунків) по 2009 р. 11 раз коригував План рахунків бухгалтерського обліку банків України; Державне казначейство України з 2000 по 2009 р. включно 12 разів вносило зміни до Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ. До Плану рахунків було введено один новий забалансовий рахунок і 31 новий субрахунок, вилучено 11 субрахунків, змінено назви й призначення 7 синтетичних рахунків та 25 субрахунків, доповнено, змінено й вилучено 140 нових кореспонденцій рахунків бухгалтерського обліку, відкориговано текст Інструкції до більш як 50 синтетичних і одного забалансового рахунків [6]. Проте це не усунуло деяких неузгоджень у нормативних документах, затверджених Міністерством фінансів України.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження структури Плану рахунків є законодавчо-нормативна база, наукові праці

вітчизняних і зарубіжних вчених, які присвячені даній тематиці. У процесі дослідження застосовувався системний підхід із використанням абстрактно-логічного та монографічного методів проведення економічних досліджень.

Результати досліджень. Типовий План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій розроблено на основі класифікації рахунків за їх економічним змістом і затверджено разом з Інструкцією про його застосування наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999р. № 291. План рахунків та Інструкція про його застосування відображають загальний концептуальний підхід до побудови системи бухгалтерського обліку, зв'язок (кореспонденцію) рахунку з іншими рахунками, уніфікацію показників фінансової звітності, організацію аналітичного обліку та забезпечують гарантоване отримання користувачами звітності мінімально необхідного складу показників за результатами діяльності й фінансово-майновим станом підприємства.

План рахунків — систематизований перелік рахунків і схем реєстрації і групування на них фактів фінансово-господарської діяльності (кореспонденції рахунків) у бухгалтерському обліку для отримання різними користувачами необхідної для управління й прийняття рішень та контролю економічної інформації. Усі рахунки згруповано за двома ознаками: I розділ — балансові рахунки, II розділ — позабалансові рахунки. Балансові рахунки за економічним змістом згруповано у дев'ять класів, кожний з яких містить синтетичні рахунки, близькі за економічним змістом обліковуваних на них активів, зобов'язань і капіталу. Структура Плану рахунків зорієнтована на потреби складання балансу та звіту про фінансові результати. Таким чином, «рахунки бухгалтерського обліку формують систему інформаційного забезпечення управління підприємством у вигляді інтегрованої моделі облікової інформації — плану рахунків» [2, с. 37].

Для підвищення аналітичних можливостей облікової інформації без збільшення кількості рахунків більшість синтетичних рахунків поділяються на субрахунки. Саме через систему субрахунків у Плані рахунків відображаються специфічні особливості фінансово-господарської діяльності підприємств, здійснюється облік грошових коштів, розрахунків, доходів та витрат.

У самостійний розділ у Плані рахунків виокремлено позабалансові рахунки. Вони призначені для обліку активів і розрахунків, які вилучені з обороту підприємства й не відображаються в балансі. На позабалансових рахунках господарські операції відображаються без застосування методу подвійного запису, тобто облік на них ведеться за простою схемою.

По відношенню до балансу у чинному типовому Плані рахунків вирізняють балансові (постійні) — рахунки активів, зобов'язань і капіталу та проміжні (тимчасові) — рахунки доходів і витрат. Отже, рахунки доходів і витрат не є балансовими лише тому, що до остаточного формування балансу мають бути закритими, тобто не матимуть сальдо.

Рахунки, які складають основу балансу, планом рахунків

класифікуються в активі за ступенем їх ліквідності: необоротні активи (1-й клас), запаси (2-й клас), кошти, розрахунки та інші активи (4-й клас), а у пасиві — за ступенем погашення: власний капітал та забезпечення зобов'язань (4-й клас), довгострокові зобов'язання (5-й клас), поточні зобов'язання (6-й клас). Проте, ця класифікація рахунків у окремі розділи плану рахунків має враховувати також розподіл активів і зобов'язань за видами діяльності — операційна, фінансова, інвестиційна.

Згідно П(С)БО 2 «Баланс», «необоротні активи — всі активи, що не є оборотними» [8], що не відповідає економічній суті відображуваних активів. Усі активи підприємства є оборотними, оскільки приносять економічну вигоду. Тому при їх класифікації щодо часу отримання економічних вигод необхідно поділяти усі активи на ті, які приносять економічну вигоду впродовж звітного періоду і наступних звітних періодів. Відповідно, назва 1-го класу плану рахунків має бути: «Довгострокові активи».

Досить важливим є процес відображення обліково-аналітичної інформації на рахунках бухгалтерського обліку, а також групування інформації економічного змісту у кінці звітного періоду для складання бухгалтерської (фінансової) звітності. Для зручності закриття рахунків класу доходів і витрат необхідна гармонізація рахунків (субрахунків). Невідповідність рахунків доходів рахункам витрат створюють певні перешкоди для формування неупередженої обліково-аналітичної інформації. Тому удосконалення структури плану рахунків, зокрема приведення у відповідність рахунків (субрахунків) 7 класу «Доходи і результати діяльності» рахункам (субрахункам) 9 класу «Витрати діяльності», є одним із першочергових завдань, які потребують вирішення в період становлення бухгалтерського обліку в Україні.

Визначення доходів і витрат передбачає проведення певних процесів господарської діяльності, які збільшують чи зменшують активи і зобов'язання, що відбувається під час безпосереднього їх руху (оприбуткування, нарахування, зменшення, погашення). Відповідно і визначення фінансових результатів (прибутку, збитку) також побудовано, виходячи із процесів, які покладено в основу визнання доходів і витрат: «збиток — перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати. Прибуток — сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати» [9]. Поряд з цим, МСБО 18 «Дохід» визначає його як «валове надходження економічних вигід протягом певного періоду, що виникає в ході звичайної діяльності підприємства, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників капіталу» [5, с. 405]. У Концептуальних основах МСБО визначення доходу приводиться дещо інше: «дохід — це збільшення економічних вигід протягом облікового періоду у вигляді надходження чи збільшення корисності активів або у вигляді зменшення зобов'язань, результатом чого є збільшення власного капіталу, за винятком збільшення, пов'язаного з внесками учасників» [5, с. 62]. Відмінність

між цими категоріями полягає у тому, що, по-перше, МСБО 18 «Дохід» визнає доходом лише операції від звичайної діяльності, а у концептуальних основах — доходи визнаються як від звичайної, так і надзвичайної (екстраординарної) діяльності; по-друге, у концептуальних основах визначення доходу є ширшим, оскільки передбачає визнання доходів не лише від здійснення операцій з реалізації, а й внаслідок утримання активів, що проявляється у збільшенні їх корисності, дооцінки до справедливої вартості.

Витрати в концептуальних основах визначаються як «...зменшення економічних вигід протягом облікового періоду у вигляді вибуття чи амортизації активів або у вигляді виникнення зобов'язань, результатом чого є зменшення власного капіталу, за винятком зменшення, пов'язаного з виплатами учасникам» [5, с. 62]. Визначення витрат не охоплює операції із зменшення корисності активів внаслідок їх утримання підприємством в результаті минулих подій, що виявляється в уцінці активів. Таким чином, нормативні акти, якими регулюється визначення і визнання доходів і витрат на національному рівні, не мають спільних підходів із МСБО і не відображають усі події, які впливають на їх величину. Окрім того, міжнародні стандарти фінансової звітності пропонують визначати доходи і витрати за певний обліковий період, що не обумовлюється національними стандартами бухгалтерського обліку.

Аналогічно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, національний стандарт 15 «Дохід» визнані доходи класифікує за такими групами:

- дохід від реалізації продукції (товарів, інших активів);
- дохід, пов'язаний з наданням послуг;
- дохід, який виникає у результаті використання активів підприємства іншими сторонами [10].

Наведені класифікаційні групи доходів враховують лише дії, які призводять до отримання доходу, але не враховують факти, які також обліковуються у бухгалтерському обліку і впливають на розмір власного капіталу, збільшуючи доходи у результаті дооцінки активів, які контролюються підприємством. Отже, показник доходу, який визначається у бухгалтерському обліку і відображається у фінансовій звітності, на методологічному рівні не забезпечує повне висвітлення даної категорії і не включає класифікаційну сукупність, що виникає у вигляді можливої економічної вигоди внаслідок утримання активів підприємством.

Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку доходів, витрат та розрахунку фінансових результатів повинні надавати більш точне визначення категорій «доходи» і «витрати» відповідно до економічного змісту відображуваних операцій у процесі господарської діяльності, що приймаються у розрахунок при складанні звіту про фінансові результати (ф. № 2). Пропоновані визначення доходів і витрат звітного періоду необхідно зареєструвати у стандартах, що їх регламентують (табл. 1).

1. Удосконалення визначення доходів і витрат звітного періоду відповідно до економічного змісту господарських операцій

Визначення доходу	Визначення витрат
Доходи звітного періоду — це збільшення економічних вигод протягом звітного періоду у вигляді надходження чи збільшення корисності активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників)	Витрати звітного періоду — це зменшення економічних вигод протягом звітного періоду у вигляді вибуття чи зменшення корисності активів, їх амортизації або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками)

Класифікаційну сукупність доходів за їх видами, визначену П(С)БО 15 «Дохід» слід доповнити такою групою — дохід від збільшення корисності активів.

Класифікація витрат у П(с)БО 16 «Витрати» проводиться за їх однорідними економічними групами, за якими вони обліковуються на відповідних рахунках бухгалтерського обліку, а також за статтями калькулювання виробничої собівартості [11].

Одними із принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, який визначено Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» є принцип нарахування та відповідності доходів і витрат. У зв'язку з цим у складі П(с)БО 16 «Витрати» слід провести також класифікацію витрат за групами, які відповідають класифікаційній сукупності доходів у П(с)БО 15 «Дохід», тобто:

- витрати від реалізації продукції (товарів, інших активів);
- витрати, пов'язані з наданням послуг;
- витрати, які виникають у результаті використання активів інших підприємств;
- втрати від зменшення корисності активів (рис.).

Таким чином, прибуток у сучасних умовах відображає не лише різницю між доходами і витратами, отриманими у процесі реалізації, але і потенційні вигоди (доходи чи втрати), які можуть генерувати активи на звітну дату внаслідок їх утримання.

Витрати діяльності, які обліковуються на рахунках 9 класу (собівартість реалізації, загальновиробничі витрати, адміністративні витрати, витрати на збут, інші витрати операційної діяльності, фінансові витрати, витрати від участі в капіталі, інші затрати, податок на прибуток, надзвичайні витрати) дещо не відповідають рахункам і субрахункам 7 класу. Невідповідність класифікації доходів і витрат звітного періоду в певній мірі ускладнюють відображення облікової інформації та її групування при складанні бухгалтерської звітності.

Враховуючи думки ряду авторів щодо питань удосконалення Плану рахунків, пропонуємо удосконалити структуру, а також конкретизувати назву рахунків 7 і 9 класів (табл. 2).

меншення корисності активів внаслідок їх утримання, що призводить до зменшення власного капіталу

Зменшення економічних вигод у вигляді збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками)

Зменшення економічних вигод у вигляді втрати активів, що призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками)

збільшення корисності активів внаслідок їх утримання, що призводить до зростання власного капіталу

Збільшення економічних вигод у вигляді зменшення зобов'язань, що призводить до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників)

Збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів, що призводить до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників)

Рис. Структура доходів і витрат звітного періоду у фінансовій звітності
 — згідно визначень національних стандартів;
 ----- пропонувані визначення.

2. Удосконалена структура рахунків бухгалтерського обліку доходів і витрат

Клас 7. Доходи і результати діяльності		Клас 9. Витрати діяльності	
Код	Назва рахунку	Код	Назва рахунку
70	Доходи від реалізації	90	Собівартість реалізації
71	<i>Інші доходи операційної діяльності</i>	91	<i>Інші витрати операційної діяльності</i>
72	Дохід від участі в капіталі	92	<i>Витрати від участі в капіталі</i>
73	Інші фінансові доходи	93	<i>Інші фінансові витрати</i>
74	Інші доходи	94	<i>Інші витрати</i>
75	Надзвичайні доходи	95	<i>Надзвичайні витрати</i>
76	Страхові платежі	96	<i>Адміністративні витрати</i>
77	–	97	<i>Загальновиробничі витрати</i>
78	–	98	<i>Витрати на збут</i>
79	Фінансові результати	99	<i>Податок на прибуток</i>

Примітка: Виділене курсивом, запропоновано авторами

Уніфікація плану рахунків бухгалтерського обліку підприємств є одним із напрямів удосконалення бухгалтерського обліку, його реформування із застосуванням міжнародних стандартів.

Висновки. Конкретизація термінів «дохід» і «витрати» та розширення їх якісних характеристик дозволить відображати не лише різницю між доходами і витратами, отриманими у процесі реалізації, але і потенційні вигоди (доходи чи втрати), які можуть генерувати активи на звітну дату внаслідок їх утримання.

Запропонована удосконалена структура плану рахунків бухгалтерського обліку доходів і витрат діяльності є максимально наближеною до структури Звіту про фінансові результати (форма № 2), що сприятиме зручному формуванню даної форми звітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атамас П. Аналіз і оцінка пропозицій з удосконалення плану рахунків / П. Атамас, О. Атамас // Бухгалтерський облік і аудит. — 2010. — №5. — С. 3–16.
2. Боримська К.П. План рахунків бухгалтерського обліку як інтегрована облікова модель: підходи до побудови / К.П. Боримська // Вісник ЖДТУ. — 2010. — № 3 (53). — С. 37–47.
3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291, із змінами і доповненнями.
4. Михалевич С. План рахунків бухгалтерського обліку і необхідність його вдосконалення / С. Михалевич // Бухгалтерський облік і аудит. — 2011. — № 7. — С. 7–9.

5. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2000 [Перекл. з англ. за ред. С.Ф. Голова]. — К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2000. — 1272 с.
6. Пархоменко В. Удосконалення плану рахунків бухгалтерського обліку / В. Пархоменко // Вісник податкової служби України: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.visnuk.com.ua/article/one/Valerii_PA6126818.html.
7. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України від 11.08.94 р. № 69 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс] / офіційний сайт Верховної Ради України. — К.: 2010. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0892-99>.
8. П(с)БО 2 «Баланс», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31. 03. 1999 р. № 87: [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0396-99>.
9. П(с)БО 3 «Звіт про фінансові результати», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31. 03. 1999 р. № 87 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0397-99>.
10. П(с)БО 15 «Дохід»: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO10.aspx>.
11. П(с)БО 16 «Витрати» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO10.aspx>.
12. Чумаченко М.Г. Бухгалтерський облік і система національних рахунків / М.Г. Чумаченко // Бухгалтерський облік в Україні на початку ХХІ століття. Тези доповідей. — Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. — С.14–16.

Одержано 15.11.11

Углубление сути понятий «доходы» и «затраты», расширение их классификационных признаков, совершенствование структуры плана счетов обеспечит безошибочное и достоверное их отражение в бухгалтерском учете и финансовой отчетности.

Ключевые слова: *доходы, затраты, план счетов, финансовая отчетность.*

The article considers the essence of the concepts of “income” and “expenses”, their classification features. The improvement of the accounts plan structure will ensure their correct reflection in accounting and financial reporting.

Key words: *income, expenses, plan of accounts, financial reporting.*

ФІСКАЛЬНІ ТА РЕГУЛЮЮЧІ НАСЛІДКИ ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Н.В. ЛИСА

У статті розглянуто особливості впливу ФСП як найбільш поширеного способу прямого оподаткування на економіку сільськогосподарських підприємств Черкаської області, проаналізовано фіскальну роль аграріїв та рівень їх оподаткування в динаміці.

При здійсненні податкових реформ, в тому числі і щодо окремої галузі, держава, запроваджуючи певні правила оподаткування, повинна виробляти економічну ідеологію з чіткими тактичними та стратегічними цілями. При цьому фіскальна та регулююча функції системи оподаткування повинні бути визначальними, крім того, остання повинна сприяти формуванню бюджету, а не бути похідною від нього. Саме на таких засадах повинна формуватись податкова система та адекватний їй податковий механізм, при функціонуванні якого система оподаткування повинна активно використати всі податкові інструменти з метою економічного і правового регулювання соціальних процесів, стимулювання розвитку товаровиробництва тощо. З огляду на це види, форми та розміри податків повинні визначатись особливостями об'єктів і суб'єктів оподаткування, їх значущістю для економіки країни, станом фінансової безпеки держави.

Специфіка сільськогосподарського виробництва вимагає виваженої державної політики протекціонізму, основною метою якої повинні стати підтримка прибутковості виробників, стабільність економічної ситуації в галузі, забезпечення продовольчої безпеки, розвиток сільських територій та соціальний захист працівників, зайнятих у аграрному виробництві. Більшість країн з ринковою економікою забезпечують реалізацію такої політики через механізми прямого бюджетного фінансування, що дає можливість на якісному рівні концентрувати фінансові ресурси держави та спрямовувати їх за найбільш пріоритетними напрямками в галузі.

За умов недостатності фінансових ресурсів, національних особливостей перерозподілу державних коштів, структурованості національного сільського господарства як за галузями так і за суб'єктами господарювання, наявності цінових диспропорцій та впливу протягом тривалого часу адміністративних способів регулювання суспільних відносин в Україні система оподаткування в сільському господарстві довго залишатиметься своєрідним інструментом державного фінансування галузі. Не маючи змоги з тих чи інших причин в повній мірі виконувати свої функції, держава таким чином в тій чи іншій мірі перекладає їх на суб'єкти господарювання, звільняючи їх при цьому повністю

або частково від сплати податків. При цьому найбільшого регулюючого ефекту можна досягти через підсистему прямого оподаткування.

Проблемам функціонування функціонування системи прямого оподаткування у сільському господарстві присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких варто виділити М. Дем'яненка [1], Д. Дему [2], Л. Тулуша [19;20;21;223], Н. Сеперович [16], В. Синчака [12], А.Папцова [7;8;9] та інших.

Водночас структурні зміни у світовій та вітчизняній економіці, зростання ролі аграрного сектора, набрання чинності Податковим кодексом України [11] реформування системи пенсійного та соціального страхування в державі потребують адекватної, багатоаспектної оцінки діючого нині режиму прямого оподаткування ФСП та визначення подальшої стратегії щодо формування механізму перерозподілу доданої вартості через підсистему прямого оподаткування в галузі.

Методика досліджень. У процесі дослідження використано наступні методи: аналізу і синтезу, абстрактно-логічний, порівняння, графічний.

Результати досліджень. Здійснюючи своєрідне фінансування, яке можна асоціювати з певним видом інвестування державних коштів, держава ставить перед аграрними товаровиробниками наступні завдання:

- сприяти поліпшенню та відтворенню земельних ресурсів;
- вести оптимально структуроване виробництво, яке забезпечуватиме продовольчу безпеку та зменшить залежність від імпорту далеко не завжди якісних продуктів харчування;
- здійснювати заходи щодо соціального розвитку сільських територій;
- сприяти створенню робочих місць з достатнім рівнем оплати праці;
- нарощувати виробничий потенціал та здійснювати модернізацію виробництва, що з часом сприятиме прибутковості та конкурентоспроможності галузі.

Виконання таких вимог відображає стимулюючу та соціальну складову регулюючої функції оподаткування, а в перспективі забезпечуватиме важливу та стабільну участь даної категорії суб'єктів господарювання у формуванні доходів бюджету.

Водночас зауважимо, що здійснення будь яких інвестицій завжди має двойстий характер: з одного боку це вкладання коштів інвестором, з іншого — здійснення контролю за ефективністю їх використання щодо досягнення поставленої мети. В даному контексті право на застосування окремих податкових пільг в більшості країн з розвинутою ринковою економікою мають ті суб'єкти господарювання, які забезпечують виконання поставлених державою завдань. Зокрема, в США, Великобританії, Німеччині, Франції та інших фермери користуються відстрочкою податкових платежів на приріст капіталу до повного закінчення інвестиційного процесу, сума податку зменшується на відсоток інфляції, а сума податку рівномірно розподіляється за

роками. Однак, ця пільга надається суб'єктам, які беруть участь у здійсненні державних аграрних програм [7;8;9].

Законодавство окремих країн передбачає компенсацію податкових платежів з прибутку платникам, які здійснюють заходи щодо розвитку соціальної сфери сільської місцевості, проведення землеохоронних та екологічних заходів. За рахунок здійснення такої політики в оподаткуванні галузі досягається адресність витрачання бюджетних коштів. Таким чином забезпечується прояв регулюючої функції системи оподаткування, потужним важелем якої є податкові пільги [3;4].

Оподаткування доходів сільськогосподарських товаровиробників, яке представлене прибутковим та земельним податками, традиційно займає ключове місце у системі перерозподілу доданої вартості. Практика (оскільки системою її назвати важко) прямого оподаткування в національному сільському господарстві представлена фіксованим сільськогосподарським податком (ФСП), внаслідок перетворень його механізму протягом періоду функціонування набула ознак вилучення певної частини доходу від використання сільськогосподарських угідь, яка не відповідає економічно обґрунтованим розрахункам.

Одним із основних оціночних показників впливу податкової системи на економіку, окрему групу або суб'єкт оподаткування є рівень податкового навантаження. Аналіз податкового навантаження, здійснений нами з врахуванням ролі ФСП у окремих показниках засвідчив, що система прямого оподаткування сільськогосподарських підприємств практично не залежить від результатів господарської діяльності та суттєво не впливає на них (табл. 1). Особливо відчутним це стало з 2005 року. Частка прямих податків у виручці впродовж 2005–2009 років в середньому по досліджуваних підприємствах Черкаської області складає мізерне значення — менше ½ відсотка, і зберігається тенденція до її зменшення. Понад 60–70% податкового навантаження створюється ФСП.

Проведена нами оцінка динаміки рівня оподаткування доданої вартості сільськогосподарських підприємств Черкаської області та її окремих складових засвідчила неоднозначність змін (табл. 2). За 2002–2009 роки додана вартість зросла у понад 7 разів, водночас приріст прибутку складає 18 разів, заробітної плати лише 2,3 рази. Сукупно податкові платежі без ПДФО та соціальні внески зросли на 185164,4 тис. грн. або у 7 разів, із них соціальні внески — у 6 разів, податкові платежі — у 7,8 разів. Дослідження показали, що абсолютне значення приросту податкових зобов'язань з прямих податків сільськогосподарських підприємств Черкаської області впродовж 2002–2009 року є найменшим — 3243,5 тис. грн. або 49,2%. Близько 62–73% з нарахованої суми прямих податків (без ПДФО) складає ФСП, динаміка приросту якого протягом 11 років практично не змінюється. Тривале застосування ФСП призвело до нарощення частки прибутку у доданій вартості з одночасним зменшенням частки заробітної плати.

1. Податкове навантаження прямими податками на окремі показники сільськогосподарських підприємств Черкаської області за роками

Показник	Рік										
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Нараховано прямих податків, тис. грн.	39226,6	32445,7	22964,5	19988,7	21641,0	19864,8	8207,3	7286,6	8815,9	10446,1	9834,6
в тому числі ФСП	17568,3	16251,7	22213,5	19139,4	18730,1	17095,6	5116,0	5129,2	5598,3	6107,4	6312,9
Податкове навантаження прямими податками на 1 га с.-г. угідь, грн.:	33,9	29,8	23,1	21,0	26,7	24,6	11,3	9,8	11,0	12,0	11,6
в т.ч. ФСП	15,2	14,9	22,4	20,1	23,1	21,2	7,0	7,0	7,0	7,0	7,4
Податкове навантаження прямими податками виручки, %:	4,51	3,57	2,18	1,96	1,95	1,25	0,42	0,29	0,38	0,30	0,22
в т.ч. ФСП	2,02	1,79	2,11	1,88	1,69	1,12	0,28	0,22	0,26	0,18	0,14
Податкове навантаження прямими податками собівартості, %:	1,70	1,90	2,56	2,03	1,96	1,33	0,35	0,27	0,37	0,29	0,26
в т.ч. ФСП	1,68	1,87	2,50	1,98	1,92	1,28	0,32	0,24	0,30	0,21	0,17
Податкове навантаження прямими податками грошової оцінки 1 грн с.-г. угідь, коп.	0,72	0,64	0,49	0,44	0,57	0,49	0,20	0,18	0,18	0,19	0,20
в т.ч. ФСП	0,32	0,32	0,47	0,42	0,49	0,45	0,15	0,15	0,15	0,15	0,15

Водночас податкове навантаження перемістилось на оподаткування праці, майже повністю звільнивши капітал від оподаткування — частка прямих податків у доданій вартості з 4,0% у 2002 році зменшилася до 0,7% у 2009 році, а рівень оподаткування прибутку з 2005 року не перевищує 1,5%.

Зауважимо, що до основними складовими ФСП є податок за землю та податок на прибуток. В середньому по Україні з 2005 року ставка ФСП складає близько 6 грн за 1 га ріллі, тоді як земельний податок в півтора рази більше [18]. По Черкаській області середня ставка ФСП з 1 га ріллі складає з 2005 року 7,05 грн, тоді як ставка земельного податку внаслідок індексації грошової оцінки

**2. Розрахунок рівня оподаткування доданої вартості сільськогосподарських підприємств
Черкаської області за роками**

Показник	Рік								Відхилення (+,-) 2009 від 2002	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Тис. грн.	%
Зарплата, тис. грн.	172649,6	131299,6	155666,0	185023,4	215862,2	288154,6	429884,8	408027,5	+235377,9	+136,3
Соціальні внески (з урахуванням нарахованих в складі ФСП), тис. грн.	18922,4	17313,2	17720,5	21661,8	26086,9	48412,8	101155,9	120721,4	+101799,0	Понад 5р.
Нараховані податкові платежі (без податку з доходів фізичних осіб), тис. грн.	12187,3	14284,6	16266,5	30451,3	41314,2	47196,4	77342,1	95552,7	+83365,4	6,8р.
В т.ч. прямі податки	6591,1	6369,3	7897,9	8207,4	7286,6	8815,9	10446,1	9834,6	+3243,5	+49,2
Прибуток, тис. грн.	-40780,1	69807,3	240005,2	363168,9	392105,4	301459,4	460976,9	698720,0	+739500,1	Понад 18р.
Додана вартість, тис. грн.	162979,2	232704,7	429658,2	600305,4	675368,7	685223,2	1069359,7	1323021,6	+1160042,4	7,1р.
Частка зарплати в доданій вартості, %	105,9	56,4	36,2	30,8	32,0	42,1	40,2	30,8	x	-75,1п.п.
Частка податкових платежів і соціальних внесків у доданій вартості, %	19,1	13,6	7,4	8,7	10,0	14,0	16,7	16,3	x	-2,8п.п.
Частка соціальних внесків у доданій вартості, %	11,6	7,5	4,1	3,6	3,9	7,1	9,5	9,1	x	-2,5п.п.
Частка податкових платежів у доданій вартості, %	7,5	6,1	3,3	5,1	6,1	6,9	7,2	7,2	x	-0,3п.п.
Частка прямих податків у доданій вартості, %	4,0	2,7	1,8	1,4	1,1	1,3	1,0	0,7	x	-3,3п.п.
Частка прямих податків у прибутку, %	x	9,1	3,2	2,3	1,9	2,9	2,3	1,4	x	+1,4п.п.

зросла з 11,65 грн. до 15,13 грн за 1 га у 2010 році, тобто майже на третину. Разом з тим розмір ставки земельного податку в 2,2 рази перевищує ставку ФСП. Очевидна парадоксальність ситуації, коли розмір навіть однієї складової комплексного податку суттєво вищий.

Щодо оподаткування прибутку сільськогосподарських підприємств, то українське законодавство з 1997 року (набрання чинності Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств”[13]) за виключенням термінів податкового періоду та сплати земельного податку за рахунок прибутку, взагалі не передбачає будь яких особливих умов. Подібна тенденція збережена і в Податковому кодексі України [11]. Це означає, що за умови оподаткування за загальною системою аграрії сплачували б не лише значно більший податок за землю, а й податок на прибуток.

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на значних структурних змінах в економіці держави впродовж останніх років. Зростання у світі потреби в продовольстві, загострення кризових явищ у світовій економіці, пільгові режими оподаткування поступово вивели сільське господарство України на якісно інший рівень. Зокрема, як свідчать дані таблиці 3, рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств впродовж останніх років перевищує середню рентабельність в 2–4 рази за найменшого рівня оподаткування.

3. Рівень рентабельності економіки Черкаської області за роками, %

Показник	Рік								
	1980	1990	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009
По всіх галузях, в тому числі:	9,6	17,4	-1,3	3,8	4,3	4,9	6,8	6,0	3,4
Сільське господарство (сільськогосподарськ і підприємства)	4,9	37,5	2,4	17,9	22,9	20,6	16,2	15,6	18,3
Промисловість	7,8	12,4	-1,8	1,6	2,0	4,2	6,3	6,5	-0,5
Будівництво	10,3	16,9	0,9	4,1	2,0	3,6	3,4	2,0	-3,3

За наслідками запровадження особливих умов оподаткування сільськогосподарських підприємств доцільно проаналізувати фінансову роль останніх.

Як свідчать дані таблиці 4, податкові надходження від сільськогосподарських підприємств зростають невисокими темпами, при цьому основну частку приросту складає податок з доходів фізичних осіб, що обумовлено об'єктивним зростанням заробітної та орендної плати. Сума ФСП залишається відносно сталою після реформування податку (протягом 2005–2009 років).

Більш наочним свідченням незначної участі сільськогосподарських підприємств у формуванні зведеного бюджету є дані рисунка. Загальна сума податкових надходжень Зведеного бюджету в 2009 році порівняно з 2004 роком

зросла на 2524,8 млн.грн., або більш як у 3,5рази, водночас сума сплачених податкових платежів сільськогосподарськими підприємствами зросла на 136,6 млн. грн. або лише вдвічі.

4. Динаміка податкових надходжень до Зведеного бюджету Черкаської області від сільськогосподарських підприємств за роками, млн. грн.

Показник	Рік					
	2004	2005	2006	2007	2008р	2009
Непрямі податки	6,2	6,1	8,7	12,3	14,5	14,3
у% до попереднього року	—	98,4	142,6	141,4	117,9	98,6
Прямі податки	57,3	56,4	71,3	99,8	135,1	140,9
у% до попереднього року	—	98,4	126,4	140,1	135,4	104,3
ФСП	17,1	5,1	5,2	5,6	6,1	6,3
у% до попереднього року	—	29,8	102,0	107,7	108,9	103,3
Податок з доходів фізичних осіб	38,3	48,8	64,4	91,7	157,1	131,4
у% до попереднього року	—	127,4	131,9	142,4	136,3	105,1
Інші	1,7	19,6	23,3	28,6	43,6	46,6
у% до попереднього року	—	11,5р.	118,9	122,7	152,4	106,9
Разом:	65,2	82,1	103,3	140,7	193,2	201,8
у% до попереднього року	—	125,9	125,8	136,2	137,3	104,5

Частка податків, сплачених сільськогосподарськими підприємствами у 2004–2009 роках складає відповідно 6,5%, 5,9%, 5,9%, 6,2%, 6,0%, 5,7% Зведеного бюджету.

Таким чином можна стверджувати про незначне фіскальне навантаження.

Наведені результати дослідження дають змогу дійти висновку, що система оподаткування доходів сільськогосподарських підприємств,

запропонована державою, а також пряма державна підтримка аграріїв, мотивує виконання останніми поставлених перед ними завдань.

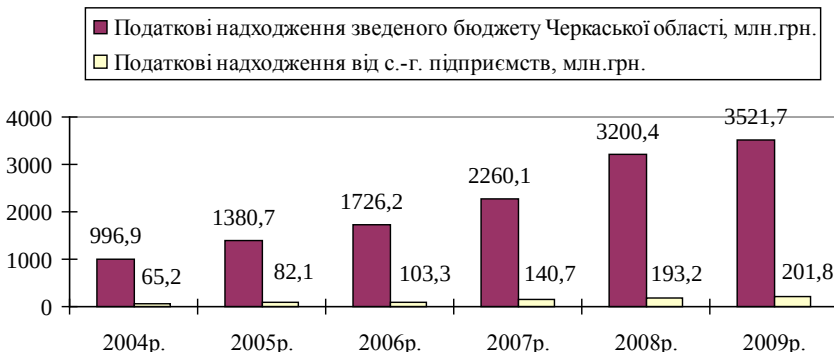

Рис. Співвідношення загальної суми податкових надходжень та від сільськогосподарських підприємств до зведеного бюджету Черкаської області

Однак, як свідчать дані таблиці 5, темпи непрямого фінансування за рахунок пільгового оподаткування прямими податками, а також прямого фінансування підприємств з державного та місцевих бюджетів зростали значно вищими темпами порівняно з виробництвом валової продукції. Рівень рентабельності виробництва порівняно із початком запровадження ФСП помітно зріс, як і норма прибутку.

Більш детальний аналіз факторів, що вплинули на такі показники свідчить про те, що для України невирішеною проблемою залишається цінова недостатність аграрних виробників. Характеризуючи проблеми цінової політики у галузі, Б. Пасхавер відзначає, що компенсація фонду відшкодування товаровиробників найбільшою мірою стосується оплати праці та орендної плати за використання продуктивних земель. Зокрема, зарплата в галузі в останні роки складає близько 50–60% середньої по економіці, а рівень орендної плати складає близько 40% кадастрового нормативу [10].

При запровадженні ФСП передбачалось збільшити рівень зайнятості на селі та досягти збільшення заробітної плати працівників галузі. Виконання поставлених завдань доцільно розглядати в комплексі із реформуванням системи соціального страхування. Розрахунки показують, що навантаження на фонд оплати праці сільськогосподарських підприємств, яке передбачено діючим законодавством [15] з 1 січня 2010 року та в 2011 році [14], є невідомим. Так, якщо у 2005–2006рр., частка внесків на обов'язкове соціальне страхування найманих працівників не перевищувала у структурі загальних витрат на виробництво продукції сільського господарства 2%, то вже

у 2008 р. склала понад 2,6%, у 2009 р. — понад 3,5%, а з 2010 року, за розрахунками, перевищила 4%. Це негативно позначиться на доходності вирощування сільськогосподарської продукції, знизить конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції та інвестиційну привабливість галузі.

5. Темпи зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та державної підтримки в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

Показник	1995	2000	2003	2005	2006	2007	2009
Валова продукція в порівняльних цінах 2005р., млн.грн.	2609,2	1622,1	1507,0	2383,5	2774,7	4764,8	6210,8
У% до попереднього року	х	62,2	85,5	110,0	116,4	106,1	142,8
Рентабельність операційної діяльності, %	10,6	2,4	5,2	22,9	20,6	16,2	15,6
Норма прибутку, %		5,2	3,2	15,2	18,2	12,2	13,9
Фінансування з бюджету, тис. грн.	х	12864,3	54859,9	72020,1	104421,1	140214,0	232358,3
У% до попереднього року	х	Н.д.	292,2	75,7	145,0	134,3	165,7
Непряма фінансова підтримка за рахунок спец. режиму прямого оподаткування, тис. грн..	х	67479,0	13654,1	14553,0	31606,8	34033,4	128101,1
У% до попереднього року	х	Н.д.	224,7	67,4	217,2	107,7	376,4

Крім того, на фоні загальноекономічних проблем в Україні та збільшення навантаження на фонд оплати праці сільськогосподарські підприємства вдалися до практики сезонного звільнення працівників (особливо у галузі рослинництва) і залучення їх до сільськогосподарських робіт на період посівних та збиральних робіт. Майже 85% опитаних працівників сільськогосподарських підприємств Уманського району, які звернулись до

районного центру зайнятості у 2009 та 2010 роках, засвідчили їх „умовне ” звільнення. Майже 70% опитаних працівників за умов зростаючого безробіття погодились би навіть на оплату праці в межах 700–800 грн. на місяць без оформлення трудових відносин. Таким чином, з вищенаведеного можна припустити, що збільшення ставок страхових внесків до Пенсійного фонду та Фондів соціального страхування, а з 2011 року — єдиного соціального внеску до 37,19% — стало одним із чинників ухилення від оподаткування.

При цьому слід враховувати, що в країнах СНД ставка пенсійних внесків для сільськогосподарських товаровиробників є суттєво нижчою, ніж для підприємств інших галузей народного господарства. Зокрема, в Росії відповідно до норм ст. 24 Податкового кодексу РФ стандартна ставка єдиного соціального внеску становить 26%, тоді як для сільськогосподарських підприємств вона становить 20%, тобто лише 77% від загального рівня ставки [18]. Подібна практика зберігається і в країнах з розвиненою ринковою економікою. Вважаємо за доцільне скористатись подібним досвідом. Це сприятиме підвищенню та легалізації заробітної плати, збільшенню платоспроможності сільського населення, і, в кінцевому рахунку, зростанню податкових надходжень непрямих податків та ПДФО.

Оподаткування ФСП не розв’язало і проблеми структурованості виробництва у сільському господарстві, оскільки його механізм стимулює рослинницький напрям розвитку підприємств. Маючи чи не найкращі природні та трудові ресурси, Україна імпортує значні обсяги м’ясної та молочної продукції, яка далеко не завжди задовольняє вимоги щодо якості. Приміром, в країнах Європи та США виробництво органічної сільськогосподарської продукції стимулюється особливим пільговим оподаткуванням.

Водночас ні податкове, ні інше законодавство не регулює ефективності землекористування, а тимчасовість договорів оренди землі мотивує формування споживацьких настроїв землекористувачів.

Діючий спеціальний режим прямого оподаткування доходів сільськогосподарських підприємств у формі ФСП, незважаючи на втрату фіскального та регулюючого впливу, залишився в Податковому кодексі [11] як єдиний прямий податок, зазнавши незначних змін. Зокрема, позитивним з точки зору фіскальних інтересів держави є збільшення ставки податку до 1% для сільськогосподарських підприємств, які спеціалізуються на вирощуванні овочів на закритому ґрунті та запровадження критерію такої спеціалізації — перевищення частки доходу, отриманого від реалізації продукції та продукції її переробки двох третин доходу (66 відсотків) від реалізації усієї власновиробленої сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки; виключення зі складу ФСП податку за землю за земельні ділянки, що не використовуються для ведення сільськогосподарського товаровиробництва). Разом з тим, Податковим кодексом не передбачено ніяких особливостей (крім річного податкового періоду) для сільськогосподарських підприємств, які оподатковуються податком на прибуток. Таким чином, збережено ідеологію

застосування ФСП, що є потужним антистимулом земельного та прибуткового оподаткування, а також нівелювання ролі бухгалтерського обліку у визначенні податкової бази при оподаткуванні доходів, оскільки за сплати ФСП контроль з боку держави за реальністю оцінки фінансового результату сільськогосподарських підприємств зведено до мінімуму.

З огляду на вищеперелічене вважаємо, що збереження ФСП для всіх сільськогосподарських підприємств в Податковому кодексі на тривалий термін неприпустиме. За сучасних умов в Україні повна відмова від дрібнотоварного виробництва на селі неможлива. Для більшості таких товаровиробників ведення сільськогосподарського виробництва — можливість забезпечити потреби особистого споживання. Вважаємо, що в умовах дрібнотоварного виробництва податкові пільги можуть застосовуватись у вигляді спрощеного режиму оподаткування, який може об'єднувати прибутковий та земельний податок на підставі нормативних розрахунків доходності сільськогосподарських угідь. Збереження такого режиму з коригуванням податкової бази ефективне лише за умови дотримання певних критеріїв, тобто для невеликих фермерських господарств та підприємців. В даному випадку регулюючий вплив через механізм прямого оподаткування полягатиме у спрощенні податкового обліку та зменшенні витрат на адміністрування податків.

Вважаємо, що реформування оподаткування доходів сільськогосподарських підприємств повинне бути спрямованим на формування широкого спектру інструментів податкового регулювання, яке можливе за умови розроблення механізму поєднання оподаткування прибутку та землі. Податковий механізм повинен стимулювати не лише виробництво сировини, а і продуктів її переробки, що забезпечуватиме зростання зайнятості населення, підвищення соціального рівня сільських територій, збільшення прибутковості підприємств. З метою запобігання використання пільгових режимів оподаткування у схемах мінімізації податкових зобов'язань великими агрохолдингами потребує детального аналізу можливість диференціації критеріїв, за якими визначаються суб'єкти пільгового оподаткування. На жаль, нині діючий ФСП є дивним важелем для створення таких схем.

Застосування оподаткування прибутку аграріїв хоча дещо і ускладнить податковий облік, однак, виведе пряме оподаткування на якісно новий рівень і сприятиме оптимізації (а не уникненню) оподаткування в правовому полі.

На перехідний період, на нашу думку, залишаючи в Податковому кодексі подібну тенденцію, держава повинна зобов'язати аграрні формування нести соціальну відповідальність — забезпечити достатній рівень доходів найманих працівників (що збільшить надходження місцевих бюджетів за рахунок ПДФО, державного — за рахунок непрямого оподаткування споживання, фондів соціального страхування — за рахунок внесків). Крім того, в інвестиційних зобов'язаннях має міститись і землеохоронна складова, оскільки оподаткування ФСП не носить цільового характеру, на відміну від

податку за землю [15;11]. Крім того, за будь якого високого рівня оподаткування землекористування бюджетних коштів не буде достатньо для фінансування відтворення земель. Оподаткування повинне стимулювати здійснення приватних інвестицій такого виду. Механізм ФСП цього не забезпечує.

Запобігання подібним негативним тенденціям повинна стати продумана, послідовна політика одночасного реформування системи оподаткування та пенсійного і соціального забезпечення працівників сільськогосподарських підприємств. На жаль, прийняття Податкового кодексу України [11] та Закону України „Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” [14] не забезпечують вирішенню окреслених проблем та в умовах браку фінансових ресурсів лише їх поглиблюватимуть. Об’єктивна необхідність розроблення моделі прямого оподаткування сільськогосподарських підприємств визначає подальші дослідження в даній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дем’яненко М. Проблеми адаптації податкової системи до умов агропромислового виробництва / М. Дем’яненко // Економіка АПК. — 2008. — № 2. — С. 17–25.
2. Дема Д. Перспективи пільгових режимів оподаткування сільськогосподарських товаровиробників/Д.Дема // Вісник Сумського Національного аграрного університету. — Серія «Фінанси і кредит». — 2008. Вип. 1. — С. 115–118.
3. Налоговые системы в сельском хозяйстве некоторых восточноевропейских и развитых капиталистических стран / [И.М. Карпенко, Ю.Г. Евстигнеева, Р.М. Войня и др.] ; отв. за вып. И.М. Карпенко ; ВАСХНИЛ, ВНИИЭСХ. — М., 1991. — 101 с.
4. Налоговые системы зарубежных стран./ Под ред. Иоффе И.Я. — М.: 1995
5. Опря Є. Параметри удосконалення механізму спеціального прямого оподаткування в аграрному секторі / Є. Опря // Облік і фінанси АПК. — 2007. — № 7–8. С.52–57.
6. Офіційний сайт Держкомстату [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Папцов А. Общие черты налоговой политики в сельском хозяйстве зарубежных стран /А.Папцов // АПК: экономика, управление. — 2008. — №2. — С. 39–42.
8. Папцов А. Особенности налоговой политики в странах с развитой рыночной экономикой /А.Папцов// АПК: экономика, управление. — 2008. — №1. — С. 48–53.
9. Папцов А. Система налогообложения в сельском хозяйстве зарубежных стран /А.Папцов // АПК: экономика, управление. — 2008. — №3. — С. 47–52.

10. Пасхавер Б. Рентний чинник розвитку аграрного ринку/ Б.Пасхавер // Економіка України. — 2008. — № 11. — С.72–80.
11. Податковий кодекс України із змінами, внесеними згідно із Законами N 2856–VI (2856–17) від 23.12.2010; N 3221–VI (3221–17) від 07.04.2011 [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http // www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
12. Порядок проведення індексації грошової оцінки земель, затверджений постановою КМУ від 12.05.2000 №783 [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http // www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
13. Про внесення змін і доповнень до Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 22.05.1997 р. № 283/97 [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http // www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
14. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07 2010 року № 2464–УІ [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http // www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
15. Про фіксований сільськогосподарський податок: Закон України від 17.12.1998 р. №320–ІУ [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http // www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
16. Сеперович Н. Податкова система як фактор економічного зростання в АПК / Н. Сеперович. — Теорія і практика ринків. — 2007. — № 2.– С. 39–42.
17. Синчак В.П. Податкове стимулювання сільськогосподарських товаровиробників в умовах вступу України до СОТ / В. П. Синчак // Університетські наукові записки. — 2008. — № 2 (26). — С. 366–371.
18. Тулуш Л.Д. Формування інструментарію прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuu.gov.ua>.
19. Тулуш Л.Д. Характеристика державної підтримки сільськогосподарського виробництва за допомогою спеціального режиму прямого оподаткування/ Л.Д. Тулуш // Агроінком. — 2004. — №11–12. — С.9–13.
20. Тулуш Л.Д. Методологічні аспекти розвитку системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників/Л.Д.Тулуш// Економіка АПК. — 2007. — № 9. — С.107–115.
21. Тулуш Л.Д. Розвиток системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників в умовах членства України в СОТ/ Л.Д. Тулуш // Облік і фінанси АПК. — 2008. — № 3. — С. 46–60.
22. Юшко С. Фіксований сільськогосподарський податок: історія виникнення та перспективи застосування / С. Юшко // Фінанси України. — 2009. — №11. — С. 63–72.

Одержано 17.11.11

Раскрыты основные недостатки механизма специального режима прямого налогообложения фиксированным сельскохозяйственным налогом, обоснована необходимость дифференциации субъектов налогообложения

доходів в сільському господарстві з метою посилення регулюючої функції прямого оподаткування, а також доведена об'єктивність системного підходу к оптимізації податкового навантаження.

Ключевые слова: *прямі податки, фіксований сільськогосподарський податок, податкове навантаження, додана вартість.*

The major drawbacks of the mechanism of special direct fixed agricultural taxation regime were considered. The necessity to differentiate taxation subjects in agriculture in order to strengthen the regulatory functions of direct taxation was substantiated and the objective character of systematic approach to optimization of tax burden was proved.

Key words: *direct tax, fixed agricultural tax, tax burden, value added cost.*

УДК 658.012.32

МЕТОДИ ОЦІНКИ ТА СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ САДІВНИЦЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О.П. ЛІВИК

Миколаївський державний аграрний університет

Проаналізовано існуючі методи оцінки в ринкових умовах господарювання та запропоновано стратегію підвищення конкурентоспроможності садівницьких підприємств.

В сучасних умовах господарювання, ринок плодово-ягідної продукції стрімко розвивається, а садівницькі підприємства стають учасниками конкурентної боротьби. Вирощування якісної й дешевої плодово-ягідної продукції порівняно з конкурентами і збільшення обсягу їх виробництва стає їх головною метою. Випуск конкурентоспроможної продукції та її реалізація завершують обіг грошових коштів садівницьких підприємств, дозволяють відшкодувати виробничі витрати, досягти високої рентабельності продажу, одержати максимально можливий прибуток, виконати зобов'язання перед державою і банками щодо кредитних запозичень перед працюючими в господарстві й постачальниками матеріально-технічних засобів. Тому обґрунтування стратегій формування якості продукції та її конкурентоспроможності є актуальним та своєчасним.

Проблеми конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції постійно висвітлюються у працях відомих економістів-аграрників України. ринкової економіки. Результати наукових напрацювань вітчизняних дослідників опубліковано в працях В. Андрійчука, В. Вітвіцького, О.Єрмакова, О. Могильного, М. Пугачова, В. Рульєва, П.Саблука, О.Шпичака, В.

Юрчишина та ін. Слід наголосити, що основну увагу в них сконцентовано на макроекономічній стабілізації, удосконаленні фінансово-кредитної і податкової політики, земельних відносин як чинників конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства та продукції. Глибока економічна криза, проте, не дала змоги повною мірою виявити конкурентні переваги успішно працюючих садівницьких підприємств через обмежений споживчий попит, втрату господарських зв'язків. Водночас через зниження обсягів виробництва і споживання не реалізуються механізми ринкового саморегулювання. Нерозв'язаними залишаються проблеми диспаритету цін на матеріально-технічні ресурси для садівництва і його продукції, формування ринкової інфраструктури в галузі, ефективного державного регулювання й фінансової підтримки промислового садівництва. Розв'язання цих та інших проблем має сприяти підвищенню конкурентоспроможності садівницьких підприємств. У 2010р. тільки 60,2% садівницьких господарств Причорноморського регіону мали прибутки. Із залученням вітчизняного й іноземного капіталу в промислове садівництво конкуренція в галузі пожвавилася, але суттєвого поліпшення ситуації з оновленням сортаменту й підвищенням якості вітчизняної продукції не спостерігається. Можливість формування конкурентних ринкових відносин тільки під впливом ринкового середовища і макроекономічних перетворень надто обмежена.

Мета даної статті дослідити нові чинники, завдання та функції формування конкурентоспроможності садівницьких підприємств на інноваційній основі. Поставлено завдання обґрунтувати особливості їх оцінки та організаційно-економічний механізм підвищення.

Методика досліджень. Для досягнення поставленої мети використовувалися такі методи: порівняння, аналізу й узагальнення.

Результати досліджень. Конкурентоспроможність продукції визначає здебільшого і конкурентоспроможність підприємства, його фінансово-економічний стан і репутацію, але за умови, що в структурі реалізованої продукції на конкурентоспроможну продукцію припадає найбільша виручка і велика частка прибутку. На наш погляд, оцінюючи конкурентоспроможність садівницьких підприємств, недоцільно застосовувати економічні підходи, пов'язані тільки з показниками якості і сортності плодів і ягід, тому що сама оцінка якості сільськогосподарської продукції не є досконалою, а аналіз конкурентоспроможності продукції — недостатнім для формування висновку про конкурентоспроможність підприємства. Проте обґрунтованого поняття конкурентоспроможності садівницьких підприємств і методів оцінки його рівня ще не опрацьовано [1]. Більшість методів оцінки конкурентоспроможності галузі ґрунтуються на класичній теорії міжнародного поділу праці. Закон порівняльних переваг передбачає, що країна спеціалізується на виробництві й експорті тієї продукції, собівартість якої значно нижча за її ціну на світовому ринку, а імпортує ту, яка навіть при транспортуванні інших країн дешевша.

Визначати конкурентоспроможність садівницького підприємства досить складно, тому що воно виробляє різноманітну плодово-ягідну продукцію і,

значною мірою, залежить від природно-кліматичних чинників, а її вирощування в умовах України має високо ризикований характер. Оцінка конкурентоспроможності конкретного садівницького підприємства передбачає визначення кола підприємств-конкурентів, формування системи оціночних показників, обробку інформації й одержання узагальненої оцінки конкурентоспроможності, яка є поняттям відносним, тому її можна виявити тільки серед групи підприємств, що належать до однієї галузі [2] (табл.).

Для визначення оцінки конкурентоспроможності садівницького підприємства можна застосовувати різні методи: різниць, рангів, балів, індикативний, ієрархій, конкурентних переваг, експертних оцінок та ін. На практиці здебільшого використовують оцінку за виробничими витратами: чим нижчий їх рівень у господарстві, тим більше переваг має підприємство порівняно з конкурентом. Зважаючи на це, з обраних нами господарств низьким рівнем собівартості продукції відзначається діяльність ЗАТ «Перемога» і ВАТ «Радгосп «Весна» (АР Крим); ТОВ «Придніпровський» (Дніпропетровська обл.); ЗАСТ «Зоря Інгулу» (Миколаївська обл.); СТОВ «Краса Херсонщини» (Херсонська обл.).

Крім того, застосовують методи оцінки з урахуванням кінцевих результатів у взаємодії товаровиробників і споживачів продукції: маси і норми прибутку, рівня продаж, частки ринку. Останній метод визначення конкурентоспроможності ґрунтується на теорії конкурентних переваг М. Портера. Показником потенційних переваг садівницького підприємства вважаємо частку ринку, яка йому належить. Ринкова ніша, освоєння якої дає йому змогу збільшити сферу свого впливу, визначається порівнянням потенціалу регіонального ринку з обсягом продажу плодово-ягідної продукції певного підприємства. Дослідженнями встановлено, що найбільшу частку ринку в АР Крим має ЗАТ «Перемога» (10,0%); у Миколаївській — ЗАСТ «Зоря Інгулу» (47,4); у Херсонській області — ДП ДАФ ім. Солонухіна (17,0) і ВАТ Агрофірма-радгосп «Білозерський» (46,5%).

Зазначені методи оцінки конкурентоспроможності підприємства мають суттєві недоліки. Теорію рівноваги розроблено для умов досконалої конкуренції, яка передбачає наявність великої кількості виробників продукції у галузі, можливість вільного вступу до неї інших підприємств, однорідність продукції, повну мобільність факторів виробництва. Однак на практиці цього не спостерігається, тому застосування даного методу не забезпечує достовірності результатів.

Існують інші методи оцінки конкурентоспроможності, які базуються на умові, що чим стійкіші ринкові позиції підприємства, тим вищим є рівень його конкурентоспроможності. В основу теорії ефективної конкуренції покладено принципи визнання рівня конкуренції достатнім для підтримки високої економічної діяльності. Цей аналіз передбачає порівняння показників конкуруючих підприємств. Конкурентоспроможність оцінюють також за показниками якості плодово-ягідної продукції, причому цю оцінку дають споживачі.

Показники конкурентоспроможності садівницьких підприємств Причорноморського регіону за 2002–2010 рр.

Регіон / господарство	Частка в ринку в регіоні, %	Урожайність, ц/га	Виробничі витрати на 1 га, грн	Затрати праці на 1 га, люд.-год	Трудоємність 1 ц, люд.-год	Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	Ціна реалізації 1 ц, грн	Прибуток на 1 га, грн	Рівень рентабельності, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
АР Крим									
СЗАТ «Агрофірма «Чорноморська»	5,9	45,0	3179,2	642,8	14,3	84,57	100,66	746,1	19,0
ПП «Фанелс-ТТ»	1,8	19,5	1092,1	271,1	13,9	51,19	63,79	342,27	24,6
ЗАТ «Перемога»	10,0	30,3	2232,8	310,9	10,3	66,05	83,06	902,29	25,7
ВАТ «Радгосп «Весна»	9,6	66,1	3722,1	409,1	6,2	64,32	91,72	1781,81	42,5
СВК «Грузія»	2,1	50,5	2987,0	275,0	5,5	61,40	78,68	942,00	28,1
СК «Русь»	1,3	23,5	1178,1	109,2	4,6	64,20	67,90	105,04	5,8
ТОВ «Качинський»	2,4	52,0	9467,5	756,1	14,5	233,23	275,38	2138,21	18,1
Миколаївська область									
ЗАСТ «Зоря Інду»	47,4	133,8	3942,6	502,4	3,7	55,17	81,64	3625,40	48,0
ВАТ «Зелений гай»	24,4	77,2	4354,9	495,9	6,4	96,25	128,45	1867,30	33,5
ТОВ НПЦ «Іан»	3,9	24,5	1081,4	266,6	10,9	59,09	84,71	702,86	43,4
Радгосп «Гвардія Ілліча»	1,8	21,3	2232,4	268,8	12,6	112,55	116,41	82,21	3,4
ТОВ «Оксамит»	2,0	20,4	1036,5	128,4	6,3	62,68	108,72	932,43	73,4
ПОВСП ім.Т.Г. Шевченка	0,4	1,7	185,2	11,7	6,9	80,76	97,82	30,20	21,1

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Одеська область									
СВК «Деленський»	1,6	5,2	350,4	86,6	16,6	73,39	159,66	444,88	117,5
СВАТ «Україна»	0,9	6,8	1920,9	200,0	29,4	134,13	236,80	375,61	76,5
Херсонська область									
ДП ДАФ ім. Солодухіна	17,0	113,9	9456,3	1104,5	9,7	139,26	213,40	7439,83	53,2
ВАТ Агрофірма « Білозерський»	46,5	183,1	14024,0	1211,3	6,6	83,87	122,13	6383,68	45,6
ВАТ «Князя Трубецького»	1,3	22,0	1123,8	119,1	5,4	48,81	63,91	332,14	30,7
СТОВ «Краса Херсонщини»	5,6	33,3	1543,2	181,1	5,4	46,50	122,48	2533,74	163,4
ВАТ ім. Фрунзе	2,4	26,4	1938,7	1038,3	39,3	97,69	136,92	1035,25	40,1
ВАТ «Радужне»	4,4	18,1	1808,3	227,9	12,6	123,12	123,94	14,20	0,7

На практиці застосовують і матричні методи оцінки конкурентоспроможності. Теоретичною основою їх слугує концепція життєвого циклу товару, головним інструментом — матриця, в якій відображено темпи росту ємності ринку і відносна частка товаровиробника на ньому. Найбільш конкурентоспроможним є підприємства, яким належить велика частка ринку.

Метод бенчмаркінгу, запропонований економістом Марком Хью, — один із найсучасніших підходів до визначення конкурентоспроможності підприємства. Основу його становить постійне порівняння організації виробництва в конкретному садівницькому підприємстві з організацією виробництва подібного продукту в інших підприємствах. Таким чином, бенчмаркінг забезпечує системний підхід до аналізу діяльності конкурентів, а рівень конкурентоспроможності визначають за такими параметрами: частка підприємства на ринку; фондовіддача; рентабельність реалізації продукції; рівень продуктивності праці; прибуток з 1 га площі плодоносного саду; ціновий сегмент, в якому працює підприємство, щодо собівартості та ціни реалізації продукції на певному ринку.

На основі розрахунків одержали значення показники, які ранжували в порядку зниження рівня конкурентоспроможності. Кожному з аналізованих підприємств було визначене відповідне місце. У перелік десятки садівницьких підприємств південного регіону, які мають найвищий рівень конкурентоспроможності за вищевикладеним методичним підходом, увійшли: ЗАСТ «Зоря Інгулу» і ВАТ «Зелений гай» (Миколаївської обл.); ВАТ Агрофірма «Білозерський» і ДП ДАФ ім. Солодихіна (Херсонська обл.); ВАТ «Радгосп «Весна» (АР Крим). Ці підприємства мають досить високу частку в реалізації продукції на регіональному ринку, науково обґрунтовану структуру багаторічних насаджень, достатній рівень продуктивності праці та якості продукції, що забезпечує їм високу ціну реалізації та рентабельність виробництва плодово-ягідної продукції.

Конкурентоспроможність садівницького підприємства залежить значною мірою від стратегічних цілей. Показники, які відображають довгострокові цілі, представлені двома групами. Перша група характеризує ступінь задоволення споживачів продукцією підприємства (її частка на ринку, обсяг продаж, їх динаміка); друга група визначає рівень ефективності праці [3]. З урахуванням накреслених цілей конкурентоспроможність товаровиробника визначають як відносну характеристику, яка відображає різницю процесу розвитку порівняння підприємств — конкурентів за ступенем задоволення конкретною плодово-ягідною продукцією й ефективністю виробничої діяльності. У цілому поняття «конкурентоспроможність підприємства» характеризує його можливість пристосуватися до змін у ринковому середовищі.

Загальний показник рівня конкурентоспроможності підприємства — товаровиробника (K) пропонується визначити за формулою [4]:

$$K = I_T \times I_E,$$

де I_m — індекс конкурентоспроможності за обсягом реалізованої продукції;
 I_E — індекс відносної ефективності.

Чим більший коефіцієнт, тим вищий рівень конкурентоспроможності садівницького підприємства.

Розрахунки за цим методом показали, що за показниками конкурентоспроможності в десятку конкурентоспроможних підприємств регіону увійшли підприємства за методом бенчмаркінгу, що підтверджує обґрунтованість і доцільність використання його в практичній діяльності.

Ці методичні підходи ґрунтуються на статистичній інформації, бухгалтерській звітності і не потребують великого обсягу вхідної інформації, що дозволяє обґрунтувати рівень конкурентоспроможності підприємств і порівняти зміни з минулим періодом. Деякі автори пропонують внести до розрахунків конкурентоспроможності підприємства частку собівартості продукції у виручці від реалізації, рівень використання основних виробничих фондів, конкурентоздатність керівництва. На наш погляд, це — проміжні показники, і частково їх дія врахована визначених раніше параметрах. Але в цілому слід зауважити, що, незважаючи на певну недосконалість, найприйнятнішим для визначення рівня конкурентоспроможності садівницьких підприємств є метод бенчмаркінгу, який дає змогу оцінити позицію підприємства на ринку та його економічні показники. Підвищенню конкурентоспроможності сприяє використання таких конкурентних стратегій: креативна поведінка — передбачає впровадження заходів, які забезпечують перевагу над основними конкурентами (нові сорти, технології вирощування глодових і ягідних культур, удосконалення організації виробництва і методів просування продукції на ринок); поведінка пристосування — характеризується впровадженням інноваційних технологій, бажанням втрутитися в діяльність конкурентів; гарантуюча поведінка — базується на бажанні зберегти і стабілізувати досягнення на плодово-ягідному ринку за рахунок підвищення якості проєкції, оновлення її асортименту та інших заходів.

Садівницькі підприємства можуть використовувати різні стратегії для досягнення конкурентних переваг. За нашими дослідженнями, можливо виділити такі базові стратегії конкурентоздатності в галузі: лідерство у зниженні витрат, яке досягається за рахунок економії на масштабах виробництва, впровадження передових технологій. Ця стратегія прийнятна для садівницьких підприємств, які вирощують широкий асортимент плодово-ягідної продукції високого рівня якості й реалізують продукцію великими оптовими партіями; диференціацію, яка передбачає вирощування унікальної плодово-ягідної продукції, вітчизняний і світовий ринки якої ще не заповнені, і вона користується великим попитом споживачів (черешня, грецький горіх, рідкісні культури); фокусування, мета якого полягає у виборі сегмента

галузевого ринку й обслуговування його за допомогою ефективнішої стратегії порівняно з конкурентами.

Висновки. Причинами низької конкурентоспроможності українських садівницьких підприємств є відсутність чіткої стратегії розвитку й оцінки конкурентних переваг окремих плодових культур та їх сортів, слабка матеріально-технічна база, застарілий породно-сортний склад багаторічних насаджень, нестача кваліфікованої робочої сили, обмежена кількість власних фінансових ресурсів недостатній та несистемний моніторинг продовольчого ринку. Між тим ґрунтово-кліматичні умови Причорноморського регіону сприятливі для вирощування високоякісної конкурентоспроможної плодово-ягідної продукції. Для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних садівницьких підприємств необхідно визначити основні чинники, які впливають на їх позиції на плодово-ягідному ринку. Серед першочергових завдань виділено такі: формування інноваційних технологій вирощування плодів і ягід; впровадження нових конкурентоспроможних сортів; енерго- та ресурсозбереження у виробництві; поліпшення якості продукції; дієвий контроль за використанням коштів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОХ ДЖЕРЕЛ

1. Ігнат'єва І.А. Методологічні аспекти управління стратегічним потенціалом підприємства // Проблеми науки. — 2005. — № 1. — С. 10
2. Малік М. Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: моногр. / М. Й. Малік, О. А. Нужна. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 270 с.
3. Стефанишин В. Збалансована система показників — інструмент стратегічного управління підприємством / Владислав Стефанишин // Маркетинг в Україні. — 2010. — № 2. — С. 4–9.
4. Семенов А. Г. Стратегічні методи підвищення ефективності виробництва на підприємствах: моногр. / А. Г. Семенов. — Запоріжжя: Гуманітарний університет ЗІДМУ, 2006. — 376 с.

Одержано 18.11.11

Предложены новые факторы, задачи и функции по формированию конкурентоспособности садоводческих предприятий на инновационной основе. Разработаны задания для обоснования особенностей и оценки для повышения организационно-экономического механизма садоводческих предприятий

Ключевые слова: конкурентоспособность, садоводческие предприятия, стратегия.

New factors, objectives and functions were suggested for the formation of competitiveness of fruit production enterprises on the innovative basis. The tasks for the peculiarities substantiation and evaluation to improve organisational and economic mechanism of fruit production enterprises were developed.

Key words: competitiveness, fruit production enterprise, strategy.

РОЛЬ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

М.А. ЩЕТИНА, аспірант

У статті розглянуто значимість землі в сільському господарстві. Окреслено трактування земельних відносин різними вченими.

Земельні відносини посідають особливе місце в історії нашої держави. Вирішення економічних і соціальних проблем нашої держави неможливе без формування земельних відносин ринкового типу. Як складова суспільно-економічних відносин, вони завжди були в полі зору досліджень науковців, спеціалістів і практиків. Як суспільні відносини, вони цікавили філософів, істориків, політиків, державних діячів. Вони посідають особливе місце в суспільному виробництві.

На сучасному етапі проблему регулювання земельних відносин досліджують вітчизняні вчені, зокрема: Ю. Білик, П. Гайдуцький, П. Гарасим, В. Геєць, М. Гладій, В. Горlachук, А. Даниленко, Д. Добряк, Т. Дудар, П. Казьмір, В. Кравців, М. Лесечко, В. Липчук, І. Лукінов, І. Малий, В. Месель-Веселяк, І. Михасюк, Л. Новаківський, О. Онищенко, М. Павлишенко, Б. Пасхавер, П. Саблук, І. Синякевич, А. Сохнич, М. Ступень, В. Трегобчук, А. Третяк, М. Федоров, Л. Шепотько, О. Шпичак, А. Юзефович, В. Юрчишин, І. Яремчук та ін.

Методика досліджень. Теоретичною основою дослідження послуговували напрацювання вітчизняних вчених з питань змісту та розвитку земельних відносин. У процесі досліджень використаний метод системного аналізу (теоретичні узагальнення, визначення сутності земельних відносин).

Результати досліджень. Специфіка земельних відносин визначається тим, що земля займає домінуюче положення серед природних компонентів. Історично земля виникла як матерія, як частина природи. З розвитком людського суспільства вона стає засобом виробництва [1].

Земля — головна умова існування людського суспільства і найважливіше джерело національного багатства, універсальний фактор будь-якої діяльності людини.

Земля має свою специфіку, яка виявляється в тому, що по-перше, земля у сільському господарстві — це елемент виробництва, його головний засіб, без якого неможливий сам процес виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Лише вона має неповторну природну властивість продукувати сільськогосподарську продукцію, яка в свою чергу є незамінним фактором забезпечення життєдіяльності людини. По-друге, особливістю сільськогосподарських земель є просторова обмеженість, тобто земельний фонд

має певні межі, створені самою природою. Землю не можна заново створити. Збільшити її розміри можна за рахунок осушення боліт. По-третє, земля характеризується постійним розташуванням і перемістити її не можливо. По-четверте, на відміну від усіх інших засобів виробництва, які мають властивість зношуватись, погіршуватись, земля не втрачає своїх споживчих властивостей, а навпаки, поліпшується при раціональному та дбайливому ставленні до неї.

Земельні відносини як суспільні відносини носять об'єктивний характер і є економічними відносинами. Економічна сутність земельних відносин обумовлена відносинами власності на землю (земельну ділянку) як на обов'язкову умову матеріального виробництва та іншої соціальної діяльності.

Як об'єкт суспільних відносин земельна ділянка має такі ознаки: місце проживання людей, джерело благ, просторовий базис розміщення виробничих і соціальних об'єктів, основа незалежності країни та інші.

Використання землі тобто земельних ресурсів, потребує цілеспрямованого управління.

Земельні ресурси — одне з найцінніших багатств людства. Завдяки земельним ресурсам відбувається функціонування багатьох галузей України та забезпечуються умови проживання людей. Рівень життя сучасного покоління і достаток майбутнього залежить від того як використовуються ці ресурси, які є основною продуктивною силою суспільства. Саме тому масштаби і характер земельних перетворень розглядають як один з вирішальних факторів, які визначають ефективність і темпи розвитку національної економіки, а також формування земельних відносин [2].

Земельний кодекс України (редакція 1992 р.) не давав чіткого й конкретного визначення поняттю земельні відносини. Новою редакцією Земельного кодексу (стаття 2) земельні відносини трактуються, як "суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження землею". Основою формування земельних відносин є право власності на землю. „Можна вважати не лише правилом, — писав Микола Руденко, — а навіть законом природи: якщо селянин не є безумовним власником землі, а також продуктів своєї праці... — праця всього суспільства спрямована на виснаження гумусу й народу, отже на саморуйнування держави” [3].

Відсутність єдиного визначення цього поняття спостерігається і в економічній літературі. У своїх наукових працях вчені-економісти по-різному підходять до трактування категорії „земельні відносини”. У більшості випадків земельні відносини пов'язують із категорією „власність на землю”. Зокрема, Бочков М.В. визначає земельні відносини, як "... відносини в області володіння і користування землею як засобом виробництва. Вони є складовим елементом виробничих відносин суспільства й мають у своїй основі форми власності на землю, знаряддя виробництва й інші засоби виробництва".

На думку Гуцуляка Г.Д.: "Земельні відносини є елементом виробничих відносин суспільства, а за соціальною природою належать до економічної бази суспільства. Ґрунтуючись на тій чи іншій формі власності на землю та інші

засоби виробництва, земельні відносини водночас визначають ці форми, характер володіння та користування землею, ступінь і раціональність використання землі та інших засобів виробництва, впливають на розвиток продуктивних сил суспільства".

Карнаухова Є.С. розглядає земельні відносини в контексті рентних відносин, при цьому підкреслюючи, що: "Земельні відносини не обмежуються тільки відносинами з приводу найкращого використання землі в процесі виробництва. Вони обов'язково включають також відносини з приводу правильного розподілу результатів виробництва, одержаних в зв'язку з використанням землі" [4].

Хлистун В.М. та Улюкаєв В.Х. вважають, що поруч з формами земельної власності "... важливим аспектом земельних відносин є форми управління земельними ресурсами, які в значній мірі залежать від форм власності на землю і характеризуються системою політичних, соціально-економічних, правових та адміністративних заходів, спрямованих на організацію використання землі".

Найбільш повне визначення, на нашу думку, дає професор Федоров М.М. : "Земельні відносини — це суспільні відносини щодо володіння, користування, розпорядження і управління землею на державному, господарському і внутрішньогосподарському рівнях як об'єктом господарювання і засобом виробництва у сільському господарстві" (рис.) [5].

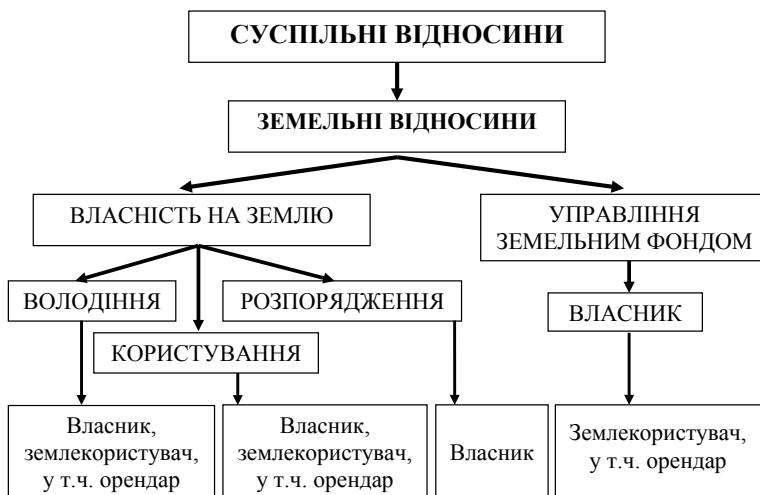

Рис. Загальна схема земельних відносин

З юридичної точки зору земельні відносини — це суспільні відносини, які виникають у сфері взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем і врегульовані нормами земельного права. В основі земельних

відносин лежить категорія власності на землю. Тому зміну і розвиток земельних відносин пов'язують зі зміною форм власності.

Земельно-орендні відносини є формою реалізації власності і виконують загальне суспільне призначення, де мають місце суспільні відносини. Вони набули настільки великого значення, що стали явищем суспільного рівня і стратегічно-цільового призначення. виходять за межі безпосередніх інтересів суб'єктів орендних відносин — орендарів та орендодавців і набули більш загального суспільного призначення.

Узагальнення поглядів на сутність і місце оренди землі в сучасних аграрних перетвореннях та аграрній політиці, дають підстави сформулювати бачення земельно-орендних відносин такими, що вони являють собою суспільно і стратегічно орієнтовану соціально-економічну й науково-виробничу систему.

Суб'єктами земельних відносин є окремі громадяни (фізичні особи) та юридичні особи та їх об'єднання (сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, установи й організації, органи виконавчої влади). Суб'єкти правовідносин щодо землі діють у межах чинного законодавства.

Об'єктами земельних відносин, згідно Земельного кодексу України, є:

- землі в межах території України;
- земельні ділянки;
- права на земельні ділянки, у тому числі на земельні частки (паї);
- землі сільськогосподарського призначення (рілля, землі під багаторічними насадженнями, сіножатями і пасовищами) всіх форм власності і господарювання у сфері сільськогосподарського виробництва.

Самостійним об'єктом земельних відносин виступають землі в межах території України. До них належать категорії земель України, які мають особливий правовий режим.

Розв'язання складної проблеми щодо регулювання земельних відносин, вимагає розробки та реалізації цільових програм, які забезпечують концентрацію фінансових ресурсів і зусиль.

Земельні відносини, які виникають щодо землі як основного засобу виробництва, територіального базису і одночасно об'єкту природи, що знаходиться у взаємодії з навколишнім природним середовищем, тісно пов'язані із суспільними відносинами, об'єктом яких виступають води, ліси, тваринний і рослинний світ та ін. Саме в силу тісної природної взаємодії між усіма природними ресурсами, серед яких земля займає домінуюче місце, земельні відносини поряд з водними, лісовими та іншими входять до складу єдиної групи екологічних відносин.

У зв'язку з тим, що використання одних природних ресурсів впливає на екологічний стан інших природних ресурсів і довкілля в цілому, всі суспільні відносини, які при цьому виникають, в тому числі і земельні, характеризуються екологічним змістом [6].

Земельні відносини як складова частина екологічних відносин, заснованих на економічних законах розвитку суспільства, насичені екологічними вимогами, які направлені на забезпечення екологічної безпеки.

Висновки. Процес аграрного виробництва неможливий без землі. Земля — головна умова існування людського суспільства і найважливіше джерело національного багатства. Земельні відносини завжди виконували провідну роль в соціально-економічному розвитку суспільства. Тому характер і масштаби земельних перетворень необхідно розглядати як фактор, що визначає ефективність і темпи розвитку національної економіки, а також формування ринкових земельних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горлачук В.В. Управління земельними ресурсами / В.В. Горлачук. — М.: МФ НаУКМА, 2004. — 316 с.
2. Добряк Д.С. Теоретичні засади сталого розвитку землекористування у в сільському господарстві / Д.С. Добряк, А.Г. Тихонов, Н.В. Гребенюк — Київ: Урожай, 2004. — С. 8–9.
3. Трансформація земельних відносин до ринкових умов. Зб. Матеріалів Одинадятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників — Київ, 2009. — 516 с.
4. Третяк А.М. Історія земельних відносин і землеустрою в Україні / А.М. Третяк. — К.: Аграрна наука, 2002. — 120 с.
5. Новаковський Л.Я. Шляхи удосконалення законодавчого забезпечення розвитку земельних відносин: Трансформація земельних відносин до ринкових умов / Л.Я. Новаковський. — К., — 2009. — С. 27.
6. Трегобчук В.М. Удосконалення земельних відносин в аграрній сфері : наук. доп. / В.М. Трегобчук, Н.М. Скурська, В.Д. Яровий. — К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2004. — 47 с.

Одержано 22.11.11

Земельные отношения занимают определяющую роль в общественном производстве. Земля — главное условие существования человеческого общества и важнейший источник национального богатства, естественная основа общественного производства, универсальный фактора любой деятельности человека.

Ключевые слова: земля, земельные отношения, общественные отношения, сельское хозяйство.

Land relations play an important role in social production. Land is the main condition for the existence of a human society and the most important source of national wealth, the natural basis of social production, the universal factor of any human activity.

Key words: land, land relations, social relations, agriculture.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЬСЬКИМ ВИРОБНИЦТВОМ

О.В. ГРИНЧАК, кандидат технічних наук
О.Х. ДАВЛЕТХАНОВА, кандидат економічних наук
Я.І. МИКОЛАЙЧУК, аспірант

Досліджено специфічність аграрної галузі, що впливає на особливості управління сільськогосподарським виробництвом.

Кризові явища в галузі сільського господарства породжені сукупністю проблем як загальноекономічного, галузевого, так і організаційно-економічного та фінансового характеру. Їхня гострота має об'єктивний характер, оскільки сільськогосподарське виробництво залежить від природно-кліматичних умов і використання біологічних активів в якості засобів і предметів праці, має сезонний характер і постійно протистоїть монопольним діям заготівельних, переробних, торговельних організацій, постачальників матеріально-технічних ресурсів, відчуває нестачу фінансових ресурсів тощо, що обумовлює специфічність управління ним. Однією із основних умов ефективного розвитку сільського господарства є впровадження та здійснення дієвого, належним чином організованого управління сільськогосподарським виробництвом, що дозволить забезпечити стабільну тенденцію його економічного росту.

Ефективність управління виробництвом залежить від методів, інструментів, що застосовуються, кваліфікації керівних кадрів, технічного забезпечення, кількості та якості інформації, які, в свою чергу, залежать від специфічності галузі.

Питанням організації виробництва та управління підприємством присвячені наукові праці К.В. Воронова, В.І. Гончарова, С.Д. Ільєнкової, А.І. Колосова, А.С. Курочкина, М.Х. Мескона, Р. Пірса, М. Робінсона, З.П. Румянцевой, С.А. Соколіцина, Н.А. Соломатіна, А.А. Томпсона, А. Файоля, Р.А. Фатхутдінова, Д. Хітінса та ін. Проблеми управління сільськогосподарським виробництвом висвітлені в працях вітчизняних науковців-економістів: В.Г. Андрійчука, О.Д. Гудзинського, Й.С. Завадського, М.Ф. Кропивка, П.Г. Саблука та ін. Водночас, шляхи організації управління аграрними формуваннями недостатньо досліджені та не мають широкого практичного впровадження в їхню господарську діяльність, що визначає актуальність обраної теми.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних явищ, теоретичною базою — праці сучасних провідних іноземних і вітчизняних учених-економістів з питань управління сільськогосподарським виробництвом.

Результати досліджень. Сільське господарство — це комплекс технологічно і організаційно взаємозв'язаних галузей, які у своїй сукупності утворюють збалансовану, інтегровану і структурно завершену систему, функціонально-компонентна структура якої підпорядкована стабільному нарощуванню продовольчої продукції землеробства і тваринництва. Кожна галузь сільськогосподарського виробництва є сукупністю підприємств, що виробляють певні види однорідної продукції чи надають послуги, які задовольняють певні потреби населення у продуктах харчування, а промисловості — в сировині [1].

Сільськогосподарське виробництво — вид господарської діяльності з виробництва продукції, яка пов'язана з біологічними процесами її вирощування, призначеної для споживання в сирому і переробленому вигляді та для використання на нехарчові цілі.

До сільськогосподарського виробництва відносяться вирощування продукції рослинництва, тваринництва, включаючи обробіток землі, розведення худоби і догляд за нею, садівництво, лісове господарство, первинна переробка продуктів сільського господарства землекористувачем тощо [2].

Специфічність аграрної галузі визначає особливості завдань управління сільськогосподарським виробництвом, що, в свою чергу, передбачає своєрідність принципів, функцій та методів управління (рис. 1).

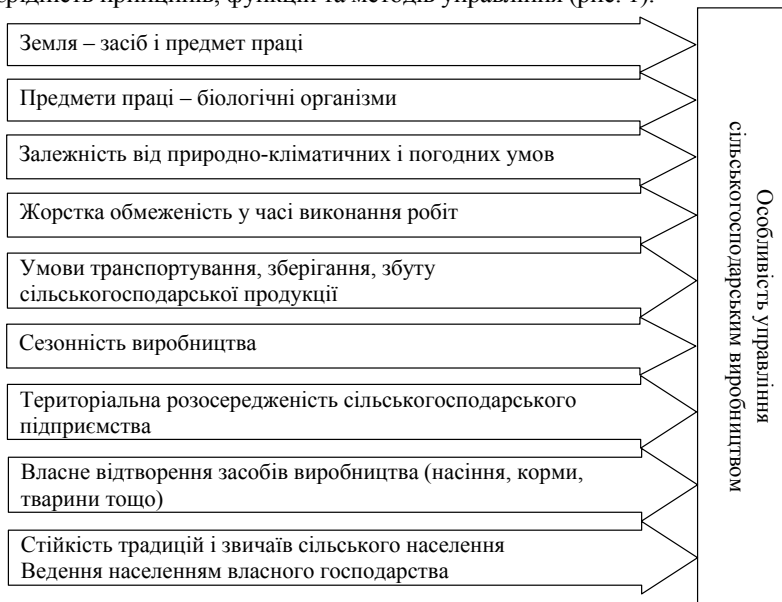

Рис. 1. Специфічність аграрної галузі, що впливає на особливості управління сільськогосподарським підприємством

Першорядна особливість сільськогосподарського виробництва — земля — головний засіб виробництва (табл. 1), що є не відтворюваним фактором і обумовлює обмеженість земельних ресурсів взагалі й залежність його властивостей від комплексу природно-кліматичних умов.

1. Специфіка землі як засобу виробництва, що впливає на особливість управління сільськогосподарським виробництвом

Властивість	Специфічні завдання управління	Напрямок
Не відтворюваність, обмеженість	Інтенсивне та ефективне використання освоєних земель	Операційний менеджмент
Родючість	Земля — предмет праці	Виробничий менеджмент
Універсальність	Оптимізація виділення ведучої галузі господарства, рівня спеціалізації	Стратегічний менеджмент
Власність	Різні умови господарювання	Управління

При абсолютній обмеженості загальної земельної площі розміри сільськогосподарських угідь обмежені відносно оскільки через зростання технічної оснащеності, розширення меліорації, електрифікації сільського господарства, розвитку виробничих сил з'являється можливість перетворення землі у сільськогосподарські угіддя. Проте, такі можливості неможна перебільшувати, тим більше, що разом із розвитком індустрії відбувається зворотний процес — вилучення землі зі сільськогосподарських угідь. Отже, задоволення зростаючих потреб у сільськогосподарській продукції можливе шляхом інтенсивного й ефективного використання вже освоєних земель, що повинно знаходити своє відображення при управлінні сільськогосподарським підприємством.

Характеристикою споживацької вартості землі як засобу виробництва є її родючість — здатність відтворювати рослинні продукти та створювати умови для розвитку тваринництва, яка первісно формується в ході природних процесів, що відбуваються у природі. Після залучення землі у господарський оборот родючість відтворюється і поліпшується штучно шляхом внесення добрив, удосконалення технічних засобів і технологій обробки. Отже, однією із задач управління сільськогосподарським виробництвом є організація ефективного використання земельних угідь. Разом з цим витікає ще одна специфічність землі — поряд із засобом праці вона є і предметом праці, а її виробничі властивості — результат трудової діяльності, що оцінюється з врахуванням виробничих витрат. У такому разі проблема експлуатації землі як фактора виробництва значно складніше ніж використання машин і обладнання. Зміни родючості землі також важливо враховувати у зв'язку із її універсальністю, як засобу виробництва (можливістю виробляти на одному і тому самому місці різні культури) через сівозмінну. Тобто, ефективність використання землі знаходиться у прямій залежності від правильності виділення ведучої галузі господарства і рівня спеціалізації землеробства.

Правильному формуванню виробничої структури сільськогосподарських підприємств в такому разі сприяє економічна оцінка землі та земельний кадастр, що враховує ефект землі різного типу.

Ще однією властивістю землі, що визначає особливість управління сільськогосподарським підприємством, є характер власності на землю та характер аграрних відносин, які створюють різні умови для використання і поліпшення землі як фактору виробництва.

Специфічністю сільського господарства, пов'язаною із землею, що впливає на управління сільськогосподарським підприємством, є його територіальна протяжність, розпорошеність виробництва. Це зумовлює побудову організаційної структури управління за територіально-виробничим принципом. При виконанні робіт техніка та працівники розосереджені по території господарства і виробничих підрозділів, які віддалені на кілька, а то й десятки кілометрів, що ускладнює управління як виробничими підрозділами в цілому, так і управління виробництвом в їхніх межах. До того ж перешкодою збору та переробки управлінської інформації при цьому є сучасні умови зв'язку у сільській місцевості. Це посилює значення використання технічних засобів управління, ефективності диспетчерських служб.

Використання біологічних функцій рослин і тварин при виробництві сільськогосподарської продукції потребує строгого виконання усіх необхідних робіт відповідно технологічних карт у чітко визначений час з врахуванням ймовірного фактору — погодних умов, зміни якого складно передбачити. Це, в свою чергу, потребує специфічних методів і способів прогнозування через складність планування циклів робіт, строків їх виконання та визначає специфічність функції регулювання при виробництві продукції. Необхідність строгого дотримання встановлених агротехнічних норм часу, графіку робіт з врахуванням погодних умов також жорстко обмежує виконання робіт у часі, що потребує чіткої узгодженої роботи усіх підрозділів підприємства. Цього також вимагає специфічність умов зберігання, транспортування, збуту сільськогосподарської продукції (табл. 2).

Разом з цим постає проблема необхідності більшої самостійності керівників виробничих підрозділів сільськогосподарських підприємств у порівнянні з керівниками середньої ланки промислових підприємств. Керівники і спеціалісти бригад, ферм, відділків повинні мати можливість оперативно розв'язувати задачі управління персоналом, регулювання виробництвом, визначення конкретних строків і прийомів виконання тих чи інших робіт.

Із залежністю сільськогосподарського виробництва від природно-кліматичних умов і специфікою землі як засобу виробництва пов'язаний також розрив між часом виробництва і робочим періодом (сезонність — економічні процеси, пов'язані зі зміною пори року), що посилює нерівномірність використання засобів виробництва і трудових ресурсів в різні періоди року. Тобто, постає проблема управління — вирівнювання напруженості сільськогосподарського виробництва протягом року.

2. Особливості управління сільськогосподарським виробництвом, пов'язані із специфічністю галузі

Властивість	Специфічні завдання управління	Напрямок
Біологічні активи Залежність від природно-кліматичних умов	Строге дотримання технологій вирощування/утримання	Виробничий менеджмент Оперативне управління
Залежність від погодних умов	Прогнозування ймовірнісних процесів Щоденна розробка та корегування виробничо-оперативних планів Диспетчерування	Оперативне управління
Жорстка обмеженість виконання робіт у часі	Планування ресурсного забезпечення Визначення конкретних строків і прийомів виконання робіт Узгодження виконуваних робіт Строгий контроль за виконанням робіт	Оперативне управління
Умови зберігання, транспортування, збуту продукції	Строге узгодження виконуваних робіт і операцій	Оперативне управління
Сезонність	Вирівнювання напруженості виробництва протягом року Планування витрат на виробництво Облік і розподіл витрат Оплата і мотивація праці Застосування колективних матеріальних інтересів	Виробничий менеджмент Управління персоналом
Власне відтворення засобів виробництва	Прогнозування ймовірнісних процесів Планування резервних, страхових фондів	Виробничий менеджмент

До того ж сезонність зумовлює специфічність планування витрат на виробництво сільськогосподарської продукції (особливо продукції рослинництва), оскільки сільськогосподарський рік охоплює періоди двох календарних років. Це також визначає специфічність визначення собівартості (витрати конкретного календарного року розподіляються між продукцією цього ж і майбутнього років), що обумовлює необхідність її розрахунку не лише за видами продукції, а й за видами робіт.

Отримання продукції через великий період часу, протягом якого завжди витрачається праця, породжує проблеми її оплати та матеріального стимулювання, а також їх ув'язки з кінцевими результатами роботи. Вихід продукції можливо врахувати лише для всього колективу підрозділу, ферми, бригади тощо. Тому зв'язок оплати праці з кінцевими результатами можна забезпечити лише для колективу в цілому, що потребує застосування специфічних методів управління, які враховують колективні матеріальні інтереси.

Особливість управління сільськогосподарським виробництвом породжена також необхідністю поряд із виконанням плану виробництва і реалізації продукції з метою отримання прибутку створювати необхідні натуральні запаси для наступного циклу виробництва (заготівля насіння, кормів, оборот стада тощо). Оскільки результати роботи сільськогосподарських підприємств значно залежать від природно-кліматичних і погодних умов великого значення набуває створення резервів, страхових фондів на випадок непередбачених обставин, з метою зменшення впливу погодних умов на ритм виробництва.

Специфікою сільського господарства, яку неможна не враховувати при управлінні сільськогосподарським підприємством, є різниця між містом і селом: стійкість традицій і звичаїв сільського населення, ведення селянами власного господарства.

Висновок. Управління сільськогосподарським виробництвом передбачає розв'язання специфічних завдань, обумовлених особливостями галузі. Найбільш специфічним напрямом є оперативне управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванух Р. А. Аграрна економіка і ринок / Р. А. Іванух, С. Л. Дусановський, Є. М. Білан. — Тернопіль: "Збруч", 2003. — 305 с.
2. Конвенція Міжнародної організації праці N129 1969 року про інспекцію праці в сільському господарстві [Електронний ресурс]. — Женева, 1969 р. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=993_114. — (Офіційний переклад).
3. Королев Ю. Б. Менеджмент в АПК / Ю. Б. Королев, В. Д. Коротнев, Г. Н. Кочетова и др. — М.: КолосС, 2007. — 424 с.
4. Польський Б. М. Основи сільського господарства / Б. М. Польський, Стеблянюк М. І., Р. Д. Чмир, В. С. Яворський В. С. — К.: Вища школа, 1991. — 296 с.

Одержано 22.11.11

Управление сельскохозяйственным производством предусматривает решение специфических задач, обусловленных особенностями отрасли. Наиболее специфическим направлением является оперативное управление.

Ключевые слова: *сельское хозяйство, управление, особенности.*

The agricultural production management provides solving of specific problems caused by peculiarities of the branch. Operational management is the most specific sector.

Key words: *agriculture, management, peculiarities.*

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ

**В.С. УЛАНЧУК, доктор економічних наук
С.М. ДИШЛЮК**

Враховуючи природно-економічні особливості регіонів Черкаської області розроблена економіко-математична модель, що надає можливість виробити стратегію забезпечення сільськогосподарських підприємств біопаливом та визначити пріоритетні напрями зростання виробництва продукції рослинництва і тваринництва.

Чисельність населення на землі щорічно зростає і під кінець 2011 року уже становила 7 млрд., а за прогнозами науковців в 2024 році ще збільшиться до 8 млрд. В даних умовах все гостріше стоять проблеми для людства — це забезпечення себе продуктами харчування та енергоресурсами. Якщо енергетична система в першу чергу пов'язана з обмеженими запасами нафти то продовольча — із збільшенням виробництва сільськогосподарської продукції за умови збереження земельних ресурсів від деградації.

В багатьох країнах світу активно проводиться пошук альтернативних джерел енергетичних ресурсів. Вирішенню поставлених стратегічних задач певним чином буде сприяти залучення природно — ресурсного потенціалу України.

Сучасна енергетика України значною мірою базується на імпорті сировини — нафти і газу, — ціна на яку постійно зростає, знижуючи рентабельність підприємств та організацій, що використовують ці види енергоресурсів у виробництві. Тому в Україні та світі дедалі активніше працюють над пошуком шляхів виробництва енергоресурсів поновлюваної енергії, накопиченої завдяки фотосинтезу, — біопалива[6].

За оцінками Міжнародного енергетичного агентства, світове виробництво біопалива до 2012 року зросте до 2,2 млн. барелів/добу з 1,4 млн. барелів у 2008 році внаслідок стійкого зростання виробництва в Південній Америці і розширення потужностей у країнах — членах організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) повідомляє F.O.Licht. Виробництво біопалива в ЄС прогнозується на рівні 248 (202 у 2008 році) тис. барелів, в США — 842 (647) тис. барелів, у Південній Америці — 880 (505) тис. барелів [14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В даних країнах основною сировиною для виробництва біопалива є ріпак вирощений самостійно та імпортований із інших країн. Лише за кілька років Україна перетворилася на

одного із провідних світових експортерів ріпаку. З 2000 по 2009 рік його виробництво зросло в 20 разів — зі 130 до 2651 тис. тонн. Саме розвиток біоенергетики в Європі спричинив різке збільшення посівів ріпаку в Україні

Вирішенням даної проблеми займаються вітчизняні та зарубіжні науковці: Воскобійник Ю.П., Гавриш В.І., Єракін О.О., Калетник Г.М., Колесніченко О., Оверченко Б., Тараріко Ю.О., Шпичак О.М., Янович Л., Шпаар Д., Шаганов І.А.

Мета дослідження. За допомогою економіко-математичної моделі розробити стратегію забезпечення сільськогосподарських підприємств біопаливом, виробленого з вирощеного насіння ріпаку та визначити пріоритетні напрями зростання виробництва продукції рослинництва і тваринництва з врахуванням природно-економічних особливостей регіонів.

Методика дослідження. В основу проведених дослідження покладені праці зарубіжних та вітчизняних вчених щодо розвитку теоретико-методологічних основ формування енергетичної безпеки. У процесі дослідження використовувалися такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, економіко-математичні методи.

Результати досліджень. Україна внаслідок сприятливого територіального розміщення має великий потенціал нарощування біомаси як сировини для виробництва біологічних ресурсів. В той же час споживання населенням України продукції тваринництва в значно нижче ніж в розвинутих країнах світу. В таких умовах аграрний сектор України має збільшувати виробництво продовольчих ресурсів та сприяти безперервному забезпеченню країни енергією, основним джерелом якої є біопаливо.

Для дослідження оптимальної структури виробництва та розвитку окремих галузей в аграрних формуваннях регіону розроблена економіко-математична модель.

Мета економіко-математичної задачі — встановлення оптимального розміру галузей та виробництва сільськогосподарської продукції при умові, що аграрні формування в дизельному пальному будуть забезпечуватись заводами з переробки ріпаку на біодизель. При цьому витрати на транспортування насіння ріпаку до заводів та в зворотному напрямку — пального (біодизелю), будуть мінімальними.

Економіко-математичну модель можливо представити наступним чином.

Знайти $\bar{X}_{jr}$, $\bar{X}_r$, X_{jr}^h , X_{jsr} , X_{jr} , Y_{lr} , Z_r , що забезпечують максимум цільової функції (яка виражає розмір чистого доходу).

$$F_{\max} = \sum_{j \in J_1} \sum_{r \in R} c_{jr} X_{jr} + \sum_{j \in J_2} \sum_{r \in R} c_{jr} X_{jr} - \sum_{r \in R} Z_r$$

Максимальне значення цільової функції має бути досягнуто при дотриманні наступних умов:

1) Обмеження по використанню сільськогосподарських угідь:

$$\sum_{j \in J_1} \alpha_{ijr} x_{jr} \leq A_{ir} \left(i \in I_1; r \in R \right);$$

2) Обмеження з дотримання вимог сівозмін:

$$\sum_{j \in J_1} b'_{jsr} x_{jr} - \sum_{j \in J_1} b''_{jsr} x_{jr} \leq 0 \left(s \in S; r \in R \right)$$

$$\sum_{j \in J_1} b_{jsr} x_{jr} \leq \gamma_{jsr} B_{ir} \left(s \in S; r \in R; i \in I_2 \right)$$

3) Використання виробничих ресурсів:

$$\sum_{j \in J_1} f_{ijr} x_{jr} + \sum_{j \in J_2} f_{ijr} x_{jr} + \sum_{j \in J_3} f_{ijr} y_{jr} \leq F_{ir} \left(i \in I_3; r \in R \right)$$

4) Забезпечення заводів з виробництва біодизеля насінням ріпаку:

$$-\sum_{j \in J_1} \sum_{s \in S} a^h_{jsr} x_{jsr} + \bar{x}_{jr} + \sum_{l \in L} v^h_{jl} y_{lr} \leq 0 \quad (r \in R);$$

5) Обмеження із забезпечення галузей рослинництва і тваринництва біодизелем:

$$\sum_{l \in J_3} v^h_{jl} y_{lr} \geq \sum_{s \in S} \sum_{j \in J} a^y_{jsr} x_{jsr} \quad (r \in R)$$

6) Формування кормових раціонів тварин та птиці:

а) за включенням в раціон окремих груп кормів:

$$\sum_{j \in J_2} \underline{d}_{kjr} x_{jr} \leq \sum_{j \in J_1} a_{1jr} w_{jr} x_{jr} \leq \sum_{j \in J_2} \bar{d}_{kjr} x_{jr} \left(k \in K; r \in R \right)$$

б) балансування раціону тварин за елементами годівлі:

$$\sum_{j \in J_1} a_{\lambda jr} w_{jr} x_j \geq \sum_{j \in J_2} b_{\lambda jr} x_{jr} \left(\lambda \in I_4; r \in R \right)$$

7) Реалізація окремих видів сільськогосподарської продукції:

$$\sum_{j \in J} g_{pjr} x_{jr} \geq M_{pr} \left(p \in I_5; r \in R \right);$$

8) Забезпечення сільськогосподарських культур органічними добривами:

$$\sum_{j \in J_1} a_{sjr} x_{jr} - \sum_{j \in J_2} d_{sjr} x_{jr} \leq 0 \quad (r \in R);$$

9) Поголів'я робочих коней:

$$\sum_{j \in J_2} \alpha_{hjr} x_{jr}^h = B_{hr} \quad (r \in R);$$

10) Підсумки витрат на виробництво та реалізацію продукції:

$$\sum_{j \in J_1} z'_{jr} x_{jr} + \sum_{j \in J_2} z'_{jr} x_{jr} + \sum_{j \in J_3} z'_{jr} y_{jr} = Z_r;$$

11) Валова продукція в порівняльних цінах:

$$\sum_{j \in J_1} c'_{jr} x_{jr} + \sum_{j \in J_2} c'_{jr} x_{jr} = \bar{x}_r \quad (r \in R);$$

12) Продаж окремих видів сільськогосподарської продукції за границі регіону:

а) рослинництва

$$\sum_{r \in R} \sum_{j \in J_1} g_{pjr} x_{jr} \geq M_{1p} \quad (p \in I_6);$$

б) тваринництва

$$\sum_{r \in R} \sum_{j \in J_2} g_{pjr} x_{jr} \geq M_{2p} \quad (p \in I_7);$$

13) Умова невід'ємності змінних:

$$\{ \bar{x}_{jr}, \bar{x}_r, x_{jr}^h, x_{jsr}, x_{jr}, y_{lr}, z_r, \} \geq 0.$$

Для формування економічно-математичної моделі використовувалися наступні умовні позначення.

Індекси

j — індекс сільськогосподарських галузей та заводів з переробки ріпаку на біодизель ($j \in J$);

J_1 — множина видів галузей рослинництва;

J_2 — множина видів галузей тваринництва;

J_3 — множина заводів з переробки насіння ріпаку на біодизель;

I_1 — множина обмежень з використання сільськогосподарських угідь;

I_2 — множина видів земельних угідь;

I_3 — множина видів виробничих ресурсів;

I_4 — множина елементів годування тварин за яким збалансовуються кормові одиниці;

I_5 — множина елементи якої виступають номери обмежень з обсягів продажу продукції в регіоні;

I_6 — множина елементи якої виступають номери обмежень з обсягів продажу продукції рослинництва за границі регіону;

I_7 — множина елементи якої виступають номери обмежень з обсягів продажу продукції тваринництва за границі регіону;

K — множина груп кормів або компонентів кормосумішей;
 L — множина видів виробничих потужностей заводів з переробки насіння ріпаку на біодизель;

S — множина біологічних умов вирощування сільськогосподарських культур;

r — номер зони регіону ($r = 1, 2, \dots, R$);

Техніко-економічні коефіцієнти та відомі величини

α_{ijr} ; α_{hjr} — логічний коефіцієнт зв'язку, який приймає значення «0» або «1»;

ρ_{pir} — обсяг продажу p -го виду продукції отриманого на одиницю вимірювання j -ої галузі в r -ій зоні регіону;

α_{1jr} — наявність кормових одиниць в одиниці корму, отриманого від j -ї кормової культури в r -ій зоні регіону;

$\alpha_{\lambda jr}$ — вихід λ -го елемента годівлі з одиниці площі j -ої кормової культури в r -ій зоні регіону;

a_{jsr}^h — вихід чистого насіння ріпаку з гектара посівів вирощених за s -ю біологічною умовою в r -ій зоні регіону;

a_{jsr}^y — потреба в біодизелі під j -у сільськогосподарську культуру вирощену за s -ю біологічною умовою (на голову j -го виду тварин) в r -ій зоні регіону;

a_{sjr} — потреба в органічних добривах j -ої сільськогосподарської культури вирощеної за s -ю біологічною умовою в r -ій зоні регіону;

b'_{jsr} ; b''_{jsr} — коефіцієнти, які зв'язують культури сівозміни таким чином, що одна з них становиться попередником другої за s -ю біологічною умовою в r -ій зоні регіону;

$b_{\lambda jr}$ — потреба в i -му елементі годівлі ($l \in L$) j -ої галузі тваринництва ($j \in J_2$) в r -ій зоні регіону;

c'_{jr} — вартість валової продукції в порівняльних цінах 2005 року в розрахунку на одиницю площі j -ї сільськогосподарської культури, та на одиницю j -го виду тварин;

c_{jr} — ціна реалізації одиниці j -го виду продукції в r -ій зоні регіону;

d_{sjr} — отримано органічних добрив від однієї голови j -го виду тварин в r -ій зоні регіону;

$\bar{d}_{kjr}$; $\underline{d}_{kjr}$ — відповідно максимально та мінімально допустимі розміри споживання кормів j -ї галузі тваринництва в r -ій зоні;

f_{ijr} — витрати i -го ресурсу на одиницю j -ої галузі рослинництва (крім ріпаку) сільського господарства та при переробці ріпаку на біодизель в r -ій зоні регіону;

v_{jl}^h — потреба насіння ріпаку на одиницю l -ої потужності заводу з виробництва біодизелю в r -ій зоні регіону;

w_{jr} — вихід основної кормової продукції з одиниці площі j -ї кормової культури в r -ій зоні регіону;

γ_{jsr} — допустима частина посіву j -ю сільськогосподарською культурою до площі ріллі за s -ю біологічною умовою в r -ій зоні регіону;

Z'_{jr} — виробничі витрати в розрахунку на одиницю площі j -ї сільськогосподарської культури, j -го виду тварин та одиницю потужності заводу з переробки насіння ріпаку на біодизель в r -ій зоні регіону;

A_{ir} — площі сільськогосподарських угідь i -го виду в r -ій зоні регіону;

B_{ir} — розмір земельних угідь i -го виду в r -ій зоні регіону;

B_{hr} — чисельність робочих коней в r -ій зоні регіону;

F_{ir} — наявність i -го ресурсу в r -ій зоні регіону;

M_{pr} — обсяг продажу p -го виду продукції в r -ій зоні регіону

$M_{1r}; M_{2r}$ — обсяги продажу p -го виду сільськогосподарської продукції відповідно рослинництва та тваринництва за границі регіону.

Змінні величини

$\bar{X}_r$ — сума валової продукції в r -ій зоні регіону;

$\bar{X}_{jr}$ — реалізація насіння ріпаку r -ої зони регіону;

x_{jsr} — змінна, яка показує пошуковий розмір площ ріпаку вирощеного за s -ю біологічною умовою в r -ій зоні регіону;

x_{jr} — змінна, яка показує пошуковий розмір j -ої галузі в r -ій зоні;

x_{jr}^h — змінна, яка показує пошукову чисельність робочих коней в r -ій зоні регіону;

X_{jsr} — змінна, яка показує пошукову площу ріпаку вирощеного за s -ю біологічною умовою в r -ій зоні регіону;

u_{lr} — пошукова чисельність заводів l -ої потужності з виробництва біодизелю в r -ій зоні регіону;

z_r — загальна сума витрат в r -ій зоні регіону;

Розмір матриці економіко – математичної задачі в кожному випадку буде різний і залежатиме від кількості виділених природно — економічних зон в регіоні. Чисельність змінних та обмежень може перевищувати декілька сотень.

Висновки. Для економічно розвинених країн альтернативне паливо — актуальна проблема, оскільки вона пов'язана із залежністю від багатих природними ресурсами держав. Якщо донедавна увага до цього питання було в основному обумовлено можливістю в отриманні більш дешевого джерела енергії, то на сьогодні така зацікавленість диктується кризовим станом екологічної ситуації, та все більш наростаючим дефіцитом, і як наслідок,

високою вартістю традиційних енергоносіїв.

Оцінку енергетичного потенціалу виробництва рідкого біопалива необхідно розраховувати на основі проведення аналізу кількості сільськогосподарських земель АПК України для забезпечення населення продовольством згідно з існуючими потребами, чинними нормами і перспективами; оцінки можливості використання площ сільськогосподарського призначення для вирощування рослин на енергетичні потреби; аналізу рівня ефективності виробництва сільськогосподарських культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воскобійник Ю.П. Проблеми виробництва та формування ринку біопалива в Україні / Ю.П. Воскобійник // Агроінком. — 2011. — № 7–9. — С. 25–28.
2. Браславец М.Е. / М.Е. Браславец, Р.Г. Кравченко // Математическое моделирование экономических процессов в сельском хозяйстве. М., «Колос», 1972.
3. Гавриш В.І. Розташування підприємств з виробництва біопалива урахуванням урожайності рослинної сировини / В.І. Гавриш // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2009. — № 3. — С. 28–30.
4. Єракін О.О. Місце формування біопалива у формуванні маркетингових стратегій підприємств АПК України в контексті глобалізаційних проблем / О.О. Єракін // Формування ринкових відносин в Україні. — 2008. — № 12. — С. 128–134.
5. Калетник Г.М. Економіка виробництва біопалива в Україні та забезпечення продовольчої безпеки / Г.М. Калетник // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 30–35.
6. Колесніченко О. Ріпак озимий — цінна енергетична культура / О. Колесніченко // Пропозиція. — № 8. — 2008. — С. 60–61.
7. Оверченко Б. Перспективи та проблеми виробництва біодизелю в Україні / Б. Оверченко // Пропозиція. — 2009. — № 3. — С. 110–115.
8. Тараріко Ю.О. Перспективи виробництва біоенергетики в АПК / Ю.О. Тараріко // Вісник аграрної науки. — № 4. — С. 9–13.
9. Шаганов И.А. Рапсовое поле Белоруси: практ. рук. по освоению интенсивн. технологии озимого рапса на маслосемена / И.А. Шаганов // И.А. Шаганов. — Минск: Равноденствие, 2008. — 70 с.
10. Шпаар Д. и др. Рапс и сурепица (Выращивание, уборка, использование) / Д. Шпаар / Под общей редакцией Д. Шпаара. — ИД ООО «DLV АГРОДЕЛО», 2007 — 320 с.
11. Шпичак О.М. Економічні проблеми виробництва біопалива та продовольча безпека України / О.М. Шпичак // Економіка АПК. — № 8. — С. 11–19.
12. Янович Л. Выращивание рапса для производства в Польше / Л. Янович // Агроном. — 2008. — № 1. — С. 80–82.
13. Биомасса как источник энергии: Пер. с англ./ Под ред. С. Соуфера, О. Заборски. — М.: Мир, 1985.— 368с.;

14. ukragroconsult.com. Світове виробництво біопалива зростає на 50% до 2014 року // Агроном — №3.— 2009р.— С.20.

Одержано 24.11.11

Осознание климатических изменений и слишком интенсивного использования ископаемых энергоносителей открывают перед сельским хозяйством новые пути и новые возможности. Аграрный сектор в современных условиях является не только гарантом продовольственной безопасности страны, но и как сегмент для развития отечественной биоэнергетики. Первопричиной этому является наличие у земледельцев крупных земельных площадей определенную часть которых можно использовать на производство новых видов возобновляемых источников энергии, накопленной биомассой благодаря процессу фотосинтеза.

Ключевые слова: биотопливо, экономико-математическая модель, рапс, целевая функция.

Awareness of climate changes and too heavy use of fossil energy in agriculture opens up new ways and new opportunities. The agricultural sector in modern conditions is not only a guarantor of food security, but also as a segment for the development of national bioenergy. The original cause of this is that large land areas owned by the farmers can be used to manufacture new types of renewable energy, biomass accumulated through the process of photosynthesis.

Key words: biofuel, economic-mathematical model, rape, the target function.

УДК 338.432:330.332.000

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

М.Ю. КОДЕНСЬКА, доктор економічних наук

Висвітлено сутність інвестиційного забезпечення, його основні складові та викладено концептуальні підходи щодо інвестиційного забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва на прикладі галузі буряківництва.

Успішний розвиток аграрно-промислового сектору економіки країни визначається сформованим виробничим потенціалом інноваційного спрямування. Це зумовлює необхідність обґрунтування концептуальних підходів і принципових положень щодо стабільного забезпечення галузей, продуктових підкомплексів, підприємств в інвестиціях та джерелах

фінансування суб'єктів господарювання за напрямками інвестиційної діяльності. При цьому нормативно-правова база має бути досконалою та сприяти інвестиційному забезпеченню розвитку конкурентоспроможного виробництва.

Теоретичні та практичні аспекти інвестування розвитку аграрної сфери відображені у працях П.Т. Саблука, М.Я. Дем'яненка, Г.М. Підлісецького, М.І. Кісіля, П.А. Стецюка та інших відомих вчених-економістів. Однак проблема інвестиційного забезпечення конкурентоспроможності конкретної галузі є обов'язковою передумовою її сталого економічного розвитку, що потребує належного обґрунтування. При цьому вибір найефективніших напрямів інвестування має бути спрямованим на формування раціональної структури виробничого потенціалу і мінімізацію інвестиційних ризиків.

Методика досліджень. Методологічним підґрунтям дослідження є основні методи наукового економічного пізнання. В процесі написання статті використовувались методи діалектичної побудови знання — сходження від абстрактного до конкретного та єдність історичного й логічного, компаративного та системного аналізу, системно-структурного підходу.

«Концептуальні підходи» стосовно інвестиційного забезпечення сформульовано нами як система обґрунтованих пріоритетів, напрямів, джерел фінансування інвестицій у розвиток підприємства, галузі, продуктового підкомплексу, що сприяють їх конкурентоспроможності в сучасному ринковому середовищі.

Конкурентоспроможність галузі (або міжгалузева конкуренція) у нашому розумінні сприймається як здатність конкретної галузі конкурувати в сучасному ринковому середовищі з іншими галузями економіки за розподіл ресурсів (земельних, матеріально-технічних, трудових, фінансових, інвестиційних, інтелектуальних), та їх ефективне використання.

Результати досліджень. Важливим критерієм конкурентоспроможності галузі є її місце в економіці країни: у формуванні національного капіталу, створенні валового внутрішнього продукту, прибутку, доданої вартості, поділі праці, а вищий економічний результат порівняно з іншими галузями є мотиваційним фактором розвитку.

Сучасне ринкове середовище аграрно-продовольчої продукції характеризується кон'юнктурністю продукції олійних: зокрема, насіння соняшнику і ріпаку, виробництво яких є малозатратним і прибутковим, проте на зовнішньому ринку має необмежений попит як сировина, у зв'язку з диверсифікацією використання, що зумовило розширення посівів цих культур і їх переміщення у господарства зони Лісостепу (традиційно бурякосійної). Це призвело до необґрунтованого їх розміщення, обмеження бурякопридатних земель, порушення спеціалізованих буряківничих сівозмін, проявлення ризиків агробіологічного характеру, нестабільністю урожайності та зменшення обсягів виробництва цукрових буряків і цукру.

Цим негативним процесам сприяла також втрата Україною одного із сегментів ринку цукру, а саме з Росією, що в умовах закритості ринків інших

країн було сприйнято як ознака неконкурентоспроможності вітчизняного цукру.

До того ж з реформуванням аграрного сектору економіки і появою приватної власності на капітал були організовані нові форми господарювання, кількість яких збільшилась до 48,8 тис. од. Кожне з них має право на індивідуальне господарювання, тому що в умовах приватної власності на капітал мотиваційним фактором є отримання найбільшого прибутку і більшість нових господарств знехтували такими чинниками як збереження якості землі, збереження трудового колективу, що є першоосновою всякого розвитку.

В результаті в Україні втрачено важливішу галузь Полісся-льонарство, зменшились площі посівів цукрових буряків, ускладнилось технологічно їх вирощування. Провідне місце в структурі посівів зайняли соняшник і ріпак — найбільш кон'юктурні культури, особливо з появою високопродуктивної техніки і технологій з переробки та отримання біопального. Продукція цих культур має необмежений попит на зовнішньому ринку, при цьому не потребує особливих умов для свого культивування.

Вважаємо, що конкурентоспроможність галузі має визначатись системою показників, а саме: сумою прибутку, отриманого на одиницю площі, відповідно сумою доданої вартості, що виражається через фактично отриманий прибуток, плюс оплата праці, плюс соціальні відрахування, плюс амортизація необоротних активів та відношенням доданої вартості до авансованого капіталу, що нами охарактеризовано як прибутковість задіяного капіталу.

Для виявлення конкурентоспроможності конкуруючих галузей, розвиток яких активізувався в процесі реформування економіки, ми здійснили в розрізі областей розрахунки показників ефективності виробництва продукції основних технічних культур, а саме: цукрових буряків, насіння соняшнику і ріпаку. У розрахунках були використані наступні показники: отримання прибутку фактичного й розрахункового і доданої вартості на гектар зібраної площі та прибутковість задіяного у виробничому процесі капіталу, що визначена як відношення отриманої доданої вартості до суми задіяного капіталу.

Виявлено, що в цілому у сільськогосподарських підприємствах України найвищий показник прибутковості на одиницю задіяного капіталу був у буряківництві при найбільших виробничих витратах на одиницю площі посівів відповідної культури (табл.).

Так, виробничі витрати на одиницю площі цукрових буряків перевищують відповідний показник при вирощуванні соняшнику в 3,8 раза, ріпаку — в 2,9 раза. У буряківництві на гектар посівів було отримано більше доданої вартості порівняно з насінням соняшнику на 27,1% ріпаку — на 97,3%. Таким чином найбільш конкурентоспроможним в 2010 році виявилось буряківництво. Проте буряківництво для свого розвитку в конкурентному середовищі потребує більше матеріально-технічних ресурсів, капіталооснащеності, а значить і державної підтримки для забезпечення стабільності та попередження ризиків. Поки-що галузь характеризується

нестабільністю за роками, різним рівнем ефективності в розрізі областей, що зумовлено регіональними особливостями, рівнем інвестиційного забезпечення, системою факторів природно-кліматичного і соціально-економічного характеру, недостатньою обізнаністю товаровиробників щодо потенційних можливостей галузі буряківництва та її конкурентоспроможності.

Порівнянні показники ефективності продукції основних технічних культур в Україні, 2010 р.

Показник	Цукрові буряки	Насіння соняшнику	Насіння ріпаку
Витрати на гектар посівів — всього, грн	9790,7	2580	3347
Урожайність, ц/га	289	16,4	17,3
Товарність, %	42,1	101,6	95,6
Рівень рентабельності, %	16,7	64,7	26,6
У розрахунку на 1 га зібраної площі отримано, грн.			
прибутку (фактично)	847	1984	1017
доданої вартості (розрахунково)	3036	2389	1539
Прибутковість авансованого капіталу, %	17,0	16,3	10,1

На рівень конкурентоспроможності галузі впливають такі чинники як забезпеченість матеріально-технічними ресурсами, що визначають рівень урожайності і собівартість продукції, кон'юнктурність продукції в ринковому середовищі, що сприяє в тій чи іншій мірі формуванню попиту, ціни реалізації, а отже і прибутку.

Інвестиційне забезпечення і конкурентоспроможність як економічні явища мають прямий тісний зв'язок: інвестиційне забезпечення сприяє організації високотехнологічного конкурентоспроможного виробництва, що є визначальним високого рівня урожайності і зниження собівартості продукції. Разом з тим, конкурентоспроможність продукції сприяє зростанню грошових надходжень в господарюючій структурі, що є джерелом інвестицій і інвестиційного забезпечення, як основи організації конкурентоспроможного виробництва. Саме інвестиційне забезпечення є визначальним техніко-технологічного рівня виробництва високоякісної продукції, її здатність відповідати вимогам конкурентного середовища задовольняти потреби споживачів.

При розробці концептуальних підходів щодо інвестиційного забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва слід зважати на природно-економічні особливості аграрної сфери, що зумовлюють різноманітність форм господарювання і підприємництва, багатоаспектність організаційно-економічних умов їх інвестиційної діяльності, відносин власності на капітал, його різну структурованість, що передбачає своєрідні напрями формування, нагромадження й використання інвестиційних ресурсів.

Методологічні підходи щодо інвестиційного забезпечення, визначення його місця, значення й функцій в сучасних умовах економіки аграрної сфери передбачають аналіз стану розвитку конкретної галузі, підприємства, продуктового підкомплексу та виявлення тенденцій формування інвестиційного забезпечення, його впливу на стабільність ефективного розвитку.

Інвестиційне забезпечення — важливіша складова розвитку вітчизняної економіки. Як економічна категорія „Інвестиційне забезпечення” відображає багатоаспектність організаційно-економічних умов, заходів, засобів та економічних відносин щодо формування, нагромадження і використання інвестиційних ресурсів для розвитку конкурентоспроможного виробництва.

Структурними складовими інвестиційного забезпечення є: ресурсне забезпечення — сукупність фінансових, матеріальних і нематеріальних, трудових, природних ресурсів, що відповідають потребі реалізації інвестиційних програм і проєктів; інституційне забезпечення, що включає нормативно-правову базу та організаційну, інформаційну, мотиваційну, методичну складові — як сукупність видів діяльності щодо створення умов для забезпечення процесу інвестування реалізації інвестиційних програм і проєктів.

Дослідженнями встановлено пряму залежність інвестиційного забезпечення розвитку аграрного виробництва від нормативно-правового регулювання інвестиційного середовища, що здійснюється органами державної влади шляхом концентрації ресурсів в об'єкти загально-державного значення, розвиток державного сектора економіки та через бюджетну (через розподіл видатків державного бюджету України згідно Закону України „Про Державний бюджет України” на відповідний рік), через податкову й грошово-кредитну політику забезпечує мотиваційний механізм реалізації державних цільових програм і проєктів розвитку продуктових підкомплексів чи окремих галузей аграрного виробництва.

Концептуальні підходи щодо інвестиційного забезпечення розвитку конкурентоспроможного виробництва мають включати: обґрунтування принципіальних положень щодо стратегії розвитку конкретної галузі, визначення пріоритетів та структурних складових інвестиційного забезпечення (правова, організаційна, ресурсна, мотиваційна, інформаційна, методична) за напрямками інвестування: в основний капітал, оборотні активи, людський капітал і капітал землі, та обґрунтування критерію й системи показників щодо оцінки інвестиційного забезпечення.

Вихідною інформаційною базою при обґрунтуванні методичних підходів до визначення потреби інвестицій, наприклад, у розвиток конкурентоспроможного буряківництва в регіоні, є: офіційні статистичні матеріали Державного комітету статистики України та Головного управління статистики в конкретній області; річні звіти сільськогосподарських підприємств; методичні розробки ННЦ «Інститут аграрної економіки» щодо інвестування розвитку цукровобурякового виробництва, а також в частині

визначення потреби та забезпеченості основними засобами сільськогосподарського призначення; технологічна карта з високоефективної технології виробництва цукрових буряків; інформація щодо цін на матеріально-технічні ресурси, які використовуються в буряківництві.

Концептуальні підходи щодо інвестиційного забезпечення конкурентоспроможного буряківництва в регіоні спрямовуються на досягнення основних цілей інвестування з визначенням необхідного обсягу інвестицій, що сприяють забезпеченню перспективного розвитку галузі та передбачають:

- збалансування потенційних можливостей буряківництва й цукрової промисловості і приведення у відповідність формули попиту-пропозиції на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- зміну статусу буряківництва на пріоритетний на всіх рівнях управління економікою;
- усунення невідповідності між наявністю інвестиційних ресурсів та потребами інвестицій для оптимізації рівня інвестиційного забезпечення;
- активізацію інвестиційно-інноваційних процесів у галузі, спрямованих на її техніко-технологічне переоснащення, економіко-організаційне удосконалення розвитку, збільшення фінансування науково-дослідних робіт, спрямованих на розробку інноваційної продукції;
- оптимізацію структури джерел формування інвестиційних ресурсів та їх фінансування з метою досягнення максимального ефекту від здійснених інвестицій;
- інтенсифікацію галузі на основі стимулюючого фактору її розвитку, диверсифікації продукції, впровадження ресурсо- та енергоощадних технологій, високопродуктивної системи машин і механізмів, науково обґрунтованих систем удобрення та захисту рослин і ґрунтів.

При розробці стратегії розвитку й інвестування галузі буряківництва — бази цукровобурякового виробництва слід керуватись на макрорівні — потребами суспільства щодо формування внутрішнього ринку цукру, збільшення його ємності у перспективі, пошуку потенційних імпортерів вітчизняного цукру і цукристих продовольчих продуктів, активізуючи розвиток зовнішньоекономічних зв'язків та розширення географії й збільшення і ємності зовнішнього ринку; на мікрорівні — виходячи з раціонального використання наявного природно-економічного потенціалу безпосередньо господарства — крупного спеціалізованого бурякосійного підприємства, фермерського господарства, господарства населення у їх оптимальному співвідношенні та раціональної організаційно-виробничої структури господарюючих формувань, удосконалення й впровадження стимулюючих організаційно-економічних зв'язків і взаємовідносин.

Обґрунтування потреби в інвестиціях може мати різні методичні підходи залежно від поставленої стратегічної мети інвестиційного забезпечення розвитку цукровобурякового виробництва, створених передумов впровадження

інноваційної моделі соціально-економічного розвитку та підготовленості до освоєння інвестицій. Важливе значення має доступність інформаційної бази щодо наявності інвестиційних та інноваційних ресурсів, зокрема виробничих засобів, їх структурного і якісного складу, продуктивності, особливо їх активної частини: тракторів, автомобілів, бурякозбиральних комбайнів, сівалок точного висіву, інших спеціальних робочих машин і устаткування, що використовуються у виробничому процесі.

Обсяги потреби в інвестиціях у цукровобурякове виробництво будуть неоднаковими у кожному господарстві, регіоні, і залежатимуть від рівня забезпеченості основними виробничими засобами, їх зношеності.

Визначення потреби в інвестиціях у розвиток буряківництва пов'язано з відпрацюванням і прийняттям (затвердженням) на високому державному рівні стратегії розвитку цукровобурякового підкомплексу у взаємозв'язку із стратегією розвитку аграрно-промислового комплексу в цілому на окреслені періоди його розвитку: короткостроковий (до 1 року), середньостроковий (до трьох років), довгостроковий (понад 3 роки) в контексті науково-обґрунтованої стратегії соціально-економічного розвитку країни.

Така постановка питання зумовлюється необхідністю:

- визначення (на макrorівні) місця і динаміки розвитку конкурентоспроможного цукровобурякового виробництва в економіці країни (на ринку аграрно-продовольчої продукції, у структурі валового внутрішнього продукту, забезпеченні робочими місцями працездатного населення, формуванні державного бюджету та інвестиційних і інноваційних фондів, формуванні регіональних, міжрегіональних продовольчих фондів цукру та експортно-імпортних аграрно-продовольчих ресурсів, надходження іноземних коштів і т.д.);
- науково-обґрунтованого розміщення і оптимальної концентрації посівів цукрових буряків у структурі посівних площ за зонами, регіонами, господарствами та визначення обсягів виробництва цукрових буряків на перспективу, що є одним з показників розрахунку потреби інвестицій та важливішим чинником підвищення конкурентоспроможності галузі;
- визначення оптимальної потреби матеріально-технічних ресурсів: органічних і мінеральних добрив, пально-мастильних матеріалів, насіння продуктивних сортів і гібридів бажано переважно вітчизняного виробництва, адаптованого до природно-кліматичних особливостей, інтегрованих засобів захисту рослин і ґрунтів від шкідників і хвороб, надійної, продуктивної енерго- і матеріалозберігаючої системи машин і механізмів, що необхідні для своєчасного і якісного здійснення технологічних операцій та одержання запланованих обсягів виробництва продукції;

- визначення потреби в кваліфікованих працівниках і спеціалістах-професіоналах своєї справи та, при необхідності, розрахунку потреби в інвестиціях на їх підготовку і/або перепідготовку;
- опрацювання системи заходів, їх організації і проведення щодо забезпечення попиту на цукор й цукристі продовольчі товари, розширення ємності внутрішнього аграрно-продовольчого ринку і його сегментів за споживачами та організації й удосконалення ринкової інфраструктури для забезпечення стабільності розвитку галузі;
- активізації цілеспрямованої роботи вітчизняних машинобудівних підприємств, котрі займаються виготовленням високопродуктивних і енергоощадних сільськогосподарських машин і технологічного обладнання для виконання всіх технологічних операцій у цукровобуряковому виробництві;
- організації науково-дослідних робіт з виробництва ефективних високопродуктивних сортів і гібридів цукрових буряків та розвитку товарного насінництва для забезпечення сільськогосподарських підприємств інноваційною продукцією.
- організації науково-дослідних і конструкторських робіт щодо розробки новітніх ресурсощадних технологій вирощування цукрових буряків, цукру, ефективного використання цукрових буряків, виробництва цукру й супутньої продукції цукроваріння також на технічні цілі з метою отримання інноваційного продукту, що відповідатиме потребам споживачів та забезпечуватиме екологічно чисте природне середовище;
- забезпечення в необхідних обсягах галузей харчової і переробної промисловості цукром вітчизняного виробництва, що використовується для виготовлення широкого асортименту продовольчої продукції, для якої цукор є технологічним консервантом чи компонентом при виробництві (плодоовочеві консерви, соки натуральні, кондитерські вироби і т. д.);
- розробки обґрунтованого балансу виробництва і споживання цукру за роками, регіонами, в основі якого має бути забезпечення формування достатніх фондів споживання, включаючи регіональні й міжрегіональні, та створення експортних продовольчих ресурсів цукру і цукристих продуктів;

Необхідність науково- обґрунтованого інвестиційного забезпечення галузі зумовлено потребою організувати в країні у найближчі роки прибуткове цукровобурякове виробництво високого техніко-технологічного рівня, що забезпечить його конкурентоспроможність, приріст урожаю цукрових буряків, підвищення якісної їх характеристики, нарощування обсягів виробництва цукру, зниження виробничих витрат і затрат праці та зведення нанівель втрат в процесі вирощування, збирання, транспортування, зберігання й переробки коренеплодів.

Зважаючи на те, що цукровобурякове виробництво для економіки України має важливе стратегічне значення, доцільна розробка інвестиційної стратегії її розвитку також на більш тривалий період (періоди) — 10, 20, 30 і більше років з передбаченням уточнення окремих її складових, що враховуватимуть загальну економічну ситуацію в Україні. При цьому необхідно зважати на те, що розвиток буряківництва зумовлюватиме не тільки перспективи розвитку цукровобурякового підкомплексу, а й формування раціональної системи господарювання у спеціалізованих бурякосійних господарствах лісостепової зони та прилеглих до неї районів Полісся і Степу, їх виробничу структуруваність, розвиток підприємств харчової й переробної промисловості, розширення й оновлення асортименту споживчих продовольчих товарів та виробництво інноваційної продукції технічного призначення.

Буряківництво — одна з небагатьох галузей, що за рівнем використання природно-економічного потенціалу є найбільш інтенсивною і для свого відродження потребує певних інвестицій.

Зважаючи на те, що галузь тривалий час була низькорентабельною, а то й збитковою, і в господарствах практично були відсутні фінансові ресурси, необхідні кардинальні зміни у відношенні владних структур до розвитку галузі буряківництва, цукровобурякового виробництва та підкомплексу в цілому в плані створення сприятливого інвестиційного клімату, залучення інвестиційних ресурсів в перспективні проекти відновлення розвитку галузі.

Основні потоки інвестицій мають бути направлені на:

- матеріально-технічне й технологічне переоснащення галузі для забезпечення її розвитку на інноваційній основі;
- формування сприятливого ринкового середовища;
- відтворення на селі трудових ресурсів високого рівня професійної підготовки та духовності, що необхідно для освоєння і впровадження новітніх технологій, забезпечення зростання продуктивності праці, збереження екологічної безпеки в природі й рівноваги в суспільстві.

Слід зауважити, що нині ведеться інтенсивний науковий пошук нових систем ведення землеробства, однією з яких є система точного землеробства (СТЗ), що передбачає диференційований, локальнодозований обробіток ґрунту і рослин на конкретних ділянках поля з урахуванням їх фізичних, хімічних і біологічних характеристик. Реалізація СТЗ потребує відповідних технічних засобів: навігаційних, інформаційних і технічних, здатних по ходу руху машинно-тракторного агрегату реагувати на зміни характеристик окремих ділянок поля і відповідно автоматично змінювати режими виконання технологічних операцій [2].

Одним із важливих напрямів техніко-технологічного переоснащення ведення галузі буряківництва має стати зниження техногенного навантаження на ґрунт при його обробітку, догляді за насадженнями рослин та збиранні врожаю шляхом комбінування здійснення декількох операцій (3-х, 4-х і більше)

за один прохід агрегатів, до складу яких входять силові і робочі машини. Цим досягається виконання водночас ряду операцій в оптимальні строки, значно зменшується деформація поверхневого шару ґрунту за рахунок скорочення кількості проходів великовагових машин по одному і тому ж полю. До того ж позитивно можна вирішувати питання щодо використання часового фактору та створення сприятливих умов у розвитку рослин [3, с. 4].

Зважаючи на пріоритетність цукровобурякового виробництва, розрахунок прогнозного обсягу і темпів приросту інвестицій в основний капітал галузі проводять з врахуванням необхідності якнайшвидшого техніко-технологічного її оновлення.

Визначення і реалізація інвестиційних пріоритетів в економіці буряківництва має базуватись на певних принципових положеннях, систему яких формує:

- споживчий попит внутрішнього аграрно-продовольчого ринку з врахуванням потреб функціонуючих промислових переробних підприємств та попиту і кон'юнктури зовнішнього ринку цукру;
- динамізм конкурентоспроможності продукції цукровобурякового виробництва, що визначається її прибутковістю й кон'юнктурністю, порівнянням показників виходу товарної продукції сумарно з побічною і допоміжною у вартісному виразі на одиницю матеріальних і трудових витрат та у розрахунку на одиницю площі і задіяного капіталу.
- створення матеріально-технічної бази виробничої й ринкової інфраструктури в регіоні для організації ефективного виробництва продукції, раціонального її зберігання, переробки і доведення до споживача з найменшими матеріальними витратами та технологічними втратами;
- рівень забезпечення в регіоні ресурсами (промисловими, природними, сільськогосподарськими, людськими, фінансовими), що дає переваги і змогу виробляти цукрові буряки ефективніше, ніж в інших регіонах.

Важливішою складовою інвестиційного потенціалу, рушійною силою його дії і відтворення є людський капітал.

У трисекторній моделі відтворення суспільного продукту, що включає виробництво засобів виробництва, виробництво предметів споживання, формування людського капіталу, останній в його структурі є важливішим економічним (і не тільки) ресурсом для переходу на інноваційну модель розвитку економіки країни і важливішої галузі — буряківництва. Лише за умови відтворення людського капіталу вищого інтелектуального рівня може бути сформована в Україні інноваційна модель сукупного суспільного відтворення конкурентоспроможного виробництва.

Трансформаційні процеси в економіці, відносинах власності, прискорення освоєння науковесмих технологій, організація нових форм господарювання зумовлюють необхідність модернізації техніко-технологічної

бази та підвищують вимоги до ефективної організації виробництва, що, в свою чергу, потребує високого професійного, кваліфікаційного та освітнього рівня підготовки працівників і спеціалістів сільськогосподарського виробництва, високого рівня розвитку людського капіталу.

Лише високоосвічені працівники можуть створювати технічні засоби вищого техніко-технологічного укладу, інноваційні продукти і технології, оволодівати ними і впроваджувати їх у виробництво.

Процес створення (нагромадження) людського капіталу довготривалий і потребує відповідної матеріально-технічної бази та інтелектуальних і фінансових ресурсів як на рівні держави, регіонів, так і на макрорівні, а також окремої сім'ї. Держава має сформулювати відповідні соціально-економічні передумови для формування людського капіталу: розвиток освіти, науки, культури, мистецтва, що є основою вільного всебічного розвитку людини як особистості, її матеріального благополуччя, духовності і фізичного здоров'я та забезпечити рівні права всім громадянам країни на працю, освіту, відпочинок.

Відповідно соціально-економічні умови формування людського капіталу мають бути створені також на регіональному рівні з врахуванням регіональних особливостей розвитку, та на мікрорівні (у конкретному селі, селищі, господарстві) і мають бути направлені на зростання індексу людського розвитку.

Інвестиції у розвиток людського капіталу сприятимуть підвищенню ціни робочої сили, що буде викликано зростанням інтелектуального потенціалу людини і, зокрема, рівня її професійності. Підвищення інтелектуального рівня особливо необхідне уже на даному етапі розвитку національної економіки, коли планується впровадження інноваційної моделі. Отже, інвестування розвитку людського капіталу має бути одним з пріоритетів інвестиційної політики держави і важливою складовою не тільки стратегії соціального та економічного розвитку України, Державної інвестиційної програми, а й стратегії інвестування розвитку конкретної галузі, конкретного продуктового підкомплексу, у тому числі й цукровобурякового виробництва.

Інвестиційні ресурси, їх обсяги, форми та напрями реалізації мають формуватись відповідно до структури виробництва, форм організації виробництва і праці, новітніх ресурсоощадних технологій, продуктивних систем машин і механізмів. Форма власності має значення як економічна основа господарювання і джерело формування інвестиційних ресурсів.

Масштаби (параметри) виробництва взаємообумовлюють форми організації виробництва, технологічні схеми виробничих процесів та рівень продуктивності праці, машин і обладнання. У цьому зв'язку слід зауважити, що структурованість сучасних технологічних комплексів за технологічними параметрами має відповідати структурі форм господарювання та їх розмірам. При цьому обов'язково має бути враховано динамізм розвитку відносин власності, що викликати певні трансформаційні процеси у формуванні господарських структур, їх розмірів та виробничих типів у перспективі.

Формування джерел інвестування є однією з умов інвестиційного забезпечення, що впливають на рівень активізації інвестиційного процесу та створення інвестиційного потенціалу. Джерелами фінансування залежно від кон'юнктури інвестиційного ринку можуть бути як внутрішні — власні кошти суб'єктів господарювання, так і зовнішні — вітчизняні та іноземні.

При цьому слід зважати на стан ринкового середовища, у якому функціонують суб'єкти господарювання цукровобурякового підкомплексу, що потребує удосконалення. Перш за все, врегулювання відносин власності на землю, майно, робочу силу з метою активізації мотиваційного механізму інвестиційної діяльності.

По-друге, у більшості сільськогосподарських підприємств тривалий час були відсутні власні кошти (у 2002 р. були збитковими 53,8% господарств, а сума збитку у них становила 1,9 млрд грн, у 2006 — 32,4% із сумою збитку понад 2 млрд грн, у 2008 відповідно 28,1% і 5,6, у 2010 — 30,7% і 5,2 млрд грн), що обмежує у них навіть просте відтворення капіталу. Отже, є потреба змінити аграрну політику у напрямі протекціоністського характеру до сільського господарства і особливо до цукровобурякового виробництва. Це може проявитися через: 1) надання пільг для розвитку такої інтенсивної галузі, як буряківництво; 2) надання кредитів на пільгових умовах для розвитку цукровобурякового виробництва, модернізації галузі і її інтенсифікації; 3) регулювання цін (установлення закупівельних цін на цукрові буряки, що забезпечують достатню прибутковість галузі як важливішого внутрішнього джерела інвестицій); 4) обмеження до нульового рівня імпорту цукру і цукристих продуктів, що має стимулювати розвиток вітчизняного цукровобурякового виробництва і активізуватиме його інвестування.

Власні кошти (прибутки, заощадження у підприємствах та господарствах державного і приватного секторів) на фінансування інвестицій у розвинутих країнах становлять 68-69%. Фінансування інвестицій з прибутків сільськогосподарських товаровиробників буде можливим за умови підвищення їх прибутковості і збільшення маси прибутків.

Важливими джерелами інвестування цукровобурякового виробництва є амортизаційний фонд, пільги при оподаткуванні доходів, що направляються на інвестиційні цілі, товарні кредити у формі лізингу машин і обладнання, кошти муніципальних бюджетів, що залучаються до виробничого інвестування, позабюджетні фонди, спеціальні інвестиційні фонди, муніципальні кредитні операції, іноземні інвестиції та кошти державного бюджету. Стратегічне значення для розвитку галузі мають кошти, що надходять від здійснення системної інвестиційно-орієнтованої приватизації державного майна цукровобурякового підкомплексу і направляються для забезпечення реструктуризації галузі.

У цукровобуряковому виробництві доцільно використовувати різні форми мобілізації інвестицій. Зокрема, до інвестування слід залучати фінансово-інвестиційні компанії, що створені на базі цукрових заводів, які спроможні концентрувати приватні, державні і колективні кошти, а також

іноземні інвестиції для розвитку галузі у сільськогосподарських підприємствах незалежно від форм власності. Стратегічним інвестором, організатором постачання коштів і надання послуг можуть бути крупні торговельно-фінансово-промислові структури, що виступають споживачами продукції цукровобуракового виробництва.

Одним із джерел формування інвестиційних ресурсів є вторинна емісія акцій цукрових заводів, що належать сільськогосподарським товаровиробникам, та кошти від продажу збанкрутілих переробних підприємств.

Інвестування цукровобуракового виробництва може здійснюватись також за рахунок акціонерного капіталу крупних респектабельних компаній, що має нижчу ціну, ніж відсоткова ставка, яку пропонує кредитний ринок.

За умови визначення державою розвитку цукровобуракового виробництва як стратегічно важливої галузі для економіки країни одним із джерел інвестування мають бути державні інвестиції, які доцільно направляти для реалізації цільових інвестиційних програм у галузі. Державні субсидії можуть здійснюватись у таких формах: прямі позички та позики, гарантовані позички, гранти на певні проекти, пайова участь, прямі дотації, страхування.

Підтримка стабільного рівня конкурентоспроможності цукровобуракового виробництва потребує гарантованого забезпечення матеріально-технічними ресурсами виконання виробничого процесу від обробітку ґрунту до одержання кінцевого продукту споживання, а також промислового перероблення проміжної продукції. При цьому виробничі потужності промислових підприємств мають не тільки відповідати продуктивності галузі, а й мати певні резервні потужності з врахуванням відхилень рівня урожайності за роками, що зумовлені природно-кліматичними циклами.

Одним із джерел формування інвестиційних ресурсів може бути трансформація заощаджень населення в інвестиції, що можливо на основі отримання таких заощаджень та удосконалення механізму їх капіталізації.

Основними є три напрями джерел фінансування інвестицій, що в загальному вигляді класифікуються як власні, залучені, позикові. Але їх можна розширити, додавши до них бюджетні інвестиції, безоплатні і благодійні внески. Значимість кожного з них відрізняється доступністю, платністю, ефективністю, поверненістю.

На етапі трансформаційних економічних процесів домінуючим має бути фінансування інвестиційних процесів за рахунок власних джерел та за допомогою залучених інвестиційних коштів, що сприятиме стабілізації розвитку та дасть змогу реалізувати права громадян на частку державної власності.

Виходячи з вищезначеного, варто: на державному рівні цукровобураковий підкомплекс визначити одним із пріоритетних в системі АПК; при підготовці проекту Закону України «Про Державний бюджет України» щороку передбачати виділення коштів на: стимулювання

виробництва цукрових буряків, здійснення інтервенційних закупівель цукру в необхідних обсягах для потреб внутрішнього ринку, виробництво насіння вітчизняних сортів і гібридів цукрових буряків й формування його резервного та страхового фондів, збільшення фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт для розробки нових високопродуктивних сортів і гібридів, проектування й виробництво високопродуктивної сільськогосподарської техніки та технологічного обладнання для галузі; виділити кошти з Державного бюджету України для фінансової підтримки підприємств цукровобурякової галузі через механізм здешевлення кредитів, що надаються на закупівлю насіння цукрових буряків вітчизняного виробництва, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, пально-мастильних матеріалів, цукрових буряків та підготовки цукрових заводів до виробництва; стимулювати розширення ємності внутрішнього ринку продукції цукровобурякового виробництва, цукристих продовольчих продуктів та супутніх продуктів цукроваріння; активізувати зовнішньоекономічну діяльність представництв України у зарубіжних країнах — імпортерах цукру щодо повернення втрачених позицій на зовнішньому ринку та розширити географію його експорту; диверсифікувати цукрові заводи та поглибити переробку цукрових буряків, продукції цукроваріння, наростити обсяги виробництва й розширити асортимент високоякісних продовольчих товарів та продуктів технічного призначення; ввести мораторій на демонтаж (чи розукomплектування) цукрових заводів; відновити виробничі потужності цукрових заводів у бурякосіючих регіонах на основі інноваційної моделі їх функціонування; вкладати кошти у розвиток людини, підвищення її ділової активності, професійних і підприємницьких знань, духовності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методичні підходи щодо інвестування розвитку цукровобурякового виробництва. — К. : ННЦ ІАЕ, 2004. — 46 с.
2. Лінник М.К., Гуков Я.С., Войтюк Д.Г., Булгаков В.М. Сучасний стан землеробської техніки і наукових в галузі механізації сільськогосподарського виробництва // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2002. — Вип. 4. — С. 124—126.
3. Іванишин В.В. Методологічні основи техніко-технологічного переоснащення сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК, 2003. — №12. — С.4.

Одержано 29.11.11

Раскрыто сущность инвестиционного обеспечения, его основные составляющие, изложены концептуальные подходы к инвестиционному обеспечению конкурентоспособного аграрного производства на примере отрасли свекловодства.

Ключевые слова: *инвестиционное обеспечение, аграрное производство, свекловодство.*

Essence of the investment providing, main components are exposed, conceptual approaches to investment providing competitive agricultural production on the example of sugar beet industry are presented.

Key words: investment providing, agricultural production, sugar beet industry.

УДК 364.48(23.0)(477.87)

ЗМІНИ У СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ УМОВАХ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ГІРСЬКИХ РАЙОНІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**Є.С. ПАЛІЙЧУК, Ю.Б. КУШНІР, кандидати економічних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**

Стаття присвячена проблемам розвитку об'єктів соціальної інфраструктури та їхнього впливу на умови життя населення Закарпатської області. Проаналізовано матеріально-побутові умови життя населення, організацію громадського харчування, послуг.

Однією з найважливіших передумов росту сільського господарства є функціонування та розвиток соціальної інфраструктури села. Вона не тільки дає можливість безпосередньо поліпшити якість життя селян, а й допоможе досягти іншої мети, яка поставлена перед сільським господарством. Соціальній інфраструктурі відведена роль задоволення загальнолюдських потреб, які пов'язані з життєдіяльністю, забезпеченням належних умов праці, відпочинку, культурно-освітнього рівня, рівня життя. Все ж в Україні, у тому числі і в Закарпатській області розвиток інфраструктури не задовільняє все більші потреби сільськогосподарського виробництва.

Проблема розвитку, а скоріш за все занепаду соціальної інфраструктури села дуже гостро стоїть на сьогоднішній день. Це також призводить до погіршення трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств, що позначається на зниженні якості сільськогосподарського виробництва.

Важливою складовою соціальної сфери є соціально-побутовий комплекс, до якого входить служба побуту, торгівля, транспорт, житлово-комунальне господарство тощо. Побутова інфраструктура забезпечує матеріальні умови життя населення, створює необхідну основу для раціональної організації діяльності людини. Умови життя населення Закарпатської області визначені як незадовільні, у порівнянні з іншими регіонами країни.

У сучасний період регіональні умови і фактори розвитку справляють винятково значний вплив на всі сторони життя суспільства. Диверсифікація форм власності призвела до різкого скорочення державного сектора в

економіці, створення значної кількості підприємств різних організаційно-правових форм і, як наслідок, до ослаблення державного та регіонального регулювання і управління соціально-економічним і науково-технічним розвитком [1, с.152–153].

Сучасні програми переходу до ринку, численні декларації, законодавчі та нормативні акти, як правило, містять слабкі розділи з регіональної політики і не передбачають будь-якої стрункої системи заходів в галузі науково-технічного розвитку. Недоврахування регіональних аспектів суспільних відносин уже призвело до різкого загострення протиріч у регіонах, падіння обсягів виробництва.

Концепція розвитку області визначається насамперед соціальними потребами, напрямками науково-технічного розвитку, розвиненістю ринкової та соціальної інфраструктури регіону. Вона, як правило, містить наступні програми: маркетинг соціальних потреб, розвиток науки і наукових досліджень, підготовка кадрів і освіта, використання природних ресурсів і природоохоронні заходи, науково-технічний прогрес в основних галузях промисловості і сільського господарства, розвиток виробничої інфраструктури, розвиток ринкової інфраструктури, розвиток підприємництва, регіональне управління і стимулювання науково-технічного розвитку області. Все вищевикладене дозволить повніше використати природний, виробничий, науково-технічний, кадровий потенціал регіону, допоможе вийти із кризового становища, що створилося, за рахунок максимального використання природних ресурсів.

Проблеми розвитку соціальної сфери і науково-технічного і виробничого комплексу регіону висвітлені у працях таких українських вчених, як: О.Бакаєв, С.Бандур, Т.Заєць, М.Герасимчук, В.Куценко, В.Геєць та інші. Дослідження проблем розвитку та реалізації соціальної політики на рівні регіону останнім часом присвятили свої дослідження В.І.Куценко [1; 2], С.І.Бандур[4], Б.М.Данилишин [1, 2], Новіков В.М.[5], М.А.Хвесик [3], Прокопишак [6] та інші. Але у роботах зазначених авторів ще недостатня увага приділена дослідженню соціально-побутових умов життя населення в умовах трансформації. З цієї точки зору регіональні аспекти соціального розвитку потребують подальшого вивчення.

Метою дослідження є оцінка умов життя населення гірських районів Закарпатської області в останні роки, визначення пріоритетів стратегії соціального розвитку і підвищення добробуту населення. В даному дослідженні проводиться аналіз статистичної інформації щодо функціонування галузей соціальної інфраструктури.

Методика досліджень. Соціально-економічне дослідження розвитку соціальної інфраструктури сіл включає нагромадження статистичних даних, їх аналіз, теоретичне обґрунтування, перевірку одержаних результатів та розробку заходів щодо удосконалення їх розвитку. При вивченні суті соціальної інфраструктури необхідний системний підхід, який вимагає комплексного аналізу її функціонування та розробки цільової програми її розвитку.

Результати досліджень. Соціальна інфраструктура — це сукупність галузей народного господарства, які беруть участь у процесі задоволення соціальних потреб населення. Ця сукупність галузей є динамічною і постійно зазнає змін, як правило, в плані розширення її залежно від темпів економічного зростання. Соціальна інфраструктура — стійка сукупність матеріально-речових елементів, які створюють загальні умови для раціональної організації основних видів діяльності людини — трудової, соціально-політичної. Соціальна інфраструктура є відносно самостійною ланкою розвитку системи суспільного поділу праці. Вона відноситься до соціальної економіки, яка охоплює інтереси соціальних груп, умови праці і побуту, здоров'я і відпочинку. Соціальну інфраструктуру становлять: житлове і комунальне господарство, освіта, культура і мистецтво, охорона здоров'я, охорона довкілля, фізична культура, соціальне забезпечення і захист населення, кредитування та страхування, зайнятість і безробіття, служба побуту, транспорт і зв'язок у частині, пов'язаній з обслуговуванням населення, інші галузі невиробничої сфери, а також торгівля і громадське харчування.

Кожен регіон України має певні особливості, які відрізняють його від усіх інших, тобто є унікальним за комплексом ознак. Отже, для кожного має бути розроблено свій власний напрямок розвитку. Саме тому органами державної влади на регіональному рівні має бути створена така соціальна інфраструктура, яка б мала на меті створення сприятливих можливостей для соціального обслуговування населення при оптимальному використанні наявних на певній території ресурсів. Слід відмітити, що формування соціальної інфраструктури регіону відбувалося в умовах командно-адміністративної економіки. Сьогодні, коли ми прагнемо до соціальноорієнтованої економіки ринкового типу, необхідно обов'язково здійснювати інвестиційний розвиток соціальної інфраструктури.

Найбільш важливими галузями соціальної сфери Закарпатської області, що визначають соціально-побутові умови життя населення є наступні: житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, торгівля і громадське харчування, пасажирський транспорт і зв'язок.

Житлово-комунальне господарство покликане забезпечувати нормальну діяльність усіх систем життєзабезпечення; житлових будинків, готелів, невеликих підприємств і установ тощо. До побутового обслуговування належать в основному невеликі підприємства. Вони надають десятки різноманітних виробничих і невиробничих послуг. Серед них — ремонт взуття, одягу, побутової техніки, годинників, радіоелектронних виробів, автомобілів, прання, хімічне чищення, фарбування одягу; виготовлення фотографій, букетів тощо. Розміщуються підприємства галузі повсюдно, але найбільше їх зосереджено у великих містах. Проблемами побутового обслуговування є урізноманітнення і підвищення якості послуг, культури обслуговування, пристосування режиму роботи до потреб населення.

Торгівля забезпечує просування товарів з виробничої сфери до

споживача шляхом купівлі-продажу. Якщо обмін товарами здійснюється в межах однієї країни, то торгівля називається внутрішньою, а якщо між країнами — зовнішньою. Крім того, торгівля поділяється на гуртову і роздрібну. Підприємства й установи гуртової торгівлі закупають продукцію у виробників, зберігають і сортують товари, а потім пропонують її роздрібній торгівлі, звідки вона надходить до населення. Їдальні, кафе, бари, ресторани, магазини, що реалізують кулінарні вироби, належать до громадського харчування. Ці обидві галузі дуже близькі за характером праці і значенням для створення належних умов життя і діяльності людей. Подібні в них і проблеми, які пов'язані з збільшенням асортименту продукції, підвищенням її якості та культури послуг, їхнім здешевленням.

Сьогодні розвиток галузей соціальної інфраструктури суттєво відстає від реальних потреб населення. Основною причиною цього відставання є успадкована Україною економічна система, яка була зосереджена на розвитку базових галузей економіки, їх мілітаризації. Що стосується соціальних галузей, то вони розвивалися за залишковим принципом. У сучасних умовах соціальна економіка є ключовою ланкою розвинутої системи суспільного розподілу праці. Однак аналіз статистичних матеріалів показує, що політика держави щодо розвитку соціальної сфери залишається незмінною, а її фінансування здійснюється за залишковим принципом.

Житлово-комунальне господарство — галузь, а вірніше, сукупність галузей, що забезпечують життя і роботу населення країни в нормальних умовах, а також постачання підприємств галузей народного господарства необхідними ресурсами води, газу, теплоти й електроенергії.

Система ЖКГ представлена виробниками і споживачами житлово-комунальних послуг. Споживачі житлово-комунальних послуг формують попит, що має забезпечити їм нормальні санітарно-гігієнічні і безпечні умови життя. Величина попиту на житлово-комунальні послуги у першу чергу залежить від ціни послуг і доходу споживачів [7].

Стан житлового фонду гірських районів Закарпатської області представлений у таблиці 1 [10].

1. Житловий фонд гірських районів Закарпатської області (на кінець року, тис.м² заг. площі)

Показник	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Закарпатська область	25228	26387	27754	28018	28314
Великобerezнянський	499	523	540	540	544
Воловецький	450	494	523	528	532
Міжгірський	905	939	997	1004	1001
Рахівський	1713	1818	1950	1981	2007

Аналіз даних таблиці 1 свідчить про те, що найбільш забезпеченим житловим фондом серед гірських районів Закарпатської області є Рахівський

район — 2007 тис.м² заг.площі. За 10 років житловий фонд цього району збільшився на 15% та складає 7% загального житлового фонду Закарпатської області. Найменш забезпеченим є Воловецький район, житловий фонд якого складає 532 тис.м² загальної площі, або 1,8% загального житлового фонду Закарпатської області.

У середньому на 1 жителя області припадає 22, 3 м² загальної площі. Треба зазначити, що у Закарпатській області дотримано соціальну норму житлової площі на одну особу — 13,65 м². Досягнення санітарної норми житлового забезпечення 9 м²/чол. і надання окремого житла є важливим етапом підвищення комфортності житла, його соціальної значущості в життєдіяльності сім'ї.

“Процес виробництва послуг” є результатом функціонування соціальної інфраструктури, зміст якого направлений безпосередньо на відтворення людини, формування і розвиток її біосоціальних якостей. Послуги нематеріального характеру — це суспільно корисна діяльність, яка задовільняє особисті та колективні потреби, не приймає речової форми і не перетворюється у вартість матеріальної продукції. До них відносять діяльність пасажирського транспорту, побутового обслуговування населення, закладів культури, санаторно-курортного та туристично-екскурсійного обслуговування, охорони здоров'я, освіти, а також органів державного управління. Вважається, що при наданні послуг нематеріального характеру не створюється суспільний продукт. Навпаки, для їх надання використовується частина національного доходу, яка створена у сфері матеріального виробництва. В результаті їх надання споживач отримує не продукт праці, а працю у вигляді діяльності [8,с.14].

Діяльність сфери послуг у гірських районах Закарпатської області представлена у таблиці 2.

2. Діяльність сфери послуг (млн грн)

Показник	Обсяг реалізованих послуг				
	2002 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Закарпатська область	493,7	924,3	2060,5	2114,6	2277,2
Великобerezнянський	0,5	1,7	4,1	9,1	7,8
Воловецький	2,8	2,5	5,3	5,9	5,8
Міжгірський	3,1	6,7	14,8	18	16,3
Рахівський	6,1	7,4	14,2	29,4	30,9

Провідне місце серед гірських районів Закарпатської області за обсягом реалізованих послуг займає Рахівський район — на початок 2011 року реалізовано послуг на 30,9 млн.грн., що складає 1,3% від загального обсягу по області. Найменший обсяг реалізованих послуг спостерігаємо у Воловецькому районі — 5,8 млн.грн. або 0,02% від загального обсягу.

Торгівля — це сфера обігу товарів на ринку, яка включає комплекс підприємств, що спеціалізуються на виконанні торгово-посередницьких

операцій, виконуючи двояку функцію: облік вартостей (зміна форм вартостей) і доведення товарів до сфери споживання, тобто є посередником між товаровиробником і споживачем [9, с.144]. Важливою структурною ланкою торгівельної мережі є заклади громадського харчування. Громадське харчування— це підгалузь торгівлі, яка спеціалізується на виготовленні продуктів харчування, придатних до споживання або продажу, і обслуговування процесу споживання.

Основні задачі торгівлі та громадського харчування —досягнення збалансованості попиту та пропозиції на ринку предметів споживання, задоволення попиту споживачів при високій якості обслуговування і мінімальному рівні витрат, пов'язаних із процесом обігу продукції. Стан торгівлі та громадського харчування наведено у таблиці 3.

3. Товарооборот підприємств роздрібної торгівлі та ресторанного господарства (тис. грн)

Показник	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Закарпатська область	744936	2666860	5303650	4915380	5977726
Великобerezнянський	4935	40884	59162	57243	75318
Воловецький	9627	25489	64743	49053	46861
Міжгірський	4823	15327	51402	50086	52298
Рахівський	25150	49344	106972	103311	133834

За даними таблиці 3. бачимо, що обсяг роздрібного товарообороту за 10 років зріс у 8 разів, це свідчить про те, що роздрібна торгівля та ресторанне господарство у гірських районах Закарпатської області розвиваються. Як і за попередніми даними найвищий товарооборот відзначається у Рухівському районі — 133834 млн.грн., а найнижчий у Воловецькому — 46861 млн.грн.

Висновки. Для забезпечення роботи підприємств і організацій соціальної сфери села необхідно вирішити такі проблеми: удосконалити механізм фінансування і використання місцевих бюджетів; створити на регіональному рівні фонди соціального розвитку регіону за рахунок коштів місцевих бюджетів, а також цільових відрахувань підприємств, організацій, установ; розробити механізми оренди з викупом, купівлі та виплат, кредитування об'єктів соціальної сфери; удосконалити порядок визначення обсягів видатків на утримання об'єктів соціальної сфери з урахуванням відповідних нормативів обслуговування населення; розробити різноманітні моделі функціонування соціальних об'єктів: державних, комунальних, приватних, кооперативних, громадських, неприбуткових, благодійних, комерційних тощо; винайти можливі джерела недержавного фінансування об'єктів соціальної сфери.

Важливим моментом є конструювання економічних стимулів для заохочення юридичних та фізичних осіб, які б забезпечили функціонування об'єктів соціальної сфери села. З цією метою потрібно зменшити податковий

тиск, встановити спеціальне пільгове оподаткування підприємств, що надають соціальні послуги на селі: зменшити розмір податків на певний період, відмінити плату тощо. Таким чином, формування ефективних механізмів фінансового регулювання розвитком соціальної інфраструктури — це складна, масштабна і тривала за часом вирішення проблема. Вона вимагає вдосконалення правової бази діяльності органів місцевого самоврядування, вирішення питань форми власності об'єктів соціальної сфери, розмежування повноважень регіональних і місцевих органів влади, розподілу бюджетних коштів, вдосконалення фінансово-кредитної політики держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данилишин Б.М., Куценко В.І., Остафійчук Я.В. Сфера та ринок послуг у контексті соціальної модифікації суспільства: Монографія. — К.: ЗАТ «Нічлава», 2005. — 328 с.
2. Куценко В.І. Розвиток соціальної сфери в умовах формування ринкових відносин (питання теорії і практики) / В.І. Куценко. — К.: РВПС України НАН України, 2007. — 100 с.
3. Оцінка техніко-економічного стану об'єктів інфраструктури та виробничих фондів України: монографія / Б.М. Данилишин, М.А. Хвесик, М.Х. Корецький, О.І. Дацій. — Донецьк: Юго-Восток, Лтд, 2008. — 375 с.
4. Бандур Семен Іванович, Заяць Тетяна Анатоліївна, Куценко Віра Іванівна, Зінич В. Т., Головка Л. В. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України / Богдан Михайлович Данилишин (ред.). — 2-вид., доп. і перероб. — Черкаси: Брама-Україна, 2006. — 619 с.
5. Трансформаційні процеси у соціальній сфері: Зб. наук. пр. / НАН України; Інститут економіки / В.М. Новіков (відп.ред.). — К., 2003. — 140 с.
6. Прокопишак К. В. Регулювання розвитку соціальної сфери села в умовах становлення ринкових відносин. — Львів: Українські технології, 2002. — 262 с.
7. Вільна енциклопедія Вікіпедія — <http://uk.wikipedia.org>.
8. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. — К.: Логос. — 2003. — С.531.
9. Соціальна інфраструктура села: Навч. посіб./за ред. П.Т.Саблука, М.К.Орлатого / К.: Інст-т аграрної економіки УААН, 2002. — 465 с.
10. Статистичний щорічник “Закарпаття’2010”. — Ужгород, 2011. — С.543.

Одержано 29.11.11

Стаття посвячена проблемам развития объектов социальной инфраструктуры и их влияние на условия жизни населения Закарпатской области. Исследованы изменения условий проживания, быта, питания, образования, культурного отдыха населения. Проанализированы материально-

бытовые условия жизни населения, организации общественного питания и бытовых услуг. Ключевые слова: объекты социальной инфраструктуры, условия проживания, материально-бытовые условия.

Ключевые слова: *социальная инфраструктура, условия проживания, быт, питание, образование, культурный отдых.*

Article deals with problems of social infrastructure and their impact on the living conditions of Transcarpathian region. The changes in living conditions, nutrition, education, cultural recreation. Analyzed the material and social conditions of life, catering and domestic services. Keywords: social infrastructure, accommodation, material and living conditions.

Key words: *social infrastructure, living conditions, nutrition, education, cultural recreation.*

УДК 664:339.146.4:631.147

СУЧАСНИЙ СТАН ПЕРЕРОБКИ ТА ЗБУТУ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

О.А. МАЦИБОРКО

Розглянуто та проаналізовано сучасний стан переробки та збуту органічної сільськогосподарської продукції, а також запропоновано основні шляхи вирішення існуючих проблем для розвитку органічного сектору.

В останні два десятиріччя стрімко зростає зацікавленість світової спільноти в безпечних продуктах харчування. Продукція рослинництва й тваринництва отримана без застосування хімічних засобів, мінеральних добрив, шкідливих кормових добавок це не лише збереження чистоти навколишнього середовища та відновлення родючості ґрунтів, а й здоров'я дітей та населення в цілому.

Світовий попит в безпечних продуктах харчування може забезпечити продукція вироблена в органічній системі землеробства. Органічні продукти є більш привабливими для споживачів тому, що вони корисні для здоров'я, мають кращі смакові якості, не містять генетично модифікованих організмів, не містять токсичних речовин та шкідливих залишків пестицидів, нітратів, штучних стимуляторів росту та зберігають всі поживні речовини при переробці.

Обсяг продажу екологічно чистої продукції, стимульований високим попитом протягом останніх років, становить \$ 34 млрд., темпи його зростання сягають 30%. Прогнозують що в найближчі роки світовий обсяг продажу екологічно чистої продукції дорівнюватиме \$80 млрд. [1, С. 101]

В зв'язку з високим попитом та обмеженістю ресурсів для виробництва органічної продукції світове співтовариство стурбоване питанням задоволення власних потреб в органічних продуктах харчування.

Саме тому Україна з вдалим географічним розташуванням, ґрунтово-кліматичними умовами та незначним порівняно з Європою застосуванням засобів захисту рослин та добрив має значний потенціал для виробництва та експорту органічної сільськогосподарської продукції.

Дослідження проблем в сфері органічного сільськогосподарського виробництва знайшли відображення у працях як вітчизняних так і зарубіжних вчених: С. Милованова, В. Артиша, Н. Бородачової, М. Капштика, Н. Берлач, О. Царенка, М. Шикула, М. Кобець, Д. Горшкова. Проте проблеми органічного виробництва є багатогранними і залишається велика кількість питань в яких варто поглиблювати дослідження.

Метою даної роботи є дослідження та аналіз сучасного стану переробки та збуту органічної продукції, виявлення проблем та перспектив розвитку вітчизняного органічного виробництва.

Методика досліджень. Під час проведення дослідження використано економіко-статистичні методи аналізу сучасного стану виробництва органічної продукції, а також методи узагальнення і порівняння при вивченні праць вітчизняних і зарубіжних вчених.

Результати досліджень. Органічне сільське господарство — це система виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє або значною мірою обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та харчових добавок до кормів під час відгодівлі тварин [6, С. 59]. При цьому основою органічного виробництва є збереження родючості ґрунтів, захист водних ресурсів та навколишнього середовища, використання поновлювальних ресурсів та енергозберігаючих технологій.

Світовий ринок органічних продуктів постійно зростає і за даними Міжнародної федерації органічного сільського господарства (IFOAM) на даний момент складає 55 млрд. євро [4]. До країн-лідерів із найбільшою площею органічних земель належать Австралія — 12,02 млн. га, Аргентина — 4,01, Китай — 1,85 та США — 1,82 млн. га [10].

Частка органічного землеробства у країнах ЄС, за різними даними, становить приблизно 10–15% усіх сільгоспугідь. За прогнозами, близько 30% ріллі до 2012 року буде зайнято під органічне землеробство. Китай за 2008 рік експортував екологічно чистих продуктів на суму майже \$200 млн. [1, С.101].

Досить високі тенденції розвитку органічного виробництва показує Чехія. Основною рушійною силою в зростанні обсягів органічного виробництва стала розроблена урядом програма підтримки органічного виробництва та державна система субсидіювання природоохоронних заходів. Так, наприклад фермерам які на 100% перейшли на ведення органічного сільського господарства держава виплачує 89 €/га на пасовища, 564 €/га для вирощування овочів або спеціальних трав, 849 €/га для управління виноградниками, садами

та хмільниками, 510 €/га для управління великими садами. Основні показники розвитку органічного сільського господарства Чехії наведено в таблиці 1.

1. Розвиток площ та кількість ферм в органічному сільському господарстві Чехії [7, 9]

Рік	Кількість органічних ферм, од.	Загальна площа під органічним землеробством, га	Відсоток від загальних с.-г. площ, %
2006	963	281 535	6,61
2007	1 318	312 890	7,35
2008	1 946	341 632	8,04
2009	2 689	398 407	9,38
2010	3 517	448 202	10,55

Наведені дані показують стабільне зростання органічного сектору Чеської республіки. Кількість сертифікованих органічних ферм зросла з 963 господарств в 2006 році до 3517 господарств в 2010 році, а органічні сільськогосподарські площі зросли на 59,2% порівняно з 2006 роком.

Україна також не залишається осторонь світових тенденцій і з кожним роком демонструє світовій спільноті стабільне зростання площ під органічними культурами та збільшення кількості органічних виробників. За офіційними даними Міжнародної федерації органічного сільського господарства IFOAM на початок 2010 року в Україні налічувалось 121 сертифіковане органічне господарство, які охоплювали 270,2 тис. га сільськогосподарських угідь [4] (рис. 1).

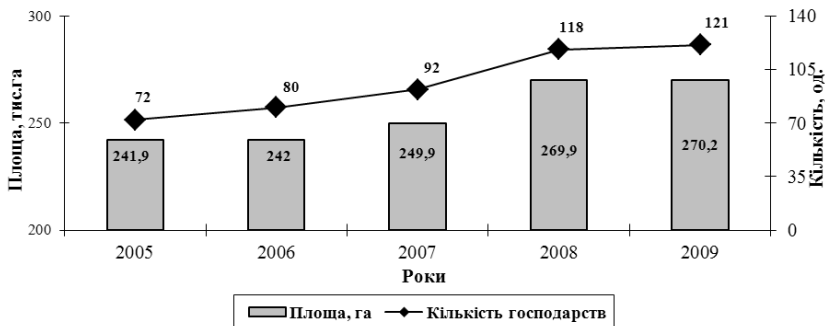

Рис. 1. Динаміка площі сертифікованих органічних сільськогосподарських угідь та кількості сертифікованих органічних господарств в Україні [10]

Хоча порівняно з іншими європейськими країнами кількість господарств все ще досить мала, проте їх частка у складі сільськогосподарських угідь вже досить помітна. Так в рейтингу 100 країн Україна посідає 16 місце за площею

під органічною продукцією [1, С. 102].

Проте незважаючи на досить великі сертифіковані площі практично вся органічна продукція є сировиною для подальшого експорту. В структурі посівних площ переважають зернові, бобові та олійні культури і в незначній кількості ягоди, овочі та фрукти (рис. 2).

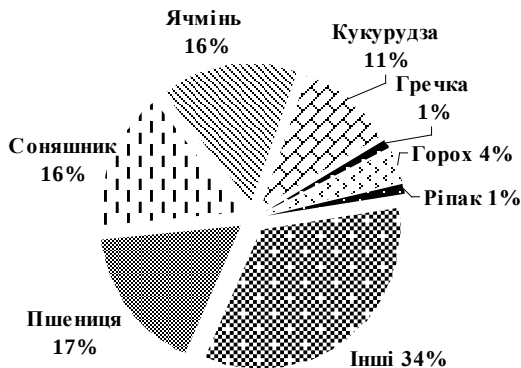

Рис. 2. Структура посівних площ під сільськогосподарськими культурами сертифікованими як органічні [8, С. 17]

Дослідження організації EcoConnect показали що щорічно в Україні виробляється на експорт близько 80 тис. т. органічної кукурудзи, 5 тис. т. органічної пшениці та 6 тис. т. органічної гречки. Окрім того в Україні спостерігається сприятливий клімат для виробництва твердозернистої пшениці високої якості. В 2007–2009 роках на експорт вирощувалось 75 тис. т. органічного соняшнику. В абсолютній більшості випадків соняшник експортується в не переробленому стані, оскільки за винятком переробної компанії Харківнатурпродукт, в Україні відсутні сертифіковані органічні олійні. Окрім того, органічні підприємства виробляють ріпак (30 тис. т.), соєві боби (10 тис. т.), насіння льону (2,5 тис. т.), а також мак, гарбузове насіння, сафлор та гірчицю [2, С. 2].

За даними дослідження, яке проводив Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL) в Україні в 2011 році нараховується 35 сертифікованих переробних підприємств — це переважно підприємства що займаються переробкою зернової продукції (Філія ДП “ДПЗКУ” Новоукраїнський комбінат хлібопродуктів, ТОВ “Фабрика бакалійних продуктів”, ТОВ “Олев”, ТОВ “Агрофірма “Поле”), плодово-ягідної (ТОВ “Агрофрукт”, ТОВ «Агрона Фуд», Галфрост), виробництвом дитячого харчування (ТОВ “Хіпп-Ужгород”), переробкою лікарських рослин (ТОВ “Фітосвіт ЛТД”, ТОВ Торговий дім “Чиста Флора-БІО”) та молочної продукції (ПрАТ «Етнопродукт») [3].

Варто відзначити, що незважаючи на більшу кількість виробників аніж переробників та значні сертифіковані площі сільськогосподарських угідь, переробні підприємства в свою чергу відчувають нестачу сировинної бази. Це в основному відбувається через погано налагоджені зв'язки між виробниками та переробниками. Тобто сільгосппідприємства вирощують культури не знаючи ринкового попиту і не враховуючи потреб переробних підприємств.

Загалом світові ціни на органічну продукцію в середньому на 30–40% вищі за ціни на продукцію вироблену за традиційними методами, а інколи ця різниця може становити і 50–70% в залежності від попиту та кон'юнктури ринку. Схожа тенденція спостерігається і в Україні.

Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія) в 2011 році проводив дослідження в Україні переробної галузі органічного виробництва, в ході якого було проведено опитування 26 переробних підприємств. Дане дослідження дозволяє побачити на скільки різниться ціна закупівлі та ціна реалізації органічної продукції порівняно з продукцією вирощеною традиційними методами (рис. 3).

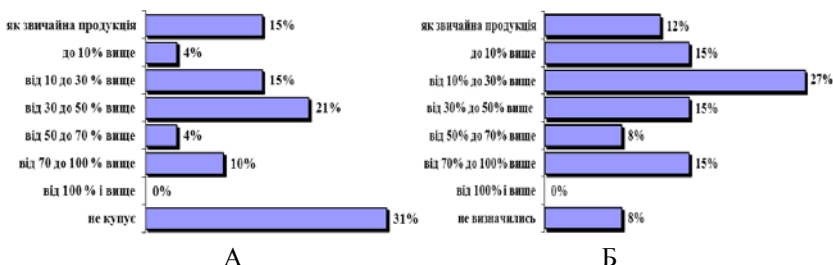

Рис. 3. Середня ціна закупівлі (А) та продажу (Б) продукції переробними підприємствами України [3].

Отримані дані дають змогу зробити висновок, що 31% переробних підприємств взагалі не закуповує сировину, так як отримують її з власних господарств, які ведуть органічне землеробство. Проте реалізація готової продукції переробними підприємствами відбувається переважно з 30–50% надбавкою, а подекуди цінова надбавка становить 100%.

Однією з важливих проблем, яка стримує розвиток органічного виробництва є нерозвиненість каналів збуту продукції. В Україні органічна продукція реалізовується переважно шляхом:

- прямого продажу (продаж на господарствах, місцевих ринках, власних магазинах);
- реалізації переробним підприємствам (млин, олійня, молокозавод, виробникам соків);
- збут в спеціалізовані магазини;

- реалізація через інтернет-магазини (Glossary, Гойда, Садеко);
- реалізація через об'єднання та союзи виробників — на переробні та торговельні підприємства;
- реалізація в торговельну мережу з традиційними продуктами харчування (супермаркети «Білла», «Метро», «Фуршет»);
- реалізація на зовнішні ринки.

Асортимент органічної продукції представлений на ринку України є ще не досить широким і представлений в основному продовольчою продукцією (табл. 2.)

2. Асортимент органічної продукції [3]

Внутрішній ринок	Експорт
– Дитяче харчування; – Овочі: картопля, буряк, морква; – Фрукти: яблука, кавуни, дині; – Вівсяні пластівці, пшеничні, ячмінні, суміш пластівців; – Крупа пшона, ячмінна, пшенична, гречана, перлова, кукурудзяна, горох колотий; – Борошно вищого сорту, 1 сорту, пшеничне цілозерне; – Висівки, макуха; – Олія соняшникова, гарбузова; – Мед, прополіс, пилок; – Сире молоко; – Кава, фіточай.	– Ягоди: чорниця, брусника, ожина, журавлина, бузина, чорноплідна горобина (загалом 18 видів); – Ягода заморожена: чорниця, брусниця, ожина, журавлина, бузина, чорноплідна горобина; – Яблука; – Яблучний концентрат, ягідні соки (8 видів), березовий сік (7 видів); – Гриби (13 видів); – Грецький горіх; – Лаванда, шавлія; – Крупи, зернові

Проте з кожним роком асортимент органічної продукції розширюється. Так наприклад, якщо в 2008 році на експортний ринок реалізовувалось 39 різновидів продукції, а на внутрішньому лише 6, то в 2011 році ці показники становлять 90 й 51 відповідно.

Постійно зростають і обсяги реалізації сертифікованої органічної продукції. Обсяги збуту на зовнішні ринки зросли порівняно з 2007 роком на 67,1% і становили в 2010 році 4211,15 т, а реалізація на внутрішньому ринку країни зросла на 126,7% і становить 725,57 т (рис. 5.).

Хоча ці показники і не є достатньо високими проте вони стабільно зростають, що дає можливість прогнозувати подальший стрімкий розвиток органічного ринку.

Звичайно, поряд з позитивним моментами розвитку органічного сектору в Україні існує цілий ряд проблемних питань, а саме:

- низька технологічна культура сільськогосподарського виробництва всіх рівнів, починаючи від невеликих фермерських господарств до великих фермерських об'єднань, відсутність чітко відпрацьованих агротехнологій при вирощуванні сільськогосподарських культур;

- відсутність законодавчої та нормативної бази;
- недостатній рівень поінформованості населення та виробників відносно органічного виробництва;
- відсутність фінансової підтримки з боку держави, в період конверсії, а також надання пільг та субсидій виробникам органічної продукції;
- відсутність чітко налагодженої власної системи контролю та моніторингу органічного сектору виробництва.

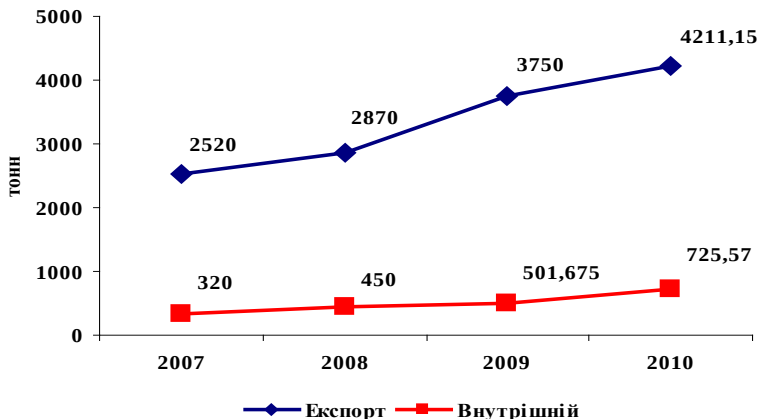

Рис. 5. Загальний обсяг реалізації органічної продукції [3]

В таких важких умовах становлення органічного ринку на допомогу фермерам приходять приватні організації, як українські, так і іноземні, які зацікавлені в експорті органічної продукції і за рахунок власних ресурсів можуть оплатити сертифікацію господарства. Прикладом цього є компанія «Украгрофін», яка з 2000 року експортує органічну продукцію з України та оплачує господарствам вартість органічної сертифікації. «Украгрофін» сумісно з німецькою компанією «Ecoland Grains & Legumes GmbH» при підтримці DEG реалізують сумісний проект по виробництву та відпрацюванню ефективних технологій вирощування в Україні органічних соєвих бобів [5, С. 60].

Висновки. На основі проведеного аналізу сучасного стану переробки та збуту органічної сільськогосподарської продукції можна зробити висновок, що органічне землеробство є надзвичайно актуальним на сучасному етапі розвитку нашої країни й з кожним роком зростає кількість споживачів, які зацікавлені в придбанні та споживанні екологічно чистої продукції. Поряд з цим в Україні існує цілий ряд проблем які стримують розвиток органічного сектору, для вирішення яких варто:

- створити законодавчу та нормативну базу в сфері органічного виробництва, переробки та збуту;
- створити державний контролюючий орган, який має узгоджувати, контролювати та надавати консультаційні послуги виробникам та всім учасникам органічного ринку;
- розробити національні стандарти та єдину систему сертифікації екологічно чистої продукції, які мають бути узгоджені з міжнародними зразками;
- реалізовувати активну державну освітню політику, для підвищення обізнаності населення про органічну продукцію, здоровий спосіб життя та популяризації екологічно чистого харчування;
- розробка відповідних кредитних програм та надання податкових пільг для розвитку органічного ринку та стимулювання всіх його операторів;
- розробити спеціальні освітні програми для підготовки висококваліфікованих фахівців в галузі вирощування, переробки та реалізації продукції.

Зважаючи на аграрний потенціал нашої країни можна стверджувати що розвиток органічного сектору дасть змогу не лише покращити здоров'я нації, забезпечити продовольчу безпеку України, а й покращити соціальний та економічний стан сільських територій, зайняти вагоме місце на світовому ринку органічної продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артиш В. Світовий досвід органічного виробництва /В.Артиш, В.Марченко // Агроексперт. — 2010. — №7 (24). — С. 100–102.
2. Арндт К. Україна: сплячий еко-гігант? [Електронний ресурс] / Крістоф Арндт // Інформаційний бюлетень: Екологічне землеробство Середньої та Східної Європи. — 2010. — №25. Режим доступу: http://www.ekoconnect.org/images/stories/Ekoconnect_Data/Informationsbrief/b25_ru.pdf
3. Електронний ресурс: Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія). Режим доступу: <http://www.fibl.org/>
4. Електронний ресурс: Офіційний сайт Міжнародної федерації органічного сільського господарства. Режим доступу: <http://www.ifoam.org/press>
5. Коняшин А. Україна: розвиток органічного сектору [Електронний ресурс] / Андрій Коняшин // Матеріали міжнародної конференції [«Розвиток органічного сектору»] (Київ, 10–12 квітня 2008 року). — 2008. — С. 58–60. Режим доступу: http://organic.com.ua/images/stories/conference/2008_fILES/Conference_proceedings.pdf
6. Кобець М. Органічне сільське господарство — що це таке? // Пропозиція, 2006. — № 6. — С. 58–62.
7. Základní statistické údaje ekologického zemědělství k 31.12.2010 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства сільського

- господарства Республіки Чехія. Режим доступу:
http://eagri.cz/public/web/file/105980/statistika_zakladni_31_12_2010.doc
8. Monika Schneider, Toralf Richter, Christoph Spahn, Katrin Portmann. Overview of international organic market development and potential export markets for organic products of Ukraine. — April, 2005. Research Institute of Organic Agriculture FiBL, Frick, Switzerland.
 9. Yearbook organic farming in the Czech Republic 2009 [Електронний ресурс] / Ministry of agriculture of the Czech Republic. Режим доступу: http://eagri.cz/public/web/file/10320/Yearbook_2009.pdf
 10. Willer, Helga and Kilcher, Lucas (Eds.) (2010) The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2010. IFOAM, Bonn and FiBL, Frick.

Одержано 29.11.11

Развитие законодательной базы и разработка государственной программы поддержки органического сектора даст возможность не только улучшить здоровье нации, обеспечить продовольственную безопасность Украины, но и улучшить социальное и экономическое состояние сельских территорий, занять весомое место на мировом рынке органической продукции.

Ключевые слова: органическая продукция, переработка, сбыт, рынок.

Development of legislative base and development of the government program of support of organic sector will enable not only to improve the health of nation, to provide food safety of Ukraine but also improve the social and economic state of rural territories, take the ponderable place in the world market of organic products.

Key words: organic products, processing, sale, market.

УДК 336.027.504

АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

А.П. БУРЛЯЙ, О.Л. БУРЛЯЙ, кандидати економічних наук

Аналізуються основні види інструментів еколого-економічної політики України, де особлива увага приділяється економіко-фінансовим. Дається обґрунтування розробки досконалих еколого-економічних інструментів. Проведено аналіз застосування економічних інструментів екологічної політики в Черкаській області.

Вирішення екологічних проблем людства залишається основним завданням сучасного розвитку. Це тому, що найважливішою проблемою

сучасності є безпека існування людської цивілізації взагалі. Протягом останніх двох століть людство обрало таку модель існування, яка передбачає суттєві протиріччя між отриманням суспільних вигод від використання природних ресурсів, застосування (у процесі розвитку) певних технологій, які є ризиковими та приносять збитки навколишньому природному середовищу.

Науково-технічна революція надто ускладнила взаємовідносини суспільства з навколишнім середовищем. Широкомасштабний і до кінця не передбачуваний вплив людини на всі без винятку складові біосфери нині досяг свого апогею, а це призводить до кризового стану навколишнього природного середовища в світі та Україні в тому числі. Сьогодні для більшості жителів України досить проблематичним є забезпечення природних прав людини: дихати чистим повітрям, пити чисту воду, споживати якісну їжу, мати здорових дітей [1].

В межах держави важливе значення має формування та проведення ефективної екологічної політики, спрямованої на досягнення стратегічних екологічних цілей.

Останніми роками стихійно формується система теоретичних і практичних засад екологічної політики в Україні. Значний внесок у поповнення і поглиблення знань, пов'язаних з формуванням екологічної політики вносять такі вчені: С. Подолинський, М. Руденко, Л. Руденко, Л. Мельник, Д. Гродзинський, І. Швебс, В. Шевчук, Б. Данилишин, О. Топчієв, А. Шапара, В. Боков, Ю. Голік, М. Кисельов, І. Горбаньов, Ф. Стольберг та ін.

Плани економічної та фінансової проблематики в окрі навколишнього природного середовища є одним з найбільш вбоденні і водночас мало досліджуваних в ітчинній екології. Формування екологічної політики повинні враховуватися особливості розвитку регіонів держави. Але регіони зокрема України відрізняються за соціально-економічними та екологічними рівнями розвитку, що потребує специфічного підходу до розробки та реалізації екологічної політики кожного з них відповідно до національної екологічної політики.

Метою дослідження є аналіз застосування економічних інструментів екологічної політики в регіоні та розробка практичних рекомендацій її удосконалення.

Методи досліджень. Їреліко-методітично основою виведення дослідження є методи і дані експертний метод і знання, науковий розробки з економіки та екології, праці провідних вітчизняних економістів, зарубіжних фахівців, практиків, чинні законодавчі та нормативні акти з питань.

У процесі дослідження використовувались такі методи: історичний, дедуктивний, індуктивний і узагальнення, порівняння, діалектичний, абстрактно-логічний тощо.

Результати досліджень. Довкілля — основний ресурс відтворення життя на планеті, тому реалізація права людини на сприятливе для здоров'я і добробуту навколишнє середовище є основною метою сталого розвитку Черкащини.

Розвиток промисловості, транспорту та сільського господарства, залучення до господарського обороту все більшої кількості природних ресурсів, які використовувались і, на жаль, використовуються нерационально і неефективно, підвищують рівень антропогенного навантаження на навколишнє

природне середовище, що супроводжується не лише загостренням дефіциту окремих видів ресурсів, а й деградацією природи.

Розглядаючи наслідки екологічної кризи в Україні треба, перш за все, вияснити, які фактори її породили. Аналіз усього спектру антропогенних впливів на навколишнє природне середовище дозволяє стверджувати, що головними причинами, що призвели до загрозливого для проживання і життєдіяльності стану довкілля є такі:

- вкрай застаріла технологія виробництва та фізична і моральна зношеність обладнання;
- висока енергомісткість, матеріаломісткість, водомісткість і трудомісткість виробництва. За цими показниками українська промисловість і сільське господарство поступається кращим світовим зразкам у 2–4 рази;
- нерациональна територіальна структура розміщення продуктивних сил, недоліки якої полягають у надмірних рівнях концентрації промислових об'єктів у великих містах і промислово розвинутих регіонах — Донбасі, Придніпров'ї, Прикарпатті і недостатньому розвитку промисловості у центральних, північних та західних областях;
- екологічно недосконала структура промислового виробництва з надзвичайно високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв — підприємств паливно-енергетичного комплексу, чорної металургії, хімічної, гірничодобувної промисловості;
- низький агротехнічний рівень сільськогосподарського виробництва, надмірне використання хімічних засобів обробки ґрунтів, підвищення родючості, боротьби зі шкідниками;
- великої шкоди завдала науково необґрунтована система гідромеліорації — осушувальна на Поліссі та зрошувальна у Степовій зоні, що призвело у першому випадку до зміни водного режиму територій і деградації ґрунтового покриву і умов проживання, а в другому — до розвитку процесів площинного змиву ґрунтів і їх засолення;
- мало уваги приділялося будівництву і ефективній експлуатації природоохоронних систем, введенню в дію загальних і локальних очисних споруд, впровадженню систем оборотного, циклічного і послідовного водопостачання, впровадженню мало- і безвідходних технологій, що відбувалося на фоні низького з точки зору екологічності рівня експлуатації вже існуючих природоохоронних об'єктів;
- нині відсутні дієві правові і економічні механізми екологічного регулювання природокористування, а існуючі не стимулюють розвиток екологічно безпечних технологій, виробництва так званих "зелених" (екологічнобезпечних) видів продукції та природоохоронних

- систем;
- недосконалою є на сьогодні сама система управління природокористуванням, яка є надмірно громіздкою, здійснюється переважно за галузевим, а не територіальним принципом і носить контролюючий характер за дотриманням вимог екологічного законодавства.

Динаміка основних показників техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та витрат на природоохоронні заходи, що наведена в табл. 1, свідчить про погіршення екологічної безпеки природного довкілля, як життєво важливого середовища для існування людини та складової частини національної безпеки Черкаської області.

1. Динаміка основних показників забруднення навколишнього середовища Черкаської області

Показник	2000 рік	2005 рік	2009 рік	Дані 2009р. до 2000 р.,%
Викиди забруднюючих речовин у повітря, тис.т	93,1	102,5	133,9	143,8
Викиди вуглекислого газу, тис. т	...	3398,3	3778,0	—
Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, млн.куб.м	23	23	12	52,2
Утворення відходів І–ІІІ класів небезпеки, тис. т	3,0	8,2	2,5	83,3
Частка відходів, розміщених у спеціально відведених місцях чи об'єктах, %	0,5	0,8	0,2	40,0
Витрати на охорону навколишнього природного середовища, млн. грн	29,3	74,6	75,6	258,0

Дані таблиці показують зростання викидів забруднюючих речовин у повітря за досліджуваний період на 43,8%, при цьому витрати на охорону навколишнього природного середовища зросли з 29,3 млн. грн. до 75,6 млн грн. (на 158%). Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти та утворення відходів за цей же час скоротилися відповідно на 48,8 та 17,7%, що є наслідком ефективної екологічної політики в регіоні.

Екологічну політику можна визначити як організаційну та регулятивно-контрольну діяльність суспільства і держави, спрямовану на охорону, невиснажливе використання та відтворення природних ресурсів, оздоровлення довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування та охорони природи, забезпечення норм екологічної безпеки. Неефективна, невиважена екологічна політика або ж її відсутність є коренем усіх існуючих екологічних проблем, може спричиняти екологічні катастрофи різного масштабу (аж до глобальної), порушення екологічної рівноваги, що загрожує існуванню не лише

людини, а і інших живих організмів, природи взагалі [2].

Головна проблема полягає в тому, що екологічна політика не є одним з головних державних пріоритетів України. Більше того, можна говорити про зростаючу маргіналізацію екополітики у спектрі політичних і соціально-економічних проблем, що виявляється у повсюдному і повсякденному недотриманні екологічного законодавства, у домінуванні галузевого підходу при вирішенні проблем розвитку України, у непрозорому і неефективному використанні природоохоронних коштів, у зниженні спроможності вирішувати екологічні проблеми, у відсутності політичної волі щодо прийняття та реалізації стратегічних екологічних документів.

Основними складовими екологічної політики в країнах з розвинутою економікою слід вважати:

- належну та ефективну систему державного управління у сфері охорони, невиснажливого використання та відтворення природних ресурсів;
- належний державний та громадський нагляд за дотриманням чинного природоохоронного законодавства та міжнародних природоохоронних зобов'язань країни;
- належну інформаційну політику щодо довкілля;
- належний рівень екологічної експертизи екологічно небезпечних проектів;
- належну систему прийняття державних рішень з питань, що стосуються довкілля, яка б передбачала обов'язкове залучення громадськості;
- належну систему відповідальності влади, конкретних посадових осіб та громадян за порушення принципів збалансованого розвитку, норм та положень природоохоронного законодавства;
- належну освітню та просвітницьку діяльність.

При оцінці екологічної політики України переважно застосовують регулятивні заходи, які є більш прийнятними, ніж застосування інструментів ринкової економіки. До них відносять заборони, ліцензії, ліміти, адміністративні й карні заходи. Ці інструменти з'явилися в 60-х роках ХХ століття і обстоюють пряме втручання держави у діяльність товаровиробників з метою обмеження «зовнішніх витрат».

Проте, в кінці ХХ століття на основі неокласичної концепції (заснована на принципах ринкового регулювання), виділені економічні інструменти екополітики, які дозволяють за допомогою ринку відновлювати рівновагу господарської системи, що порушується «зовнішніми витратами». До них відносять плату за забруднення зовнішнього середовища (Франція, Швеція, Норвегія, Росія, Україна та ін.), плата за користування природними ресурсами, субсидії, безпроцентні позики та довгострокові позики на природоохоронні заходи, податкові пільги, створення екологічних фондів, екологічне страхування тощо. Економічні інструменти є інструментами, що впливаючи на

кошти і прибутки від ведення альтернативної діяльності, яка базується на економічних засадах, допомагають змінити поведінку людей в позитивний для навколишнього середовища бік.

Застосування економічних інструментів допомагає будувати економічну діяльність керуючись принципами збалансованого еколого-економічного розвитку і включенням цін за вплив на навколишнє природне середовище у вартість виробництва і споживання. Еколого-економічні інструменти визначають фінансову стратегію, і це надійне підґрунтя концепції сталого розвитку.

Кількість інструментів екополітики, що використовуються для економічного захисту навколишнього природного середовища, постійно зростає. Англійський економіст Д. Пірс відзначає: країни, що входять до Організації економічного співробітництва і розвитку, використовують до 150 прикладів економічних інструментів, з яких 80 — податки або платежі. Вдосконалення економічних інструментів для захисту природи дозволяє зберегти та покращити стан навколишнього природного середовища на планетарному рівні [3].

Із сукупності інструментів екополітики необхідно вибрати пріоритетні, тобто такі, які враховують національні еколого-економічні особливості природокористування і дозволяють досягти ефективних результатів від екополітики. Проаналізуємо окремі види еколого-економічних інструментів.

1. Податок — це обов'язкове і безповоротне вилучення коштів з юридичних та фізичних осіб до державного бюджету — для забезпечення цільових функцій. Особливістю податкового еколого-економічного інструментарію є те, що кошти спрямовуються на фінансування екологічних проблем.

Починаючи з 01.01.11 р., у зв'язку з набуттям чинності Податкового кодексу, замість загальнодержавного збору за забруднення навколишнього природного середовища справлятиметься екологічний податок. Сплачують його суб'єкти господарювання, юридичні особи, які не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, що виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, які під час провадження діяльності (на території України і в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони).

Екоподаток справляється за:

- обсяги та види забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (пп. 242.1.1 ПК);
- обсяги та види забруднюючих речовин, що скидаються безпосередньо у водні об'єкти (пп. 242.1.2 ПК);
- обсяги та види (класи) відходів, що розміщуються у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах протягом звітного кварталу,

крім обсягів та видів (класів) окремих відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання, які мають ліцензію на збирання та заготівлю окремих видів відходів як вторинної сировини і провадять статутну діяльність зі збирання й заготівлі таких; відходів (пп. 242.1.3 ПК);

- обсяги та види палива, реалізованого податковими агентами (пп. 242.1.4 ПК);
- обсяги та категорія радіоактивних відходів, що утворюються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання та/або тимчасово зберігаються їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк (пп. 242.1.5 ПК);
- обсяги електричної енергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій) (пп. 242.1.6 ПК).

Ефективність застосування природоохоронних податків у різних країнах світу різна. Так, виробники, які дотримуються певних стандартів забруднення, сплачують нижчі платежі за викиди (скиди), а ті, хто не виконує стандартів, — вищі. Більш високі рівні оподаткування вимагають складної податкової структури та відповідних адміністративних механізмів. До країн, які досягли найбільших успіхів у розвитку екологічної системи оподаткування, належать Данія, Норвегія, Нідерланди, США, Фінляндія та Швеція.

2. Мита. Встановлення підвищених ввізних митних ставок на продукцію, що була у споживанні або є екологічно небезпечною, та понижених — у випадках, коли виготовлення подібної продукції на національних підприємствах пов'язане з екологічно небезпечними виробництвами.

3. Плата, платежі, збори (payment, charges) — це сплата економічним суб'єктом за використання ресурсів, природних благ за можливості здійснення господарської діяльності. В еколого-економічній сфері плати і платежі є найбільш поширеною формою інструментарію завдяки можливості встановлення зв'язку економічних показників з розмірами впливу на середовище. Сюди можна віднести: плату за забруднення навколишнього середовища, плату за викиди (скиди), плату за землю; плату за мінеральні ресурси; платежі за вирубування лісу.

4. Штрафи — це грошове покарання у вигляді стягнення з юридичних та фізичних осіб, винних у порушенні чинних законів, договорів, правил. Відповідно до екологічної сфери можна віднести такі види штрафних санкцій: міжнародні санкції за порушення умов міжнародних договорів у галузі навколишнього середовища; штрафи за недотримання екологічного законодавства у країні.

5. Субсидія — це цільова безповоротна допомога в грошовій чи натуральній формі, що надається за рахунок коштів державного бюджету або інших недержавних фондів економічним суб'єктам. В екологічній діяльності субсидії виділяють на здійснення природоохоронних програм, фінансування

науково-дослідних робіт; фінансування міжнародних проектів екологічної спрямованості.

6. Дотація — це грошова допомога чи інші види допомоги за рахунок державних чи інших джерел, які надаються юридичним та фізичним особам для покриття збитків чи на заходи екологічного спрямування.

7. Грант — це вид економічної допомоги, що надається безповоротно державою чи іншими організаціями на конкурсній основі на виконання наукових досліджень, конструкторських розробок природоохоронного значення.

8. Кредит — це поворотна позика в грошовій чи натуральній формі, надана кредитором позичальнику з виплатою позичальнику відсотків за користування позичкою.

9. Прискорена амортизація основних засобів — це система заходів з застосуванням норм амортизації, що створює умови для збільшення розмірів амортизаційних фондів у перші роки експлуатації основних засобів природоохоронного значення.

10. Виплати, відшкодування витрат — це відшкодування витрат екологічного характеру. Виплати можуть проводитись прямо чи за посередництвом спеціально створюваних екологічних фондів. У практиці природокористування різних країн можна зустріти різноманітні форми використання виплат, у тому числі:

- виплати підприємствам чи окремим особам на компенсацію збитку від забруднення середовища (як аварійного, так і постійно діючого);
- виплати країнам, що мають негативний баланс трансграничного забруднення середовища;
- виплати підприємствам чи населенню за згоду «терпіти» по сусідству екологічно несприятливий або потенційно небезпечний об'єкт;
- компенсація витрат підприємствам, що здійснюють екологічно необхідні, але економічно не прибуткові види діяльності (створення і підтримка охоронних, рекреаційних територій, переробка відходів та ін.).

11. Цінові інструменти — це система заходів впливу на економічні інтереси суб'єктів господарської діяльності, основним результуючим механізмом якої є цілеспрямована зміна різних видів діяльності (товарів) за допомогою зменшення чи збільшення цін. Можна назвати два основних напрямки використання цінових інструментів у природокористуванні: пряме регулювання цін і непряме регулювання цін.

12. Премія, нагорода, приз (bonus, award, prize) — це грошова чи інша винагорода за успіхи у здійсненні екологічної діяльності. Найбільш поширеними є такі види нагород: премії і винагороди підприємствам, що мають успіхи в екологічній діяльності, премії і звання переможців у конкурсі на кращу екологічну територію, премії підприємцям, громадянам, домовласникам, що

домоглися успіхів в економічній діяльності.

13. Соціальне страхування. Відшкодування населенню збитків, що завдаються екологічно шкідливими виробництвами.

14. Сертифікація. Впровадження екологічної сертифікації продукції, технологічних процесів і менеджменту (включаючи екологічну сертифікацію лісів).

15. Аукціонна торгівля. Організація аукціонної торгівлі дозволами на забруднення навколишнього природного середовища.

16. Система оплати праці. Укладення контрактів з керівниками державних підприємств, установ і організацій з урахуванням екологічних результатів виробничо-господарської діяльності.

17. Реклама. Використання коштів екофондів та інших джерел для рекламування природоохоронних технологій, екологічно чистої продукції та сталого природокористування

18. Страхування. Організація екологічного страхування виробничо-господарської діяльності, що пов'язане з екологічним ризиком.

Проблема розробки та вдосконалення економічних інструментів екологічного спрямування є однією з найбільш актуальних в екополітиці сьогодення, адже за їхньою допомогою можна уникнути глобальної екологічної катастрофи — забезпечити надійну екологічну безпеку на планетарному рівні.

Аналізуючи економічні інструменти екологічної політики в Черкаській області можна відмітити, що основними з вищеперерахованих є поточні витрати на природоохоронні заходи, екологічні збори та штрафи, які мають стійку тенденцію до зростання (табл.2).

Так, поточні витрати на природоохоронні заходи за досліджуваний період зросли майже вдвічі, екологічні збори, пред'явлені підприємствам, організаціям, установам за забруднення навколишнього природного середовища — в шість разів, а сума штрафів — більш ніж у 30 разів.

В Україні фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок: Державного бюджету України та місцевих бюджетів; коштів підприємств, установ та організацій; позабюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища; добровільних внесків та інших коштів.

Серед економічних інструментів екополітики доцільно виділити фінансові інструменти, слід виділити такі: екологічні податки, збори, платежі (за викиди, скиди, розміщення відходів виробництва); заставні платежі при виробництві продукції, небезпечної при/після використання (холодильники, акумулятори, пластикова тара та пакувальні матеріали тощо); купівля-продаж дозволів, ліцензій, ринок екопродукції; система пільг, субсидій та пільгового кредитування, в тому числі і прискорена амортизація природоохоронного обладнання та устаткування; система штрафів і фінансових санкцій, наприклад, кратність плати за перевищення лімітів в разі порушення встановлених норм і правил; створення фінансових інститутів в галузі природокористування —

екологічних банків, спеціалізованих фондів, системи екологічного страхування з метою розподілу і перерозподілу грошових коштів (трансфerti) серед суб'єктів господарювання, з урахуванням екологічної складової; удосконалення механізму ціноутворення, створення ринку природних ресурсів.

2. Основні екологічні збори та поточні витрати на охорону природи в Черкаській області (тис. грн.)

Показник	2000 р.	2005 р.	2009 р.
Кількість підприємств, яким пред'явлено зборів за забруднення навколишнього природного середовища	1972	1688	1344
Кількість підприємств, які фактично сплатили збори за забруднення навколишнього природного середовища	1660	1658	1320
Поточні витрати на основні природоохоронні заходи — всього	27038,2	44964,0	53631,3
Екологічні збори, пред'явлені підприємствам, організаціям, установам за забруднення навколишнього природного середовища	2576,4	4691,9	18026,7
у тому числі			
збори за викиди в атмосферне повітря від стаціонарних джерел	1650,7	2819,9	13470,1
збори за викиди в атмосферне повітря від пересувних джерел	413,8	1126,9	2422,9
збори за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти	204,2	332,8	892,5
збори за розміщення відходів	307,7	412,3	1241,2
Штрафи за адміністративні порушення природоохоронного законодавства	4,1	14,3	130,6
Позови про відшкодування збитків, заподіяних порушеннями природоохоронного законодавства	—	—	30,0
Частка фактично сплачених екологічних зборів у загальній сумі пред'явлених, %	78	89	88

В Україні здійснюється фінансово-економічне стимулювання раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища шляхом:

— надання пільг при оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян в разі реалізації ними заходів щодо охорони навколишнього природного середовища при переході на маловідходні і безвідходні ресурсо- та енергозберігаючі технології, організації виробництва і впровадженні очисного обладнання та устаткування для утилізації забруднюючих речовин і переробки відходів, а також приладів контролю за станом навколишнього природного середовища та джерелами викидів і скидів забруднюючих речовин, виконанні

інших заходів, спрямованих на поліпшення охорони навколишнього природного середовища;

- надання на пільгових умовах короткотермінових та довгострокових кредитів для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища;
- встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих
- природоохоронних фондів;
- звільнення від оподаткування спеціальних екологічних фондів;
- передача частини коштів позабюджетного фонду охорони навколишнього природного середовища на договірних умовах підприємствам, установам, організаціям і громадянам на заходи, спрямовані на гарантоване зниження викидів і скидів забруднюючих речовин і зменшення шкідливого впливу господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища, на розвиток екологічно безпечних технологій та виробництв;
- надання можливості отримання природних ресурсів під заставу тощо.

Висновки. Виходячи із вищесказаного слід зазначити, що в сучасних умовах запорукою подальшого розвитку людства є правильна екологічна політика. Всі інструменти екополітики поділяються на дві великі групи — це регулятивні (переважають в сучасній Україні) та економічні, які відіграють все більшу роль в розвинутих економіках. За допомогою економічних інструментів екополітики необхідно створити такі умови для господарюючих суб'єктів, у яких нерационально використовувати природні ресурси та забруднювати навколишнє природне середовище буде просто економічно невигідно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт Національного екологічного центру України. [Електронний документ] — [Режим доступу]: <http://necu.org.ua/ekopol/>
2. Макарова Н.С. Економіка природокористування: Навч. посібник. / Гармідер Л.Д., Михальчук Л.В. // — К.: Центр учбової літератури, 2007 — 322 с.
3. Синякевич І.М. Економічні інструменти екополітики: теорія і практика / І.М.Синякевич // Економіка України. — № 10. — 1999. — С. 78–83.
4. Василенко О.Г. Податкові платежі в системі природокористування / О.Г. Василенко // Економіка АПК. — 2004. — № 12. — С. 86 — 90.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755–VI. [Електронний документ] — [Режим доступу]: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

Одержано 29.11.11

В статье анализируются основные виды инструментов эколого-экономической политики в Украине. Выделено, что в условиях развитой экономики все большую роль играют экономические (в т.ч. финансовые) инструменты экополитики.

Ключевые слова: *екополітика, інструменти екополітики, екологічний податок, екоплатежі, штраф, кредит, субсидування, екстрахування.*

Main kinds of instruments of ecological economic policy of Ukraine are analyzed in the article. It is emphasized that the economic (financial in particular) instruments of ecological policy play an increasingly great role in the conditions of a developed economy.

Key words: *ecological policy, instruments of ecological policy, ecological tax, ecological payments, fine, credit, subsidizing, ecological insurance.*

УДК: 336.631.15:65.011

КРЕДИТНІ ВАЖЕЛІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Г.Ф. МАЗУР, кандидат економічних наук, докторант*

Наведено результати досліджень щодо вирішення проблем зі стимулюванням розвитку вітчизняного агропромислового виробництва.

Подолання економічної та фінансової кризи в Україні потребує вирішення проблеми щодо призупинення спаду вітчизняного агропромислового виробництва й активізації функціонування аграрної сфери економіки. Водночас, вагомими перешкодами на шляху вирішення цих проблем передусім є: з одного боку, недостатність у аграрних підприємств власних коштів для фінансування, через що виникла гостра потреба у технологічному оновленні та модернізації їх виробничих потужностей, оскільки ці процеси є важливими чинниками для підтримки конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, а з іншого — пасивність банків у здійсненні кредитування. За таких обставин саме використання можливостей кредитних важелів фінансово-економічного механізму стимулювання розвитку агропромислового виробництва щодо впливу на підвищення підприємницької активності дасть змогу забезпечити активний розвиток агробізнесу, і, як наслідок, сприятиме неперервності розширеного відтворення агропромислового виробництва. При цьому лише банки як специфічні фінансові посередники грошового ринку здатні реалізувати такі можливості кредиту на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань суті й ролі

* Науковий консультант: д.е.н., професор, академік НААН П.Т. Саблук

кредитних важелів в розвитку економічного простору присвячено значну кількість праць українських і зарубіжних науковців. Суттєві здобутки у дослідженні цих питань належать таким вченим як А.М. Гальчинський, Н.І. Версаль, І.С. Гуцал, М.П. Денисенко, О.В. Дзюблюк, Т.В. Дорошенко, В.Д. Лагутін, А.М. Мороз, С.В. Мочерний, М.І. Савлук, М.І. Туган-Барановський та ін. Вагомий внесок у дослідження проблем застосування кредитних важелів щодо стимулювання розвитку агропромислового виробництва зробили такі відомі вчені дослідники як В. Борисова, О. Гудзь, М. Дем'яненко, П. Лайко, І. Кириленко, М. Малік, О. Непочатенко, П. Саблук, А. Чупіс та деякі інші. Хоч вивченню питань ролі кредитних важелів в розвитку агропромислового виробництва присвячено значну кількість праць українських і зарубіжних науковців, варто зазначити, що в умовах трансформації фінансово-кредитних відносин багато аспектів цієї важливої проблеми вимагають подальших поглиблених досліджень з метою пошуку шляхів оптимального їх вирішення. Зазначене зумовлює необхідність ґрунтовного дослідження як у теоретичному, так і в практичному плані застосування кредитних важелів щодо стимулювання розвитку агропромислового виробництва.

Мета статті. Метою даного дослідження є обґрунтування теоретичних і науково-методологічних положень стосовно сутності та завдань застосування кредитних важелів щодо стимулювання розвитку агропромислового виробництва в період становлення ринкових відносин в аграрній сфері економіки.

Результати досліджень. У кредитних відносинах дія кредитного важеля полягає у впливі на обсяги позичкового капіталу, що надається економічним суб'єктам, а також на джерела, умови, напрямки його використання та форми передачі. Таким чином, економічні суб'єкти, використовуючи позичкові кошти, змінюють обсяги і якість інвестицій у виробництво, поповнюють обсяги оборотного капіталу, змінюють чисту рентабельність власного капіталу, розвивають свій інноваційний потенціал [1].

Для ефективного стимулювання розвитку агропромислового виробництва потрібно враховувати всі чинники підвищення дієвості кредитних важелів, які варто розділяти на прямі та непрямі. Перші чинники (бюджетні, організаційні) безпосередньо стимулюють кредитування агропромислового виробництва, другі — (правові, інформаційно-аналітичні та маркетингові) створюють сприятливі умови для розвитку інвестиційного кредитування агропромислового виробництва.

При цьому особливу вагомість має інвестиційна привабливість позичальників для застосування кредитних важелів як фундаментальної властивості кредитних відносин. Привабливість агропромислового виробництва для кредитування стимулює частина бюджетних (надання субсидій, гарантій) й інформаційно-аналітичних чинників. На результати їх застосування впливають конкретні економічні умови. З огляду на це, важливим і актуальним є створення умов для переорієнтації банків на розширення

кредитування агропромислового виробництва.

Водночас, застосування банками кредитних важелів стимулювання розвитку агропромислового виробництва значною мірою залежить від ефективності функціонування центрального банку та його впливу на кредитну активність вітчизняних банківських установ.

Вплив кредитування на ефективність діяльності аграрних підприємств у макроекономічному аспекті доцільно оцінювати за допомогою комплексу показників, серед яких: частка кредитних вкладень у ВВП, динаміка обсягів кредитних вкладень, цільового спрямування кредитів, наданих суб'єктам аграрної сфери, частка кредитних вкладень, пов'язаних з капітальними вкладеннями, структура кредитів, наданих суб'єктам аграрної сфери за строками і видами валют.

На основі аналізу кредитної діяльності банків за цільовими вкладеннями в агропромислове виробництво досліджено, що переважно кредити видавалися під проекти, які швидко окупляться, або для торгово-посередницької діяльності; для поточної ж діяльності аграрних підприємств кредитів надавалося набагато більше, ніж для інвестиційної. Підтвердженням цього слід вважати існуючі деформації у структурі джерел фінансування інвестицій, коли майже 60% сукупного обсягу інвестицій в основний капітал фінансується за рахунок власних коштів суб'єктів аграрної сфери, а частка кредитів банків як джерела таких вкладень аграрних підприємств є низькою і становила у 2009 р. та 2010 р. відповідно 8,6% і 7,3% від загального обсягу інвестицій в основний капітал.

Здійснена оцінка доступності кредитних ресурсів для суб'єктів аграрної сфери шляхом зіставлення середньої процентної ставки за кредит і рентабельності активів суб'єктів аграрної сфери, засвідчила, що проблема кредитування суб'єктів аграрної сфери полягає у невідповідності їхньої середньої рентабельності й позичкового процента. На основі оцінювання комплексу кількісних показників визначено, що, незважаючи на необхідність використання зовнішніх джерел фінансування інвестицій, кредитні важелі застосовуються банками неефективно і не відіграють суттєвої ролі в розвитку агропромислового виробництва, у тому числі через фінансову кризу. Підтвердженням цього є збільшення частки збитків аграрних підприємств при зростанні обсягів кредитування у 2006 — 2007 рр.

Застосування кредитних важелів банками приводить до змін у діяльності обох суб'єктів кредитних відносин (як самого банку, так і суб'єкта господарювання). Таким чином, підвищення ефективності кредитних вкладень є вирішальним чинником надходження грошових ресурсів у виробництво. Результативність кредитної діяльності банку залежить від ефективності управління кредитним портфелем, яке полягає у балансуванні між прибутковістю й ризиком та їхньому оптимальному співвідношенні.

Важливим, також є оцінювання ефективності кредитного впливу банків з огляду на інтереси суб'єкта аграрної сфери. Ефективність кредитних вкладень

для нього залежить від оптимального обсягу кредитних коштів у структурі всіх фінансових ресурсів аграрного підприємства.

Агропромислове виробництво справедливо вважається кредитомісткою галуззю, тобто потребує значних обсягів кредитних вкладень [8]. Ця особливість кредитного стимулювання розвитку агропромислового виробництва зумовлена його специфікою. Для забезпечення неперервності поточного циклу виробництва необхідно нагромаджувати великі запаси матеріально-технічних ресурсів [7]. Об'єктивні вимоги агропромислового виробництва щодо організації застосування кредитних важелів враховуються практично в усіх розвинутих країнах світу. До ринкових перетворень вони враховувалися і в нашій країні. Однак, як слушно відмічає академік М.Я. Дем'яненко, кредитні відносини проявлялись в деформованому, не ринковому вигляді, хоча і забезпечували покриття кредитами банків усієї наднормативної потреби господарств у фінансових ресурсах й дозволяли галузі здійснювати розширене відтворення [4]. Деформованість відносин з приводу кредитування суб'єктів аграрної сфери була зумовлена абсолютним нехтуванням принципами банківського кредитування й адміністративними методами управління кредитними відносинами між банками та позичальниками.

На початку здійснення реформ суб'єкти аграрної сфери виявилися не готові до банківського кредитування і цей процес був майже повністю призупинений, що зумовлювалось відсутністю ліквідної застави, збитковістю галузі, неготовністю керівників і спеціалістів працювати в умовах економічних трансформацій, недосконалістю економічних механізмів і нормативно-правової бази та трагічними за наслідками спробами некомпетентного втручання державних органів влади [2].

При цьому загальноновизнано, що фінансова підтримка суб'єктів аграрної сфери через механізм здешевлення кредитів була важливою складовою системи їх кредитного забезпечення [3]. За 2000–2007 рр. її функціонування найбільш вагомими здобутками стали: зростання обсягів пільгового кредитування підприємств АПК у 5,6 раз, а сільськогосподарських підприємств у 4,6 раз; розширення напрямів кредитного забезпечення галузі через банки та кредитні спілки; подовження строків користування кредитами на умовах здешевлення до 3 років та зростання частки середньострокових кредитів, наданих суб'єктам аграрної сфери з 9,1% до 46,3%, а аграрним підприємствам — з 4,7% до 32,4%; зростання середнього розміру кредиту, наданого одному позичальнику — суб'єкту аграрної сфери з 1086,8 до 1750,0 тис. грн., а аграрному підприємству з 118,1 до 1304,3 тис. грн.; зниження станом на початок 2007 року реальної відсоткової ставки (з урахуванням державної фінансової підтримки), сплаченої сільськогосподарським позичальником до близько 8% в національній валюті та 6–7% в іноземній. Водночас, обсяги банківського кредитування суб'єктів аграрної сфери у 2009 — 2010 роках були істотно скорочені зрівняно з 2008 роком. Так, у 2009 році суб'єктами аграрної сфери залучено кредитів в обсязі лише 5,8 млрд. грн, що майже в 3,5 рази менше ніж у 2008 році, з них пільгових умовах — 2,5 млрд. грн, з яких 2,2 млрд. грн — короткострокові кредити. У

2010 р. було залучено кредитів обсягом 10,1 млрд. грн., з них довгострокових 6,2 млрд. грн. Всього у 2010 р. лише 2238 суб'єктів аграрної сфери мали змогу залучити банківські кредити.

За даними Національного банку з 3980 підприємств агропромислового комплексу, які потребували пролонгації кредитів в обсязі понад 14,1 млрд. грн, фактично пролонговано кредити 1985 підприємствам на загальну суму майже 11,6 млрд. грн, що складає 82 відсотки від потреби [6].

Необхідно також відмітити і значне підвищення банками відсоткових ставок за кредитами у національній валюті у 2009 році, які сягали рівня 30%, а в деяких регіонах (Хмельницька обл.) до 39% річних. З одного боку це пояснюється рівнем облікової ставки Національного банку України (10,25%), до якої прив'язані кредитні ставки банків, а з іншого боку, кредитні ставки регулятором не обмежуються і не завжди економічно обгрунтовані. У 2010 р. суб'єкти аграрної сфери залучали кредити під 15–38 відсотків.

Для порівняння в інших країнах світу облікова ставка центрального банку встановлена на рівні: 0,25% річних — в США; 0,5% — в Англії; 1,0% — Європейський Центробанк; 1,75% — в Чехії; 2,0% — у Швеції; 2,0% — в Азербайджані (крім того, рішенням Центрального банку Азербайджану відсотковий коридор обмежений 7,0% річних).

Водночас, головною ознакою застосування банками кредитних важелів є наявність ризику, що супроводжує відповідні кредитні операції банку. Саме тому особливу увагу, слід звертати на необхідність дослідження кредитного ризику й управління ним. Кредитний ризик, слід розглядати через вплив кредитного важеля на агропромислове виробництво та ефективність використання позичених коштів і визначати як можливі втрати банків, пов'язані зі зниженням ефективності впливу кредитних важелів на діяльність позичальника, що зумовлюється нерациональним використанням позичених коштів у господарському обороті й неспроможністю їх своєчасно повернути банку з виплатою процента, так і ефективність залучення кредиту аграрним підприємством.

Основними етапами процесу управління кредитним ризиком вважають: ідентифікація ризику; якісна й кількісна оцінка кредитного ризику; вибір методів впливу на кредитний ризик; оцінка ризику при підготовці кредитного договору; оцінювання ризику у ході виконання кредитного договору. Необхідною умовою підвищення ефективності застосування кредитних важелів, а відтак стимулювання розвитку агропромислового виробництва є адекватне оцінювання кредитного ризику, яке дасть змогу мінімізувати його рівень для банку, що водночас впливатиме на його можливості зменшення процентної ставки за кредит як найбільш дієвого кредитного важеля.

Здійснена експертиза кредитного потенціалу банків виявила, що у 2006 — 2010 рр. відбувалося суперечливе коливання його параметрів. Так, рентабельність активів та капіталу знизилась відповідно: з 1,61 до — 1,45% та з 13,52 до — 10,19%, чиста процентна маржа зросла з 5,30 до 5,79%. Водночас, знизився чистий спред — з 5,76 до 4,84%. Виявлено помітний розрив між ціною

кредитів і депозитів (5 — 9 пунктів) [6]. Від 40 до 65% свого доходу банки заробляють на кредитних операціях, на них же випадає основна сума втрат — від 50 до 80%. Все це відбувається на тлі розгортання інфляції, падіння попиту на гривню, підвищення доларизації, високої тінізації, нерозвиненості фінансових ринків, непрозорості банківської та кредитно-грошової композиції, спотвореності цін на нерухомість, злету недовіри населення до фінансової композиції держави, очевидних недоліків податкової композиції, низької платіжної дисципліни економічних учасників, низької частки безготівкових форм розрахунків, жорсткого непрофесійного руйнівного втручання держави у діяльність банків, високого рівня облікової ставки, прорахунків фінансової політики, нерозвиненості кредитної інфраструктури.

Одним з аспектів проблеми відновлення довіри вкладників до банківської системи є створення прозорої системи інформування про стан і роботу банківських установ [5]. Нині, рівень інформаційної відкритості банків набагато відстає від середнього рівня у країнах з розвинутою економікою. Не зважаючи на значний обсяг інформації про діяльність банків, вона часто має суперечливий характер та на її основі складно визначити їхню роль в розвитку агропромислового виробництва та економіки загалом. З огляду на це доцільно використовувати інвестиційний і мобілізаційний коефіцієнти, що характеризують роль банківських установ в розвитку агропромислового виробництва й відображають системоутворюючі зв'язки банківського та реального секторів економіки.

Один з найважливіших чинників підвищення впливу кредитних важелів на виробництво — це розробка нових кредитних продуктів [9]. В умовах економічної кризи для підвищення ефективності впливу кредитних важелів на агропромислове виробництво банкам необхідно зосередити увагу на розробці спеціальних цільових кредитних продуктів, змінити традиційні загальні підходи до кредитування і застосовувати індивідуальний підхід до кожного позичальника, врахувавши можливість погашення для нього та потреби агропромислового виробництва. В цьому контексті банкам варто вивчити досвід запровадження закордонних кредитних технологій, які розробляють для кожного індивідуально, залежно від оцінки позичальника, його доходів, потреб у кредитних ресурсах та особливостей сфери діяльності.

На основі аналізу зарубіжного досвіду впровадження нових кредитних продуктів, доцільно для стимулювання розвитку агропромислового виробництва застосування гнучких методів погашення кредитів, кредитних пропозицій з ануїтетом, комбінованої форми застосування процентних ставок та мало поширеного для кредитного ринку України консорціумного кредитування. Крім розширення асортименту кредитних продуктів для суб'єктів аграрної сфери, банкам необхідно інтегрувати окремі банківські операції й пропонувати комплексні рішення своїм клієнтам, що дасть змогу враховувати весь спектр їхніх індивідуальних потреб. Комплексні пакети банківських продуктів дозволять банку збільшити обсяги комісійних доходів за

рахунок зростання продажів, а клієнту — знизити вартість комплексного продукту порівняно з роздрібною ціною на окремі продукти і послуги, що сприятиме його інтеграції у більш тісну багатoproфільну співпрацю з банком [9]. Тому кредитні продукти можуть бути об'єднані у великі блоки за цілями кредитування та кредитними інструментами. З часом можливі варіації за ціною, сумами і строками кредитування.

Висновки. Зростання обсягів банківського кредитування агропромислового виробництва впродовж останніх років загалом не допомогло вирішити проблеми, пов'язані з стимулюванням розвитку вітчизняного агропромислового виробництва, оскільки банки зосереджували свою діяльність переважно на високодохідному роздрібному кредитуванні споживчих потреб населення. З огляду на це одним з актуальних напрямків розвитку банківської системи в Україні є переорієнтація банківських установ від спекулятивних високодохідних операцій на розширення кредитування аграрного сектору економіки та підвищення ефективності впливу банків на нього через застосування кредитних важелів. Водночас кредитна активність банків, що стосується агропромислової виробничої сфери, суттєво залежить від дієвості монетарних інструментів центрального банку. Через це велике значення має вплив центрального банку на можливості використання банками кредитних важелів і визначення напрямів підвищення ефективності їхньої діяльності у вітчизняному виробництві. Крім того, фінансово-кредитна інфраструктура, як рушійна основа поступу фінансово-кредитного забезпечення суб'єктів аграрної сфери набуває виняткового значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васюренко О.В. Банківські операції. Київ: Знання, 2004, 324 с.
2. Гудзь О. Є. Механізм забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств// Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільського господарства: Економічні науки. Вип. 50 — Харків: ХНТУСГ, 2007. — С.90–94.
3. Гудзь О.Є. Сучасний вимір банківського кредитування суб'єктів аграрної сфери в умовах кризових деформацій економічного простору // Економіка та держава. — 2009 р. — № 11. — С.22–24.
4. Дем'яненко М.Я. Національна система державної підтримки аграрного сектору в умовах членства України в СОТ [Текст] / М.Я. Дем'яненко // Облік і фінанси АПК. — 2008. — № 3. — С. 11–16.
5. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика. Київ: Знання, 2004. — 215 с.
6. Офіційний сайт НБУ <http://www.bank.gov.ua>
7. Саблук П.Т. Економічні інтереси як основа розвитку аграрного виробництва / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2004. — №8. — С.6.
8. Саблук П.Т. та ін. Глобалізація і продовольство: Монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 632 с.
9. Щербакова Г.Н. Банковские системы развитых стран. Москва: Экзамен, 2001. — 224 с.

Рост объемов банковского кредитования агропромышленного производства на протяжении последних лет в целом не помог решить проблему стимулирования развития отечественного агропромышленного производства. Поэтому, актуальной является переориентация банковских учреждений от спекулятивных высокодоходных операций на расширение кредитования и повышение эффективности влияния банков на него из-за применения кредитных рычагов.

Ключевые слова: банк, кредит, агропромышленное производство, монетарные инструменты.

The increase of volumes of bank crediting of agro-industrial production during the last years on the whole did not help to solve problems of stimulating the development of national agro-industrial production. Therefore, reorientation of bank institutions from speculative highly-profitable operations to broader crediting and more efficient influence of banks due to the use of credit leverage appeared to be of great importance.

Key words: bank, credit, agro-industrial production, monetary instruments.

УДК 338.439 – 035.57:339.137.2

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА

О.В. СЕМЕНДА, аспірант

Розглянуто основні напрями підвищення конкурентоспроможності виробництва молока.

Рівень конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських товарів на світовому ринку залишається досить низьким через слабе ресурсозабезпечення підприємств, використання застарілих технологій виробництва, що ведуть за собою високе споживання трудових, матеріальних та енергетичних ресурсів. Вироблена продукція, як правило, відстала і не відповідає діючим стандартам якості.

Зростання цін все більше призводить до зменшення споживання всіх основних продуктів харчування населенням України, у тому числі молока та молочної продукції, більш дорогі продукти замінюються дешевшими. Диспаритет цін, низька платоспроможність населення призвели до недовикористання потужностей діючих підприємств та збитковості більшості підприємств, що виробляють та переробляють молоко.

Молоко і молочні продукти є основними складовими щоденного раціону переважної більшості населення і як біологічно повноцінні продукти харчування, і як функціональні продукти, тобто ті, що мають лікувально-профілактичну дію. Тому формування конкурентоспроможного виробництва молока в аграрних підприємствах є однією з найважливіших

Над проблемою формування конкурентного середовища та конкурентоспроможності в аграрному секторі працювали такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Я. Базилук, С. Брю, А. Друкер, П. Кеннеді, Д. Колер, П. Кругман, А. Маршал, К. Макконел, С. Мочерний, М. Портер, Д. Сакс, В. Селєзньов, А. Сміт, А. Чухно, Й. Шумпетер та ін.

Вивченню проблем функціонування молокопродуктового підкомплексу України, аналізу сучасного його розвитку, обґрунтуванню шляхів подолання кризового стану присвячена низка робіт вітчизняних науковців, зокрема, В.Я. Амбросова, Є.І. Адміна, П.С. Березівського, О.В. Борща, В.І. Бойка, В.Н. Зимовця, М.В. Зубця, В.І. Костенка, М.П. Коржинського, Ю.М. Макаренка, Т.Л. Мостенської, П.М. Семіусова, С.О. Шевельової, О.М. Шпичака та ін.

Проте система формування та розвитку конкурентоспроможного виробництва молока досі не налагоджена та потребує більш глибокого вивчення та наукових розробок.

Метою статті є визначення пріоритетних напрямів забезпеченості конкурентоспроможності виробництва молока.

Методика досліджень. Методичною базою дослідження слугували розробки науково-дослідних установ, матеріали періодичних видань і нормативно правові акти з питань розвитку АПК.

У процесі дослідження використовувались такі методи: абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний та експериментальний.

Результати дослідження. Важливим завданням економіки України є налагодження гармонійних стосунків зі світовим співтовариством. Першочерговим завданням є створення повноцінного внутрішнього ринку на основі виробництва конкурентоспроможної продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках.

Конкуренція — об'єктивний економічний закон розвинутого товарного виробництва, дія якого щодо товаровиробників є зовнішньою примусовою силою підвищення продуктивності праці на власних підприємствах, оптимізація масштабів виробництва, прискорення науково-технічного прогресу, освоєння нових форм організації виробництва, форм і систем заробітної плати тощо [1].

Практика діяльності аграрного сектора розвинутих країн свідчить, що ефективно працювати та конкурувати можуть товаровиробники з різними формами власності: державною, кооперативною, приватною, колективною, змішаною тощо. Але основною умовою функціонування останніх має бути рівноправність і можливість розвитку в умовах ринкової економіки конкуренції. Проте, у становленні в Україні добросовісних конкурентних

відносин є істотної проблеми.

Програмним документом, що визначає цілі, завдання та механізм реалізації конкурентної політики держави є Указ Президента України «Про основні напрямки конкурентної політики на 2002–2004 роки» [2].

Фінансова криза в аграрній сфері привела практично до зупинення інвестиційного процесу, руйнування матеріально-технічного парку. Результатом цього є зменшення виробництва тваринницької продукції, особливо молока.

Вже котрий рік поспіль молочне скотарство характеризується спадом обсягів виробництва продукції. За попередніми даними Держкомстату України, у 2010 році було вироблено 11,3 млн. т молока, що на 3,1% менше за попередній період (рис.). Лише за останній рік чисельність корів в усіх категоріях господарств зменшилася на 2,2% — до 2,7 млн. голів.

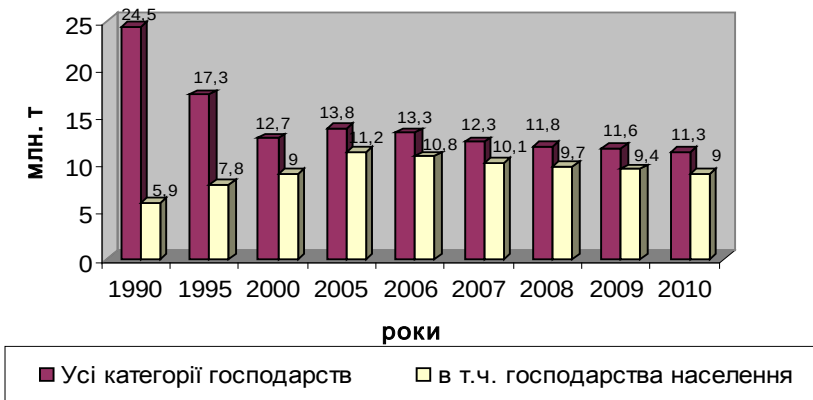

Рис. Динаміка виробництва молока в Україні*

*Джерело: Держкомстат України

Визначають декілька основних причин негативного впливу на розвиток галузі. По-перше, зниження купівельної спроможності населення та зменшення попиту внутрішнього ринку на молоко та молочну продукцію. Упродовж 2010 року ціни на молочну продукцію зростали швидшими темпами, ніж доходи населення.

По-друге, низька ефективність молочного скотарства. Незважаючи на високі минулорічні закупівельні ціни на молоко, галузь залишається мало привабливою для господарників. Якщо в травні 2010 року середня закупівельна ціна на молочну сировину, вироблену у сільськогосподарських підприємствах, становила 2,6 тис. грн/т, то в жовтні досягла 3,8 тис. грн. За порівняльною оцінкою експертів ринку, середня ціна на молоко у 2010 році в розрахунку на 100 кг дорівнює € 31,1, що на 61% перевищує рівень попереднього періоду, та є

вищою за ціни у країнах Східної Європи (€22–29), а також країнах – основних виробниках молока: Бразилії (29,5), США. Новій Зеландії (27,1). Молоко, вироблене в господарствах населення, коштувало на вітчизняному ринку значно дешевше. Впродовж минулого року за нього можна було отримати в середньому від 1,5 до 2,9 тис грн/тонну [3].

Проте навіть така цінова ситуація не забезпечує належний рівень ефективності галузі. За офіційною статистикою, рентабельність виробництва молока за прогнозами, на минулий рік не перевищить 10%. Такі підсумки діяльності в молочному скотарстві ускладнюють навіть просте відтворення галузі, не говорячи про її розширений розвиток.

Основною причиною таких негативних перетворень є, насамперед, наявність диспаритету цін на різні види продукції сільськогосподарських підприємств та індексом цін на товари і послуги виробничого призначення для сільського господарства 0,13, що означає перевищення зростання цін на матеріально-технічні ресурси, які споживають сільськогосподарські підприємства над цінами реалізації сільськогосподарської продукції майже у 8 разів.

Забезпечення паритету зумовлює необхідність здійснення політики цінової підтримки, яку першими запровадили США, а пізніше — європейські й інші країни. Тобто концепція паритету зобов'язує державу підтримувати ціни на сільськогосподарську продукцію на рівні, що перевищує рівноважний.

По-третє, демографічні причини, які обумовлюють швидке скорочення поголів'я в господарствах населення. Цей процес пояснюється як загальним зменшенням сільського населення, і тим, що важка щоденна праця, пов'язана з утриманням корів та виробництвом молока, стає все менш привабливою для сільської молоді. На 1 січня 2010 року чисельність господарств населення, які утримували худобу та птицю, становила 3,3 млн. одиниць. За січень–листопад 2010 року чисельність сільського населення зменшилася на 90,2 тис. осіб. В цілому, у 2010 році господарствами населення було вироблено 9,0 млн. т молока, менше, порівняно з попереднім роком, на 3,6%, відбулося скорочення поголів'я корів на 44,3 тис. голів, або 2,1%. Проте господарства населення залишили за собою 80,3% у структурі загального виробництва молока по Україні. Це, безумовно, впливає на якість сировини, оскільки пов'язано з застосуванням ручної праці, складнощами під час заготівлі й збуту та обмежує експорт кінцевої продукції на ринки розвинених країн [3].

Незважаючи на невирішеність наявних проблем в галузі, Україна залишається активним учасником світової торгівлі молоком та молочною продукцією. Відтак, кон'юнктура світового ринку молока має безпосередній вплив на внутрішні ціни, попит та пропозицію продукції.

Україна має потужний потенціал сучасного розвитку молочного скотарства. Потрібно працювати над виявленням чинників, що забезпечують конкурентоспроможне виробництво молока. Конкурентна боротьба повинна розвиватись на основі науково-технічного прогресу. Конкурентоспроможність

віддзеркалюється через якісні та вартісні характеристики продукції, які забезпечують максимальне задоволення конкурентної потреби споживача, найвищий для нього корисний ефект. З огляду на це взаємовплив конкурентоспроможності й інтенсифікації виробництва є безперечним — конкурентоспроможність визначається тривалим отриманням прибутку завдяки інтенсифікації, а інтенсифікація — використанням частини цього прибутку з метою подальшого розвитку виробництва і зміцнення його конкурентоспроможності.

Стан вітчизняного молочного скотарства не влаштовує товаровиробників, переробників, споживачів продукції та органи державної влади, що опікуються питаннями галузі. Не викликає сумніву необхідність змін на краще. Проте залишається не до кінця визначеним шлях досягнення бажаної мети, а саме: виробництва якісного молока для забезпечення внутрішніх потреб та гідної конкуренції на світовому ринку.

Вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності молоко-продуктового підкомплексу вимагає наявності відповідного економіко-організаційного механізму.

Високих показників рентабельності виробництва й якості молока досягають на фермах, як свідчить досвід передових господарств в Україні, Росії і Білорусі, де впроваджені прогресивні технології утримання та годівлі корів збалансованими кормосумішами з використанням кормороздавачів-змішувачів (міксерів) і кормових столів, а також європейські технології доїння корів на високопродуктивних автоматизованих установках типу «Ялинка», «Паралель», «Карусель» та охолодження молока до 3–4°C в танках закритого типу.

Прикладом інтенсивної технології виробництва молока, де враховано всі особливості сучасних технологій, можна вважати СТОВ «Верхнячка-Агро» Христинівського району Черкаської області (табл. 1).

За такої технології підвищується якість молока до вищого ґатунку, й, відповідно, ціна його реалізації. Завдяки автоматизації процесу доїння і автоматичній системі керування стадом знижуються загальні трудові витрати на фермі, збільшуються надої молока і створюються комфортні умови для роботи операторів.

Нові технологічні заходи дають змогу одержувати молоко високої якості, на 10–15% більше за рівних витрат ресурсів (кормів), порівняно з традиційними технологіями, поліпшити умови утримання тварин, підвищити продуктивність і знизити витрати праці на одиницю продукції з 10–15 до 3–4 людино-годин. Цим самим підвищується конкурентоспроможність виробництва молока. Як правило, молоко вироблене в спеціалізованих підприємствах більш конкурентоспроможне, ніж молочна продукція вироблена в особистих підприємствах, оскільки там нижча собівартість, вища якість продукції. На таку продукцію більший попит, що забезпечує вищу ціну та прибутковість виробництва.

**1. Показники економічної ефективності виробництва молока
в СТОВ «Верхнячка-Агро» Христинівського району Черкаської області**

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009 р. в % до 2005 р. (+, -)
Середньорічне поголів'я, голів	328	335	344	328	359	109,5
Вироблено молока, ц	18598	17181	16460	14890	19747	106,2
Реалізовано, ц	16345	14861	14378	13608	18618	113,9
Рівень товарності, %	88,1	86,5	87,4	91,4	94,3	107,0
Прямі затрати праці, люд.-год. на 1 ц молока	3,9	4,5	5,2	4,7	4,1	105,1
Надій молока від 1 корови, кг	5670	5128	4784	4539	5500	97,0
Витрати кормів на 1 ц молока, у. к. од.	1,12	1,21	1,11	1,28	1,29	113,4
Повна собівартість 1 ц молока, грн	81,00	83,71	148,35	168,13	155,00	191,40
Ціна реалізації 1 ц молока, грн	123,12	117,36	175,48	215,54	177,36	144,0
Прибуток на 1 ц молока, грн	42,12	33,65	27,13	47,40	22,36	53,0
Прибуток на 1 середньорічну корову, грн	2208,00	1493,00	1133,00	1966,00	1204,00	54,5
Рівень рентабельності, %	52,0	40,2	18,3	28,2	14,4	-37,6 пп.

Таким чином, виходячи з досвіду роботи великих молочних ферм передових господарств, можна визначити основні вимоги до сучасної ресурсоощадної технології виробництва молока на індустріальній основі, що підвищує конкурентоспроможність продукції:

- цілорічне безприв'язне утримання корів у комфортних боксах у приміщеннях з можливістю використання вигульних майданчиків;
- застосування корівників легкого типу з природною вентиляцією і доїльних залів з обігріванням узимку;
- нормована годівля тварин збалансованими кормовими сумішами за технологічними групами тварин;
- приготування і роздавання кормосуміші з використанням кормових столів і міксерів;
- доїння корів на автоматизованих, великої потужності установках типу «Ялинка», «Паралель», що забезпечують високу технологічність і якість молока;
- обов'язкове збирання і зберігання молока в танках-охолоджувачах закритого типу з дотриманням температури молока до 3–4°C;
- використання малозатратних систем видалення гною, що забезпечують надійність роботи і достатню чистоту гнойових проходів;

- застосування автоматизованої системи керування стадом.

Висновки. Інтенсифікація молочного скотарства, дасть можливість сільськогосподарським підприємствам, підвищити продуктивність, знизити собівартість забезпечити конкурентоспроможність виробленої продукції, як на внутрішньому так і на зовнішньому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічна енциклопедія Т. 2 / За ред. С.В. Мачерного — К.: Академія. Тернопіль Академія народного господарства. — 2000. — С. 890.
2. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 4) // За ред. Саблука П.Т. та ін. К.: ІАЕ 2000. — С. 678.
3. Маслак О. Стабільність ринку молока — основа продовольчої безпеки / О.Маслак // Пропозиція, 2011. — № 2. — С. 14.
4. Лузан Ю.Я. Відтворювальні процеси в агропромисловому комплексі України / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК, 2010. — № 5. — С. 404.

Одержано 30.11.11

В результате проведенного исследования было выявлено значение интенсификации в повышении конкурентоспособности производства молока. Интенсификация молочного животноводства дает возможность сельскохозяйственным предприятиям повысить производительность, снизить себестоимость, обеспечить конкурентоспособность произведенной продукции.

Ключевые слова: молоко, конкурентоспособность, интенсификация, инновация, научно-технический прогресс.

The study revealed the value of intensification in enhancing the competitiveness of milk production. The intensification of dairy farming allows selskohozyaystvennym businesses increase productivity, reduce costs, ensure the competitiveness of products.

Key words: milk, konkurentospromozhnost, intensification, innovation, scientific and technical progress.

ПРАВИЛА ПРИЙОМУ ТА ВИМОГИ
до написання статті у
„Збірник наукових праць Уманського НУС”

ВИМОГИ ДО ФАХОВИХ ВИДАНЬ

Стаття повинна бути побудована в логічній послідовності, насичена фактичним матеріалом, мати такі складові:

Анотація — стисла характеристика змісту статті; те, про що розповідається в статті; обсяг **4–5** стрічок; українською мовою.

Вступ — постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання).

Методика досліджень — обґрунтування вибору напряму досліджень, перелік використаних методів, розкривають загальну методiku проведених досліджень (коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом). У *теоретичних* роботах розкривають методи розрахунків, гіпотези, що розглядають, в *експериментальних* — принципи дії та характеристики розробленої апаратури, оцінки похибок вимірювання; обсяг **5–10** рядків.

Результати досліджень — виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; **обов'язково** — табличний або графічний матеріал з результатами статистичної обробки.

Висновки — у закінченні наводяться висновки з даного дослідження і стисло подаються перспективи подальших розвідок у цьому напрямку; необхідно наголосити на якісних і кількісних показниках здобутих результатів, обґрунтувати достовірність результатів, викласти рекомендації щодо їх використання; обсяг **5–10** рядків.

Список використаних джерел — оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання” [Бюлетень ВАК, №6 за 2007 р.]; **обов'язково** не менше **4** джерел, переважно за останні роки.

Резюме — стислий виклад суті статті; викладають на основі *висновків* — стисло і точно, використовуючи синтаксичні конструкції, притаманні мові ділових документів, стандартизовану термінологію, уникаючи складних граматичних зворотів, маловідомих термінів і символів.

Розпочинають з прізвищ й ініціалів авторів та назви статті. Обсяг самого резюме — **4–5** стрічок, *російською та англійською мовами*.

Ключові слова — слова або стійкі словосполучення із тексту анотації; сукупність ключових слів повинна відображувати поза контекстом основний зміст статті; загальна кількість — не менше **3** і не більше **10**, *російською та англійською мовами*.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ

1. Стаття готується українською мовою обсягом 4–10 повних сторінок.
2. Матеріали статті повинні бути оформлені в рамках використання програм, які входять до складу пакета „Microsoft Office”.
3. Файл статті повинен бути набраний і повністю сформатований у редакторі Microsoft Word’97 або вище, назва файлу повинна містити прізвище автора або авторів (наприклад Іванов.doc).
4. Матеріали подаються на паперовому (2 примірники) і електронному носіях. Автор несе відповідальність за якість електронного варіанту (пошкодження вірусом).
5. Всі матеріали однієї статті здаються в окремій папці, конверті або пластиковому файлі, на яких вказано назву статті, прізвища авторів, їх службові адреси та телефони.
6. До статті додаються дві рецензії провідних фахівців (*для авторів інших установ — обов’язково*).
7. **Вартість друку однієї сторінки 20 грн.**
8. Редколегія залишає за собою право відхилити на доопрацювання статтю, оформлену не згідно даних вимог. *Відхилену після внутрішнього редагування працю, автор обов’язково повинен повернути разом з виправленим варіантом статті.*
9. Терміни подання: 1.02.–31.06. і 1.09.–30.11. Вихід номера: липень, січень.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ

1. Всі текстові матеріали (*в т.ч. таблиці та рисунки*) набираються однією гарнітурою „Times New Roman”, розмір шрифту 14 пунктів, відстань між рядками — одинарний інтервал.
2. Параметри сторінки: розмір — стандартний A4 (210 x 297 мм.), розташування книжне, верхній, нижній, лівий і правий береги — 20 мм. Файл зі статтею подається без нумерації сторінок.

3. Загальний вигляд статті:

УДК

(напівжирний, виключка по лівому краю)

НАЗВА СТАТТІ

(великі напівжирні літери, виключка по центру)

ІНІЦІАЛИ, ПРИЗВИЩА АВТОРІВ, науковий ступінь

(великі напівжирні літери) (малі напівжирні літери, виключка по центру)

Назва установи

(напівжирні літери, виключка по центру)

Анотація

(слово „Анотація” не пишеться, шрифт світлий, курсив, виключка по ширині)

Текст статті

(абзац — 1 см, шрифт світлий, виключка по ширині)

Вступ.

(слово „Вступ” не пишеться)

Методика досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Результати досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Висновки.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

(заголовок виділяється великими напівжирними літерами, виключка по центру)

Резюме

(слова „Резюме” і „Summary” не пишуться; прізвища й ініціали авторів, назва статті та текст резюме — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Ключевые слова: (російською) і Key words: (англійською мовами).

(слова „Ключевые слова:” і „Key words:” пишуться — шрифт напівжирний, курсив; не менше 3 і не більше 10 — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Таблиці — повинні бути набрані в програмі Microsoft Word, обрамлення має вся таблиця; виключка по центру. Всі таблиці та рисунки повинні мати назви та порядковий номер, наприклад:

1. Загальна характеристика або Рис. 2. Схема приладу.

(слово „Таблиця” не пишеться, а „Рис.” — пишеться, шрифт напівжирний, виключка по центру)

Статті подаються за адресою:

20305, м. Умань, Черкаської обл., вул. Інститутська, 1

Уманський національний університет садівництва.

Науковий відділ: Полторецькому С. П.

Контактні телефон: (04744)4–69–87

(063)7889414

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Збірник наукових праць
УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА**

**Засновано в 1926 році
Випуск 78**

*Збірник наукових праць Уманського національного університету
садівництва* / Редкол. : А.Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. — Умань, 2012. —
Вип. 78. — Ч. 2: Економіка. — 268 с.

Адреса редакції:
20305, вул. Інститутська, 1, м. Умань, Черкаської обл.
Уманський національний університет садівництва, тел. : 4–69–87.

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 17791-6641ПР від 17.03.11 р.

Підписано до друку 26.01.2012 р. Формат 60х84 1/16. Друк офсет.
Умов.-друк. арк. 16,40. Наклад 300 екз. Зам. №12.

Надруковано: Редакційно-видавничий відділ
Свідоцтво ДК № 2499 від 18.05.2006 р.
Уманського національного університету садівництва
вул. Інтернаціональна, 2, м. Умань, Черкаська обл., 20305